6

RYCQUIUS

IVSTI RYCQVI

DE

CAPITOLIO ROMANO

COMMENTARIVS.

In quo, Illuſtria eius olim Ædificia, Sacra, & Profana: Deorum Dearumq; nomina: Arcus item Triumphales, Columnæ, Statuæ, Tropæa, Coloſſi, cæteraque Ornamenta adcuratè deſcribuntur: & plura alia Antiquitatis Monimenta proferuntur, emendantur, explicantur.

GANDAVI,
Apud Cornelium Marium,
Anno CHRISTIANO
ↀ. IↃC. XVII.

ROMAE

VRBI. AETERNAE. VRBIVM. REGINAE
TERRAR. LVCI. VIRTVTVM. OMNIVM. LARI
FONTI. DISCIPLINAR. THEATRO. INGENIOR
LEGVM. PARENTI. IVSTITIAE. VINDICI
RELLIGIONIS. VERAE. CAPITI. AC. NORMAE

CAPITOLIVM

ARCEM. OLIM. P. R
CAPVT. IMPERII
SEDEM. RELLIGIONIS
CVRIAM. DIGNITATIS

SVA. OPERA. ATQVE. INDVSTRIA
E. VETVSTEIS. MONIMENTEIS. INSTAVRATVM
IVSTVS. RYCQVIVS. BELGA. GAND
L. M. D. C. Q

D. N. M. Q. E

 CL. CLAV-

CL. CLAVDIANVS in Elogio VRBIS ROMÆ III. de laudib. Stilic.

HÆc est exiguis quæ finibus orta tetendit
In geminos axeis: paruaq; à sede profecta
Dispersit cum Sole manus. hæc obuia fatis
Innumeras vno gereret cum tempore pugnas
Hispanas caperet, Siculas summitteret vrbeis,
Et Gallum terris prosterneret, æquore Pœnum,
Numquam succubuit damnis, & territa nullo
Vulnere post Cannas maior Trebiamq; fremebat:
Et cùm iam premerent flamæ, murumque feriret
Hostis, in extremos aciem mittebat Iberos.
Nec stetit Oceano, remisque ingressa profundum
Vincendos alio quæsiuit in orbe Britannos.
Hæc est in gremium victos quæ sola recepit
MATRIS NON DOMINÆ RITV, CIVEISQVE *vocauit*
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.
Huius pacificis debemus moribus omnes
Quòd veluti patrijs regionibus vtitur hospes,
Quòd sedem mutare licet, quòd cernere Thulen
Rursus, & horrendos quondam penetrare recessus.
Quòd bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem,
Quòd CVNCTI GENS VNA SVMVS.

PER-ILLVSTRI

AC GENEROSO DOMINO,

DOMINO

IOANNI DE BETTE

BARONI LEDAE,

PERONAE MELANTHESIAE,
ANGREAVI, EESSEGHEMI,
CROIX, GOZET &c.

TOPARCHAE,

EQVITI AVRATO,

S. P. D.

VI de Vetere P. R. Quiritium Iure Pontificio tradiderunt, *Per-illuſtris & Generoſe Vir*, hoc inter cætera cautum habent (quod in Commentario* etiam iſto proſecuti ſumus) vnam eamdemque Ædem duobus DIs non rectè conſecrari; alios tamen ὠμοχέτας (quos vocant) aut συνναύς, primario Deo velut ſtipando aut ornando, iuxtà poni non prohiberi. Quod veteris illius & incorruptæ Reip. decretum in re præſenti imitari nobis (cum bonâ Tuâ veniâ) licebit.

* cap. XXIII.

CAPITOLINVM enim OPVS labore nostro atque industriâ eruderatum, eque tenebris & iniuriâ temporum Orbi Terrarum nunc-primùm redditum, GENIO VRBIS ROMAE Iurè & Meritò à nobis inscriptum est. *Iurè* (inquam) & *Meritò*: seu materiam ipsam argumenti inspicias, ARCEM illam ANTIQVAM P. R; seu priuatas etiam caussas, quòd in ipso Vrbis sinu hoc σύγγραμμα conceptum, altum, educatum: quodque ciuium Romanorum benignitate atque auxilio ab ipsis penè fundamentis eductum, promotum, constitutum. Post illum VRBIS GENIVM *Te, Per-illustris & Generose Domine*, Nominare etiam placuit, Virum de me meisq; Musis supra omneis mortaleis hactenus meritum; NOMENQ. TVVM, IN HOC AETERNITATIS CAPITOLINAE TEMPLO, DICARE CONSECRARE. Nam si Bacchum, Cererem, Herculem, Apollinem, ipsumque CAPITOLINVM IOVEM Deos putauit Antiquitas, quòd publica eorum & præclara (vt tum credebatur) exstarent Beneficia; Tu mihi velut Numen aut Tutelaris Deus hactenus fuisti, cuius ab ipsa infantiâ eum fauorem munificentiamque sum expertus, vt nisi id publicè profiterer, pauci crederent; & nisi gratitudinem meam agnosceres, impudentiam accusares. Accedit (quod Annalium nostrorum veritate subnititur) non extero nos aut barbaro cuiquam COMMENTARIVM hunc, cùm ad Te imus, inscribere; sed Romanæ originis homini Romanum Opus, & veterum Quiritium propagini Quirinalem Magnificentiam offerre.

offerre. Sed & istam Antiquissimæ Originis Tuæ indolem in præsenti opere satis manifestoque nobis exhibuisti. Ex quo enim tam relatu amicorum, quàm sermonibus meis, me Romano CAPITOLIO illustrando operam aliquam & industriam adhibere, intelligere potuisti; nihil à Te prætermissum est quà libris ad id mihi necessarijs comparatis, quà tenuitate nostrâ aduersus Fortunæ acerbitatem opibus tuis munitâ atque defensâ, vt in apertam lucem aliquod laboris huius mei ἐπίδειγμα aliquando proueniret. Inde enim effectum est vt Philologum & Antiquarium hunc fœtum, quem præ temporum iniquitate, seu occupationum cottidiè magis ingrauescentium multitudine, velut ἔκτρωμα, parens ipse proiecerat, eleuandum susciperes, & sub felicibus Benignitatis Tuæ auspicijs Bullâ & Prætextâ (vt ita loquar) Typographicâ indutum ostentares. Iam absque caussis istis esset hæreditario etiam nomine ita Tibi, Familiæque Tuæ Nobilissimæ, deuinctus obstrictusque sum, vt non hunc tantum COMMENTARIVM χρήσει καὶ κτήσει TVVM facere: sed RYCQVIVM etiam ipsum nexu & mancipio, immò, veteri Gallorum lege, quasi inter *Soldurios* adscriptum habere Tibi liceat. Nam & ὁ μακαρίτης parens Tuus IACOBVS, & Tu tanti Parentis vestigijs insistens, eâ humanitate IOANNEM STADIVM auum meum maternum complexi istis, eoque pluribus addito vxorem viduam MARGARETAM GHELIAM, honestissimam Matronam, eiusque liberos eâ benignitate fouistis

ac

ac ſuſtentaſtis; vt inter varios rerum æſtus & alternantis Fortunæ ludibria, antiquum illud vſurpare meritò potuiſſent: *Perijſſe ſe, niſi perijſſent.* Quòd ſi paternam etiam ſtirpem reſpicio patrem, auum, proauum; Deus bone! quantam clariſſimæ Familiæ Veſtræ erga RYCQVIOS meritorum meſſem inuenio! Semper in clientelâ Veſtrâ RYCQVII, ſemper in obſequio, amicitiâ, fide floruerunt. vt nulla nobis tam vetuſta memoria ſit, quin eam Maiorum Veſtrorum fauoribus obnoxiam & obæratam repetamus. Nemo itaq; cauſſas à me exiget, quare priorem hunc DE CAPITOLIO ROMANO librum nominis Tui præſcriptione muniuerim; ſatis ſeſe ipſæ aperient. nemo Ingratitudinem accuſabit, cùm ſtipulationis meæ Formulam legerit. Paupercula enim, ſed ſincera, nomina imitari ſtatui: quæ cùm integrum alienum æs diſſoluere non poſſint, per partes id efficiunt. Maiora ſunt Veſtra de Me Meiſque merita quàm vt vnciolis expungantur; magnis & ſolidis Talentis opus eſt, ſi verè grati eſſe velimus. Dabunt alij dies, & robuſtiores anni (ita ſpero) quod contendere cum beneficiorum Veſtrorum magnitudine poſſit. Intereà nè ſolà animi profeſſione gratus eſſem, aut merâ verborum nuditate copioſus, præuiam hanc cultus, & obſequij mei arrham, velut in arâ FIDEI CANDIDAE Capitolinæ depoſitam, habebis. Hoc vnum per Nobilitatem Tuam rogatus mihi daturus atque præſtiturus, vt quemadmodum in me ornando atque promouendo nulli hacte-

hactenus concedere voluisti, sic porrò Beneficus semper & Benignus in me sis. Ego Deum illum verè OPTIMVM verè MAXIMVM venerari non desistam, vt Tibi Filijsque Tuis, è BETTICA & BERGENSI stirpe nobilissimis surculis, indulgeat omnia propicius, quæ voueo & opto.

Ipsis Kal. Septemb. ∞. IↃC. XVII.

AETERNA DEVOTIONE

TVVS

IVSTVS RYCQVIVS G. P.

AMOENE ET ERVDITE

LECTOR,

Vm adolescens Romæ commorarer nihil prius aut antiquius habui, quàm Magnæ illius gentium Matris disiecta barbarico furore λείψανα *contemplari cottidiè, & aliquam ex ijs Antiquitatis peritiam (cuius amantissimus semper fui) quantum negotia permitterent, haurire. Nescio tamen quo fato semper oculos ad se meos trahebat præcipuè sacra illa & antiqua P. R.* ἀκρόπολις, Mons Saturnius *siue* Tarpeius, *& quod inædificatum illi quondam cognoueram* CAPITOLIVM *Domicilium Deorum, Curia Procerum, Sedes Triumphorum, Custodia Legum, Theatrum Sacrificiorum, Rituum denique omnium, quà Sacrorum, quà Profanorum fœcundissimum Promptuarium. Magnam verò mihi commiserationem excitabat cum maximâ quadam admiratione coniunctam è tam multis nobilibus sumptuosisque Ædificijs, quæ in illo Orbis terrarum (vt ita dicam) Vmbilico olim constiterant, ambitiosissimis impendijs exstructa, vix vllum vel subtiliter ac curiosè indaganti vestigium apparere; sed ita hostili rabie ac barbarie consumpta attritaque fuisse omnia, vt putauerim non quale olim fuisset Capitolium, sed an fuerit quæri potiùs a Philologis nostris oportere. Nam quemadmodum humanis corporibus eæ interdum iniuriæ post mortem accidunt, vt seu flammis consumpta, seu alio quouis casu absumpta, neque ossa, neque cineres ad memoriam relinquànt; ita nobilissimo illi augustissimoque Templo, adiunctisque ei ædificijs eam calamitatem euenisse videbam, vt nisi Veterum Monimentorum nonnulla superaret auctoritas, quæ nomina aliquorum nobis saltem integra conseruàsset, æternùm in ruinis suis sepulta, obruta, confusáque iacerent. Adeò iuxta Romanum Poëtam.*

Mors etiam saxis marmoribusque venit.

*Neque temperare mihi aliquoties potui, quin velut alter quidam * Pomponius, quoties nobilissimus ille & in Historijs omnibus celebra-*

* Lætum illũ intelligo, in cuius vitâ hoc lego.

tißimus

tissimus sese in aspectum locus daret, sic profundè suspirans ingemiscerem: Heu! vbi nunc celsa illa P. R. CAPITOLIA, illa Aurea, bracteæ luce fulgentia, cælo certantia, astris minantia, humana omnia ingenia superantia. Heu! vbi nunc insanæ tot Regum, Consulum, Censorum, Ædilium, Principum, substructiones! Vbi tot marmoribus radiantia peristylia, tot Victoriarum monimentis oneratæ columnæ, tot Arcus Triumphales, tot superba Tropæa, tot augustæ Curiæ? vbi Templum illud augustissimum IOVIS OPT. MAX. & ornatissimæ Ædes reliquorum Numinum? Fuerunt eheu! omnia, & nequid ampliùs dubitemus Fuisse, nec vestigia reliquerunt. Heu!

Quid non longa dies, quid non consumitis anni?

quid non audes, ô Fortuna, & Vos humanarum rerum inconstantissimæ sortes? quid non susque deque voluitis ac reuoluitis? *Talis ferè cogitatio talisque mœror mentem meam pungebat, quoties (fiebat autem sæpissimè) sese primarius ille Collis oculis nostris objiciebat. Non aliter quàm amantes solent, cùm quid* μνημοσυνε *ab amicâ sibi relictum inspiciunt, torqueri magis, & maiori curarum ardore tabescere. Accedebat etiam ad dolorem meum Capitolinam illam molem, quæ olim cætera Vrbis & Orbis opera intantùm superauit,* quantum diuina terrenis præcellunt, * *non solùm à barbaris adeò crudeliter oppressam, verùm, quod æquè indignabar, ferè hactenus à doctissimis omnisque Antiquitatis peritissimis Viris relictam neglectamque, aut à male-feriatis quibusdam Antiquarijs ita restitutam esse, vt imaginarium potiùs Chaos, quàm veram* CAPITOLII & ARCIS ROMANAE *descriptionem ediderint. Nam si* AMPHITHEATRVM FLAVIVM, CIRCVS MAXIMVS, PANTHEON AGRIPPAE, BALNEA, THERMAE, DVCTVS-AQVARVM, *aliaq; Æternæ Vrbis Opera aut Monimenta viros hactenus in his litteris summos occupare potuerunt; quantò magis operæpretium erat* ARCEM *illam* ORBIS ET VRBIS *è ruinis suis eripere, horridoq; squallore deterso pristinæ Maiestati*

* Ammian. Marcellin.

 restitu-

restituere? Sed deterruit credo multos (nec iniuriâ) operis difficultas, & suscipiendi oneris magnitudo. nonnullis etiam fanatici aut parum sani capitis consilium fortè visum in nudo saxo, in obrutâ vepribus sentibusq́ area, sine vestigio Antiquitatis, sine Veteru parietinarũ auxilio CAPITOLIVM *in Capitolio quærere, nec inuenire. Tamen quia semper* ——— νεώτεροι ἀφραδέουσι *quod ille ait, adolescens vndeuiginti & vix ampliùs annorum vitióne mentis, nescio, an audaciæ exemplo, Molem istã in humeros meos primus transtuli, & qui vix Alcidæ clauam sine formidine adspexissem iam Atlantẽ pollicebar. Cœpi itaq́ quicquid hactenus vel legendo obseruássem (quod sanè illâ ætate paucillũ erat) vel spectãdo animaduertissem in aduersaria conjicere, damnũq́ quod Gothicus & Vandalicus furor intulerat stilo Belgico reparare. Quàm feliciter autem, quamq́ diligenter* ——— δολιχὴν ὁδὸν, ἀργαλέην τε *sine filo & duce prior ingressus sim, quamq́ constanter prosecutus: tuũ, Benigne* LECTOR, *malo esse iudicium. Scio enim potius veniam adolescentiæ meæ deprecandam, quàm inanes verborũ κόμπους esse effundendos. Etsi enim non ignorẽ diu me pollicitum esse, quod serò satis præstitimus; tuam tamen eò magis beniuolentiã mihi scio exorandã. Potuissem enim beneficio vti legis Annariæ, si citiùs publicum Commentarius hic accepisset. Ignosces autẽ velim si aliena potius culpâ, quàm meâ, longissimam pollicitationem impleuerim. Sæua enim Fortunæ acerbitas, quæ me hoc molientem & vrgentem ab ipso Capitolij & Vrbis adspectu in terram patriam inopinatò abduxit; tum catenata quædam morborũ & aliorum ἀτυχημάτων series adeò mentẽ meã ab interioribus his litteris, aliquot annorũ curriculo, auocárunt, vt prodigio simile aut portẽto videri possit quòd adhuc scribo aliquid aut edo. Interpolabant etiam iuuenilem ardorem meum sæuissima de his litteris temporum nostrorũ iudicia, prompta vbiq́ & parata ad Musas vellicandas maledicentia, præmia nulla, imò odium, pessimo sæculi more, pro vigilijs laboribusq́ repositum. Vt non mirer ingeniosissimos aliquos viros* Næniam & Lessum *iam Musis cecinisse, imò &* Exequias Litterarum *ferali, sed fatali, vereor, titulo publicasse. Quid facerem? incommutabilis illa rerum omnium vicissitudo est, iubetq́ nos Sapiens:*

Καιρῷ

Καιρῷ λατρεύειν, μηδ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισι.

ijs *etiam* vicibus (*inquit Aurel. Symmachus*) humana variantur vt defectui succedat vbertas. *quemadmodu e-contra (quod nobis vsu iam venire videmus) vbertatem infelix inopia excipit. Superiore illo sæculo* CIↃ.IↃ.*quod ad inuidiam cæterorum omnium felix Natura creauit, quis non vidit Veteris illius oraculi impletam Veritatem:* Iis temporibus optimè Virtutes æstimari, quibus facillimè gignerentur? *Tunc* Leones, *tunc* Francisci, *tunc* Rouerei & Farnesij *floruerunt, cùm luminibus Ingeniorũ, velut stellis, Italia, Gallia, Germania, & Europa vniuersa, distinguerẽtur. Nunc quidẽ (superbè aliquid dicam, sed tamen verè) minores non sumus, sed minoris æstimamur: indoctiores non sumus, sed inuidia premimur: pauciores non sumus, sed multitudine obscuramur. Vtinã! verò Principes, & ij qui excelsius quoddã in rebus humanis dignitatis fastigiũ obtinent, auream illam prudentissimi* Historici sententiã ponderarent:* Naturâ, *inquit*, infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia, quã mala. & vt corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur; sic ingenia studiaq; oppresseris faciliùs, quàm reuocaueris. *O pulcra verba! & dignã cordatissimo scriptore sententiã! Verè ita se res habet. sint Magistratus, sint Principes, qui studia hæc infra se posita putent: qui Regalẽ purpuram scholasticarũ artiũ ferulis pollui inclament: tædium subibit & nausea. inuisa primò, sed quæ dulcedine suâ generosas ita mentes mox obruẽt, vt nulla honorum aut gloriæ spe excitari, nullâ honestissimi ardoris cupidine inflammari vmquam possint. Planè vt Lethargico morbo oppressos videmus, nec pharmacis acrioribus in vigiliam dissolui, nec cymbalorũ aut tympanorum sonitu à fatali illâ nocte reuocari. Sed non pergã vltrà infelicissima tẽpora iustissimâ querellâ lacessere. Te potiùs, Amœne Lector, æuo nostro castiorẽ maioremq; vouebo qualem si experior, conatibusq; meis non auersam omninò Fortunam habuero, alterum mox* de Ritibus Capitolinis sacris profanisq; Commentariũ *exspecta. in quo quæ carptim nobis in priore libro obseruata, aut de industria omissa, accuratè, quantum in nobis erit, descripta exhibebimus: multa Veterum scriptorum loca mẽdis expurgabimus: & cõpluria Romanæ Antiquitatis Monimẽta, vel nõ visa hactenus, vel parũ intellecta, in medium proferemus. Intereà iuuenilem hanc* ὑπόμνησιν *boni consule: & sicubi humano more peccaui,*

——ἁμαρτωλαὶ γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἔπονται;

* Cornelij Taciti in vita Agric.

tamquam

tamquam homo ignosce. Ieiunus alicubi si videbor aut sterilis, cogita, non omnia mihi expromta, quæ in schedijs notata. moles enim libri in immensum excreuisset. & cur, amabo, semper eadem dicentur quæ aliis iam dicta? præcipuos & verè laudabiles Auctorũ locos adnotare malui, quàm insaniam quorundam imitari, qui fastidiosissimâ copiâ Lectorem potiùs obruunt, quàm delectant. Scio tamen esse locum vnum aut alterum qui pleniùs diffusiusq́ue tractari à nobis potuit, & iam in OMISSIS id adiungere parabam, nisi οἱ τυπογράφων παῖδες, ob Francofurtensem Panegyrim, telam incidissent; quam, cum Bono Deo, proximâ tibi fœturâ pertexam.

Vale diu sospes ac Viue.

STRABO

STRABO AMASIANVS lib. V. Geographiæ.

Πάλιν δ᾽ εἴ τις εἰς τὴν ἀγορὰν παρελθὼν τὴν ἀρχαίαν, ἄλλην ἐξ ἄλλης ἴδοι παραβεβλημένην ταύτῃ, καὶ βασιλικὰς, στοὰς, καὶ ναοὺς, ἴδοι δὲ τὸ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ, καὶ τὰ ἐνταῦθα ἔργα, καὶ τὰ ἐν τῷ Παλατίῳ, καὶ τῷ τῆς Λιβίης περιπάτῳ, ῥαδίως ἐκλάθοιτ᾽ ἂν τῶν ἔξωθεν.

Hoc eſt:

RVrſum ſiquis in Forum Vetus veniens vnum videat alteri adhærere: deinde Baſilicas, Porticus, Templa: CAPITOLIVM etiam, & quæ imbi poſita ſunt, videat opera, quæque in Palatio & Porticu Liuiæ, facilè eorum omnium, quæ peregrè vſpiam viderit, obliuiſcatur.

MAGNVS AVRELIVS CASSIODORVS lib. VII. Variar. in Formulà Comitiuæ Formar. Vrbis:

TRAIANI FORVM vel ſub aſſiduitate videre, miraculum eſt. CAPITOLIA celſa conſcendere, HOC EST HVMANA INGENIA SVPERATA VIDISSE.

AMMIAN. MARCELLIN. lib. XVI. de CONSTANTI Caes. in Vrbem ingreſſu:

Deinde intra VII. Montium culmina, per accliuitates planiciemq; poſita Vrbis membra colluſtrans, & ſuburbana, quicquid erat primum id eminere inter alia cuncta ſperabat. IOVIS TARPEI DELVBRA, QVANTVM TERRENA DIVINIS PRÆCELLVNT; LAVACRA in modum prouinciarum exſtructa; AMPHITHEATRI molem ſolidatam lapidis Tyburtini compage; PANTHEON velut Regionem teretem, ſpatioſâ celſitudine fornicatam &c.

Cenſura.

Cenſura.

DE *Capitolio Romano Commentarium* à V. C. *Iuſto Rycquio* è Veterum monumentis conceptum, & complurium authoritate illuſtratum firmatumque, non exiguo ornamento Reipub. Litterariæ propter Argumenti cùm raritatem tum varietatem futurum eſt. ac dignum iudico, quod typis exprimatur, & diuulgetur. Datum Antuerpiæ IX. MaI. M. DC. XVI.

L. Beyerlinck. S. T. L. Archipresbyter, Canonicus, & Cenſor Librorum Antuerp.

IVSTI RYCQVI DE CAPITOLIO ROMANO. COMMENTARIVS.

CAPVT I.

Roma ἑπτάλοφος, Septicollis, Septemgemina, Septimontium *festus dies. eius* Feriæ *&* Strenæ. *Montes olim* Agônes *vocati*, Agonalia, *Salij* Agonales, *Porta* Agonensis. *Septem colles minores* Romæ Quadratæ: Capitolium *ijs additum non videri: septem alij Romæ Magnæ.* Pomœrium Vrbanum, *& varia eius amplitudo. Cæsar an Pomœrium extenderit. De Nerone, Vespasiano, Traiano item dubitatum. Plinius à censurâ Viri Magni vindicatus.*

VRBEM ROMAM *Terrarum & Maris vniuersi Dominam* olim ἑπτάλοφον Græci, *Septicollem* Latini, aut *Septemgeminam*, & (si proba est viri magni * in Varrone coniectura) etiam *Septimontium* appellarunt. Septem enim montes, siue colles ambitu latipatente complexa in tantam amplitudinem paullatim excreuit, vt non Vrbis tantùm instar vnius, sed tanquã τῆς οἰκουμένης ἐπιτομῆς, *immò Orbis totius intra mœnia sua collecti haberet. Vnde Diuinus ille Italiæ Homerus in Ænæidos sexto:

Dionys. Halicarn.

*Turnebi. 4. de L. L.

*Polemon Sophista apud Galenum.

——*Illa incluta* ROMA
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
SEPTEMQVE *vna sibi muro circumdabit* ARCES.

Et ingeniosissimus Naso:

——*Quæ de* SEPTEM *totum circumspicit Orbem*
MONTIBVS, *Imperij* ROMA *Deûmque locus.* — 4. Tristium.

Claudianus etiam magnificè:

Quæ SEPTEM SCOPVLIS *Zonas imitatur Olympi.* — 3. de laud. Stilic.

Cui rei, vt in mystico illo Pythagoræorum Septenario, tantum relligionis inesse voluerunt, vt ROMAM ipsam habitu Viraginis effictam in Numis alijsque Monimentis septeno vertice residentem effinxerint, & SEPTIMONTIVM (*quòd septimus mons Pomario iam esset inclusus*)

*Plutarch. in Ætijs, & Varro 4. de L. L. inclusis) * diem festum celebrârint. Eo die Romani vtpotè ominatiore (quod Kalendis etiam Iani & Martis factitatum) sibi mutuò Xeniola & strenàs missitabant. Discimus è doctissimo Tertulliano, libro de Idololatria: *Etiam strenæ captandæ, & Septimontium, & brumæ, & caræ cognationis Honoraria exigenda omnia.* vbi quàm lubenter legerim: *Septimontio & brumâ*; nisi doctioribus aliter videtur. Imperator etiam ipse R. P. dabat; testis Suetonius, de FLAVIORVM vltimo:

Domit. c. 4. *Septimontiali sacro quidem & Equiti panaria, & plebi sportellas cum opsonio distribuit. Et, quò hilarior dies esset, initium vescendi primus fecit.*

Varro lib. 4. de L. L. Festum autem illud non vrbanatim, tanquam in exculto populo; sed rusticatim, quasi à montanis paganisque fiebat. credo vt primigeniæ simplicitatis reminiscerentur Quirites, cùm

Propert. li 4

Parua saginati lustrarent compita porci,
Pastor & ad calamos exta litabat ouis.

*Vett. Inscr. & Arnobius cum Augustino. Varro ibidē. Nisi fortè à rusticis ea solemnia desumta, quis & * MONTINI, seu MONTENSES Dei venerationi erant, & *Paganalia*, haud dissimilia sacra, celebrata. SEPTIMONTIVM verò in Fastis Pontificijs AGONALIA & AGONIA appellari Verrius Flaccus autor est, nec vanâ etymologiâ; cùm & montes ipsi *Agones* olim dicerentur, & Quirinalis, *Agonius*: & porta quæ inter colles sita, *antiquissimo nomine *Agonensis*. inde *Agonales* aut *Collini Salij*, quòd eorum sacellum ἐπὶ τοῦ κολλίνου λόφου, ait Dionysius; haud longè fortassis ab hac Porta. SATVRNIVM autem, siue CAPITOLINVM, montem an Romulus Vrbi suæ QVADRATAE primùm adiunxerit, frustra disputari censeo ab eruditis. nam Cornelius Tacitus, * magnæ apud omnes fidei scriptor, cùm illius Pomœrium definiuit, mox adiecit: CAPITOLIVM *non à Romulo, sed a T. Tatio additum Vrbi credidere.* quâ loquendi ratione rei incertitudinem satis ostendit. Fuisse quidem à Romulo munitum in nouæ Vrbis tutelam Dionysius ostendit lib. II. vbi de initijs Sabini belli: Ἐν τούτῳ καὶ ὁ Ῥώμυλος ἀντιπαρεσκευάζετο τὰ κράτιστα, ὡς ἀμυνούμενος ἄνδρας τὰ πολέμια ἀλκίμους· τοῦ μὲν Παλατίου τείχους, ὡς ἀσφαλέστερον εἶναι τοῖς ἔνδον, ὑψηλοτέροις ἐρύμασιν ἐγείρων, τοὺς δὲ προσκειμένους αὐτῷ λόφους, τόν τε Αὐεντῖνον, καὶ τὸν Καπιτωλῖνον νῦν λεγόμενον ἀποταφρεύων, καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβάνων. Accedit testimonium Suidæ, in lexico, qui verbis alicuius veteris scriptoris sic habet: Ὁ Ῥώμυλος μετὰ τὸ κτίσαι τὸ Παλάτιον (id est, post Romam Quadratam conditam) ἔκτισε καὶ τὸ Καπιτώλιον· ὅ ἐστι κεφαλὴ τῆς πόλεως. Muro etiam inclusum Capitolium fatetur Strabo lib. 5. sed pro *Auentino Dionysii* τὸν Κυιρῖνον λόφον nominat. Ego tantùm credam tumultuariam aliquam munitionem fuisse, aduersùs subitos hostium incursus paratam. Nam Liuius, aliique, qui iam inde Arcem Capitolinam, aut Tarpeiam, dicunt, vereor vt magis temporum suorum viuant, quàm τὸ τῆς ἱστορίας

*Festus *in Agonium*.

* Ann. 12.

πρέπον

πρέπον hic obseruârint. Qui autem colliculi à Romulo nouæ Vrbis muro priùs inclusi sint, significare videtur Antistius Labeo, his verbis: SEPTIMONTIO* *hisce montibus Feriæ: Palatio, cui sacrificium quod fit, Palatuar dicitur. Veliæ cui item sacrificium: Faguali, Saburæ, Cermalo, Oppio, Cælio* Monti, Cispio monti.* Non tamen de primâ illâ loquor, quæ solum Palatium comprehendit; sed auctiore illâ ante T. Tatium adhuc in Regni communionem assumtum: de qua disertè Liuius lib. I. *Crescebat interim Vrbs munitionibus, cùm alia atque alia appetendo loca in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, muniret.* Facta ea Vrbis auctio, atque munitio paullò antè quàm Asylum in Capitolio apertum; vt primam eam rectè dixeris Romani Pomœrij prolatationem, quam nescio an eruditorum quisquam hactenus obseruârit. Altera porro ea fuit, cùm Sabinis intra ciuitatem receptis, Capitolinus, cum parte *Cœlij & Quirinalis, Pomœrio adiuncti, nouæque multitudinis habitationi concessi. Capitolium autem tunc primùm legitimis effatisque finibus clausum videri, argumento est ab Antistio Labeone in collium Catalogo esse prætermissum; & ab Historicis omnibus traditum, recepto demum T. Tatio intra Pomœrium fuisse receptum. Quod Sacrum igitur initiò breuium colliculorum, à Romulo Vrbi additorum gratiâ celebratum est; posteà grandium illorum honori datum videtur, qui laxiore mœnium spatio circumiuncti sunt, isti videlicet: PALATINVS, CAPITOLINVS, QVIRINALIS, AVENTINVS, COELIVS, VIMINALIS, ESQVILINVS. *Septem Arces*, à Virgilio; *Septem Iuga*, à Papinio; *Septem Scopuli*, à Claudiano; *Septem culmina, vertices, montes, colles* à reliqua scriptorum classe dicti. Quòd VATICANVM ijs & IANICVLVM nonnulli* adnumerant, minus relligiosi Antiquitatis, aut periti Romanæ τοπογραφίας esse videntur, nobis sanè quia trans Tiberim flumen, immò extra Latium ipsum in agro peregrino positi, à sacrâ illâ Heptade visi sunt prohibendi. POMOERII autem VRBANI PROFERENDI non cuiuis temerè potestatem factam, sed * ijs modò, *qui fineis P. R. capto de hostibus agro auxissent*; veteres multi prodidêre. Ex Regibus, post Romulū conditorem, vnus Seruius Tullius vsurpauit: ex Romanis Ducibus nemo (fide Taciti) *nisi L. Sulla, & D. Augustus* Mirum quidem à Tacito hoc scribi, cùm & IVLI DICTATORIS eam curam fuisse Dio tradiderit; & præter Dionem Agellius lib. 13. c. 14. cùm ait: *Neque posteà* D. IVLIVS, *cùm Pomœrium proferret, intra effatos Vrbis fines* (de *Auentino* loquitur) *incluserit.* Quæ igitur Cornelio nostro fidelissimo alràs scriptori fides? nulla profectò, nisi fortè in Agellio nomen illud D. IVLI: non ad ipsum Dictatorem, sed Dictatoris filium AVGVSTVM referendum sit: iure scilicet Romanæ Adoptionis; *quam* (teste Cicerone)

*Apud Terr. hac voce.

*Parte eius. ita Liu. l. b. 1

Dionys. & Liu. ibidem.

*Nam totum Cœlium Tullus Hostilius, Quirinalem Seruius inclusit.

*Ianus Parrhasius & alij.

*Agell. li. 13 c. 14. Vopisc. Aureliano.

Liu. lib. 1. Tacit. Ann 12.

ne) *vt aliarum rerum, ita nominis etiam hæreditates ſequerentur*. Secuta certè D. AVGVSTVM; nam is cùm alibi ſæpè IVLIVS, tum in veteri lapide Brixiano ſic nominatur:

C. IVLIO. C. F.
FAB. SCAPT.
CAESARI
AVGVSTO.

Et apud Corn. Nepotem in Attico: *Namq; hic contentus ordine equeſtri, quo erat ortus, in affinitatem peruenit* D. IVLI *filij: cùm iam antè familiaritatem eius eſſet conſecutus*. Vnde & leges quædam IVLIAE vocatæ, quarum conſtat Auguſtum auctorem latoremque fuiſſe. Sed iam quid Dioni Cocceiano fiet? cuius diſerta illa de Cæſ. Dictatore

lib. 43. verba: Ταῦτά τε ἐποίει, καὶ νόμους εἰσέφερε, τότε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε. Defugerem omninò auctoritatem, niſi Romanũ adſtipulatorem haberet. Fortaſſis enim è vulgariâ magis opinione, quàm probatorum monimentorum fide rem iſtam conſcripſerit. Nam cùm deſtinaſſet

* lib. 13. ad Attic. Dictator Iulius Pomœrium ampliùs extendere (quod Cicero Atticum ſuum in * epiſtolis monet) morte præuentus conſilium ſuum minus fortè exſecutus eſt. Inde veroſimiliter natum, vt quod ille in conſilio habuerit facere, pro facto à poſteritate fuerit creditum. Vltrà nihil adſeuero. Poſt D. ergo IVLIVM (ſi is reuerà protulit) quattuor

Dio. lib. 55. Vopiſcus Aurel. Zoſimus. Vett. Inſcript. item CAESS. Vrbem auxiſſe memorantur DDDD. AVGVSTVS, CLAVDIVS, AVRELIANVS, PROBVS; ad immenſam ferè magnitudinem vrbe productâ; ſcilicet vt quinquaginta ferè paſſuum CIↃ ſanctior eius ambitus contineret. cum Pliniano * tamen

*Plin. lib. 3. cap. 5. æuo (quod in FLAVIORVM CAESS. tempora incidit) paſſuum XIII. CIↃ. & CC. collegiſſe tantum obſeruatum ſit. Nam quòd nuper vir magnus, in ADMIRANDIS, numerum hunc augendum putauit, vereor omninò vt fruſtra ſit. Etenim ſi (quòd ipſe fatetur) Campus Martius Dictaturâ Iulianâ nondum intra vrbem erat admiſſus, ſucceſſor eius fortè illum addiderit, Auentinum adhuc excluſerit, quem Claudius adiecit; poſt Claudium ad Pliniana tempora nemo ampliùs quicquam; vix eſt vt laxius tum Pomoerium eſſe potuerit. Pomoerium, dico, ſiue *ſacratiores muri*. Nam ſi *ad extrema tectorum* re-

Plin. ibid. ſpicimus, *nullius vrbis magnitudinem cum eâ*, fateor, *fuiſſe comparandam*. Menſuræ Plinianæ adſtipulatur marmorea vetus Tabula, Hortorum Farneſianorum, ad Pacis Romæ nuper inuenta; in quâ accurata totius vrbis ἰχνογραφία conſpicitur, eundem fermè murorum ambitũ, eamdemque amplitudinem cum hodiernâ hac Româ proponens. Hodierna

dierna autem (vt accuratè etiam à Marliano * obſeruatum eſt) X. tantum ſtadijs Pliniana illa vetere contractior. cuius rationem ſatis probam reddidit, quòd Amphitheatrum Statilij intra Muros tum haberetur, nunc muris ipſis incluſum; illique (vt ex veſtigijs antiquitatis apparet) laxiore gyro foris circumducerentur. Eam verò vrbis magnitudinem ſtetiſſe puto ad extremam PROBI *vel AVRELIANI CAESS. dilatationem. quæ cum ſpatioſior videretur quàm vt irruptione barbarica tutò habitare eam liceret (populo iam per Imperij migrationem vehementer Romæ imminuto) ſenſim ad priores terminos, fineisque redierunt. De Veſpaſiano quidem Auguſto dubitari poſſit, an is ſacratiores muros etiam protulerit, quòd in æneâ Tabulâ Capitolinâ* legatur: VTIQVE. EI. FINES. POMOERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. Quem tamen honorem non admiſiſſe eum vt credam, facit ſcriptorum omnium altiſſimum in hac re ſilentium. quis enim credat Cornelium Tacitum, Suetonium, Dionem, alios, ſi admiſiſſet, tam elingues heic futuros, qui ſæpè alibi in rebus minoris momenti tam diſerti atque diligentes? De Nerone, Traianóque, par ferè ratio eſt: quos vnus (quod ſciam) FL. Vopiſcus * adiecto R. P. agro barbarico Pomœrium ampliâſſe ſcribit, cuius vnius auctoritas vereor vt infirma nimirùm futilisque ſit, reliqua veterum Scriptorum claſſe nequaquàm concinente.

*lib. 1. c. 5. Topog. Vrbis.

*Variè enim traditur.

Lipſ. Admir, lib. 3. c. 2.

quam eo Senatus è Laterano tranſtulit,

*in vitâ Aureliani.

CAPVT II.

Mons Capitolinus *olim* Saturnius. Saturnia *Italiæ & Siciliæ*. *Italia dicta olim* Saturnia. Saturnia *ciuitas ſiue caſtrum*. Saxum Carmentis. *Veteres & recentiores eius Montis habitatores*. Tatienſes *vel* Titienſes: Ramnes *vel* Ramnenſes: Luceres *vnde dicti*. Collegium Capitolinorum. *Habitatio honoris cauſsâ in Capitolio nonnunquam data. Num & ciuibus reliquis illhic habitare permiſſum?*

NEſcio quæ mortales olim relligio, an perſuaſio, tenuerit, vt Saturnum illum antiquiſſimum Deorum, plerosque Montium in Italiâ vicinisque locis vel inſediſſe, vel poſſediſſe crederent. Nam & Diodorus Siculus * de patriâ ſuâ ſcribit, ad ſuum vſq; æuum, editiora eius omnia *Saturnia* appellata: idemque aſſerit de Italiâ ipsâ Dionyſius. * qui & in Eliate agro, apud Græcos, tumulũ quendam Κρόνιον fuiſſe-

* lib. 4.

* lib. 1. Antiq.

fuisse ait, quem ἱερὸν τοῦ Κρόνου νομίζοντες Ἠλεῖοι, θυσίαις, καὶ ἄλλαις τιμαῖς, ἐν ὡρισμένοις χρόνοις σεβόντες, venerarentur. Inde & in sacro nostro monte habitasse creditus, eique SATVRNIO fecisse nomen. Vrbem quoque in eâ condidisse, quam de suo nomine *Saturniam* appellârit. Res suis auctoribus non caret. Varro enim, in opere de linguâ Latinâ,* vestigia eius vrbis agnoscit, Et Tertullianus, in Apologetico, *Ciuitatem, quam depalauerat Saturnus, vsque tunc esse* audacter pronunciat. Accedit vulgatum illud Arnobij: * *Ianus Ianiculi conditor, & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor:* Minucij quoque Felicis, Octauio: *Itaque latebram, quod tutò latuisset, vocari maluit* (Latium) *& vrbem* (Saturniam) *de suo nomine.* Prudentij * etiam sub personâ Saturni:

—— placet heic fugitiuus & exul
Vt lateam genti atque loco Latium dabo nomen.
Vitibus incuruam (si qua est ea cura) putandis
Procudam chalybem. nec non & mœnia vestri
Fluminis in ripâ statuam Saturnia vobis.

Vt omittam Poëtarum Latinorum Principem, qui Euandrum Arcadem inducit, ruta eius opidi cæsa Troiano hospiti commonstrantem; aliosque (nè actum agam) permultos, qui Saturniæ Capitolinæ meminerunt. Non desunt tamen testes etiam ἀξιόπιστοι,* qui comitatum Herculis ab Hispaniâ redeuntis, cùm eum locum attigissent, castellum istud ædificâsse, & in honorem eius Numinis sic appellâsse scribunt, quod antiquitus pulsum à Ioue suis sedibus consedisse illhic Saturnum crederent. Quamquam Solinus* portam modò eius Castelli in honorem Saturni *Saturniam* appellatam malit, eáque *Pandana* *postea dicta, vt Antiquariorum peritissimi crediderunt. Scriptor autem ἀνώνυμος *de Origine gentis Romanæ*, (quem Sext. Aur. Victorem esse eruditi suspicantur) *Arcem Saturniam* amat dicere; sed minus accuratè. nam in imo monte istud siue opidulum siue castellum fuit, arbitratu Sexti Pompeij: *Saturnij* (inquit) *dicebantur, qui Castrum in imo cliuo Capitolino incolebant. vbi ara dicata ei Deo ante bellum Troianum videtur, quia apud eum supplicant apertis capitibus.* Huius Aræ Græcique apud eum Ritus vbertim meminit Dionysius, eamque in imo cliuo, quà è foro in Capitolium ascendebatur, ab Epéis Herculis comitibus, Saturnio numini scribit esse dedicatam. Ab hoc ipso Numine vniuersa deinde Italia SATVRNIA nominata. Iustinus præter cæteros disertè XLIII. Breuiarii Pompeiani: *Itaque Italia à Regis nomine Saturnia appellata est, & mons, in quo habitabat, Saturnius, in quo nūc, veluti à Ioue suis sedibus pulso, Capitolium est.* Et Dionysius primò Antiquit. ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη τῷ θεῷ ἀνέκειτο, ΣΑΤΟΡΝΙΑ ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη. atque ita vocari solitam in Sibyllinis oraculis ibidem addit, multaque eius Diuinitatis fama per totam regionem, pluresque ciuitates

Marginal notes: * lib. 4. — * lib. 1. adu. Gent. — lib. 1 adu. Symm. * — Æneid. 8. — * apud Dion. lib. 1. — * lib. 1. — Iunius apud Varronem. Onuphrius Pan. alij. — * Virgil. 8. Æneid. Festus in Saturnia. Diodor. li. 4. Macrob. in Saturn. Tertull. Apolog.

tates eiusque nominis apparere. Certè in oraculo vetustissimo Iouis Dodonæi, ex antiquo Tripode à L. quodam Mammio descripto, ipsa etiam Sicilia, quasi Italiæ pars, eo nomine censebatur. Verba oraculi sunt:

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται.

Sed hæc obuia sanè sunt; & cui antiquariorum hactenus non dicta? Illud tamen nescio an libatum cuiquam, Varroni Ennioque placuisse, à monte nostro Saturnio Italiæ appellationem deductam. vnde Ennianum illud in libris de L. lat. ἀκροτελεύτιον:

—— Saturnius illi
Nomen erat, de quo latè Saturnia terra;

Credo quò P.R. magis placerent, cùm summum Relligionum suarum caput tantæ venerationis iam-inde fuisse ostenderent, vt vniuersæ genti nomen mutaret. nam de antiquâ loci huius Relligione facundè etiam Virgilius:

Iam tum Relligio pauidos terrebat agrestes Æneid. 8.
Dira loci; iam tum Syluam Saxumque tremebant.

nec minùs eleganter sub personâ Euandri. quum subiungit:

Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem
Quis Deus incertum est, habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem, cùm sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.

Propertius ferè ab eadem mente:

Tarpeiusque pater nudâ de rupe tonabat, lib. 4. El. 1.
Et Tiberis nostris aduena bubus erat.

miror tamen *nudam* dicere, quùm nemore & dumis consita vel ante conditam vrbem fuisse credatur. Virgilius iterùm laudato loco:

Hinc ad Tarpeiam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.

mox vbi de Gallis Capitolium obsidentibus:

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant.

Quin & ipse Propertius alibi elegantissimâ ὑποτυπώσει sic eam describit:

Lucus erat felix ederoso consitus antro, lib. 4. El. 4.
Multa vbi natiuis obstrepit arbor aquis:
Siluani ramosa domus, quò dulcis ab æstu
Fistula poturas ire iubebat oues.

Nudam autem *rupem* cùm dicit, ædificiis & apparatu Sacrorum destitutam intelligit, queis Augustali (id est) suo æuo, super omnia Vrbis & Orbis loca erat instructissima. Qui autem mortales quà ante, quà post Saturni in Italiam aduentum Capitolio insederint, quùm

accura-

accuratè olim sit traditum, negligendum nobis minimè videtur. Ante illum fide Virgilii, quæ supra Poëtam hic esse videtur:

Ibidem.

Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
Gensque virûm truncis, & duro robore nata,
Queis neque mos neque cultus erat.

Saturnus autem cùm aduenisset,

—— genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit.

* in Octauio

Rudes illos homines (ait *Minucius) *multa docuit, vt Græculus & Politus; literas imprimere, numos signare, instrumenta conficere.* Saturnum multis pòst sæculis subsecuta illa fatidica Nicostrata, *quam *Carmentam* & *Carmentim* Romani dixêre. Ea cum Euandro Filio & Arcadibus domo profecta cæteris Palatium occupantibus, ipsa in infimâ, quæ flumen Tyberinum respicit, Capitolini montis parte consedit. Fanum ibi posteà eius memoriæ à Romanis exstructum, * nomen etiam loco *Saxo Carmentis* aut *Carmentali* datum:

* Virgil. lib. 8. Liu lib. 1. Solin lib. 1. Dionys. li 1. Plutarchus in Ætijs. Auctor orig gent. Rom.
* P. Vict. & Sext. Ruf. Reg 8.

Et Carmentali Romano nomine Portæ.

* Dionys. ib. Varro 4. dol. L. Serm. in 8. AEn. Auctor origin. gent. Rom. Dionys. ibid.

Cùm igitur Geryone deuicto * Hercules in Græciam rediturus ad Carmentim accessisset, partem copiarum suarum Elidensium, qui locorum amœnitatem amauerant, subsistere illhic permisit. Quorum alii propè Palatium Euandri, alii in ipsâ Saturniâ, ductâ velut Coloniâ, constiterunt. Post Arcades προσελήνους, & Eleatas aduenas, regnante Fauno, vt volunt, Troiani cum Æneâ Anchisæ F. profugi, in hanc oram delati sunt, pariterque eâ delectati Saturniam Capitolinam nouâ ciuitate compleuerunt. Hos subsecuti creduntur Albani, XVI. post bellum Troianum ætate, Palatium & Saturnium montes mœnibus tum primùm valloque complexi: in queis vilia antè pastorum mapalia constiterant. Tibullus id videtur innuere purissimo isto versu:

Lib. 2. El 5.

ROMVLVS *æternæ nondum fundauerat Vrbis*
Mœnia, consorti non habitanda Remo.
Sed tunc pascebant herbosa PALATIA *vaccæ,*
Et stabant humiles in IOVIS ARCE *casæ.*

Manilius etiam IV. Astronom. à Ludouico Carrione I. C. emendatus:

———— Troia sub vno
Non euersa viro fatis vicisset in ipsis,
Aut lupa proiectos nutrîsset Martia fratres;
Roma casis enata foret; pecudumque magistri
In capitolinos duxissent fulmina monteis.

Dionys. ii. 1. Tacit. Ann. 12 Plut. Rom.

Sed æternæ iam Vrbis felicissimis fundamentis in Palatino positis, Pomœrio quidem Capitolinus fortè prohibitus, vt suprà docuimus,

Asylum

Asylum tamen in eo apertum colligendæ multitudini, & munitio aliqua facta præripiendo hosti commodissimo loco. T. tamen Tatius seu vi bellicâ, seu, quæ aliorum opinio est, proditione Tarpeiæ loco potitus, regnique consors factus mœnibus eum coërcuit primus, & Sabinis suis habitandum concessit: qui deinde *Tatienses* à Regis sui nomine, sicut *Ramnenses* à Romulo, Tribules alij anteà dicti. His tertia demum classis adiuncta *Lucerum*,* eorum, vt quidam credidêre, qui ad Asylum in lucos * confluxerant; sed Liuius *nominis & originis caussam incertam esse mauult.* *Tatienses* igitur siue *Titienses* Liuio & Sexto Pompeio, qui cum T. Tatio bellum gesserant, in Capitolio vicinisque locis habitationem instituerunt. Nec alios fuisse existimem, quos à celebri deinde mansione CAPITOLINOS dixêre, quorumue collegium Vrbe à Gallis liberatâ, M. Furius Camillus Dictator instituit: *eorum* scilicet *qui in Arce & Capitolio habitarent.* Horum CAPITOLINORVM ipse M. Tullius meminit in epistolis * ad Q. fratrem, eosque *è suo Collegio M. Furium Flaccum equitem Rom. hominem nequam eiecisse* scribit. Instituti caussam ipse Dictator Camillus recitat apud Liuium: CAPITOLINOS LVDOS *solennes* * *alijs addidimus* COLLEGIVMQVE *ad id nouum auctore Senatu condidimus.* Sed Ludorum horum & Collegij alibi ἐυκαιρότερον meminerimus. Subit hic tamen dubitare florentissimis P. R. rebus, quum tot Diuinitatum Templis, Delubris, Sacellis, Aris mons iste obsideretur, an humanæ habitationi locus aliquis relictus? Videtur quidem in Arce habitatio militum præsidiariorum fuisse, quos à munere in Arce excubandi *Arcubias* siue *Arcubios* Festus & Isidorus dixêre. Aedituorum etiam ac Sacrificulorum, ad tutelam custodiamque τοῦ ἱεροῦ κόσμου: quorum meminêre Veteres inscriptiones, teste Huberto Goltzio in Thesauro Antiquario, & C. Oppius Iuliusque Hyginus apud Agellium, Lib. VII. cap. I. *Æditúos Templi sæpe esse demiratos* scribunt *quòd solum Africanum noctu in Capitolium ingredientem canes semper in alios sæuientes neque latrarent, neque incurrerent.* Apud Sacrificulos verò tunc ipse Domitianus latuit, cùm bello ciuili Vitelliano Capitolium incenderetur, vt posteà dicemus. Fuisse & aliorum in Capitolio mansiones vel Propertius ostendit de meretriculâ Teïâ:

> *Altera Tarpeios est inter Teïa lucos*
> *Ebria, sed potæ non satis vnus erit.*

Inde (vt opinor) acerbissima illa ianuæ querela, libro eius primo, * quòd loco tam religioso & augusto nocturnis potorum rixis saucia, turpibusque corollis obuelata, & obscenis carminibus impleta, Dominæ suæ turpitudinē fateretur. ostendit etiam Lampridius in Heliogabalo: *Celebrauit item* (de monstro eo loquitur) *tale conuiuium, vt apud amicos singulos singuli missus appararentur. & quum alter maneret in Capitolio,*

*Dionys. lib. 2.
Plutarch. 16.
Ascon. in 3. Ver.
*alii à Lucumone volunt dictos.
Liu. lib. 5.
*lib. 2.
*al. Solennibus.
Sueton. Domit. c. I
Tacit 3. Histor. lib. 4.
*El. 16.

tolio,

tolio, alter in Palatio; alter in Cœlio, alter trans-Tyberim; vt quisque mansisset, tamen per ordinem in eorum domibus singula fercula ederentur. Nunquid & Martialis eò trahendus Epigrammate ad Marcellam?

lib. 12.

Tam rarum, tam dulce sapis, Pallatia dicent,
Audierint si te vel semel, esse suam.
Nulla nec in mediâ certabit nata Suburrâ,
Nec Capitolini collis alumna tibi.

Non dicturus hoc certè tam præfidenter, nisi cuiuis etiam licuisset in Capitolio habitare. Quid, quòd honoris causâ domus etiam in Capitolio interdum assignata? Exemplum est in M.Manlio Capitolino, in cuius Eulogio apud text. Aurel. sic legitur: *Captâ Vrbe auctor in Capitolium confugiendi ciuibus fuit. quadam nocte clangore anseris excitus Gallos ascendentes deiecit. Patronus à ciuibus appellatus, & farre donatus est: domum etiam in Capitolio publicè accepit.* Sed cùm in regni adfectati suspicionem venisset, domus ea diruta, & Iunonis ibi Monetæ Templum fabricatum est, cum edicto: * NE QVIS. PATRICIVS. IN. ARCE. AVT. CAPITOLIO. HABITARET. Quod ea res propter loci munitionem nouandis quandoque rebus opportuna videretur. Caligula tamen Tyrannus à Ioue (vt sibi videbatur) in contubernium adsumptus, quo proprior illi esset, in areâ Capitolinâ nouæ domus fundamenta iecit: teste Suetonio.* Sed fundamenta tantùm. Nam de perfectâ illâ à nemine, quod sciam, hactenus est proditum.

*Plutarch in Quæstion. Cic. pro domo suo. Ouid. in fastis.

*Caio c. 22.

CAPVT III.

De altero Montis nomine Tarpeio *dictum: eiusque origo inuestigata. Historia an Fabula Tarpeiæ discussa: eiusque è Scriptoribus innocentia probata.* Saxum *&* Tarpeium *ἁπλῶς interdum posita.* Saxum infame *à reliquo Monte seiunctum: aliaq; in hanc rem.*

QVi sæpe habitatores, sæpe etiam nomen mutauit Mons Saturnius. vti

Sæpiùs & nomen posuit Saturnia tellus.

nam qui à Saturno *Saturnius*, à Carmentâ *Carmentalis*, à Sp. Tarpeio Arcis præfecto, vt quidam credidêre, vel à Tarpeiâ Sp. filia Vestali, vt alijs traditum, TARPEI appellationem sortitus est. Ταρφαῖον notat corruptè Stephanus de Vrbibus: reliqui Græcorum castigatiùs Ταρπαῖον, Ταρπεῖον, aut Ταρπήιον. Propertius disertè ab illis partibus:

A duce

A duce Tarpeio mons est cognomen adeptus,
At vigil iniustæ præmia sortis habes.

Sed reliqui omnes Tarpeiæ Virgini magis patrocinantur. Tertiam huius etymi caussam adducit Verrius Flaccus, vel eius potiùs abbreuiator Festus: *Saxum,* inquit, *Tarpeium appellatum aiunt partem montis, qui ob sepultam Tarpeiam ibi Virginem, quæ eum montem Sabinis prodere pacta erat, ita nominatus est. vel ab eo, quòd quidam nomine L. Tarpeius Romulo Regi, cùm propter raptas virgines aduersaretur, in eâ parte, quâ Saxum est, de noxio pœna sumta.* Hactenus plenè atque rectè; nam quod vulgò adiungitur: *Tarpeium dictum.* omni sacramento contenderim, adsutum aliquod glossematium esse. Mihi verò (si in tantâ Annalium obscuritate & vetustate à fabulis haud multùm abhorrenti, diuinare permissum (Sex. PropertI opinio semper verosimilior est visa, vt quæ nobilioris originis nobilissimum locum non dedeceat & cuius exempla in omni Historiâ passim reperire est. Nihil enim magis commune atque obuium, quàm à Regibus, Ducibus, Præfectis loci alicuius appellationem deriuari. Nam ista quæ de proditore virgine dicuntur Græcorum μυθυδρίαις potiùs, quàm Romanæ historiæ decere videantur. quod cuiuis etiam in confesso erit, qui geminam omninò Historiam ex fabulamentis Aristidæ Milesiacis in Plutarchi paralellis obseruauerit. Nam quod optimè à bono Historico olim dictum: *datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis primordia Vrbium augustiora faciat.* Si cui tamen magis lubitum est à Virgine montis nominationem ducere, haud planè abnuam: modò à purâ eâ & inculpatâ, qualem antiquissimi etiam scriptores prodidêre. L. enim Piso, vir Censorius, apud Halicarnassæum * censuit præclaro illo περὶ ἀριστερῶν ψαλίων pacto nihil aliud voluisse eam, *quàm nudatos scutis hostes (quæ instar armillarum Læuâ gestarentur) ciuibus suis trucidandos obijcere.* Pulcro sanè consilio, si Fortuna accessisset. cui & Liuius ipse accedere videtur: *Sunt* (inquit) *qui ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset, decretò arma petisse tradant: & fraude visam agere, suâ ipsam peremptam mercede.* Nec ambiguè etiam is, qui Liuium in compendium redegit: *Sabinis prodita portæ per virginem, nec dolo. Sed puella pretium rei, quam gerebant in sinistris, petierat, dubium clypeos an armillas.* Addit tamen de anulis Dionysius * ex Fabio & Cincio, antiquissimis item Scriptoribus, ἢ αὐτὴν (inquit) ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψαλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσιν ἐφόρουν, ἢ τῶν δακτύλων. è queis Valerius desumpsisse videatur, cùm scribit, * *pactam eam quæ in sinistris manibus gerebant. erant autem his armillæ & anuli magno ex pondere auri. Loco autem potitum agmen Sabinorum puellam præmium flagitantem, armis obrutam necauisse: perinde quasi promissum (quod ea quoque læuis gestauerant) soluens.* Sinistra igitur magis inualuit opinio * quasi desiderio

Lenis in Festo coniectura.

* lib. 2.

lib. 1.

Flor. lib. 2.

* lib. 2.

* lib. 9. c. 6.

* Vide etiam Augustin. 3. de Ciu. c. 13.

 potiundi

potiundi auri impiam proditionem Tarpeia conceperit. Poëtæ fermè omnes in hâc ſententiâ, maximè delicium noſtrum Propertius, qui bene longâ Elegeiâ eam accuſat, & ſic tandem exclamat:

lib. 4.

Et ſatis vna malæ potuit mors eſſe puellæ,
Quæ voluit flammas fallere, Veſta, tuas?

quanquam Romanus ille Callimachus Poëticâ libertate amore Sabini Regis ad nefaria conſilia capienda impulſam finxerit. Somylum credo Poëtam tranſmarinum imitatus, è cuius Elegeijs fere eadem apud Plutarchum, ſed de Gallorum Rege concepta, narrantur. Verba huius ſunt:

in Romulo.

Ἡ δ' ἀγχοῦ Ταρπήϊα παρὰ Καπιτώλιον αἶπος
Ναίουσα Ῥώμης ἔπλετο τειχολέτης.
Κελτῶν ἢ στέρξασα γαμήλια λέκτρα γενέσθαι
Σκηπτούχων πατέρων οὐκ ἐφύλαξε δόμους.

quæ nos ita Latinè reddebamus:

Ad Capitolinum Romæ Tarpeïa Lucum
Dum colit, exitium Virgo dedit patriæ.
Quæ malè Gallorum dum geſtit Rege potiri,
Nobilium amiſit Regia tecta Patrum.

Antigonus verò quidam apud eundem Scriptorem (putâ vt ſpecioſo prætextu rem totam velaret.) T. TatI eam filiam fuiſſe, & à Romulo inter Sabinas abreptam thalamoque eius ſuis ingratijs ſociatam, iuſtam comminiſcendæ proditionis occaſionem habuiſſe. Sed eorum fides penes auctorem ſit. longè quidem omnibus immitiùs Sillius Italicus de eius apud inferos ſupplicio ſic canit:

lib. 7.

Illa autem quæ tondetur præcordia roſtro
Alitis (en quantum reſonat plaudentibus alis
Aliger ad paſtum rediens Iouis!) hoſtibus arcem
Virgo (immane nefas!) adamato prodidit auro
Tarpeia, & pactis reſerauit clauſtra Sabinis.

Lucian. Prometh.

Prorſus vt Prometheum quendam ſpectare te credas toto Caucaſo explicitum, τὸν κάκιστα ὀρνέων ἀπολλύμενον αἰετὸν τρέφοντα τῷ ἥπατι. Quàm ſeuerè etiam is, qui ſuprà, Valerius: *Abſit reprehenſio, quia impia proditio celebri pœnâ vindicata eſt!* Sed (vt in vmbrâ quaſi veritatis diutiùs ludam) lubet Veteres illos interrogare, qui impiam Tarpeiæ proditionem cenſuerunt, crediderintnè P. R. infamem ſceleſtamque Virginem ſepulcro poſito, & annuâ cærimoniâ fuiſſe veneraturum? Poſuerunt tamen, veneratique ſunt; quod & grauiſſimus auctor Piſo apud Dionyſium * atteſtatur. imò & reliquias eius non antè transferri permiſêre, quàm fabricandæ Ædis Capitolinæ cauſsâ à cæteris Religionibus area liberaretur. Dicam ampliùs, quis proditori effigiem, & quidem in Templis ſtatuiſſet? ſtatuêre tamen Romani in Æde Iouis

lib. 9.

* lib. 2.

Plutarc. Romulo.

Iouis Metellinâ, * & fortè etiam inter Numina habuerunt. Inter fausta saltem nomina nomen eius habitum virgines à Pompilio * in Vestæ ministerium adlectæ, fidem faciunt: GEGANIA, VERANIA, CANVLEIA, TARPEIA. Et quis credat etiam in publicis Numorum monumentis eius effigiem fuisse collocandam, qualem in PETRONIAE & TITVRIAE Sabinarum gentium Denarijs conspicimus, nisi innocentem credidissent? eos à CL. V. Fuluio Vrsino * antè diuulgatos, publici nunc iterum iuris faciam: * Festus in *Tarpeia effigiem.* * Plut. Numa. *lib de fam. Rom.

Vtcumque se res habeat, illud certò constat, primo Sabino bello, Montem nostrum Saturniâ velut potestate absolutum ad Tarpeiam familiam adoptione transiuisse. γνωριμώτερον tamen (nequid errent Philologi) *Montem* aut *Rupem Tarpeiam* dicimus, quam *Saxum* ipsum. nam cùm hoc dicimus, infamem eius partem propriè signamus, * ἀφ' ἧς ἐῤῥίπτουν τοὺς κακούργους, *quem * vt funestum locum noluerunt cùm reliquâ Capitolij parte coniungi*; cum illâ montem totum. Saxum autem Tarpeium *ἁπλῶς Saxum* etiam dixêre. Virgilius * de hoc: *Plut. Romulo. * Festus in *Saxum.* * lib 8. vbi Seru. vide.

—— Iam tum siluam saxumque tremebant.

Horatius:

———— Dionysi filius audes
Deijcere è saxo cineis? 1. Sermon.

cuiusmodi pars in Auentino etiam spectabatur, *Saxum* appellata: sub quo Templum bonæ Deæ Subsaxanæ. Ouidius v. Fastor:

Est moles natiua loco, res nomina fecit
Appellant Saxum. pars bona montis ea est.
Huic Remus institerat frustra, quo tempore fratri
Regna Palatinæ ritè dedistis aues.
Templa Patres illhic oculos exosa virileis
Leniter accliui constituêre iugo.

Dicêbatur etiam eadem ἁπλότητι *Tarpeium.* vt videtur è loco Senecæ: lib. 1. de Ira. *Cùm Tarpeio proditorem hostemue publicum imponam.* & Sidoniano Hemistichio:

———— cùm Brennica signa
Tarpeium premerent.

quamquam latiùs ibi paullò pro monte toto, siue Arcè Capitolinâ Saxo Tarpeio contiguâ. Nunc de supplicio illo præcipitationis rem ferè nouam, & paucis adhuc tentatam expediam.

CAPVT IV.

Supplicium ex alto deturbandi Hebræis, Græcis & Romanis vsurpatum. periuri apud hos, perduelles, fures & flagitiosi ferè omnes sic puniti. etiam viri innocentes & illustres multi. Qui sint Deturbati saxo, *qui* Barathrones *Saxi ipsius altitudo descripta.* Agger Tarquini, Sestertium. Robur. *quando hæc pœna apud Romanos omissa. Appiani error notatus.*

PRimi (quod sciam) mortalium Hebræi nocentes suos sic puniuêre. Sic Iezabel * fœminam impiam sub imperio Iehu, sic filiorum Seir captiua decem millia, iussu Amasiæ,* in sacris litteris contrucidata legimus. Plura tamen magisque obuia tetræ consuetudinis in Græcorum Annalibus exempla. ita Astyanax Hectoris ab Vlysse, Theseus à Lycomede,*Daphidas Sophistes ab Attalo Rege; * Æsopus fabulator à Delphensibus,&* Arruntius quidam Paterculus à Censorino Ægestanorum Tyranno è sublimi deturbati. Elexorum etiam *sanctio* fuit, teste Pausania, *de Typeo & Saxo fœminas eas deÿciendi, quæ ad Olympia penetrâssent; aut Alphæum amnem, diebus nefastis transmisissent.* Morem itaque præcipitandi reos dicerem cum primis legum tabulis è Græciâ Romam aduectum, nisi obstaret Verri Flacci autoritas, qui L. Tarpeium, ob eam (quam suprà diximus) caussam, à Romulo sic punitum tradidit; aut etiam * Dionysij, qui Sp. CASSIVM Consulem (circa annum V. C. CCLXIIX.) *Maiestatis damnatum, & à Quæstoribus Saxo deiectum* scribit; *vulgari tum* (vt ibidem ait) *apud Romanos supplicio.* multis scilicet antè leges è Græcia allatas annis. vt quas Decemuiri CCCIII. V. C. primùm Romæ promulgârint. Sanè in XII. disertim habetur: FALSVS. TESTIS. SAXO. TARPEIO. DEIICITOR. &: SERVOS. MANIFESTO. FVRTO. PREHENSOS. VERBERIBVS. AFFICITO. ET. E. SAXO. PRAECIPITATO. Vnde mirum est quid Appiano Alexandrino in mentem venerit, qui libro III. Bellor. ciuil. *liberis tantum hominibus* tale supplicium putat esse constitutum. Ad antiquissimum hoc supplicij genus spectare videtur Plautinum illud Trinummo:

Qui in amore præcipitauit, peiùs perit, quàm si Saxo saliat.

Et Lucretianum istud è lib. III:

Scele-

* 4. Reg. c. 9.
* 2. Paral. c. 24.
Plutarch. Theseo
* Val. Max. lib. 1 c 8.
* Max. Plamides
* Plutarch. in Parallelis.
* lib. 8.
Agell. lib. 12 c. 1.

———— Scelerisque luella
Carcer, & horribilis de Saxo iactu deorsum.

Verè horribilis Romæ & è loco horribili. quem egregiè sic describit Romanus * Declamator: *Stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant. inhorrent scopulis enascentibus latera, & immensæ altitudinis tristis aspectus; electus potissimùm locus, nè damnati sæpiùs deijciantur.* Nec abludunt illa Silliana verbis Annibalis: lib. 2.

Tarpeios iterum scopulos, præruptaque saxa
Scandatis licet, & celsam migretis in Arcem.

Cuius profunditatem vt hodiè minuisse aliquid fatear crebris Ædificiorum ruinis plana Vrbis sensim attollentibus; tamen si quis curioso oculo (quod sæpè ipsemet feci) totam rupem considerauerit; fateatur necesse est, ne nunc quidem impulso homini ruinam inde nisi lethalem futuram. Ex omni autem sontium genere maximè hic sistebantur Perduellionis & Læsæ Maiestatis rei. Vnde Mamertinus in Panegyrico Iuliani, de istis loquens: *Mitto veteres qui saxo præcipites dati, quorum bona publicata, domus erutæ, interdicta posteris nomina.* Talis fuit *Sp.* ille *Cassius* (cuius mentionem fecimus) è Capitolio deiectus vt Dionysio videtur; vt alijs, alio mortis genere confectus. & M. ille *Manlius*, à seruato Capitolio CAPITOLINVS dictus, *cui locus idem & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ vltimæ fuit.* Quanquam Cornelius Nepos apud Agellium,* *verberando* potiùs *necatum* scripserit. adeò in rebus illis vetustissimis ipsâ incertitudine nihil exstat certiùs. Talis iterùm *Sext. Licinius (Lucillium,* vt reor, corruptè Velleius * vocat) Senator & Tribunatu functus; quem successor eius P. Lænas, Marianarum partium, primâ anni die, qua fausta omnia dici fierique solent, de rupe deiecit. *Ælius* item *Saturninus* ex eodem ordine, quem Tiberius, *quòd de se carmina quædam famosa sparsisset*, simili morte confici iussit. Damnato quoque AElio Seiano, cùm amicitia eius summi criminis, obijceretur loco, Senatores item permulti, Equitesque, & ex infimâ plebe, omnis ætatis, omnisque sexus in carcerem coniecti, ibique trucidati, vel è Saxo Tarpeio, non manu lictorum aut carnificum, quod fieri aliàs solitum, sed (ô rei indignitatem!) ipsorum Consulum * aut Tribunorum præcipitati. Sed (nè Coss. tantum aut Tribunos eâ turpitudine oneremus) ipse C. Cæsar, dignus tali auo nepos, claros multos & opulentos viros, verbo criminis huiusce postulatos, re autem verâ fortunarum suarum lautitiâ effusissimam prodigalitatem sustentaturos, *suapte manu damnatos è Capitolio deiecit.* Prorsus vt inter summam Maiestatem & carnificem iam nihil interesset. Quàm iniustè autem aliquando viri etiã magni ad supplicium hoc raperentur, Q. Metelli Macedonici periculum ostendit, qui

Marginal notes: * Arell. Fuscus apud Senecam. — Dionys. lib. 8 — Liu. li. 2. & 6 — * lib. 17. c. 21 — Plutarch. Mario Epit. Liu lib. 90. — * lib. 2. — Dio. li. 59. — Tacit. ann. 6. — * Dion. li. 58 — Idem lib. 59.

*lib 7. c.44. *al dignationis suæ. * al. Atilio.

dit, qui *in ipso flore dignitatis * suæ (* verba Plinij sunt) *ab C.* Atinio Labeone, cui cognomen Macerioni fuit Trib. Pleb. quem è senatu Censor eiecerat, reuertens è campo meridiano tempore, vacuo foro & Capitolio ad Tarpeium captus vt præcipitaretur; vix tandem intercedente Atinij Collegâ, à limine mortis reuocatus est.* Tribuni certè saxum illud maximè elegisse visi sunt, in quo carnificinam suam agerent; quemadmodùm Plutarchus * alibi alium scribit locum electum, in quo Cæss. sontes suos punirent, SESTERTIVM * appellatum. quem extra Vrbem fuisse V. C. Lipsius * putat, semitertio ab Vrbe milliari, atque inde corruptè nominis ἔτυμον deductum. Eum in locum Galbæ Cæsaris à Patrobianis & Vitellianis seruis caput deiectum: ibique de Laterano generosissimo Consule supplicium sumtum, idem Lipsius suspicatur ad Annales Cornelianos, quem vide. Quamquam non illhîc modò sub Principibus, sed in aggere etiam Tarquinij supplicia de reis sumpta. Iuuenalis:

* in Galba. * Turneb. Notis in Festum. * in 15. Ann. Tac.

Plebeium in Circo positum est, & in aggere fatum.

Vnde illius iterùm monstri (Caium Cæsarem dico) crudelitas innotuit, qui miserum quemdam, quod * periturum se pro salute suâ deuouerat, *pueris tradidit verbenatum, infulatumque, qui votum exposcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex aggere.* Nec misericordior multò Antoninus Commodus Imp. de quo Lampridius prodidit: *Si quis se mori velle prædixisset, hunc vel inuitum præcipitari iussisse.* vbi locum quidem supplicij non exprimit, credere tamen licet vel in Tarquiniano aggere, vel in Capitolij saxo supplicium hoc de misellis sumtum. quamquam & de robore etiam Tulliano meritò quis possit suspicari, de quo lumen illud Italiæ Carolus Sigonius lib. IV. de Iudicijs Romanorum cap. XVI. Lipsius etiam adcuratè ad IV. Annalem Taciti, Baronius Cardinalis in Notis ad Martyrologium, & nos ipsi contra Cardinalem cap. XLV. huius Commentarij. Proditoribus etiam puniendis saxum Tarpeium destinatum ostendit tacitè auctor * Rhetoricorum ad Herennium (quem non alium à Cicerone esse cum CL. Dionysio Gothofredo omninò existimo) sic enim habet in fragmento Inuectiuæ: *Vester enim vos animus amantissimus R. P. facile edocet, vt eum qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem deturbetis ex eâ ciuitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.* & apertiùs Seneca lib. I. de Irâ: * *Et cùm ceruicem noxio præcidi imperabo, & cùm Paricidam insuam culleo, & cùm mittam in supplicium militare, & cùm Tarpeio proditorem hostemuè publicum imponam, sine irâ, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio.* Facti autem huius notissimum exemplum est in seruo P. Sulpicl Trib. Pleb. quem, cùm Sullanâ proscriptione Dominum in villâ latitantem Magistratibus indicâsset, *quòd Hostem indicauerat, manumitti: quòd verò Domi-*

*Suet. Caio cap. 27.

*lib. 4.

* cap. 16.

Orof. lib. 5 c. 18. & Plut. Sulla.

Dominum prodiderat, de ſaxo Tarpeio deijci Coſſ. decreuerunt. Eadem ratione Transfugas punitos aliquando legimus. Liuius lib. XXIV: *Recepti perfugæ* (Samnites) CCCLXX. *quos cùm Romam miſiſſet Coſ.* (Q. Fabius Maximus) *virgis in Comitio cæſi, ac de Saxo deiecti.* Et Obſides fugitiuos. Idem libro ſequenti: *Obſides Tarentini à Phileâ Tarentino, primus tenebris, æditius corruptis, cuſtodiâ educti à Tarracinâ cõprehenſi, deducti in comitio, virgiſque approbante populo cæſi, de Saxo deijciuntur* De Inceſtuoſis eadem lex fuiſſe videtur. Tacitus enim in VI. Annal. *Sext.* ait *Marium Hiſpaniarum ditiſſimum*, cùm delatus eſſet inceſtâſſe filiam, de ſaxo Tarpeio deiectum. Eoque facere videtur nobilis illa apud Senecam controuerſia * ſub Themate: *Inceſta de ſaxo*. in quâ virgo Veſtalis inceſti damnata, & de Saxo præcipitata euaſiſſe fingitur, miriſque diſertiſſimorum Rhetorum coloribus exagitatur. Quin & omnibus ſontibus communis videtur fuiſſe præcipitatio. nam & vigilem, malè officio ſuo functum, Gallicâ Capitolij obſidione Trib. Mill. Sulpicius, & ciues quoſdam in funere Cæſaris inſolentiùs ſe gerentes Coſs. deturbarunt: & Magus quidam, aut Mathematicus, L. Pituanius ex S. C.to ſic punitus, alijque in Hiſtoriâ Romanâ facinoroſi complures: quos liberi nimiùm otij ſit ſingillatim omnes velle percenſere. Videtur inde in vſu Romæ permanſiſſe vt homines nequam aut flagitioſi *Deturbati Saxo* vocarentur. apparet ex fragmento Næuij apud Feſtum, in *Quiſquiliæ*:

Abi deturbate Saxo, homo non quiſquiliæ.

Sic & *Barathrones* dictos putat Ioſephus Scaliger, quaſi dignos qui in barathrum conijcerentur ex conſuetudine Athenienſium: vt Lacones in καιάδα, extra portas, maleficos ſuos conijciebant. Fœdam autem atque horribilem ſupplicij huius conſuetudinem frequentari deſijſſe exiſtimat V.C. Petrus Faber poſt latas LL. Porciam atque Valeriam: atque ita paullatim obſoleuiſſe. Facit eò Reſponſum Modeſtini I. C. in L. *Si diutino* § vlt. DD. *de pœnis, non poſſe* videlicet *aliquem ita damnari vt de Saxo præcipitetur.* quanquam locus ille à nobis è Lampridio laudatus de Sæuitiâ Antonini, ſatis oſtendit ſub crudelioribus Principibus adhuc ſubinde fuiſſe reuocatam.

* li. I. cont. 7

Liu. lib. 5. Dio. lib. 44.

In Varr. de L. L.

I. Semeſt. c. 18.

CAPVT V.

Montis Capitolini diuisio in Arcem, Capitolium, Saxum. *Quid* Arx. *quid* Capitolium. *Variæ* τ̃ Capitolij *acceptiones*. Saluâ Vrbe atque Arce esse. Turres Capitolinæ. *de loco Taciti anquisitum.*

MIrati sunt hactenus multi τῶν ῥωμαϊκῶν ἀγνῶτοι καὶ ἀνήκοοι quid ita ferè Liuius quotiens capitolij mentio incidit, *Arcem* & *Capitolium* distinctum nominent: cum inter vtrumque (quod ipsi existimant) nihil omninò interesset. vt in vehementi illâ F. Camilli ad populum Veios meditantem oratione: *Cùm victoribus Gallis, captâ totâ vrbe, Capitolium tamen atque Arcem Dique & homines Romani tenuerint, victoribus Romanis, recuperata vrbe Arx quoque & Capitolium deseretur?* In eâ quoque, quam apud eundem Pop. Valerius Poplicola habuit, cùm in suspectionem venisset, quòd in summâ Veliâ ædificaret: *Ego si in ipsâ Arce, Capitolioque habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis?* & sæpè idem alibi. M. etiam Cicero Catilinariâ quartâ ad Senatum: *Vobis vitam omnium ciuium, nobis Arcem & Capitolium, vobis Aras Penatium &c. Patria commendat.* & Annæus Seneca libro, Quòd in sapientem non cadit iniuria: *Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit; non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vnâ manu capta; non Capitolium Arcemuè.* Locus item ille apud Tacitum,* desperatus à Lipsio, aliquid huius antiquitatis habet, si ita emendetur: *Quid si memoria eorum innouaretur * qui in Capitolio & Arce Romanâ à maioribus eorundem prostrati?* Qui locus vulgò corruptissimè sic editur: *Recentia hæc. quid si memoria eorum inoriretur * qui in Capitolio & Arâ Romanâ manibus eorundem * prostratis?* Emendationis autem caussam hanc reddo. A. Vitellio. L. Vipsanio Coss. cùm de supplendo Senatu agitaretur, primoresque Galliæ Comatæ ius adipiscendorum in vrbe honorum expeterent, multus & varius super eâ re P. R. sermo, & studia diuersa apud Principem, * animum eius variè impellentium erant. Vnus autem fortè Senatorum (cui Gallicum genus exosum maximè fuisse hinc licet opinari) magnam toti genti inuidiam concitauit, quòd Galli olim Senones hostili rabie vrbem exscidissent, & Capitolium tantum non inuasissent: multos etiam in oppugnatione Capitolij atque Arcis, qui ex vrbe eò confugerant, diutino obsidio trucidassent. Quâ ratione nihil efficaciùs potuit inueniri vt à Curiâ & Prætextâ Romanâ Proceres omnes Gallicos, quasi antiquissimos Romani nominis hostes, auerteret. Eò enim spectant illa superio-

Lib. 5.

lib. 2.

*ex Ann. 11.

*vel, innouetur.

*v.c. memoretur.

*v.c per se satis.

*Claudium.

ſuperiora: *Oppleturos omnia diuites illos, quorum aui proauique hoſtilium nationum duces, exercitus noſtros ferro vique ceciderint.* Quibus tamen omnibus haud permotus Claudius & Tranſalpinam gentem eleganti * oratione defendit, & plenum ius Romanæ ciuitatis illi aſſignauit. Rectène autem an ſecus, difficillimum Cornelij locum extricârim, ij iudicent iudices, qui in Critico hoc Tribunali, ex Poëtæ dicto, φέρτεροι εἰσι νοῆσαί τε κρῖναί τε; viri ſcilicet Rei Litterariæ conſtituendæ præfecti. mihi conatum ſaltem aliquem attuliſſe ſufficiet, ſi effectam rem ipſam præſtare nequiuero. Nunc ad inſtitutum reuertor. Primus (quod ſciam) Pyrrhus Lygorius Neapolitanus, exactæ in illuſtrandâ antiquitate diligentiæ, elegantiſſimo Paradoxων libello diſcrimen inter Arcem & Capitolium adnotauit. *Arcem* enim veteres propriè appellitabãt munitiorem illam magiſq; excelſam montis noſtri partem, quà Theatrum Marcelli, flumen Tiberinum & Dianam Auentinam in Meridiem conuerſus reſpiciebat. in quâ, vtpote ſummo P.R. Propugnaculo, Turres murique pinnati, & Templum ipſum Auguſtiſſimum IOVIS. OPT. MAX. Turrium iſtarum meminit M. Tullius orat. III. in L. Catilinam, cùm ait: *Nam profectò memoriâ tenetis Cottâ & Torquato Coſſ. complureis in Capitolio turreis de cælo eſſe percuſſas.* & Cornel. Tacitus in III. Hiſtoriarum MVNITISSIMAM CAPITOLII ARCEM vocat, ET, NE MAGNIS QVIDEM EXERCITIBVS EXPVGNABILEM. Templum verò in ipsâ Arce Capitolinâ fuiſſe teſtatur Herodianus, cuius verba ex politiſſimâ Politiani verſione proponam: *Conuenerunt igitur* (de Senatu loquitur) *non quidem in Curiam, quò anteà conſueuerunt; ſed in Templum* CAPITOLINI IOVIS, *quod in Arce ſummâ præcipuæ venerationis Romani habent.* vnde & Ouidius in Faſtis:

* cuius fragmenta exſtât in ænea Tabula Lugduni.

lib. 7.

IVPITER *Arce ſuâ totum cùm ſpectet in orbem* lib. 1.
Nil niſi Romanum quod tueatur habet.

Solebat enim & Templum ipſum *Arx* vocari. ſic etiam Liuius de victoriâ anteâ Hieronis: * *Cui ſenatus ominis gratiâ acceptæ ſedem Diuæ dedit, dicauit Capitolium Templum I. O. M. in eâ Arce vrbis Romæ ſacratam, volentem propitiamque, firmam ac ſtabilem P. R. fore ſperans. Capitolium* verò ea pars montis maximè appellabatur, quæ in Aquilonẽ directa planior ſpatioſiorque erat, & Quirinalem verſus extra ipſa Arcis mœnia protendebatur. Quadruplicem autem vocis huius notionem reperio apud priſco , quam ſicuti ἐκ περιουσίας (quando eius rei mentio incidit) . um ſtudioſis antiquitatis lubet communicare. Prima illa quidem & ſæpè vſurpata pro toto monte, vt in Silliano Poëmate, de Annibale ſomniante: lib. 1.

* lib. 22.

Iamque aut nocturno penetrat Capitolia viſu &c.

Et Prudentiano, de militibus Maxentij: lib 2. adu. Symm.

Romanumque forum & Capitolia celsa tenebant.

quamquam ibi fortè pro Arce siue Templo vsurpatum. clariùs in loco Taciti suprà memorato: *Capitolium non à Romulo, sed à T. Tatio additum Vrbi credidêre.* & isto Seruij in II. Æneidos: *in Capitolio omnium Deorum simulacra colebantur.* Sæpè pro dimidia eius parte, quam sic appellari solitam docuimus. vt in isto M. Varronis, è γεροντοδιδασκάλῳ: *M'. Curius Cos. in Capitolio cùm delectum haberet, nec citatus in Tribu ciuis respondisset, vendidit tenebrionem.* & isto Liuij lib. XXXIX. *M. Fundanius & L. Valerius ad Plebem tulerant. ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turbâ hominum fauentium aduersantiumque legi complebatur.* & sæpè idem alibi.

Ann. 12.

Sæpissimè ipsum Iouis Templum *Capitolium* vocatum. vt apud eundem Liuium lib. XXXVII. *P. Cornelius Scipio Africanus priusquam proficisceretur fornicem in Capitolio, aduersus viam, quâ in* CAPITOLIVM *ascenditur, posuit.* Vbi tamen duplice notione eandem vocem Liuius videtur vsus. pro parte alterâ montis scilicet, in quâ fornix siue Arcus Africani exstructus; & Templo Iouis, quod supra eum locum in ipsa Arce. Idem lib. XXXIII. *M. Seruilius, Tib. Claudius Senatu in Capitolium vocato de Prouincijs retulerunt.* Sic Iosephus Antiquitatum Iudaicarum lib. XIX. de stultitiâ Cal: Εἰς τε τοῦ Διὸς φοιτῶν τὸ ἱερὸν, ὃ Καπετώλιον μὲν καλοῦσι, τιμιώτατον δ' ἄρ αὐτοῖς ἐστιν ἱερῶν, ἀδελφὸν ἐτόλμησε προσαγορεύειν τὸν Δία. Sic alibi millies cùm Liuius, tum reliqui scriptores celeberrimum Templum appellant, & legitimo maximè nomine, *à capite humano* (vt fama est) *in fundamentis eius, dum effoderetur, reperto.* quâ de re paullò infrà * veterum opiniones, accuratè à nobis collectas, commodiùs proponemus. Horatius autem συλληπτικῶς Iouem ipsum pro Templo suo posuit lib. II. Odarum, cùm ait:

cap. 1.

* cap. 10.

Incolumi IOVE *& Vrbe* ROMA.

Quod Romani in prouerbio dicere soliti, *Saluâ Vrbe atque Arce esse.* Cæcilius apud Agellium * illud exprimit facundè:

* lib. 2. c. 23.

Ex hoste captus liberè seruio saluâ Vrbe atque Arce.

Quæ formula etiam in verbis conceptis Fœtialium apud Liuium * reperitur. Nec audiendi qui aliter explicant apud Horatium, ne frugibus inuentis malint adhuc (quod dicitur) βαλανηφαγεῖν. Horatium videtur imitatus Sillius lib. XVI:

* lib. 48.

—— vacuumque Iouem sine pube sine armis
Inuadet.

id est Capitolium milite & armatura destitutum. Quarta & figurata item notio est, vbi pro Dijs ipsis Capitolium ponitur, à nostris maximè scriptoribus obseruata. Ita D. Augustinus lib. II. de Ciuitate: *Itane pluris tibi habenda visa est existimatio Curiæ vestræ, quam Capitolij;*

cap. 12.

tolij; & Romæ vnius, quam cœli totius? & D. Cyprianus Epist. LV. *Quid superest quàm vt Ecclesia Capitolio cedat?* Prudentius etiam Apotheosi, Titulo in Iudæos:

Ipsa suis Christum Capitolia Romula mœrent
Principibus lucere Deum.

Quinctam & supernumerariam possemus adjicere, quam ex D. Hieronymo P. Pithœus * obseruauit, pro cuiusque ciuitatis Arce vel ἀκροπόλει. sic enim ille interpretatione in Esaiam, de Babylone. *Arx autem, id est, Capitolium illius vrbis & turris ædificata post diluuium.* vt de Templis Principibus nihil dicamus, quæ sicut Christiani hodie κυριακὰς aut *Dominica* appellamus, ita *Capitolia* in Municipijs & Colonijs per Romanum orbem vetustas dixit. Probant illa quæ ex Cypriano & Augustino iam laudauimus. & Arnobius, *Varro* (vt Lipsius eum rectè nominat) *nominis Christiani*, his verbis: *Nonne vides in Capitolijs omnibus virginaleis esse species Mineruarum?* sed de Capitolijs, quæ extrà Romam, commodior erit alibi dicendi locus.

* in Adu. Subsec.

lib. 4. adu. Gentes.

CAPVT VI.

Arces *vnde sic dictæ: earumque Sanctitas apud priscos. qui* Tutulati. *quid* Tutulus. *Templa* Deorum Tutelarium *potissimum in Arce.* Arx Iouis. *Iani Gulielmi in Cicerone emendatio confirmata. Cæs. Scaligeri in Papinio reiecta.* Sanctæ Leges, Sancti Muri, *ac* Portæ *Vrbium.*

Antequàm Templi illius descriptionem aggrediar, *quo se in æternum venerabilis Roma attollit*, operæ pretium erit vnde Arces nominatæ sint, & cuius Religionis olim fuerint velut ἐν παρόδῳ delibare. De earum ἐτυμολογίᾳ non vna eademque sententia est. M. Varro, omnis antiquitatis peritissimus, *ab Arcendo Arcis* originationem duxit, *quòd is locus munitissimus vrbis, à quo facillimè possit hostis prohiberi.* *Arcere* autem ex Festi interpretatione * *Prohibere* est; qui & ipse M. Varroni concinere videtur. Alij (è quorum numero Solinus * est) ab ijs Arcadibus, qui ῥώμην aut Valentiam habitârint, ductum putat *vt tutissima vrbium Arces vocarentur.* Doctissimus autem Camerarius * à Græcâ voce τῆς ἄκρας fortè expressam: eoque sensu prolatum illud Virgilij:

Amm. Marcellin.

4. de L. L.

* in Arcani.

* lib. 1. c. 1.

* in Dec. Problem.

——————*celsâ sedet Æolus Arce.*

quasi diceret Poëta: προκάθηται ὁ αἴολος τῷ τῆς ἄκρας ὕψει, ἢ, ὑψηλῷ ἐν τῇ ἄκρᾳ θρόνῳ. mihi tamen Varroniana sententia magis arrideat, quam Festo & Isidoro probatam quoque video. sic enim ille XV. Ety-

mologici: *Arces sunt partes vrbis excelsæ atque munitæ. nam quæcunque altissima vrbium sunt, ab arcendo hostes, Arces vocantur.* Tacitè etiam Asconio in Diuinationem, vbi *Arcem* esse dicit *vel Tyranni sedem, vel editum in ciuitate & munitiorem ad ciuium salutem locum.* Innuit hanc quoque Arcis definitionem Ausonius, in Monosyllabis:

Vrbibus in cunctis munitior vrbibus est Arx.

Ideò sollicitus apud Virgilium Æneas, vrbe captâ, trepidè sic interrogat:

Quo res summa loco, Panthu, quam prendimus Arcem?

Igitur repetit opinionem suam M. Varro lib. VI. de L. L. exponens versiculum EnnI,

Libaque, fictores, Argéos, & tutulatos.

Tutulati (inquit) *dicti sunt ij qui sacris in capitibus habere solent vt metam, id Tutulus appellatur, ab eo quod matres familias crines conuolutos ad verticem capitis, quos habent vti velatos, dicunt Tutulos: siue ab eo quòd tuendi caussâ capilli fiebant: siue ab eo quod altissimum in vrbe est, quod est Arx, ea res tutissima Tutulus vocatur.* meritò ergò sanctimoniam quandam Arces habere creditæ, quòd in ijs omnium ciuium salus esset reposita, Dijque Vrbium custodes ibi potissimùm colerentur. Cicero ipse *Arcem* cum *Arâ* & *Portu* coniungit in Verrinis, vt tutelam eius simul & religionem significet. idemq; pro Cornelio Balbo cùm de Gaditanis loquitur, *veterem speciem fæderis Marciani omni sanctiorem Arce* dixit. ita enim legere ibi malim cum erudissimo Iano Gùilielmo, è libro Turingiano, sensu oppidò eleganti & venusto; quàm vulgatum illud *Marte*, aut (quod ex coniecturâ Lambinus intrusit) *Arâ.* Virgilius simile adiunctum tribuit etiam Arci Troianæ:

Et monstrum infelix sacratâ ponimus Arce.

Sacrum enim & *Sanctum* idem quandoque esse Aurelius Saturnaliorum * Scriptor eruditè ostendit è Pontificio veterum Iure. Bene autem *sacratam* vocat Poëta, in quâ sacratissimum vrbis pignus Palladium contineretur, quod fataliter abs Aenæâ in Italiam translatum, Albæque depositum. Romulus (vt quidam * volunt) in Capitolium transtulit; alij * Tullium Hostilium malunt captâ eâ ciuitate Romam transtulisse, & in æde Vestæ recondi iussisse. Plura istiusmodi Palladia nominat Dionysius * ex Callistrati, Satyri, & Aratini commentarijs. nominant & diuersis in locis posita etiam alij, sed quæ Philologorum nostrorum diligentiæ iam vidimus præoccupata. Quemadmodùm autem in Ilio, Arce Troianâ, in Atheniensi ἀκροπόλει atque alibi, Pallas culta: in Carthaginiensi & Veientanâ, Iuno, in Cumanâ, Apollo, in Erycinâ, Venus; sic in Romana nostrâ (quod antè diximus) Iuppiter Opt. Max. inde ARX IOVIS etiam nominata Ouid. lib. VI. Fastorum:

* Macrob. lib.3.c.3.

* Suidas in καπιτώλιον.

* Arnob. lib. 4. Clem. Protrept.

* li.1 Antiq.

Inque

Inque IOVIS SVMMI *cæditur* ARCE *bidens.*

idem consolatione ad Liuiam:

Et tumulus Drusum pro IOVIS ARCE *manet.*

Manilius IV. Astronomicων:

Includiúe suâ potuisset IVPPITER *Arce*

Captus, vel caput hîc Orbis foret.

Mamertinus in Panegyrico Diocletiano & Maximiano Augg. dicto: *O quantò nunc Impp. illa dies augustior, quantò magis hunc natalem suum diem* (Roma) *coleret, si vos stipatos vestro senatu, in illâ Capitolini Iouis Arce, conspiceret!* Ex istis igitur auctoritatibus adparet quàm non rectè atque ordine fecerit IVLIVS CAES. SCALIGER. cùm in VIII. Thebaidos Statianæ elegantissimos hos versus refingendos putauit:

At postquàm rabies, vt vitæ prodiga virtus
Emisêre animos; non tanta cadentibus Hoedis
Aëriam Rhodopen solidâ niue verberat Arctos.
Nec fragor Ausoniæ tantus, cùm Iuppiter omni
Arce tonat.

Quare (inquit) *Ausoniæ fragorem posuit potiùs, quàm aliùs loci, nescio. sanè oportuit loci nomen certum apponere, vnde tonitrua ingruerent. itaque sic mallem:*

——— cùm Vesulus altâ
Arce tonat

Non succurrit enim viro doctissimo certissimum loci nomen adpositum. *Arcem* scilicet *Romanam Capitolinam*, è quâ Iuppiter fulminare maximè creditus. Manifestè innuit Epigramma Græcum in Anthologiâ:

Εἶξον ἀρειοτέροισι χάρις Καπετωλίδος αὐλῆς,
Εἰ δὲ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις.

quod Lipsius conuertit:

Cede etiam melioribus ô Tarpeïa rupes,
Etsi ex æratis iacis aurea fulmina tectis.

Et Manilius loco iam citato:

Roma casis enata foret pecudumque magistri
In Capitolinos vexissent fulmina monteis.

Propertius item lib. IV.

Tarpeiumque pater nudâ de rupe tonabat.

quod & abundè testatum vult Iouem istum, Sillius cùm ad Collinam Portam Annibal accessisset. Claudianus in Elogio vrbis Romæ illò etiam respexit: Lib. 12.

——— hinc fulmina vibrat
Iuppiter, hanc totâ Tritonia Gorgone velat.

Ita

Ita defendendum ab intempestiuâ viri magni correctione Statium suum putabat amœnissimi iuuenis ingenij Casperius Geuartius, qui Louanij paullò ante Batauicam suam profectionem hoc ferè mecum communicabat. Religioni quidem Arcium hoc adiungi poterat, ita *Sanctas* vocari solitas, vt Muri & Portæ ciuitatium, quas ideò tales esse I. C.[ti] opinati sunt, *quòd ab iniuriâ hominum defensæ atque munitæ essent,* * capitis enim pœna constituta erat ijs, qui violâssent. Inde & *Sanctæ Leges*, quòd pœnarum sanctione confirmatæ relligiosiùs ad præcepta exsequenda mortales impellerent. Sed ego nunc in alienam segetem Philologicam hanc falcem non pono.

* l. Sanctum 8. & l. 9. & l. siquis ff. de rer. diuis. & Seru. in 12. Æneí.

CAPVT VII.

Montis Capitolini situs, figura, dimensio, altitudo, quæ Ædificia tam in Arce *quàm* Capitolio *olim fuerint.* Regiæ *quæ sint in Statio & Suetonio. Statius, cum Notitiâ Imperij, & Ammianus fortè etiam emendati.* Capitolium *altißimus Vrbis locus. Sillius & Calpurnius Eclogarius explicati.*

MOns igitur totus trifariam à nobis diuisus, in *Arcem, Capitolium* & *Saxum* (quantum præsentes ipsi Romæ obseruauimus, & recentiores quidam curiosè adnotârunt) geminum efficit Hemicyclum, oualique figurâ (nisi quòd latera paullò contractiora sint) totus concluditur. Cuius figuræ nobilitas eò magis commendanda nobis est, quòd antiquissimi rerum Naturalium obseruatores * Mundum ipsum ὅμοιον τῷ ᾠοῦ σχήματι esse docuerint. vt Mundi quasi quædam imago Capitolium esset, quod armorum & Imperij iure Mundi Romani caput, quâ Religionum publicarum cæremonia, quâ Legum Triumphorumque Sanctimoniâ gentibus in Orbe cunctis horrori fuit atque venerationi. Ad Orientem Solem Palatij partem habuit, viamque sacram, * à Streniæ sacello directò ad arcem euntem, & Amphitheatrum Flauium. Ad Occidentem, Vrbis planitiam, siue regiones Circi Flaminij & Campi Martij. Meridiem (vti diximus) Auentinus occupabat, & Tiberinum flumen. Septentrionem, collis Quirinalis. Ipsum ab D. Augusto, cùm vniuersa Vrbs in XIV. Regiones diuideretur, VIII. Regione comprænhensum est. vnde notitia vtriusque Imperij (quæ Vrbis quoque τοπογραφίαν quandam continet) cùm de VIII. Regione loquitur: C*ontinet* (inquit) *vmbilicum Romæ, Templum Saturni & Vespasiani, Capitolium, Milliarium aureum Iuliæ.* Sed quod illud tandem *Milliarium aureum Iuliæ?* Distingue, & emenda: *Milliarium aureum, Basilicam Iuliam.* quæ & ipsa in vicino loco ad Lacum

* Plutarch. in Sympos. & lib. 2. de plac. Phil. Macrob. 7. Sat. c. 17.

* Varro 5. de L. L.

Suet. Aug. c. 30.

Festus in Seruilius.

Lacum Seruilium; cùm Milliarium ab eodem Augusto in capite Fori Romani * statutum esset. Meminit eius Basilicæ Statius, Equo Maximo Domitiani:

*Plut.Galba. Suet. Othone c.6.Tac. 1.Histor.

At laterum passus hinc IVLIA TEMPLA *tuentur,*
Illhinc Belligeri sublimis Regia Paulli.

vbi ex V. C. Lipsiano emendatiùs legeremus, *Tecta*. vt Basilicam Iuliam * intelligamus, ad latus eius equi collocatam. Non enim de Templo D. Iulij commode interpretari possis. quò spectant illa, quæ præcedunt:

* P. Victor. Lapis Ancyran. Sueton. alij.

——— Hinc obuia limina pandit,
Qui fessus bellis, adserta munere prolis
Primus iter nostris ostendit in æthera DIVIS.

Basilica autem Aemilia ex-aduersum foro posita erat ad viam sacram, illustribus etiamnum parietinis visenda: quæ non ineleganter *Regia* à Poëtâ dicta est, cùm Græca dictio *Basilica* commodè in hexametrum versum non caderet. Sic tamen Regij operis moles, etiamsi Basilicæ non essent, olim videntur appellationem habuisse. Suetonius ostendit C. XXXI. Aug. de Theatro Pompeiano: *Pompeij quoque statuam contra Theatri eius Regiam marmoreo Iano superposuit, translatam è Curiâ in quâ C. Cæsar fuerat occisus.* nam quod Beroaldus * de Basilicâ aliquâ intelligendum hoc putat, vereor vt imponat magis, quàm doceat: cùm de Basilicâ Pompeiâ nihil vsquam meminerim legere. Hinc emendandus fortè nobilis ille locus Ammiani de Constantij in Vrbē ingressione: *Lauacra in modum Prouinciarum exstructa. Amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage. Pantheon velut Regionem teretem spatiosâ celsitudine fabricatam.* quæ enim insolens illa ὑπερβολὴ Templum etsi aliàs laxum & spatiosum, Regioni comparare? Quid si igitur, *Pantheon velut Regiam teretem?* facit tamen vt timidè pronunciem comperta mihi aliàs eiusdem Scriptoris, in huiusmodi efferendis, μεγαληγορία. quale est etiam illud quod paullò antè dixit, *Lauacra in modum Prouinciarum exstructa.* & quod subiungit de Foro Traiani: *Singularem sub omni cælo structuram, etiam Numinum adsensione mirabilem, nec relatu effabilem, nec rursus mortalibus appetendam.* atque alia alibi non minus ventosa. Sed iam quod agimus, agamus. Hodiernum Montis Capitolini ambitum qui dimensi sunt, * VII. fermè complecti adserunt stadia. Latitudinem, quà amplissima est, DCCC. Romanos pedes non excedere. Longitudinem eius, quà in occasum æstiuum protenditur, CIↃ. & QC. facilè capere, non superare. *Tribus ferè stadijs,* ait Dionysius, *à Palatino discescitur: nè integro quidem à ripâ Tiberinâ.* Eius in Arce altitudinem supra omnia vrbis ædificia apparet maximè exsurgere, inde & loco nomen factum.

P. Victor.

* Notis in hunc locum.

lib. 16.

*Marlianus & alij quamuis hodiè ab antiquo multum credā minuisse.

lib.10.antiq.

D Benè

* 4. de Ciu. c. 23. Benè itaque Augustinus * qui, *Capitolium amplissimum & celsissimum*
lib. 8. Æn. *locum* appellat. Benè etiam Seruius ad Virgilianum illud:

In summo custos Tarpeiæ Manlius Arcis.

Sic adnotauit: *Bonâ ratione, vt in picturâ, apta vnicuique rei loca* (Poëta) *distribuit. ideò enim in summâ parte Clypei dicit esse factum Capitolium, quia hoc summo Vrbis loco esse manifestum est.* hoc etiam innuit doctissimus Tertullianus, initio Apologetici: *Si non licet vobis, Romani Imperij Antistites, in* APERTO ET AEDITO IPSO VERTICE CIVITATIS *præsidentibus ad indicandum* &c. nam per *verticem ciuitatis* Capitolium intelligi, quò Senatus de rebus maximis grauissimisque conueniebat, Interpretum omnium consensus est. propterea à Poëtis *Capitolia celsa, sublimia, alta, cælo iuncta*, & ab eodem Tertulliano alibi, *cælo certantia* vocantur, non minus à naturali loci altitudine, quàm ab artificiosâ Aedium Templorumq; structurâ. Vnde Sillius Italicus cum Annibalem ab Vrbe satis iam remotum describere conatur, sic etiam ait:

Segne iter emenso, vixdum Tarpeia videri
Culmina desierant.

nimirùm quia is altissimus Vrbis locus, & à Pœnis abeuntibus vltimùm conspectus. Hinc etiam apparet quantæ altitudinis sublicia illa Theatra fuerint, à Diocletiano (ni fallor) Ludis suis populo exhibita,
Eclog. 4. quæ T. Calpurnius *in cælum surrexisse* scribit,

——— *Tarpeium propè despectantia culmen.*

Sed quid Antiquiorum nimis anxiè auctoritatem sequimur, cùm hodiernum oculis omnium summæ celsitudinis pateat argumentum, C. scilicet & XXXIX. gradus, quîs ad Aedem VIRGINIS in Tarpeio, olim Feretrl Iouis (vt opinio est eruditorum) exscenditur? Quòd si nostris temporibus ea etiam altitudo est, cùm (vt suprà diximus) crebræ Vrbis ruinæ omnem eius planitiem collibus propemodùm æquauerint, quid olim fuisse credendum est, cùm pleno cacumine Mons Capitolinus nubila pulsaret? cùm altissimo monti altissima & sumtuosissima ædificia essent imposita? quæ certè adeò crebra, adeoque magnifica heic olim fuerant, vt fidem propemodùm humanam excedant. Nunc tamen omnia æternum (ô dolor!) ruinis suis sepulta, aut ab ipsis fundamentis excisa, nomen pœnè ipsum cum loco ami-
* Sophoclis. serunt. Adeò verum est illud * grauissimi Poëtæ:

Πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνει τε καὶ φλέγει.

* 15. Metamorph. Et ingeniosissimi Latinorum in Diuino * opere:

Tempus edax rerum, tuque inuidiosa vetustas
Omnia destruitis: vitiataque dentibus æui
Paullatim lentâ consumitis omnia morte.

Quorum tamen Aedificiorum memoria Mortem & Fatum hactenus supera-

superauit,eam nonnullâ diligentiâ à nobis conquisitam, AETERNAE. VRBIS. HONORI. ET. POPVLI. ROMANI. MAIESTATI. LVBENS. MERITOQ;. RESTITVAM. In Arce quidem hæc fuisse memorantur:

Templum IOVIS OPTIMI MAXIMI, *cum cællis*
IVNONIS *&* MINERVAE: *Sacello* SVMMANI: &
Ædiculis TERMINI *&* IVVENTATIS.
Ædes IVNONIS MONETAE, *cum officinâ Monetariâ.*
Ædes FIDEI CANDIDAE
Templum CONCORDIAE.
IOVIS *fortè* CVSTODIS.
Auguraculum P. R.
Bibliotheca.
Tabularium.
Aræ aliquæ.
Templum VAEIOVIS, *inter Arcem & Capitolium.*
Ibidem Asylum, & duo Luci Quernei.

In Capitolio hæc:

Templum IOVIS FERETRI.
IVNONIS REGINAE.
MARTIS VLTORIS. *seu,* BIS-VLTORIS.
NEMESIS *fortaßè*
Ædes duæ aliæ IOVIS.
IOVIS FIDEI-SPONSORIS.
VENERIS ERVCINAE.
VENERIS CALVAE II. *Vetus & Nouum.*
FORTVNAE PRIMIGENIAE.
FORTVNAE OBSEQVENTIS.
DIANAE *fortè*
OPIS.
MENTIS.
ISIDIS *&* SARAPIDIS.
Templum CARMENTAE, *in cliuo.*
IOVIS TONANTIS, *in cliuo.*
CONCORDIAE, *in cliuo.*
SATVRNI *ad cliuum, quod & Ærarium.*
Casa ROMVLI.
Sacellum IOVIS, *cum altero fortè* HERCVLIS.

Vtrobique, præter Templa, Opera ista Publica:

Curia Kalabra.
Atrium Publicum.
Senatulum, fortè Aureum.

Porticus Scipionis Nasicæ, & aliorum.
Arcus Triumphales.
Portæ Carmentalis, & Sterçoraria.
Statuæ infinitæ.
Coloßi multi.
Columnæ Rostratæ, & Honorariæ.
Tituli Victoriarum.
Tropæa diuersorum.
Solarium.
Carcer Mamertinus.

*Marliano, Fabricio, Pomp. Læto. Fl. Blondo alijs.

Quædam alia scio in Capitolio poni à quibusdam * vt *Templum alterum Vestæ, Apollinis, Veneris, Salutis, Libertatis*, sed cùm nullâ antiquioris testimonij auctoritate subnitantur, explodenda iudicaui. Nunc à summo vrbis & orbis Templo IOVIS CAPITOLINI, dicendi initium sumam.

CAPVT IIX.

Vetus P. R. Relligio. Capitolium *hinc* duplex : Pompilianum, & Tarquinianum; Vetus *illud* Nouum *hoc appellatum. Quis* Vetus *apud Martialem,* Antiquus *apud Propertium* Iuppiter ? *Vitruuius in re difficili certò emendatus. ServI, EusebI, Cedreni, aliorum error ; & Plutarchi à Dionysio dissensus indicatus.*

VErum est quod à M. Tullio, de responsis Aruspicum, in laudem P. R. affertur : *eum, vti cæteris rebus fortaßè parem , ita relligione cultuque Deorum cæteris omnibus gentibus longè exstitisse superiorem.* Vix enim è cunabulis caput suum VRBS ADMIRANDA sustulerat, cùm ecce, Religionis & colendorum Deorum prima cura suscepta est. Immò inter ipsa nascentium murorum fundamenta de FERETRIO & STATORE IOVE cogitatum. Mox ad grandiora adiectus animus, & de sede IOVI OPT. MAX. statuendâ, etiam in summâ paupertate à Numâ Rege consilium susceptum. Fuit illud Numæ opus in altâ Semitâ, Regione vrbis Sextâ, vt ex Notitiâ Imp. & P. Victore (qui vrbis descriptionem ediderunt) didici. Varro * de L. L. ad Cliuum publicum ponit. hoc est in eâdem Regione, & loco, ad Circum Floræ. *Capitolium Vetus* appellatum ferunt, sed tunc opinor cùm Nouum illud magnificentiùs eo nomine in Tarpeio iam esset exstructum. similitudine enim quadam sic dictum putem, quod in eo sicut in magno & nobiliore Capitolio Tres item Dei Præsides Romani Imperij colerentur. *Veterem Iouem* appellâsse videtur Martialis (iudicio LipsI) Epigrammate * in Maximum :

*lib. 4.

*lib. 7.

Esqui-

Esquilijs domus est, domus est tibi colle Dianæ
Et tua Patricius culmina Vicus habet.
Hinc viduæ Cybeles, illhinc Sacraria Vestæ
Inde NOVVM, VETEREM *prospicis inde* IOVEM.

quasi vtrumque Capitolium ab illo cerneretur, Vetus scilicet è domo Esquilinâ, aut Vici Patricij (quæ haud longè ab Altâ Semitâ) Nouum, è Dianâ Auentinâ. Dubitat tamen LIPSIUS * an *Nouum Iouem* Poëta Domitianum suum vocet, eiusque Palatium intelligat: quæ tamen interpretatio minus commoda videtur. Miror etiam subobscurum eum locum potiùs arripuisse Lipsium, quàm liquidum alterum ex eodem scriptore Epigrammate ad Paullum: *Admir. li. 3.

Sed Tiburtinæ sum proximus accola Pilæ
Quà videt ANTIQVVM *rustica Flora* IOVEM.

Vbi sanè *Antiquus Iuppiter* non alius est quàm ille in Capitolio veteri (vti diximus) ad Floræ circum, à quo haut longè Pila Tiburtina, & domus Poëtæ. Idem alibi de suâ habitatione:

Longum est si velit ad Pilam venire,
Et scalis habito tribus, sed altis.

In Propertianâ tamen elegeiâ cùm scribitur:

——— *Tarpeiæ turpe sepulcrum*
Fabor, & ANTIQVI *limina capta* IOVIS.

Poëticæ libertatis est. fingit enim Poëta illud Templum in Tarpeio monte iam inde conditum fuisse, quod multis posteà annis Tarquinij Reges ædificarunt. Nam de Ioue ibi aliquo anteà dedicato οὐδ᾽ ὄναρ, οὐδ᾽ ὕπαρ scriptores meminere. Auctorem quidem Veteris Capitolij Numam esse præter Eusebij & Cassiodori Chronica, in queîs *Capitolium aliquod struxisse à fundamentis* Numa scribitur; & Eutropium, qui *infinita Romæ Templa constituisse* eum notat; Vitruuius fortassè ostendit loco (nisi me fallit rerum mearum amor) satis feliciter à nobis constitutus lib. III. c. II:

In acrostylis nec marmoreis nec lapideis epistilijs vti datur. sed imponendæ sunt trabes de materiâ perpetuæ, & ipsarum Ædium species Barycæ, Barycæphalæ, humiles, latæ. ornantq; signis fictilibus, Tuscanico more, vti est ad Circum Maximum Cereris, & Herculis, Pompeiani item Capitolij.

Consentiunt litterarij illi Dictatores Lipsius & Scaliger auferendam interpunctionem, quæ voces *Herculis* & *Pompeiani* interiacet, legendumq; : *Herculis Pompeiani, item Capitolij. Fortasse* (ait * Scaliger) *Hercules alibi in Vrbe Pompeianus, sicut Iuppiter Pompeianus apud Theatrum eiusdem nominis, in* IX. *Vrbis Regione.* Subdubitat autem Lipsius, * an ad Coloniæ Pompeianæ Capitolium hæc spectent, cùm solemne esset in Colonijs & Municipijs, celebriora P. R. ædificia imitari. sed cùm alia Vitruuij exempla merè vrbana sint, coniecturæ suæ parum fidit. * Notis ad Varronem. * 3. Admirand.

* Notis in hunc locum.

fidit. Secuti illi quidem * Philandrum videntur qui hanc emendationem anteà inuenerat, nec tamen probârat; sed pellet omnem dubitationis nubem simplicissima coniectura nostra: *Pompiliani item Capitolij*. id est, à Numâ Pompilio Rege constructi. cui tenuis ista & pauperrima structura facilè conueniebat, raræ scilicet columnæ, trabes epistiliorum loco, humile tectum, signa fictilia, veteris simplicitatis certissima argumenta. De eo locus Ouidij (nisi fallor) intelligendus III. Fastor:

Iuppiter EXIGVA *vix notus stabat in* AEDE,
Inque Iouis dextrâ FICTILE FVLMEN *erat.*

* Plin. li. 35.

quod posteriùs de Fictili Ioue etsi fatear ad Tarquinianum etiam referri posse, quem artifex * quidam Fregellis accitu talem primùm effinxit (vt suo loco narrabimus) tamen *Exiguam Ædem* non rectè Regium illud opus vocaueris, qûod ab ipsis initijs incredibili impensâ, & insanâ quâdam substructione surrexit. Capitolium autem Numæ satis exiguum atque humile fuisse cùm arctæ tunc P.R. res, tum Valerij auctoritas videtur ostendere, vbi vetera & solemnia eiusdem Populi Sacra adiurat: **Romuli Casam Veteris Capitolij humilia tecta, & æternos Vestæ igneis*. Iam nomen illud *Pompiliani* eruditis auribus sanè peregrinum non est. sciunt enim Arnobium, *Pompiliana indigitamenta*, & Ammianum, *securitatem Pompiliani temporis* dixisse: *Curiam* etiam *Pompilianam* in eàdem Vrbe fuisse, cuius meminit Tacitus II. Historiar. & Fl. Vopiscus in Taciti Imp. vitâ. Apparet itaque insigniter allucinatum Seruium, * qui *in Vrbe Româ nullum Iouis Templum ante Tarquinios Reges* agnoscit. & annalium Scriptorem Cedrenum, cum Eusebio, & Cassiodoro, * qui Numam Regem non veteris illius ad Circum Floræ, sed recentioris in monte Tarpeio auctorem videntur adserere; qui Liuij, Dionysij, Plutarchi, Taciti, cæterorumque veterum scriptorum vnanimi testimonio fortissimè refelluntur. vt proximè ostendemus. Certè Plutarchum etiam memoriâ lapsum suspicor, in Numâ, cùm Eusebio*, & Tertulliano * nostris, qui nullum Romæ in Templis simulacrum prioribus CLXX. annis fuisse opinantur. nam Dionysius Halicarnassæus*, curiosissimus rerum Romanarum scriptor, Romulum Siluium, *Græco ritu, multa Romæ Templa, fanaque & aras, ac simulacrorum Delubra, cum insignibus eorum vbique posuisse* signatè notat. Calidè tamen heic nihil affirmo. nè maximis illis viris nigrum θῆτα antè videar adscripsisse, quàm intellexisse veritatem.

* lib. 4.

* in 8 Ænei.

* in Fastis.

* de præp Euang. lib 9.
* in Apologet.
* li. 2. Antiq.

CAPVT IX.

Tarquinius Priscus Corinthius Capitolium Nouum IOVI, IVNONI, MINERVÆ *vouet. Auguria de loco capiendo facta:* Mons Tarpeius *is fuit. Exauguratio Areæ Capitolinæ.* Ioui *olim in summis locis Templa posita* Dij Tatiani, TERMINVS *&* IVVENTAS *augurio non addixere, quorum contumacia ab Auguribus probata.*

GLoria concepti Noui operis penes TARQVINIVM PRISCVM fuit, Regem domi forisque inclutum. Is vltimo Sabino bello vouisse IOVI, IVNONI, ac MINERVAE creditur: eoque feliciter gesto aream in Capitolio ædificando Templo præparâsse, magnâ (si Dionysio * credimus) difficultate & impendio. nam cùm rupes Tarpeia difficili aditu esset, nec in vertice plana, sed prærupta ac protuberans, multis illam substructionibus vndique aggredi coactus est, quò & moli tantæ sustinendæ sufficeret, & locus ipse imponendæ seruiret. Fundamentáne iecerit votiui Templi, nonnulla apud scriptores controuersia est. Iecisse putant Liuius & Tacitus,* negat Dionysius: sed circa locum ipsum occupatum fato priùs concessisse. Verba Liuij apponam clara, liquida:* *Aream in Capitolio Iouis quam vouerat* (PRISCVS) *bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis.* & Cornelij Taciti æquè perspicua:* *Vouerat Tarquinius Priscus Rex bello Sabino, ieceratque fundamenta spe magis futuræ magnitudinis, quàm quò modicæ adhuc res P. R. sufficerent.* nisi dicamus *fundamenta* ab ijs appellata, quæ circa collem (ex sententiâ Dionysi) à Tarquinio elaborata fuerant. Quisquis tamen fundamenta ista perfecerit, satis inter scriptores conuenit Auspicijs opus fuisse, ad loci electionem Deorum quasi voluntate sanciendam. nisi quod iterùm Prisco ereptum hæc eunt, & *Superbo* eius Nepoti aut Filio,* tributum. Inter hos etiam, quem laudauimus, Dionysius est, qui doctissimè (vti solet) totum Ritum, his verbis, explicauit:* Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε κατασκευάζειν ὁ Ταρκύνιος τὸν νεών, συγκαλέσας τοὺς οἰωνομάντεις ἐκέλευσε τοῖς ἀνδράσι περὶ αὐτοῦ πρῶτον διαμαντεύσασθαι τοῦ τόπου: τίς ἐπιτηδειότατός ἐστι τῆς πόλεως χῶρος ἱερὸς ἀνεῖσθαι τοῦ τόπου, καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῖς μάλιστα κεχαρισμένος. Vides igitur de ipso loco Auguria captata, nec casu aut fortè (quod placuisse quibusdam miror) sed *auspicatò* Capitolium à Tarquinijs electum. cum Dionysio facit Seruius in illud Noni Aeneidos:

——————*CapitolI immobile saxum.*

In Vrbe Româ (inquit) *Iouis Templum * non fuit. quod cùm iam deuotum à Prisco*

Dionys. lib. 3
* ibidem.
* & Eutropius lib. 1.
* è lib. 1.
* 3. Histor.
* dubitant Liu. lib. 1. Plutarch. Poplicol. 1, & Claudius Cæs. in Tabula Lugdunensi.
* lib. 3.
* vide super. capite.

à Prisco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius ædificare cœpit Augurijs captare qui mons huic Templo esset aptißimus. & cùm in omnibus Tarpeius esset inuentus (in quo erant multa diuersorum Numinum Sacella) actum est vt exindè ad alia Templa euocarentur sacrificijs, quo posset liberè & sine piaculo Templum Iouis exædificare. Primùm igitur de ipso Monte, mox de apto Montis loco Augurium captatum. Ostendit etiam Dionysius citato loco: ἀποδειξάντων δὲ αὐτῶν (Θεῶν) τὸν ὑποκείμενον τῇ ἀγορᾷ λόφον, ὃς τότε μὲν ἐκαλεῖτο Ταρπήϊος, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος, αὖθις ἐκέλευσεν αὐτοὺς διαμαντεύσασθαι εἰπεῖν, ἐν ὁποίῳ τοῦ λόφου χωρίῳ θέσθαι δεήσει τοὺς
Liu. lib. 1. θεμελίους. Itaque cùm aliquot ibi anteà *Aræ* & *Sacella* quà à T. Tatio, *in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ*, quà Numâ Pompilio Regibus dedicata essent, neque iura sinerent vnum eumdemque locum duobus DIs rectè consecrari, Exauguratione opus fuit, *vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis*. quam idem scriptor lib. III. sic etiam describit: Ἔδοξε δὲ τοῖς οἰωνοπόλοις ὑπὲρ ἑκάστου βωμοῦ τῶν καθιδρυμένων διαμαντεύσασθαι, ἐὰν παραχωρῶσιν οἱ θεοὶ τόπῳ κινεῖν αὐτούς. quibus autem Dijs votum olim fecerit T. Tatius Rex indicare videtur
*lib. 4. M Varro * in Relliquijs de Linguâ Latinâ: *Ea* (inquit) *re Sabinorum linguam olent quæ TatI Regis voto sunt Romæ dedicata. nam (vt Aunales dicunt) vouit Opi, Floræque, Dijoui, Saturnoque, Soli, Lunæque, Volcano, Summanoque. itemque Larundæ, Termino, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cluacinæque.* Miror *Iuuentatem* non addidisse, quam fama
*Dionys. ibidem. Liu. lib. 1. Seru in 9. Æn. Augustin. 4. de ciu. c. 24. 8. Æneid.

est constans vna cum Termino,* AccI NauI aliorumque Augurum precibus nihil commotam, suo loco substitisse. quæ res pulcerrimi ominis Auguribus est visa. *Placuit* (inquit Florus) *Vatibus contumacia Numinum. siquidem firma omnia & æterna pollicebantur.* vnde nobile istud hemistichium Virgilianum, de Termino:

——— CAPITOLI INMOBILE SAXVM

vulgatum quoque istud OuidI in Fastis:

TERMINE, *post illud Leuitas tibi libera non est,*
Quâ positus fueris in statione mane.

*apud Liu. lib. 5. Tangit hanc ipsam εὐφημίαν fortissimus P. R. Dictator F. Camillus in Oratione * ad Quirites: *Heic* CAPITOLIVM *est, vbi quondam capite humano inuento responsum est*, EO. LOCO. CAPVT. RERVM. SVMMAMQ. IMPERII. FORE. *Heic cùm auguratò liberaretur* CAPITOLIVM, IVVENTAS TERMINVSQVE *maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non sunt paßi.* TERMINI etiam Ioui ipsi cedere nolentis lepidum & perantiquum Aenigmatium meminit apud Agel-
lib. 2. c. 6. lium, Noctium Atticarum scriptorem, quod in Miscellaneis * suis
*cap. 10. politissimus Politianus olim explicauit:

Semel, minúsne, an bis minus, haut satis scio,
An vtrumque horum (vt quondam audiui dicier)

Ioui

Ioui ipsi Regi noluit concedere.

Dubitari autem possit in hemistichio Virgiliano, quod attulimus, SAXVM istud CAPITOLI num T. TatI TERMINVS fuerit, cui sacellum dedicauerit: an IVPPITER ΟΡΙΟΣ siue TERMINALIS Numæ Pompill Regis, quem is in Capitolio atque agris colendum proposuit, vt Dionysius * & Plutarchus * adfirmant; num denique de vniuerso Monte id pronunciauerit Poëta, in quo ea Romanæ æternitatis conspecta Auguria, quæ immotā ibi Fortunæ sedem pollicerentur. Nam *Saxum* etiā aliquando (antè iam docui) Mons totus appellatus. Vos Eruditiores dispicite. Facto itaq; Capitolio Iuuentatis & Termini Aediculæ, quod augurio non addixissent, Templo comprehensæ sunt. & supra huius, foramen in tecto apertum, *vt quia* Terminus *Ioui non cesserat, libero cœlo frueretur.* Sed de Termini & Iuuentatis Aediculis, cùm eo ventum erit, non perfunctoriè à nobis agetur *. Illud placuit huic capiti velut corollarium adjicere, κατὰ τὸ πρέπον Numam & Tarquinium fecisse Reges, cùm in excelsissimis & æditissimis Vrbis locis, Capitolino & Quirinali Montibus, IOVIS Templum statuerunt. quod omninò Architecto suo sic obseruandum Vitruuius præcepit, his verbis: *Ædibus sacris, quorum Deorum maximè in tutellā ciuitas videtur,* IOVI, IVNONI, *&* MINERVAE, *in excelsissimo loco, vnde mœnium maxima pars conspiciatur, areæ distribuantur.* eamdemque curam in Aris horum Numinum collocandis alibi * laudauit. *quarum altitudines* (inquit) *sic essent explicandæ, vt Ioui & omnibus cœlestibus quàm excelsissimæ constituerentur.* Quin & Iuppiter ipse illi concinit apud Sillium Italicum, vbi de Capitolio Domitiani:

Illa etiam quà prisca FIDES *stat* REGIA, *vobis*
Aurea Tarpeiā ponet CAPITOLIA *Rupe,*
Et iunget NOSTRO TEMPLORVM CVLMINA CAELO.

dupliciter enim Templum suum probare videtur à magnificentiā scilicet Ornamentorum, & situs proportione, ac celsitudine. Sed nos in Regio illo Templo exstruendo pergimus.

[Margin notes: * lib. 2. / * in Numa. / Lactant. li. 1. c. 20. / * infrà c. 14. / lib. 1. c. 7. / * lib. 4. c. vlt. / lib. 3.]

CAPVT X.

Seru. Tullius manum Capitolio admouet: superbus plena fundamenmenta & operis partem è Manibijs absoluit. quantum in funda-menta *impensum, & eorum magnitudo ac magnificentia.* Caput *in illis* humanum *repertum, inde* Capitolio *fortè nomen. Aliæ eius nominis caussæ. Prodigium Carthaginiense.* κακκάβη. *Iuppiter* κορυφαῖος.

* Liu. lib. 1. Dionys. 3. Val. 1 c. 6. Cic. 1. de Diuinat. 3. Histor.

TArquinio Corinthio liberorum Anci Martij insidijs exstincto, dum Superbus adolesceret, prænunciatum fatali flamâ * regimen Seru. Tullius suscepit. is bellis aliquot præclarè gestis, & censu P. R. instituto manum quoque sacro operi, sed lentam, admouit. scribit enim vnus de illo Tacitus: *Sociorum studio* aliquid in opus contulisse, sed quid, aut quatenus, indentidem non expressit. Eo quoque domesticâ fraude sublato, Tarquinius * animi vehemens, & conformes nomini suo spiritus gerens, *concepit animo eam amplitudinem Iouis Templi, quæ digna Deûm hominumque Rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset.* Victâ enim Suessâ Pometiâ, siue (vt * Plinius, ex Antiate, mauult) *Apiolarum* opido capto, cùm diuites Manibias Romam aduexisset, magnam argenti vim locandis Capitolij fundamentis attribuit. de quâ tamen variè scriptores opinantur. Fabius Pictor XL. *Talenta in fundamenta sola expensa* tradidit, *quæ perducendo ad culmen operi fuerant destinata.* Calpurnius autem Piso X L. CIↃ *Pondo Argenti seposita in eam rem* scripsit. Vtrius verior sententia sit examinemus. Pictoris summa, ex supputatione V. C. Iusti Lipsij *, *viginti quattuor millia Philippæorum* nostratium essent. Summa certè non adeo magna aut admiranda, vt DCCC. pedum fundamenta (tot enim circumquaq; Templum illud habuit) inde exstruerentur. Verior itaque Pisoniana traditio, cum Dionysio, Plutarcho,* & Lipsio, nobis visa, λίτρας scilicet ἀργυρέας τετρακις μυρίας * fundamentis impensas: hoc est, *ducentis quadraginta millibus Philippæorum* æstimandas. Quæ quidem impensa fidem adeò non excedit, quàm Liuio, & Ioanni Stadio, *auo meo doctissimo placuit; rebus (vt bene Lipsius obseruauit) Italiæ tum copiosis, & è longâ pace florentibus. L. etiam Florus non vnius modo Vrbis eam prædam fuisse subindicat, cùm ait, *è victarũ Vrbium Manibijs* Capitolium ædificatum. ostendit etiam C. Plinij à Liuio dissensus qui *Pometinis* ab eo memoratis *Apiolanas Manibias* adiungit. Sed heic rursus more Veteris Senatus, ampliandum censeo, aut cum Academicis, in re etsi verosimili, sententiam sustinendam.

* Superbus. Liu. lib. 1.

* lib. 3. c 5.

Liu. ibid.

* in Admir. lib. 3.

* in Poplicola.
* in Dionysio sunt 400. Talenta.

* in Notis ad Florum.

lib. 1. c. 7.

Quod de fundamentorum ambitu dixi, Dionysij * fide nititur, qui Capitolium ὀκτάπλεθρος fuisse scribit τὴν περίοδον; id est, *ducentis ferè pedibus patens per latera singula.* nisi quod exactè metientibus compertum latitudinem à longitudine non totis quindecim pedibus superari. Ea fundamentorum magnitudo ad extrema vsque tempora mansit. idem enim scriptor affirmat de Sullano Capitolio: ἐπὶ γὰρ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις ὁ μετὰ τὴν ἔμπρησιν οἰκοδομηθεὶς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὑρέθη, τῇ τε πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τοῦ ἀρχαίου. De Flauiano primo idem notat Cornelius Tacitus, sed adiungit relligione vetitos nè ambitum eius augerent. Igitur postremum hoc altius Tarquiniano & Sullano: Sullanum vix isto magnificentiùs, nisi quod è materiâ nobiliore & præstantiore. Scribit enim Tacitus, laudato loco, *eâ magnificentiâ Capitolium Regium fuisse dedicatum, quam immensæ posteà P. R. opes ornarent potiùs, quàm augerent.* Miratus est eam Capitolij amplitudinem Tertullianus in Apologetico, cùm ait: *Prior est Dijs suis (Siluestris*) Roma. antè regnauit, quàm tantum ambitum Capitolij exstrueretur.* & Arnobius aduersus Genteis, vbi de Ioue: *Cumque illi* AVGVSTISSIMAS SEDES, *&* CAPITOLIA *constituerimus* IMMANIA. Verè *immania*, id est, immanis magnitudinis subnixa fundamentis. quæ si vis, aut fatum abfuisset, temporum iniuriam facilè contemnebant. nam si Priscus Rex muris vrbanis muniendis ea saxa quadrata est vsus, quæ singula plaustrum onerarent; quid in *insanas Capitolij substractiones* contulisse eum credendum est, quas æternas esse voluit: *senesque* suo æuo *mirari solitos cum aggeris vasto spatio* Plinius notauit? Certè portentosi isti lapides, quos patrum ætas è ruinis huius loci effodi vidit, non inanem fuisse P. R. querellam testati sunt, *qui se ex bellatoribus, & victoribus omnium circà gentium, opifices & lapicidas factos* suspirabant. Illud verò admirandum in fodiendis eius Templi fundamentis accidisse creditur, *quod molientibus ædem opificibus in fundamentis humanum repertum est caput.* ita simpliciter Liuianus abbreuiator. addit Liuius Historiæ, *integrâ facie id caput aperientibus fundamenta adparuisse.* Hoc etiam ampliùs M. Cato in Fragmentis: *Recens, & fluente sanguine.* cui Dionysius adsentitur. * adiungunt alij *Tuscis notatam litteris*, & *Olli* siue *Toli* cuiusdam *Vulcentani* fuisse. De Tolo vulgata sunt, quæ ex Antiquorum Commentarijs Arnobius * attulit; De Ollo non item, quæ Seruius ad VIII. Diuinæ Aeneidos annotauit. ait igitur: *Quidam dicunt cùm Capitolij vbi nunc est* (Nota ad discrimen veteris hoc dictum) *fundamenta iacerentur, caput humanum quod Olli diceretur inuentum. quo omine * sollicitatos conditores misisse in Tusciam ad aruspicem illius temporis nominatum (Olenum Calenum* vocat Plinius lib. XXVIII.)* *qui iam indicauerat Argo filio suo tributum fataliter esse, vt is locus Orbi imperaret, in quo illud caput esset inuentum. Obuij*

*li.3. Antiq.
ibidem.
3. Histor.
*abest à v. cc.
lib. 1.
Plin. lib. 3. c. 15.
Liu. lib. 5.
Flor. li. 1. c. 7
* etiam Suidas in καπιτώλιον.
* lib. 6 adu. Gentes.
* vulgò omnes. sed malè.
* cap. 2.

igitur Argo hi, qui missi fuerant, vbinam esset pater, interrogauerunt: qui cognitâ caussâ itineris eorum omne responsum patris prodidit, monuitque vt cauerent nè ab eo interrogatione deciperentur. sed cùm Legati ad eum peruenissent, & de significatione inuenti capitis quærerent; volens ille dominatum orbis patriæ suæ potens * *adscribere, interrogauit:* ANNE HIC, *suum locum ostendens,* INVENISSENT? *illis negantibus, suspicatus proditum esse responsum, quæsiuit: an quemquam obuium fecissent? illis simpliciter confitentibus occurrisse sibi iuuenem: tunc aruspex conscenso equo sequutus Argum occidit, eo loco, vbi nunc Romæ est ab eius cæde* ARGILETVM. Quamuis hæc paullò aliter à Plinio * Dionysioque referantur, non piguit tamen prolixiùs adscribere, quòd alterum Aeternitatis ostentum Quiritibus in Capitolio factum vtcunque ostenderent. Nec multùm his abhorrentia sunt quæ de * *Quadrigis Fictilibus* Capitolij *in furno excrescentibus*, & *Boue miræ & inusitatæ magnitudinis in Auentino immolato*, à veteribus memorantur. Adeò leuibus è caussis Fatalem Imperij summam gentibus attribui stultè Antiquitate persuasâ. Quicunque ergo ille fuit siue *Ollus*, siue *Tolus*, nomen monti nostro nouum fecit vt CAPITOLINVS adpellaretur, ex Arnobij Seruijque sententiâ. Meliùs tamen illi atque honorificentiùs, qui à solo capite, nullius adiuncto nomine, CAPITOLII originationem ducunt. quam ideo prolixius inquirimus, quia & Quinctiliano * operæ pretium visum est *ex Historiarum veterum notitiâ nomina Hominum, Locorum, Gentium, Vrbium* requirere. quanto magis vnde ARX illa ORBIS appellata sit? cuius σύμβολον neque Oratorem ille suum latere cupit: & nos, vt cætera nesciamus, in præsenti opere ignorare non possumus. Posteriorem de Capite sententiam, vt Romanæ amplitudini aptiorem, secutus videtur Dionysius, * his verbis: Ἐξ ἐκείνου καλεῖται Καπιτωλῖνος ὁ τόπος, ἀπὸ τῆς εὑρέσεως ἐν αὐτῷ κεφαλῆς· κάπιτα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τὰς κεφαλάς. & M. Varro lib. IV. de L. L. *Capitolium dictum quòd heic, cùm fundamenta foderentur ædis Iouis, Caput humanum inuentum dicitur.* Non desunt tamen viri doctissimi * qui conficta hæc omnia putent nobilitati gentis propagandæ, vnamque nominis caussam adferant, quòd *Capitolium* èsset ἄκρα, ἢ κορυφὴ τῆς πόλεως. siue, *caput*, &, *vertex ciuitatis*. quæ opinio placuisse etiam videtur Isidoro in Etymologijs: *Capitolium* (inquit) *Romæ vocatum, quòd fuerit Romanæ Vrbis & Religionis caput summum.* Lactantio quoque Firmiano, vbi de sepulcro Iouis Cretensi: *Sciant ergo Romani Capitolium suum, id est, summum caput Religionum suarum publicarum, nihil esse aliud quàm inane monimentum.* In Glossis etiam Veteribus MSS. quas Louanij inspicere mihi contigit, habebatur: *Capitolium summum caput Regionis.* vbi fortè legendum erat: *Relligionis.* & mox infrà: *Capitolium, caput Vrbis quod adorabatur.* Notum est etiam Christianos scripto-

* leg. omninò: *potiùs*
*lib. 28. c. 2.
* Plinio ibi. Liu. lib. 1. Festo in *Ratumena Porta.*
*lib. 1. c. 10.
*lib. 4.
* vt Scaliger in Notis ad Festum.
lib. 1. c. 11.

ſcriptores Capitolium * *Idolium*, καὶ τὴν τῆς δεισιδαιμονίας κεφαλὴν aliquando nominâſſe; vt non minus à Religionis principatu, quàm celſitudinis eminentiâ ſic videri poſſit appellatum. Sed quemadmodùm Plautus, *qui vino vtuntur vetere ſapientes putat*; ita ego qui doctrinâ, præſertim cùm fidelior illa aut teſtatior habetur. ſicuti iſta (quam attulimus) de capite inuento, quæ apud veteres ſcriptores ferè omnes in confeſſo habetur. Sanè Poëta princeps (quò fidem maiorem Romanis prodigijs aſtrueret) ſimile quid in æmulâ & riuali ciuitate accidiſſe finxit. Deſcriptione enim Carthaginienſis Capitolij (in quo Romani huius graphica quædam deſcriptio expreſſa eſt) iſta interpoſuit: 1. Æneid.

Effodere loco ſignum, quod Regia Iuno
Monſtrârat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſæcula gentem.

Quamuis Stephanus de Vrbibus, & is qui Trogum in compendium redegit, Carthaginem κακκάβην appellatam putent à ſigno eo inuento, quòd Pœnorum linguâ κακκάβη * *mandibulam equinam* ſignificaret; quam etiam Hiſtoriam Seruius * agnoſcit. Pro corollario adjiciam (quod vltimò in mentem venit) Pauſaniam II. Corinthiacôn, vbi IOVIS CAPITOLINI Templum deſcribit, à Corinthijs exſtructum, ΚΟΡΥΦΑΙΟΝ eum Iouem nominâſſe. quæ res Iſidori, Lactantij, Scaligeri ſententiam probabiliter firmet.

* Concil. Ancyranum c. 4. & 6. & Gangrenſe c. 6. & Tertullian. Fortunatus alij.

*Iuſtin. li. 11

* Interpretatione huius loci.

CAPVT XI.

Reges abſolutum non viderunt. initio libertatis dedicatum à M. Horatio Puluillo. *variæ ſuper anno eiuſque Conlegâ ſententiæ.* Dedicationis *Ritus, & Conſulis conſtantia. Locus ibi Senecæ examinatus.* Vultus Capitolinus. *Incendia Capitolij varia, eiuſque direptiones. Inſtauratum à* L. Sullâ, Veſpaſiano, Domitiano, *&* Theodorico *Rege. Ritus* Inſtaurationis. *Honorifica* nominis *in Templis* Inſcriptio. *Dio Caſius, Vinetus alijque notati.*

A Longiuſculâ diſputatione feſſi redibimus in viam, & omiſſis fundamentorum tricis, ad Faſtigium Templi, & inſcriptos illi Dedicatorum Titulos reſpiciemus. Aedis enim Sacra talis non habebatur, niſi à Magiſtratu aliquo, Pontifice præeunte, dicendo fuiſſet dedicata. Illud verò infelicitatis vtrique Tarquinio acceſſit, poſt Latinas Manibias Capitolinis impendijs tributas, poſt labores P. R. ſub eorum

Varro 4. de L. L.

Liu. lib. 1.

Dionys. 3. & 5 Tac. 3. Histor.

eorum imperio vehementissimos exhaustos, vt citiùs ipsi régno excidérent, quam Templum absolueretur, aut Dedicatio fieret. GLORIA enim OPERIS (DIs quasi sic volentibus) LIBERTATI RESERVATA est. *Perfectum enim* (teste * Plutarcho) *iam tum fere erat cùm Tarquinius regnum amitteret.* Itaque (si Dionysio credimus) tertio ab exactis Regibus anno, hoc est, R.C. CCXLVI. si Liuio, ab ijsdem exactis primo, V.C. CCLXIV. duodetrigesimo (quod Polybius * annotat) ante Xerxis expeditionem, Eidibus, quæ posteà Iulianæ dictæ, de Capitolio dedicando cogitatum est. Dedicauit M. HORATIVS PVLVILLVS siue primùm Cos. siue iteratò: quæ plurium * sententia est. Is M. Horatius Sp. illi Lucretio suffectus fuerat, qui & ipse L. IunI Bruti (ab Arunte Tarquinij in acie interfecti) successor. Collegam habuit nobilissimum virum P. VALERIVM. VOLVSI. F. POPLICOLAM, vice TarquinI Collatini exulis à Bruto pariter ad sumptum. Miror tamen vnum Polybium λόγῳ ἱστρ. γ. à cæteris in Collegâ M. HoratI dissentire. P. enim Valerio prætermisso, L. Iunium Brutum nominat. sic enim ibi legimus: Γίνονται τοιγὰρ οὖν συνθῆκαι Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις. πρῶται κατὰ Λεύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ Μάρκον Ὁράτιον, τοὺς πρώτους κατασταθέντας ὑπάτους, μετὰ τὴν τῶν βασιλέων κατάλυσιν. ὑφ' ὧν συνέβη καθιερωθῆναι καὶ τὸ τοῦ Διὸς ἱερὸν Καπιτωλίου. Sed ea Templorum ac Magistratuum confusio antiquissimo sæculo, & incuriæ eius condonanda: quùm potiùs bene rem gerere commodo publico, quàm nomina aut facta sua accuratè describi maluerunt. certè etiam ipse Liuius * *apud quosdam Veteres* LVCRETIVM TRICIPITINVM *non inuenisse se descriptum fatetur. creditque quia nulla res gesta insignem Consulatum fecerit memoriâ intercidisse.* Sed decisis Fastorum nodis ad Dedicationem ipsam veniamus. Eam ita accuratè Liuius describit, vt totum illum locum, etsi prolixum satis, heic non pigeat adscribere: *Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis Ædes.* VALERIVS HORATIVSQ. *Coss. sortiti * vter dedicaret: Horatio sorte euenit. Ægriùs quàm dignum erat tulêre Valerij necessarij dedicationem tam inclyti Templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erãt, postem iam tenenti Consuli fœdum, inter precationem Deûm nuncium incutiunt:* MORTVVM. EIVS. FILIVM. ESSE. FVNESTAQ. FAMILIA. DEDICARE. EVM. TEMPLVM. NON. POSSE. *Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt* CADAVER EFFERRI IVBERET. *tenens postem precationem peregit, & dedicat Templum.* Admirabilem Horatij fortitudinem! siue crediderit verum filij sui funus (quod scriptores reliqui * extra dubium ponunt) siue rei per se horrendæ falsâ etiam commemoratione animo consternatus non sit. Sanè M. Tullius non vno in loco constantiam illius viri disertè

* in Poplicola.

* etiam Plutarch. ibi.

* Taciti ibid. Dionys. li. 5. aliorum.

* lib. 2.

Ibidem.

* dubitat hic Plutarchus.

* ut Cicero passim Plutarch. Poplic. Seneca, Valerius, alij.

ſertè laudauit; pulcerrimumque hoc ei Elogium tribuit Sapiens Annæus Conſolatione ad Martiam: *Puluillus hoc fecit Pontifex, cui poſtem tenenti & Capitolium dedicanti mors filij nunciata eſt. quam ille exaudiſſe diſsimulans, & ſolennia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem; & ad filij ſui nomen Ioue propitiato.* (vbi, quod ſine præiudicio Legis Valeriæ ſit, quam lubenter legerim: *Iouem propitiauit.* quod & ſenſus integritas & numerorum concinnitas exigere videtur.) *Putâſſes eius luctus aliquem finem eſſe debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fauſtâ nuncupatione non abduxit Patrem. Dignus me herculè fuit memorabili Dedicatione, dignus ampliſsimo Sacerdotio, qui Deos colere nè iratos quidem deſtitit.* Hactenus vtcunque cum Liuio atque alijs Senecæ conuenit, non æquè in illis quæ ibidem ſubiunguntur: *Idem tamen vt redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles miſit, & peractis quæ mos erat præſtare defunctis, ad Capitolium hilari redijt vultu.* In queis labi memoriâ Senecam exiſtimo. non enim veroſimile videtur, ſummæ conſtantiæ virum, relicto tantæ ſolennitatis officio, ad effundendas lacrymas domum cucuriſſe, & dedicationem mox ex interuallo peregiſſe. Doctiſſimus Iuretus è vv. cc. lectionem iſtam ſollicitat: *ad Capitolium hilari redijt vultu.* & aptiorem longè meo iudicio, ſubſtituit: *ad Capitolinum redijt vultum.* quaſi *vultus Capitolinus* eſſet qui nullâ mœroris obnubilatus caligine, nullam ſacris faciundis obnunciationem adferret. Generoſam Conſulis huius & Pontificis vocem alij aliam exprimunt. Liuius & Valerius, reſpondiſſe ferunt Valerij propinquis, aut Marco eius fratri funus nuncianti, EFFER, aut, TOLLE CADAVER. Seru. in XI. Aeneid. CADAVER SIT. * ne ſcilicet agnitione domeſticæ cladis P. R. ſacra pollueret. quò reſpexiſſe etiam indicauit erudituſſimum Vatem, cùm ait eodem libro: — Notis in hūc locum. — * ita fere & Plutarch.

Æneas quanquam & ſocijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt;
Vota Deûm primo victor ſoluebat Eoo.

quibus ea licebit addere quæ de *funeribus Imperatiuis & Oblatiuis* mirificè huc facientia lumen illud Galliæ Turnebus adnotauit lib. V. aduerſarior. c. VII. Tum ea quæ de toto *Ritu Dedicationis* Iacobus Gutherius I. C. lib. III. de Vetere Iure Pontificio c. XI. qui vnus inſtar omnium erit. nè cum tædio atque nauſeâ neceſſarium ſit eandem cramben ſæpiùs recoquere. Illud tamen non omittendum videtur, qui Templum dedicâſſet pro conſuetudine tributum, vt nomen eius Templi faſtigio inſcriberetur. Annotauit Dionyſius diligenter (vti ſolet) de eodem Horatio lib. V. τὴν δὲ ἀνιέρωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἔλαβεν μὲν Μάρκος Ὁράτιος, ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων φθάσας τὴν παρουσίαν τοῦ συνάρχοντος. Quod & Q. CATVLI deindè (qui illud à primo incendio conſum-

Plin. lib. 19. c. 1. Valer. lib 9. Cic. Verr 4. Suet. Iulio. * & Lipf. in 3. Ann. Tac.

consumptum restituit) Honori concessum legitur, VT. NOMEN. EIVS. IN. CAPITOLINO. FASTIGIO. FVLGERET. non sine graui Dictatoris Cæsaris æmulatione. Fallitur enim Dio Cassius (vt bene vir amplissimus, & ciuis noster clarissimus, Torrentius * ad Suetonium obseruauit) qui inter decretos Cæsari honores hunc quoque additum, & ab eo admissum, scribit: *Vt nomen eius, deleto Catuli, Capitolio inscriberetur;* adserente omninò Tacito (cui vt Romano in re Romanâ magis fidendum) LVTATI CATVLI *nomen inter tanta Cæs. opera ad Vitellium Principem mansisse.*

Dionys. li. 4. App. 1. de bell. ciu. Plut. Sulla. 1. obsequens Tacitus, alij.

Accidit primum illud incendium seu æditui negligentiâ, seu incertâ culpâ vel fraude, anno V. C. DCLXX. L. Scipione & C. Norbano Coss. CCCCXV. postquam à Puluillo dedicatum fuerat, anno. si veræ in Tacito numerorum notæ. ratio enim temporum videtur euincere vt cum Lipsio τῷ πάνυ scribamus, CCCCXXV. Eius restituendi curam L. tum Sulla Dictator suscepit, sed non dedicauit. quod vnum felicitati eius negatum. * Mansit itaque cum Lutatiani nominis memoriâ ad ciuilia bella Vitelliana, quando Sabino Vespasiani fratre in Capitolium compulso, obscurum fuit *ignem tectis oppugnatores an obsessi iniecissent. Quæ crebrior fama est* (inquit Tacitus) *quò nitentes & progressos depellerent.*

* Plin. lib. 7. c. 43.

* Tacit. 3. Histor. Suet. Domit. c. 1. Oros. lib. 7. c. 8. 4 Histor.

Instaurauit denuò Vespasianus Aug. eâ religione, quam idem scriptor facundissimè exsequitur, * his verbis: *Curam restituendi Capitolij in* L. VESTINVM *confert, Equestris ordinis virum, sed autoritate famâque inter Proceres. Ab eo contracti Haruspices monuere vt reliquiæ prioris Delubri in paludes aueherentur, Templum ijsdem vestigijs sisteretur, nolle Deos mutare veterem formam.* XI. *Kal. Iulias, serenâ luce, spatium omne, quod Templo dicabatur, euinctum vittis coronisque. ingressi milites quibus fausta nomina, felicibus ramis. dein virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis, matrimisque, aquâ riuis & fontibus amnibusque haustâ perluere. Tum Heluidius Priscus Præt. præëunte Plautio Æliano Pont. lustratâ boue taurisque areâ, & super cespitem redditis extis,* IOVEM, IVNONEM, MINERVAM, *præsidesque Imperij Deos precatus, vti cœpta prosperarent, sedesque suas pietate hominum inchoatas diuinâ ope attollerent; vittas quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri Magistratus, & Sacerdotes, & Senatus, & Eques, & magna pars populi studio lætitiaque connixi Saxum ingens traxere: passimque iniectæ fundamentis auri argentique stipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, sed vt gignuntur. Prædixere Haruspices nè temeraretur opus saxo * auróue in aliud destinato. altitudo ædibus adiecta. id solum Religio annuere: & prioris Templi Magnificentiæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.*

* punitus quidam qui facere aliter ausus. Sueto. Domitian. c. 8.

* Notis in Auson. ad eleg. Narbonis.

Hæc prolixiùs adscripsi, quòd multa haberent non protriti Ritus in Templis ædificandis, quæ ibi tantum non mererentur legi. Perfecit etiam ille Cæsar ac dedicauit (quidquid Vinetus * dubitet) auctore Plutarcho

in

in Poplicolâ, cuius verba ſunt: Τούτου δὲ πάλιν (de Sullano ædificio loquitur) ἐν τοῖς κατὰ Οὐϊτέλλιον στάσεσι διαφθαρέντος, τρίτον τῇ πρὸς τ' ἄλλα καὶ τοῦτο χρησάμενος εὐποθμίᾳ Οὐεσπασιανὸς, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἀναγαγὼν ἐπεῖδε γινόμενον, καὶ φθειρόμενον μετ' ὀλίγον οὐκ ἐπεῖδεν. Vnus quidē (quod ſciam) Plutarchus hoc notauit. nam Tacitus, Suetonius, Xiphilinus de abſolutione eius omninò taciti. Diſcrepat iterùm non leuiter à cæteris Tacitus, qui *L. Veſtinum Equitem* feciſſe ea ſcribit, q̄ ipſi Veſpaſiano tributum ire alij ſolent. tum verò vt de abſente Veſpaſiano Tacitus loquitur, quē maximè præſentē illi fuiſſe, *& ruderibus purgandis manum admouiſſe primùm* volunt. Manifeſta itaque hîc pugna eſt, quam & Lipſius obſeruauit, nec conciliare tamen potuit. Quidquid huius ſit, ſatis conſtat Veſpaſiani auſpicio atque iuſſu eam conſtitutionem factam; etſi liberrimus Senator Heluidius aliam ſententiam pronunciâſſet. videlicet: *Vt Capitolium publicè reſtitueretur, adiuuaret Veſpaſianus.* id verò erat Principis auctoritatem minuere, Senatus & Populi augere. Ita ſub Sullâ Dictatore olim factum Cicero videtur oſtendere lib. v. in Verrem: *Etenim vel Capitolium ſicut apud maiores noſtros publicè coactis fabris, operisque imperatis gratis ædificari atque effici potuit* &c. *quam* tamen *ſententiam* (ait Tacitus) *modeſtiſsimus quiſq; ſilentio, dein obliuio tranſmiſit.* Conflagrauit denuò iſtud Veſpaſiani Capitolium ſtatim ab eius morte, fortuito caſu. * quod Domitianus deinde reſtituere aggreſſus tantâ firmitate ac magnificentia perfecit, quantâ nunquàm anteà habuiſſet. *Sed ſub titulo tantùm ſuo, ac ſine vllâ priſtini auctoris memoriâ.* quod nemo miretur in eo Principe cuius animus totus ad immanitatem atque ambitionem incubuerat. Aeternitatem quamdam huic operi pollicentur Poëtæ. vt Statius in Siluis, ad Cæſ. Domitianum:

> *Dum ſtabit tua Roma, dumque terris*
> *Quod reddis Capitolium manebit.*

& alibi:

> *Donec Troïcus ignis, & renatæ*
> *Tarpeius Pater intonabit aulæ.*

Falſi tamen, falſi vates illi; & anni non ita multi interceſsêre, cùm inſignem iterùm cladem accepiſſe conjicio, ex Paulo Oroſio, in rebus Commodi: *Flagitia Regis pœna Vrbis inſequitur; nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam, maiorum ſtudio curaque poſitam, ædesque alias iuxtà ſitas rapaci turbine concremauit.* quæ ijſdem penè verbis apud Euſebium * legere eſt in Chronico ab Hieronymo tranſlato. & licet fatear ad alia Templa trahi etiam hæc poſſe, de ipſo tamen primario intelligendum ſuadet Martinus Chronologus, qui circa eadem tempora ſic notat: *Pars Capitolij diuino incendio concremata eſt, & ſiniſtra manus Iouis aurea fulmine liquefacta eſt.* Chriſtianâ mox inualeſcente Religione, ſub Arcadio & Honorio Principibus,

Suet. Veſpaſ. & Dio apud Xiphilin.

Tacit. 4. Hiſtor.

* Plut. Poplic. Euſeb. Chronico.

Sueton. Dom. c. 5.

* & Marianū Scotum.

bus, à Fl. Stilichone ſpoliari primùm cœptum conqueruntur non ſine ſtomacho Zoſimus * & Rutilius Numatianus *. nam iſte punitos diuinitùs Stilichonem & Serenam eius coniugem, ob ſacrilegium in Capitolio commiſſum ſcribit; Hic verò proditorem (nec iniuriâ) Stilichonem vocat, quòd exutis libris Sibyllinis, Capitolioque direpto crimen perduellionis addidiſſet. ſic enim ait:

*lib. 5.
* in Itinerario.

Non tantùm Geticis graſſatus proditor orts
Antè Sibyllinæ fata cremauit opis.

Non autem licuiſſe Chriſtianis è Templis Gentilium ablata in priuatos vſus conuertere, nè auaritiæ magis cauſsâ quàm Religionis id feciſſe viderentur; docuit nos Eruditiſſimus & Illuſtriſſimus Cardinalis Baronius, ex epiſtolâ Auguſtini ad Publicolam, IV. Annalium Eccleſiaſt. Gizericus * deinde Vandalorum Rex multum ornatus illi detraxit, Totilas Gothorum, magnam partem igni conſumpſit. donec paulatim quà incenſum, quà direptum, veritatem Chriſtiani illius oraculi * expertum eſt:

* Procopius & Alb. Crantzius.
*apud Iuuencum.

Immortale nihil mundi compage tenetur,
Non Orbis, non regna hominum, non aurea Roma.

addemus ipſi (ſi licet)

Aurea nec ſacrâ Capitolia condita rupe.

Theodoricus quidem Gothus, inſignis animi Princeps (niſi eum intempeſtiuâ ſæuitiâ corrupiſſet;) miſeratione motus pulcerrimæ Vrbis * Capitolium, Palatium, Amphitheatrum aliaque ſplendidiora eius ædificia reparare conatus eſt. ſed cùm omninò deſererentur Gentilium ſacra, & Populus Romanus

* Caſſiodorus, Crantzius, alij.

—— paucis Tarpeiâ in rupe relictis
*Ad ſincera * virûm penetralia* NAZAREORVM,
Atque ad Apoſtolicos Euandria Curia Fontes,

* Prudent. in Symm.

curreret cottidiè, vim fati effugere non potuit. Tangit eam Capitolij & Falſorum Deorum deſertionem Hieronymus in epiſtolâ ad Lætam: *Auratum ſquallet Capitolium. fuligine & aranearum telis omnia Romæ Templa cooperta ſunt. mouetur Vrbs ſedibus ſuis, & inundans populus ante delubra ſemiruta currit ad Martyrum tumulos.* Tangunt Ambroſius, Auguſtinus, Arnobius varijs locis; ſed nè CAPITOLIVM deſtruxiſſe, antè videamur, quàm plenè exſtruxiſſe, ad Formam eius & Magnificentiam accuratiùs deſcribendam, ἀγαθῇ τύχῃ, veniamus.

CAPVT

CAPVT XII.

Molem Capitolinam quandoq́ue Delubrum *aliàs* Ædem *aut* Templum *vocari. discrimen inter ista breuiter notatum. Templa ferè quadrata. Capitolium* quadrum: *eius forma è Numis & ingenio quæsita. Structuram videri* Doricam *fuisse.* Porticus *à fronte & latere adpositæ. De* crepidine *eius aut* suggestu, *altitudine, ambitu, situ, magnitudine multa nouiter dicta. quæ Columnæ* Pentelicæ, *aut* Pentelesiæ.

SI quâ in re nobilis Grammaticorum veterum dissensio est, ea maximè inclaruit in distinguendis *Delubris*, *Ædibus*, *Templis*, adeò omnes omnia pugnantia inter se dicere, absurda etiam aliqui & inania. quia tamen locus ille sacer, quem describendum suscepimus, variè à scriptoribus & promiscuè sic appellatur, de discrimine horum trium aliquid nobis prælibandum erit. neque tamen in re multotiens iam agitatâ superuacaneo libet labore distineri: neque in ipso Capitolij quasi limine adeò

——— *multam hîc operam consumere par est*;

quando maioris operis præuisa nos meritò absterret amplitudo. *Delubrum* Paullus * ille, qui Festum mutilauit, *fustem delibratum hoc est decorticatum* dici vult, *quem antiqui venerarentur pro Deo.* eum Græci Grammatici καθίδρυμα, ξόανον, καὶ ἀνάθημα appellant. fiebat istiusmodi imago è ligno vno, qualem fieri in Templis commendat Plato apud Ciceronem in II. de Legibus. Verùm ea significatio iam ad nos nihil attinet. Cincio * *Delubrum* dici placuit *locum ante Templum, vbi aqua currit, à diluendo*; συνεκδοχικῶς, pro parte totum, vel (quod Cornelio * Frontoni visum est) *quia ibi homines pericula sua diluerent.* Asconio autem Pædiano, * *quod nulli iunctum ædificio pluuiâ dilueretur: multa numina sub vno tecto complectens*: quâ ratione Capitolium *Delubrum* dicebatur, in quo Iuppiter, Iuno, Minerua sub communi aquilâ eodemque tecto colerentur. Duas verò & præcipuas eius vocis significationes M. Varronem aiunt tradidisse lib. VIII. Rerum Diuinar. cuius verba (prout à Veteribus * citantur) adscribam: *Delubrum alij existimant in quo præter ædem area sit adsumpta Deorum causâ. vt est in Circo Flaminio Iouis Statoris: alij, in quo loco Dei simulacrum dedicatum sit.* Mox adjicit: *sicut locum in quo figerent candelam candelabrum appellatum. ita in quo Deum ponerent, nominatum Delubrum.* Vtra igitur rationum harum placuerit, iustissimè secundum Varronem Capitolium *Delubrum* appellabis. nam & aream suam adiunctam habet

* & Seru. in 4. Æneid.

* apud Seru. in 2. Æneid.

* in Glossis.

* in Diuinat.

* Macrobio 3. Sat. c. 4. & Seru. in 2. Æneid.

*Seru. 4. Æneid.

buit * ſacri miniſterij paratam cauſſâ; & ſimulacra Deorum plurimorum ſolenniter conſecrata. De *Æde* non adeò variæ opiniones, ſed ſimpliciſſima atque optima videtur VerrI Flacci: *Ædem dici domicilium in ædito poſitum, ſimplex atque vnius aditus.* Siue (vt magis explicat Varro*) *quod plano pede ſiue planitùs adeatur:* vbi ſanè *planus pes** nihil eſt aliud (noſtro iudicio) quàm ἄλ⟨λ⟩ος πλατεῖα, ſiue, locus ad ædificandum complanatus. quare & Capitolium, quia in planâ areâ, loco ædito ciuitatis conſtructum, ſæpiſſimè Aedis nomine à ſcriptoribus cenſetur. vt à Varrone etiam ipſo, loco ſubobſcuro, ſed cui lucis aliquid interpretando adferemus apud Nonium *: *Hæc Ædis, quæ nunc eſt, multis annis pòſt facta fuit, in quâ omnia Regis temporibus Delubra facta ſunt.* Per Delubra enim cellas ſiue σηκοὺς Tarquiniani Capitolij intelligit: in quîs Trium Numinum ſimulacra ex voto ſint poſita; quæ abſoluta vult à Tarquinio ante exordia libertatis. Ita etiam P. Victor in Regione Vrbis VIII. *Templum Iouis Opt. Max. cum tribus Delubris.* Hoc autem diſcriminis inter Aedem ſacram & profanam ponit Chariſius, *quòd ſi Ædes dixeris, Domum, ſi Ædis, Templum ſignifices.* idque videmus apud Nonium à Varrone ſic eſſe vſurpatum.

*4. de L.L.
* aliter tamē explicatur in dimenſione Geometrica, pro pede Quadrato ſiue Magno
*c. l. b. de vita P. R.

In Templo maior difficultas eſt, quòd ea res Augurali ſcientiâ nititur: cuius vix linea aliqua tenuis poſteritate traduce ad nos peruenit. attigit quidem aliqua M. Varro, ſed tot næuis ac lituris, ea quæ ſuperabāt, iniuriâ temporum ſunt deformata; vt veritatem in ijs quærere citiùs liceat, quàm inuenire. Illud tamen in eius commentarijs * liquidum eſt atque perſpicuum Tripliciter Templum dici: *In cælo, ab Naturâ; in terrâ, ab Auſpicio: ſub terrâ, ſimilitudine.* De cæleſti & ſubterraneo Templis nulla mihi impræſens quæſtio eſt; de terreſtri bene idem ſcriptor: *In terris dictum Templum locus Augurij aut Auſpicij quibuſdam conceptis verbis finitus.* Nullum itaque Templum niſi inauguratum. atque ideò non omnis Aedis ſacra Templum eſt, vt nè Aedes quidem Veſtæ Romæ; nec etiam omne Templum propriè ſacrum erat: vt Curiæ Hoſtilia, Pompeia, Iulia quæ inauguratæ in eum tantum vſum fuerant, *vt in ijs Senatuſconſulta more maiorum iuſta ac legitima fieri poſſent.* nam inauguratio non tam ſanctimoniam ipſa conferebat, quàm Deus aliquis in Templo conſecratus. Templum itaque ſi definire velimus; *Ædificium Deo ſacratum per auſpicia publica conſtitutum;* rectè atque ordine definierimus. Quamobrem Capitolina Aedes, quia Ioui dedicata, ſanctimoniam: quia auſpicijs procuratis condita, Religionem habebat. atque ideò Templum etiam rectè vocabatur. Templa autem (vt ex vetuſtis numis obſeruare eſt) ferè omnia quadrata erant: & Natura ipſa Templorum hoc requirebat (vt bene à Gutherio * viro doctiſſimo annotatum eſt) *quattuor enim latera* ab Auguribus in ijs deſignabantur: *ſiniſtra ab Oriente, dextera ab Occaſu*

*6. de L. L. apud Seru in 1. Æneid.

ibidem.

Varro apud Agell. lib. 14. c. 7. & lib. 6. de L. L.

*3. de iure Pontif. c. 2.

Occasu, antica ad Meridiem, postica ad Septemtrionem. quæ πλινθία, siue quadrangularis forma, in Capitolini Iouis etiam seruata est: eatenus tamen vt quadrum magis, quàm quadratum id liceret appellare. cùm laterum eius πλευρώματα (si Dionysio fidendum est) totis fere quindecim pedibus anticam & posticam eius partem superarent. Talis eius forma spectatur in Numis Q. Petilij & M. Volteij, quorum exempla subjicio: Varro ibid.

Verùm ipsa * Dionysij verba prolixiùs adscribam, quibus ille Templum nostrum vnus omnium accuratissimè descripsit. quæ sanè laus, supra Latinos, Græcis hominibus debetur in Operibus Aeternæ Vrbis, Ritibusque sacris aut profanis λεπτομερῶς examinandis, & ad memoriam posteritatis explicandis. quæ Romani plerumque Scriptores visu atque vsu cottidiano velut fastidientes præterierunt. Vtinam verò Dionysius pro voto nostro magis hîc etiam accuratus & copiosus! quantum nobis laboris ac negotij suâ industriâ ac labore sustulisset! sed hocquoque infelicitatis, inter tot clades ac ruinas, Capitolio accessit; quod ille sic breuiter describit: Ἐποιήθη δὲ ἐπὶ κρηπῖδος ὑψηλῆς βεβηκώς, ὀκτάπλεθρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἑκάστην. ὀλίγον δέ τι διαλλάττον εὕροι τις ἂν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ μήκους παρὰ τὸ πλάτος, οὐδ᾽ ὅλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. ἐπὶ γὰρ τοῖς αὐτοῖς θεμελίοις ὁ μετὰ τὴν ἔμπρησιν οἰκοδομηθεὶς κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὑρέθη, τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὕλης μόνον διαλλάττων τοῦ ἀρχαίου. ἐκ μὲν τοῦ κατὰ πρόσωπον μέρους, πρὸς μεσημβρίαν βλέποντος, τριπλῷ περιλαμβανόμενος στίχῳ κιόνων: ἐκ δὲ τῶν πλαγίων διπλῷ. ἐν δὲ αὐτῷ τρεῖς ἔνεισι σηκοὶ παράλληλοι, κοινὰς ἔχοντες πλευράς. μέσος μὲν ὁ τοῦ Διός. παρ᾽ ἑκάτερον δὲ τὸ μέρος, ὅ τε τῆς Ἥρας, * li. 3. Antiq.

καὶ ὁ τῆς Ἀθήνας, ὑφ' ἑνὸς ἀετοῦ καὶ μίας στέγης καλυπτόμενοι. Eà Lipsius fere Latinè sic reddidit: *Situm est in crepidine fundatum altâ, habetque in ambitu* VIII. *Iugera, sic vt Latera singula ducentorum ferè sint pedum, exiguâ longitudinis & latitudinis differentiâ: nisi quod ista illam vincit vix pedibus quindenis. Etenim Templum quod iisdem fundamentis patrum nostrorum memoriâ, post incendium fuit inædificatum solo luxu, ac materiæ magnificentia à priore differre compertum est. Quâ parte frons eius Meridiem spectat, triplici columnarum ordine cingitur, ab alijs Lateribus, duplici. In ipso sunt tres Cellæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausæ: Media est Iouis, vtrimque altera Iunonis, altera Mineruæ, sub vnâ aquilâ, eodemque tecto.* Ita Dionysius: cuius verba (quantum fieri poterit) ἐξηγήσει nostrâ clariora & commodiora reddemus.

In altâ crepidine.) In æditissimo Vrbis & Montis loco, quà à natiuâ eius celsitudine, quà Regiorum & Censoriorum operum substructione. Vnde Ouidius egregiè sub finem Transformationis:

Quique tenes ALTVS *Tarpeias* IVPPITER *Arceis.*

& Martialis in x. Epigramm. de Rauennâ:

——————— *nec illhic*
Sunt triplices Thermæ, nec Fora iuncta quater.
Nec Capitolini summum Penetrale Tonantis,
Quæque nitent cælo proxima Templa suo.

*apud Agell. lib. 2.c.10. Nisi fortè *suggestum* ipsum Templi Dionysius intelligat, quem sic Varro * nominauit, & quod probabilius mihi videtur. *In ambitu octo iugera*) id est, vt Dionysius rectè computauit, pedes octingenti: si ad Græcam mensuram τοῦ πλέθρου, siue πλέθρου magnitudinem examines: quod Suidâ auctore centum pedes quoquouersùm continebat. vnde & stadij sexta pars, hoc est cubitorum sex & sexaginta longitudinem habebat. Meliùs itaque interpretes octo *Versuum* siue *Modiorum agri* eam magnitudinem Templi esse dixissent, cui cum πλέθρῳ Græcorum omninò conueniret. *Iugerum* enim Romanum, siue Varroni & Columellæ assentiamus, qui *pedes ducentos quoquouersùm habere* dicunt; siue F. Quinctiliano *, *qui quadragenos ampliùs in longitudine, & centenos vicenos in latitudine* illud habere Oratorem suum docet; longè maiorem in Dionysio nostro summam colligemus. *Frons eius meridiem spectat.*) In Meridionali Vrbis parte Forum Magnum siue Romanum, Via sacra, & Palatium: quæ Capitolinum Templum, tanquam nobilissimam & frequentissimam totius Vrbis partem, obuersum respiciebat. Quamobrem bilem mihi aliquando mouit Ligoriana Antiquitatum Vrbis Tabula, in quâ Templi frons planè in Occasum, hoc est, in infame saxum conuersa dirigitur. *Ab illâ ergo parte* (inquit Lipsius in Admirandis*) *centum etiam gradus fuêre, quibus (vt Tacitus*

*Instit Orat. 1.c.18.

*l.b. 3.c.5.

atque

atque alij) superbè adibatur. quo equidem in loco vir magnus centum gradus ad Monetæ cum gradibus Iouis Capitolini confudisse videtur. Idque sequentia eius verba itidem clarè indicant: *Gradus autem isti haud dubiè ad maiestatem: eoque in alijs Templis, etsi pauciores, soliti vsurpari. sed ibi ratio, hic necessitas & locus æditior voluerunt.* Alia tamen omnia vt sentiam M. Varronis apud Agellium * verba faciunt in epistolâ ad Sulpitium: *In memoria mihi est quod Q. Catulus curator restituendi Capitolij dixit, voluisse aream Capitolinam deprimere, vt pluribus gradibus in Ædem conscenderetur: suggestusque pro Fastigij magnitudine altior fieret; sed facere id non quisse quoniam Fauissæ impedissent.* His (inquam) verbis omninò persuadeor Capitolini Templi gradus ad illos Monetæ nequaquam pertinuisse. nam si hoc concedendum esset, non Area Capitolina, sed ipsum Forum deprimendum à Catulo fuisset adgradus eleuandos. Qui autem Templi *Suggestus* à Varrone vocatur idem fortè est (vt diximus) quem Dionysius τὴν κρηπῖδα, & *Crepidinem Templi* interpretes reddiderunt. Eorumdem graduum Liuius etiam meminit lib. I I X. vbi de Annio superbo Latinorum Legato: *Cùm & Coss. crebrò Deos imploranteis, testes fœderum, & Patrum indignationem, & numina Iouis Romani sperneret, & commotus irâ se ab vestibulo Templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite grauiter offenso, impactus imo ita est saxo vt sopiretur. Columnarum triplicem ordinem.)* Harum Columnarum in opere Tarquiniano meminit Liuius, cùm ait in rebus M. Aemili Lepidi Pont. Max. lib. 40.
Ædem Iouis in Capitolio columnasque circùm poliendas albo locauisse, & ab his Columnis, quæ incommodè opposita videbantur signa, amouisse. Nimirùm ex opere albario, siue coronario, obtectionem intelligit à Lepido curatam: de quâ Vitruuius lib. VII. cap. II. & sequentibus. in quo opere mirabilem antiquorum industriam quasi adhuc spirantem multæ in Italiâ ruinæ hactenus conseruant. Videntur ergo priores illæ columnæ structiles, non solidæ, aut (quod Græci propriè dicunt) μονόλιθοι fuisse: quas simili opere polire sanè venustum non fuisset. Earum columnarum Dionysius haud meminit, vt Plin. lib. 36. c. 6.
quæ bello Sullano incendio perierint; sed earum, quas ipse Sulla Vitruu. 3. c. 2.
Athenis, ex Olympij Iouis Templo, Capitolinis ædibus aduexerat. quæ cùm tertio incendio essent deformatæ, Cæs. Domitianus alias ex eadem Vrbe, è marmore Pentelico excisas, Capitolio suo petijt: sed quas (teste Plutarcho *) *nimiùm limando & expoliendo* non tam venustas reddidit, quàm *graciles nimiùm, & nonnihil à symmetriâ suâ recedentes effecit.* Sanè multis egregijs columnis adornatum fuisse Domitiani Capitolium Statius Papinius * ostendit in descriptione Templi Flauiæ Gentis, quod Capitolio comparauit:

* lib. 2. c. 10.
* in Poplicola.
* 4. Siluar.

Tectum

Tectum augustum, ingens, non centum insigne columnis;
Sed quantæ Superos, cælumque, Atlante remisso
Sustentare queant. Stupet hoc vicina Tonantis
Regia, teque PARI *lætantur* SEDE *locatum*
Numina.

Nec fieri aliter potuit in triplice illâ Porticu, quæ frontem; duplice, quæ latera Capitolij cingebant. *Pentelicum* autem siue *Pentelesium* marmor in agri Attici monte * eruebatur, summæ inter lapicidinas æstimationis. eoq; nomine à Theophrasto, Pausaniâ, Strabone celebratum. Vespasianus autem Domitiani pater vnde columnas habuerit Capitolio suo destinatas, scriptores æquè non produnt; Vrbanum tamen eius dictum, factumque Suetonius: *Mechanico* scilicet *cuidam grandes columnas exiguâ impensâ perducturum in Capitolium pollicenti, præmium pro commento non mediocre obtulisse, operam remisisse: præfatum, sineret se plebeculam pascere.* in quo animum cernere licuit Principis ingenia fouentis, & populum suum nihilominùs amantis atque defendentis. *quem* (ex sententiâ Senecæ) *tam omnes supra se esse quàm pro se scirent.* Ibam ad reliqua Dionysij, sed reprehendit me & lustinuit dubitatio nulli hactenus Antiquariorum discussa, videlicet cuius structuræ columnæ hæ, ac proinde tota Capitolij Moles, fuisse videri possit? Libri (quod sciam) nihil omninò iuuant; vestigia etiam superant nulla, quibus instructiores euadamus; Numi aut Gemmæ, quia exigua sæpe, obscura, & detrita sunt, parū cognitionis adferunt; Res itaque nostro Marte gerenda est. hoc est, coniectura & diuinationes adferendæ, quibus vmbram aliquam veri, aut verum fortassean eruamus ipsum. Suspicor itaque illius speciei fuisse, quam οἱ ἀρχιτεκτόνων παῖδες *Doricam* appellant: Vitruuianâ * maximè ratione permotus, quâ præcipit *Mineruæ, & Marti, & Herculi ædes Doricas fieri: his enim Dijs, propter Virtutem, sine delitijs ædificia constitui oportere. quemadmodum delicatioribus, Corinthias; mediocribus Ionicas.* Quis ergo in illâ Aede, quæ duo fortissima Numina haberet, Iouem, & Mineruam; tum in ipsâ arce Martialis populi, quis aliâ credat quàm Martiali fabricâ vsos? Altera suspicio nostra est ex imitatione IOVIS OLYMPI: cuius maiestatem Romani in Capitolio suo planissimè expresserunt. igitur cum (auctore Pausaniâ) Doricâ specie Templum eius in Aelide fuerit, omninò existimo ad eundem fermè modum Capitolium esse constructum. Sed in clarissimis etiam alibi Templis nobilis & vsitata ea structura: vt in æde *Mineruæ*, quæ in Acropoli, Athenis; in Samo insulâ, *Iunonis*: apud Eleusinios, *Cereris*. Doricam etiam suspicor fuisse ædem *Iouis Olympij* Athenis, ex quâ Sulla columnas Capitolij aduexit. Quod si ita se res habet, quis credat alterius formæ aut proportionis ædificio venustè eas potuisse coniungi?

*Vitruu. lib. 2. c. 18.

c. 18. Vespas.

* lib. 1. c. 1.

5. Eliacor.

Vitruu. præf. lib. 7.

Hoc

Hoc itaque de Sullano sic ferè possim adfirmare. nec mutâsse credam Domitianum Aug. etsi operis magnificentiâ istud in tantum superâ-rit, vt Martialis * pro insanis habuerit illos, qui *lib.5 Epig.

Laudabant CATVLI *vilia Templa senes.*

CAPVT XIII.

Tres in Templo Capitolino cællæ, *eæ* σηκοὶ, Ædes, Templa, Delubra *aliter vocatæ.* IVPPITER, IVNO, MINERVA *quare simul in Capitolio culti? idque etiam in Prouincijs seruatum. quid* Aquila *in Templis: quid* ἀετὸς, ἀέτωμα, πτέρυξ, στέγασμα, γεισσοπόδες & γεισσοποδίσματα *è Græcis Grammaticis explicatum.*

PErgit Dionysius in descriptione eius Templi: *In ipso sunt tres cællæ ex ordine, à lateribus communione parietum clausæ.)* Σηκοὺς vocat ipse suâ linguâ. quod Hesychius explicat, ἐνδοτέρους τόπους τοῦ ἱεροῦ. Varro *Cællas, in quibus Dei sedes sunt:* easque à *celando* * dictas aliqui volunerunt. Eæ cællæ Capitolinæ interdùm *Ædes* à Scriptoribus vocantur. vt ab Ouidio IV. de Ponto: 4. de L.L. * Festus in *Cælla.*

Me quoque secretò grates sibi Magnus agentem
Audiret mediâ qui sedet Æde Deus.

Iouem enim intelligit in mediâ cællâ constitutum, vt infrà docebimus. Sic etiam Tacitus in Annalibus: *Vrbem Nero Princeps lustrauit, è responso Haruspicum, quòd Iouis ac Mineruæ Ædes de cælo tactæ essent.* sic enim καθ' ἐξοχὴν illæ vocantur, cùm alius locus certus non exprimitur. Vocantur etiam *Templa.* Liu. lib. VII. de clauo pangendo: *fixus fuit dextero lateri ædis* IOVIS OPT. MAX. *eâ parte, quâ Mineruæ Templum est.* Ouidius iterùm II. Tristium, loco mirificè huc facienti:

Cùm fuerit IOVIS *Æde, Iouis succurret in Æde*
Quàm multas matres fecerit ille Deus.
Proxima adoranti IVNONIS *Templa, subibit*
Pellicibus multis indoluisse Deam.
PALLADE *conspectâ, natum de crimine Virgo*
Sustulerit quare, quæret, Erichtonium.

Etiam *Delubra* nominata. Vt Varroni apud Nonium: * *Hæc Ædis quæ nunc, multis annis pòst facta fuit. in quâ omnia Regis temporibus Delubra sunt facta.* & Plinio maiori: * *Proserpinæ Tabula fuit in Capitolio, in Mineruæ Delubro, supra Ædiculam Iuuentutis.* Heic non immeritò quærit CL. Lipsius, * vllumnè discrimen columnarum an interpositio parietum fuerit in cællis Capitolinis, cùm Dionysius simpliciter κοινὰς πλευρὰς habuisse scribat, ambiguo & intricato nimis sensu? & opi- *è libb. de Vita P. R. *lib.35. c.10 * in Admirand. li.3.c.:

G natur

naiur certò fuiſſe, ſacelliqúe aut ædiculæ ſpeciem ſingulas habuiſſe. quid autem diſcriminis illud fuerit citiùs nobis liceat diuinare cum Lipſio, quam adfirmare.

Mediâ eſt Iouis, vtrimque altera Iunonis, altera Mineruæ.) Confuſiùs hoc paullò Dionyſius, non enim ſatis exprimit quæ læua eſſet iſtarum, quæ dextera. diſtinctiùs P. Victor, in deſcriptione Regionis IIX: *Templum Iouis Opt. Max. in quo erant tria Delubra: medium Iouis, dextrum Mineruæ, læuum Iunonis.* Vbi Mineruam Ioui dextram poni, neſcio an validum argumentum ſit opinioni eorum tuendæ, qui τὰ δεξιὰ antiquis honeſtiora fuiſſe docuerunt. quod tamen * viro magno, cùm aduerſus popularem ſuum eâ de re diſputaret nuper prudenter diſſimulatum eſt, aut certè à memoriâ ſubductum.

* Lipſio 3. Elect. c. 2.

Rationem autem cur terna illa Numina iunctim heic colerentur, præter Votum Tarquinij, Samothracijs relligionibus imbuti, quidam hanc adſignâ unt, quod * DI PENATES *exiſterent, ſine quibus viuere ac ſapere nequiremus, ſed qui penitus nos regerent ratione, calore, ſpiritu.* Placuit autem veterrimis Theologis medium Aetheris IOVEM adpellare. ex quo vulgatum illud * EnnI:

* Macrob. li. 3. & 4 & præter eum Arnobius, Auguſtinus, alij.
* apud Varronem 14. de L.L.

Iſthic eſt is Iuppiter, quem Græci vocant Aërem,
Qui ventus eſt & nubes, imber poſteà,
Atque ex imbre frigus, ventus poſt fit, aër denuò.

illud quoque Platonis Poëtarum:

At pater omnipotens fœcundis imbribus Æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit.

IVNONEM enim infimum eiuſdem, ſiue aërem cum terrâ citimum eſſe dixerunt, vnde & *coniunx, & ſoror* IOVIS OPT. MAX. eſſe credita. Agnoſcit eam veterum Philoſophiam Phurnutus de Naturâ Deorum, cùm Græcorum Ζεὺς ἀπὸ τοῦ δεύειν deducit, origine non obſcurâ. eſt enim δεύειν *humectare, irrigare, madefacere.* quod medij aëris eſt proprium. quare & ὑέτιος cognomento etiam cultus, vt memini iam non notum. hinc Doricâ Dialecto Ζδεύς deriuatum, & commune illud Ζεύς, ac Latinorum fortè etiam *Deus.* Vt iam non obſcurum ſit quare * ψυχὴ πάντων, καὶ πνοή, καὶ ῥίζα, à genitabili videlicet aëris naturâ Iuppiter vocatus. PALLADEM è parentis ſui capite ortam ideò fabulati ſunt, quod homini ſuprema pars corporis ſit caput, mundi autem æther, cuius ſupremum Palladi tribuebant. Apparet ex Hymno Martiani in Nuptijs * Philologiæ, vbi hoc elogium Mineruæ ſcribitur:

* apud Phurnutum, Apuleiú, alios.
* lib. 6.

——— Diuûmque hominumque ſacer νοῦς:
Vltra terga means rapidi ac ſplendentis Olympi,
Celſior vna Ioue, flammantis circulus æthræ.

φυσικώτερον igitur in illâ Arce Religionum ſimul conſecrati ſunt, &

publicâ

publicâ veneratione ſimul adorati. Vnde ſolemnes iſtæ reperiuntur veterum obſecrationes; vt Scipionis Africani apud Sillium : lib. 10.

—— Tarpeia PATER *qui Templa,* SECVNDAM
Incolis A CAELO SEDEM, *&* SATVRNIA *nondum*
Iliacis mutata malis, tuque aſpera pectus
Ægide, Gorgoneos VIRGO *ſuccincta furores.*

& Paulli Aemilij Conſ. apud Valerium: IOVEM OPT. MAX. IVNONEM REGINAM, *&* MINERVAM *precatus ſum, vt ſi aduerſi quid P. R. immineret, totum in meam domum conuerteretur.* Venuſtiſſima etiam illa in ineptâ aliàs Oratione,* ad Equites, de Exſulio: *Nunc ego te* IVPPITER OPT. MAX. *cuius nutu ac ditione ſola terrarum gubernantur: teque particeps connubij, ſocia regni,* REGINA IVNO: *teque Tritonia armipotens Gorgone* PALLAS-MINERVA: *cæterique* DI, *Deæque immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis ſedem* CAPITOLII *incolitis, oro atque obſecro, ferte opem.* Quam religionem in vetuſtis etiam lapidum monumentis videre eſt. vt in Mediolanenſi iſto; lib. 5. c. 9.

* M. Tullio falsò inſcripta.

IOVI. O. M.
IVNONI
MINERVAE
Q. V. G. V. S. L. M.

Et illo Albæ Iuliæ:

I. O. M.
IVNONI. REGINAE
MINERVAE
L. ANNIVS. ITALICVS. HONORATVS
LEG. AVG. LEG. XIIII. ANTONINIANAE
PRAEF. AERARII. MILITARIS
SODALIS. HADRIANALIS. CVM
CLAVDIA. TORQVATA. SVA
ET. ANNIIS
ITALICO. ET. HONORATO
ET. ITALICA. FILIIS

In alio item qui Cærete eſt, agro Veronenſi:

IOVI
IVNONI
MINERVAE
. . . . VS. V. S. L. M

Videre etiam est in innumeris antiquis Numis, in queis eximi isti Augustales:

D.TRAIANI.

D.TRAIANI.

D.ANTONINI.PII.

D. ANTONINI.PII.

Quare & Supplicationes simul ad eorum cællas indici, & Ludos ijs simul ab Aedilibus procurari moris fuit. ita Cicero de semetipso lib. v. in Verrem: *Mihi Ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maximâ cum dignitate ac relligione* IOVI, IVNONI, MINERVAEQVE *esse faciendos P.R. Ædili decreuit.* Quamquam præter Deos istos συννάους ϗ ὁμοχέτας alios interdum Ioui Capitolino socios lapides adiungant. vt iste Romanus, apud Ianum Gruterum:

IOVI. CAPITOL.

MARTI. ET. FORTVNAE

ALIISQ.

ALIISQ. DIS. CONSERVAT.
DOMVS. AVG.
IMP. CAES. DIVI. F.
AVGVSTI. PONT. MAX
VOTO. SVSCEPTO
L. DOMITIVS. MAXIMVS
. . . .
S. P. P.

iste quoque in Electis Lipsianis:

I. O. M.
ET. DEAE. SYRIAE
ET. GENIO. VENALICI

alius item in Pannonijs, apud Lazium:

I. O. M.
IVNONI. REGINAE
MINERVAE
OMNIBVS. DIIS. IMMORTALIBVS
Q. AXIVS. AELIANVS. VET
PROC. AVG. ET. AELIA. ROMANA
EIVS. CON.

Nec mirum tres istos Imperij ac Naturæ Præsides etiam peregrè nominatos, nam & illhic in Capitolijs suis colebantur. Adfirmat Lactantius libro de falsâ Rellig. cap. XI: *Iuppiter sine contubernio coniugis filiæque coli non solet.* Arnobius: *Quis nescit in Capitolijs omnibus virginaleis esse species Mineruarum?* Sidonius Martyrio Saturnini, Tolosæ in Capitolio passi:

Quem negatorem Iouis ac Mineruæ
Vinxit ad tauri latus iniugati
Plebs furibunda.

Sed de Colonijs Prouincialibus * iterùm protollo. * vide c.47.

Quod est præterea in Dionysio: *Sub vnâ aquilâ eodemque tecto.)* Interpretes hîc quidam minus venustè *Laqueare*, aut *pinnaculum* reddiderant; *Fastigium* enim *aquilæ* dixerat Cornelius, loco suprà à nobis laudato; & Pausanias ἀετὸν similiter in Templo Iouis Olympij (1. Eliac.) vbi eius altitudinem metitur. ἀετὸν autem Glossæ Hesychianæ * (* & Pollux Onomast.) explicant ὄροφον, ἢ τὸ ἐπὶ τῷ γείσῳ, vel γείσσῳ, κυμάτιον. vocatur alio nomine * (* Suidas in Lexico.) πτέρυξ, ἀέτωμα, καὶ στέγασμα. Sic enim propriè in sacris ædibus vocabatur anterior tecti pars, fastigio & Pronao incumbens, quod expansis quasi alis eadem obuelaret: teste Galeno in Glossis Hippocraticis, & Eustathio in Iliad. ω. Eæ fortassis alio nomine à Polluce γεισσοπόδες, & γεισσοποδίσματα appellantur. quod etiam vir magnus ad dictum Taciti locum nuper obseruauit.

CAPVT XIV.

Ædiculæ TERMINI *&* IVVENTATIS *ambitu Templi contentæ : illius* ὕπαιθρα *aut subdialis, hæc cellæ dexteræ inclusa. Iuppiter* ὅριος. *Termini sacra.* Terminalia *vnde dicta.* βαίτυλος. *Termini è lapide & stipite.* Iuuentus *&* Iuuentas *qui differant. item* Iuuenta *&* Iuuenilitas. *Dea* Hora, Hebe. *Iuuentatis sacra. Ludi* Iuuenaliûm. *An etiam* Mars *in Capitolio cultus.*

DIximus è Dionysio quæ ad structuram Capitolij facere videbantur ; restant Sacella quæ non tam architecturæ ratio, aut concinnitas, quàm ipsa Religionis necessitas inclusit. TERMINO enim & IVVENTATE (vt suprà diximus) Augurali obsecrationi cedere nolentibus pro monstro est habitum, statutumque vt qui cedere DIs maioribus noluerant, eiusdem Templi finibus clauderentur. Dicam iterùm Dionysij verbis : *Τοιγάρτοι συμπεριελήφθησαν αὐτῶν οἱ βωμοὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἱερῶν. καὶ νῦν ὁ μὲν ἕτερος ἐστιν ἐν τῷ προνάῳ τῆς Ἀθηνᾶς: ὁ δ' ἕτερος ἐν αὐτῷ τῷ σηκῷ, πλησίον τοῦ ἕδους.* Sed quas ille *βωμοὺς* siue *Aras* Plinius & P. Victor *Ædiculas* vocant. agnoscit enim iste, *Nicomachi Tabulam, in Capitolio, in Mineruæ delubro, suprà ædiculam Iuuentatis.* Vnde apparet alteram Termini fuisse in vestibulo eius Delubri : non quà cellæ Iouis se coniungeret in vmbilico Templi, sed quà ad tecti decliuitatem vergeret, in Angulo compositam. Colligo id è verbis interpretis Virgiliani, qui ita disertè in IX. Aeneid. *In Capitolio prona pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat.* quæ nobilissimi Grammatici verba quomodo aliter explicari possint non video, nisi quod (vt benè à vero Sapiente nuper est monitum) *lubido quibusdam est dissentire.* adiungit rationem Seruius: *Huic Termino non nisi sub diuo sacrificabatur.* vbi vulgo corruptè : *sub cliuo.* cui & Ouidius accedit, in Fastis, vbi de eodem Deo :

Nunc quoque se supra nequid nisi sidera cernat,
Exiguum Templi tecta foramen habent.

Vnde Verrius Grammaticus apud Festum Pompeium : *Terminus quo loco colebatur super eum foramen patebat in tecto, quòd nefas esse putarent Terminum intra tectum consistere.* Lactantius etiam lib. I. c. XX. quem breuitatis gratiâ prætermitto. Quod tamen à Seruio dicitur, illi Deo *non nisi sub diuo sacrum fieri licere,* testimonio nititur Dionysij, *qui (cùm IOVIS ὉΡΊΟΥ, siue TERMINATORIS, cultum à Numâ Rege institutum percurrit) mox addit : Καὶ θυσίας ἔταξεν αὐτοῖς ἐπιτελεῖν ἀπαρ-

* è lib. 3. Antiq.

* lib. 2. vnde etiã Plutarc. in Numa.

ἅπαντας ἡμέρᾳ ταχθῇ, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὸν τόπον συνερχομένους· ἑορτὴν τ' ἐν τῷ πάνυ τιμίαν κ̓ τὴν τῶν ὁρίων θεῶν καταστησάμενος. Voluit nimirùm superstitiosus Rex vbique Termino Deo sacrum fieri, in quo loco fuisset lapis metatorius defixus: idque annis singulis, eo die, quem à Dei nomine TERMINALIA Dionysius, Liuius, Censorinus, Kalendarium Vetus appellant. ex a. d. IX. scilicet Kalendas Aprileis. post quem diem Intercalatio fieri solita. Varro lib. v. de L.L. *Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus. duodecimus enim mensis fuit Februarius: & cùm intercalatur inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.* idque ante Dictatorem Iulium olim sic vsurpatum. *nam* (vt bene traditum est Censorino) *Cæsar instituit, vt peracto quadriennij circuitu dies tantum vnus post Terminalia intercalaretur.* Sed hæc intercalandi ratio quia à Viris doctissimis diligentissimè est tradita, & extra oleas nostras abit, consultò à nobis prætermittetur. Illud tamen ex Varronianis verbis licet obseruare aliam ibi Terminaliorum originem afferri, quàm à Terminorum præside Deo. istam videlicet: à Termino anni; siue, quod is dies annum terminaret: cùm XXII. aut XXIII. extremi mensis die intercalationes fieri solitæ. quò spectat illud Ouidij in Fastis: Sueton. etiã Cæs. c. 40. Lib. 2.

Qui sequitur Ianum, veteris fuit vltimus anni:
Tu quoque sacrorum TERMINE *finis eras.*

Sed quia superior opinio pluribus & maioribus testibus firmata est lubentiùs eam sequor. Fiebat autem Termino sacrum ἀναίματον. id est, sanguinis & saniei omnis purum. non enim Vetere Theologiâ licitum * αἱμάττειν τοὺς λίθους. Vnde πελάνους ᾗ δήμητρος κ̓ ἄλλας τινὰς καρπῶν ἀπαρχὰς in sacrificio illi ritè offerebant. eam opinor ob caussam quòd custos atque fautor amicitiæ ac pacis, tributis suis cuique finibus, inter vicinos haberetur. quæ tamen religio diu posteros non tenuit: auctore enim Ouidio, citato in loco: * Dionys. ibid. & Plutar. in Ætijs.

Spargitur & cæso communis Terminus agno,
Nec queritur lactens cùm sibi porca datur.

Pecoris etiam fibras illi offerebant, viâ Latinâ, ad sextum ab Vrbe lapidem, ex eiusdem * testimonio; & pulmones Gallinarum. Prudentius aduersus Symmachum: * ibidem.

——————— *Lapis illhic*
Si stetit antiquus, quem cingere sueuerat error
*Fasciolis, vel gallinæ pulmone * rogare;*
Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.

* *rigare.* emendat Gifanius in Indice Lucretiano.

Vbi vides *Lapidem* etiam Terminum vocari quemadmodum λίθον à Dionysio. potissimùm enim è lapidea materiâ compositus. Vnde & Theophrastus Characterib. Ethic. περὶ δεισιδαιμονίας: Καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων, τῶν ἐν ταῖς τριόδοις, παριὼν, ἐκ τῆς ληκύθου ἔλαιον καταχεῖν. qui λιπαροὺς

rectè

rectè appellat λίθους, quia ex Siculo Flacco, Apuleio, Clemente Alexandrino, Minutio Felice, Concilio Africano Can. LI. alijs, satis liquet eos lapides vnguento siue oleo imbui à defodientibus, sacrificantibus, & prætereuntibus solere. quorum testimonia, quia iam antè vulgata sunt omnia, lubens omitto. Ideò autem frequentiùs è lapide Terminus factus, quod saxum illud esse creditus, Saturno Deorum antiquissimo à Curetibus, nato Ioue filio, oblatum (βαίτυλος illi nomen apud Hesychium;) idque à Ioue ob rei gestæ memoriam in Parnasso monte collocatum volunt; qui βαίτυλος deinde τέρμων appellatus esset, ὁ τῶν τερμόνων φύλαξ θεός. Vnde Virgilianum istud de Termino Capitolino, quod suprà ponebamus:

——— Capitoli immobile SAXVM.

exprimere enim voluit τὸν λίθον Græcorum: quo nomine ἁπλῶς ipsi Termini apud illos censebantur. Nisi fortè de vniuerso monte id malimus pronunciatum: vt suprà dicebamus. E stipite etiam & ligno Terminos aliquando defixos præter Gromaticos scriptores, Ouidium, Lactantium, Apuleium, locus etiam Tibullianus fidem facit è libro I:

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in triuio florea serta lapis.

sed de Termino heic terminus esto. Alia erat Aedicula IVVENTATIS intra cellam (vt è Plinio ostendi) Mineruæ constituta. IVVENTATIS (inquam) speciosi Numinis, & nominis sui εὐφημία plurimùm Romuli nepotibus celebrati. eam alij *Horam* Deam, alij *Heben* diuersis omninò sententijs appellant. illam Quirini Coniugem & *Herciliam* ante ἀποθέωσιν vocatam volunt; hanc & fortissimi illius Alcidæ filiam, & Iouis pocillatricem, mox Catamiti Phrygij ministerio submotam. Romani eius nominis non vna terminatio est. *Veteres enim* (ait Acro, siue quisquis est Horatij Scholiastes) *Iuuentus & Iuuentas, & Iuuenta dixerunt.* Distinguit significatione Nonius, apud quem ita legi: *Iuuentus & Iuuenta & Iuuenilitas hoc differunt: Iuuentus, iuuenes: Iuuenta, ætas ipsa: Iuuenilitas, quod ὁρμὴν vel πάθος Græci vocant.* nec absurdè quidem, etsi auctores aliter vsurpent. Communiùs tamen IVVENTAS apud scriptores ipsa Dea appellata. vt M. Tullium in I. de Naturâ Deorum: *At Poëtæ quidem ambrosiam, epulas comparant, & aut* IVVENTATEM *aut Ganymedem pocula ministrantem.* & Verri abbreuiatorem, cùm ait: IVVENTATIS *sacra pro muneribus sunt instituta.* & Agrætium in Glossis: *Iuuentus ipsa hominis ætas*, IVVENTAS *Dea* ΗΒΗ, *vt Græcis dicitur.* Vnde Horatius lib. I. ad Venerem:

Agel. lib. 13. c. 21. Agrætius in Gloss. Homer. Iliad. ε.

Et parum comis sine te Iuuentas.

Pro ætate tamen hanc vocem Lucretius etiam Virgiliusque vsi. ille lib. V. cùm ait:

Tum

Tum demùm pueris æuo florente Iuuentas
Incipit.

hic in VIII. Aeneid. isto versu:

Tum mihi prima genas vestibat flore Iuuentas.

Numi veteres IVVENTVS, & IVVENTAS, & IVVENTA variè inscriptum habent apud Antonium Augustinum*, cum expresso eius Diuæ simulacro. quæ sic fere depingitur, vt ex capedunculo aut acerrâ tura odorifera aræ fumanti inspergat, quòd illi odoribus solitum à iuuentute sacrificari, quando iam vesticipes facti barbæ præmetiua posuerant. Inde *Iuuenalia* huic Deæ celebrata, cùm barbam Nero primùm attondisset. quorum Tacitus, Suetonius, Dio, & Xiphilinus eius breuiator meminêre. quæ Gordianum deinde Cæsarem *per millias Italiæ ciuitates, toto quatriduo* æmulatum auctor est * Capitolinus. quin & priuatim annis singulis à iuuentute aulicâ renouata, LVDIQ. PRIVATI vocitati. vt ex Iuliani Cæsaris Misopogône, & Sidonî Panegyrico Lipsius obseruauit, doctissimo * in Tacitum commentario. Nos verò ipsi de Barbæ ac Capillorum consecratione, altera Syntagmatis huius parte, pleniùs dicemus. * Dialogo de Numism. * in Gordiano. * ad Ann. 14.

Sed numquid & Mars bellorum ille præses ac Genius vnà cum pacatis his Numinibus in Capitolio cultus? ita verò asserere videtur noster Augustinus lib. IV. * de Ciuit. his verbis: *Nullo modo omninò si consuleretur faceret Iuppiter quod ei fecerunt tres Dei Mars, Terminus, & Iuuentas, qui maiori & Regi suo nullo modo cedere voluerunt.* & alibi apertiùs: *Capitolium ita constructum est vt etiam isti tres essent, & hoc etiam vix homines doctissimi scirent.* Sed quia nullus antiquorum fidem huic rei adstruit, trepidè viro sanctissimo adsentio. Scio quidem ædiculam illi votam * à T. Tatio, sub nomine *Quirini*; eiusque *Galeam* * in Sacrario Capitolino adseruari solitam; sed de contumaciâ aduersus Augurales preces nihil vsquam memini me legere. In postremis autem verbis illud Augustinum reor voluisse, Terminum & Iuuentatem occultos potius in Capitolio, quàm cultos fuisse, iuxta maiestatem Numinum maximorum. alioquin satis cuiquam vel è plebe notum fuisse suspicor, eorum Sacella ambitu Capitolij contineri; vt suprà probauimus. * c. 24. Varro de L. L. * Dio li. 41.

H CAPVT

CAPVT XV.

Fastigium in Templis quid sit. ornari solitum signis, clupeis, cælatura, inauratione. Quadrigæ fictiles Summani *olim in Capitolio: postmodùm in æreas aut argenteas inauratas mutatæ. quis ille* Summanus. *Quadrigæ albæ Ioui sacræ.* Clupea *vnde sic dicta: ea duplicia,* Votiua, *aut* Honoraria. *vnde* Fastigia Plastica: *Plinius emendatus. Templum cum eiusmodi ornatu è veteri gemmâ.*

ABsoluto hactenus Iouis Opt. Max. Templo Fastigium imponamus, neque enim sine illo perfecta esse opera vel prouerbium testatur. *Fastigium* autem (ni fallor) in Templo appellabant τὴν ὀροφὴν, siue altitudinem superiorem frontispicij, in acumen trigônum surgentem: nouissimè apponi solitam: quam M. Tullius III. de Oratore, *in Capitolio, cæterisque Templis, non tam venustatem, quàm necessitatem fabricatam* scribit. sed ingenioso artificum commento ista quoque accessit posteà, cùm fastigia Templorum *signis, clupeis, cælaturis, inaurationibus* decoratum irent. nam & fictilia primùm signa Fastigio Capitolino imposita, testantur *Quadrigæ Fictiles* Varroni*, Plinio*, & Plutarcho* memoratæ. *quas in fornace dum coquerentur, excreuisse* non sine miraculo, & magnâ vicinorum inuidia, ijdem tradiderunt. testatur & *Summanus fictilis* ijs impositus: *cuius caput de cælo ictum, cùm nusquam inueniretur, Haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt:* auctore Cicerone.* Cur autem Summano (id est, Plutoni) Quadrigæ attribuerentur caussam eam esse veram quidam* putant, *quòd aër esse crederetur:* tum *nocturna illi fulmina attribuerentur* (auctoribus Plinio* & Sext.* Pompeio) quorum celeritatem quadrijugæ equorum cursu volebant exprimere. Arnobius lib. v. vbi de raptu Proserpinæ: *Emicuit* SVMMANVS *è terris, curru quadrijugo vectatus.* Iugalium eius nomina Claudianus proponit lib. I. dicti argumenti:

*apud Plin. lib. 35.
*lib. 29. c. 2
*in Poplicola.
*1. de Diuin. & alibi.
*Phurnutus & Martianus lib. 2. de Nupt.
*lib. 2. c. 52.
*in *Dium Fulgur. & Prouorsum fulgur.*

ORPHNAEVS *crudele micans,* AETONQVE *sagittâ*
Ocyor, & stygij sublimis gloria NYCTEVS
Armenti, Ditisque notâ signatus ALASTOR:

Dictus autem SVMMANVS *quasi Summus Manium* à Martiano II. de Nuptijs Philologiæ. vnde in veteribus inscriptionibus vtroque nomine interdum adpellatus: PLVTO. SVMMANVS. Dubitare tamen videtur Naso* cui Deo cognomen istud ritè tribuendum sit. sic enim ille, vbi de dedicatione Aedis Summani, ad Circum:

*Fastor. lib. 6 ad d. XI. Kal. Iul.

Reddita

Reddita (quisquis is est) Summano Templa feruntur,
Tunc cùm Romanis Pyrrhe timendus eras.

Iouem * videtur adpellare abbreuiator Liuij in Epitomê lib. XLII. *Cùm* (ait) *inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum*, quæ res copiosè narrata de Summano apud M. Tullium in libris sapientissimis de Diuinatione. *Iouem* etiam vocat (ni fallor) ipse Liuius lib. x. his verbis: *Cn. & Q. Ogulnij, Ædiles Curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa, Iouemque in culmine cum quadrigis posuerunt.* Argento igitur fictiles illæ veterum Quadrigæ mutatæ: quemadmodùm aureas, aut æreas inauratas in Apollinis Palatini Propertius * videtur agnoscere:

* & Homer. Δία κατα-χθόνιον.

* lib. 2 Eleg. 31.

Auro Solis erat supra fastigia currus.

Solemne autem fuisse huiusmodi vel Quadrigas, vel Seiuges, & ferè ex mulctatitiâ pecuniâ, Ioui poni, ex eodem Liuio apparet varijs locis, vt in isto lib. XXIX: *Quadrigæ aureæ in Capitolio positæ ab Ædilibus Curulibus C. Liuio & M. Seruilio Gemino.* & altero lib. XXXV: *De mulctâ damnatorum Quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ, in cellâ Iouis, supra fastigium ædiculæ: & duodecim clypea inaurata* quem locum accuratè postea * discutiam. tertio denique ex lib. XXXVIII. *Eo anno in ædem Herculis signum Dei ipsius ex Decem-virorum responso, & Seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi.* CONSVLEM DEDISSE *inscriptum est.* caussam verò huius dedicationis eandem esse puto quæ in Summano: quam respexit venustissimè Horatius vbi de Ioue:

* vide c. 33.

Quandoque per purum tonanteis
Egit equos, volucremque currum.

Plautus etiam noster in Amphytrione Scænâ primâ:

—— ME Quadrigas si nunc inscendas Iouis,
Atque hinc fugias, ita vix poteris effugere infortunium.

Quadrigas autem albas Ioui potissimùm sacras fuisse auctor est Plutarchus in Camillo vnde Διὸς ἵπποι vocari consueti; & Q. Curtius Rufus lib. 3. Historiæ Alexandri in adparatu Darij; Quadrigarum etiam cursus annuus * in Capitolio celebratus (vt altero Syntagmate dicemus) ad exemplum Elæi certaminis. Huius victorem, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ζεύγους, ad vicina opida circumferri solitum ex Suetonio liquet, in Nerone, quem Neapolim huiusmodi equis ingressum tradidit, more Hieronicarum. quod & Tyranni olim in Græcia vsurpare consueti; vnde amarulento nomine λευκόπωλοι à Tragico * vocati: quasi diuinos honores ambitiosè nimis sibi vsurpantes. Præter Quadrigas illas Iouis Summani, alia etiam signa Templi Fastigium ornâsse credo, Tuscanico * ritu. nam si in alijs passim minus celebribus id factum, quantò

* Plin. lib. 27 cap. 25.

* Eurip. in Herc. Furente.

* Vitruu. lib. 3. c. 2.

magis in augustissimo illo & sumptuosissimo Capitolio: quod (secundum Strabonem*) *vbi quis adspexisset facilè omnia alia obliuione deleret:* tantumque cæteris omnibus *præcelleret,* * *quantum diuina mortalibus* solent anteferri? Plinius certè huiusmodi signa agnoscit in æde (quam diximus) Apollinis Palatinâ, præstantissimorum artificum filiorum Anthermi. & in Panthéo Agippæ: *Vbi*, ait, *in fastigio posita signa probari inter pauca operum. sed propter altitudinem loci minus celebrata.* Noti etiam ex Macrobio, *Tritones cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositi:* & alia quoque alibi signa. In Capitolio autem (vero iudicio) *Victoriæ* fuerunt in acroterijs eius Templi conspicuæ. *Volantia* enim *signa* notat Claudianus in descriptione Capitolij, Panegyrico * ad Honorium. & quid aliud, quæso, quam alata Victoriarum simulacra, quæ in aliarum etiam Aedium culminibus Romæ sic spectata? sed nunc Claudiani verba delibemus, diffusiùs alibi ea propositurі:

—— Iuuat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeiâ pendentes Rupe Gygantes:
Cælatasque fores, medijsque volantia signa
Nubibus.

*lib. 5.
* Amm. Marcell.
* in 6. eius Consulat.

describit enim Poëta augustissimum Capitolij ex aulâ Cæsaris Palatinâ prospectum. quem inprimis conspicua illa Fastigij ornamenta augustiorem reddebant. Nos ea Capitolino spectatori non ex Claudianicis tantùm versibus, sed Numo etiam veteri argenteo conspicienda exhibebimus:

Diximus & *Clypeis* in fastigio datum locum quò venustas maior accederet. Eæ imagines (vt Lipsio * videtur) rotundæ quædam erant, & ad speciem scuti bellici ex ære, argento, auro efformatæ: ἀπὸ τοῦ γλύφειν, aut γλύπτειν, Plinio * sic dictæ, *non (vt peruersa Grammaticorum subtilitas voluit) à cluendo.* Gaper tamen Grammaticus * inter *Clupeum* & *Clipeum* sic distinguit, *vt illud imago sit, iste autem ἀσπίς.* Vnde Trebellius, in Claudio, Grammaticos veteri Censores videtur, cùm ait: *Illi Clipeus aureus, vel (vt Grammatici loquuntur) Clupeum aureum Senatus totius iudicio in Curiâ conlocatum est.* & ipse D. Hadrianus, Oratione XII. apud Sosipatrum, in *Validissimè*: *A vobis P. C. peto, & validissi-*

* in 2. Ann. Taciti.
* lib 35 c. 3.
* videtur & Plin. apud Sosipatrum.

validissimè impetratum cupio, vt proximè imaginem Augusti argenteum potius Clupeum, sic vt Augusto, ponatis. Quamquam non huiusmodi imagines, sed scuta potiùs bellica, imaginibus insignita, in fastigio Aedis spectabantur. quod inuentum Pœnorum fuisse auctor est Plinius*, qui *ex auro primùm factitâsse eos* scribit *& Clypeos & imagines, secumque in castris tulisse.* qualem, victis Pœnis, *Asdrubalis* inuenit Q. Martius: *isque clypeus supra fores Capitolinæ ædis vsque ad incendium primum fuit. in Templo* fuisse eum mauult Liuius, *Martium* adpellatum, sed *argenteum pondô centum & triginta octo:* cum eadem Pœni Ducis imagine. Potuit & inuentum Hebræorum esse: (vt me V. CL. Dionysius Villerius per litteras admonuit) cùm Cap. IV. Canticorum Salomonis legamus: *Sicut Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis. mille clypei pendent ex eâ, omnis armatura fortium.* ad quem locum multa Franciscum. Monceium Atrebatem, qui eum librum Poëticâ Paraphrasi illustrauit, idem monuit adnotasse. Videat Lector cui malit adsentiri. Huiusmodi autem multos in Capitolio fuisse, è variis (vt opinor) Triumphis dedicatos, argumento est idem Plinius, libro notato: *Maiorum quidem nostrorum tanta securitas in eâ re adnotatur, vt L. Manlio Q. Fuluio Coss. anno Vrbis* IↃ. LXXV. *M. Aufidius*, TVTELAE CAPITOLII REDEMPTOR, *docuerit Patres* ARGENTEOS *esse* CLYPEOS, *qui pro Æreis iam aliquot per lustra assignabantur*, O simplicitatem castioris illius æui, quamque vt rem memorabilem Plinius meritò chartis illeuit! Ad huiusmodi consuetudinem clypeos aliaque arma in Templo dicandi Virgilius respexit lib. VII. de Regiâ Latini, quem locum sacrum esse vult:

Multaque prætereà sacris in postibus arma:
Captiui pendent currus, curuæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.

Quamquam & Honoraria istiusmodi ac Votiua in Templis non rarò posita. vt ex pecuniâ mulctatitiâ, quâ ferè vsi in sacros vsus. Liu lib. XXXV. de M. Aemylio Lepido & L. Aemilio Paullo Aedilibus: *Multos pecuarios damnârunt. ex eâ pecuniâ clypea inaurata in fastigio Iouis Ædis posuerunt.* & lib. XXXIIX: *Duodecim clypea aurata ab Ædilibus Curulibus P. Claudio & Ser. Sulpicio Galbâ sunt posita ex pecuniâ, quâ frumentarios ob annonam compressam damnârunt.* frequenter æquè ex Voto Publico aut Priuato. Vnde Virgilianus Interpres in II. Aeneidos: *In Capitolio fuit clypeus consecratus cui inscriptum erat:* GENIO. VRBIS. ROMAE. SIVE. MAS. SIVE. FAEMINA. Exstant & numismata Augustéa, vbi inter binas Laurus aut totidem signa Militaria, sed & sigillatim nonnunquam, Dona ista spectantur, cum inscriptione; S. P. Q. R. CL. V. aut CL. V. quas Notas explicabat V. C.

* ibidem.

lib. 25.

Villerius (in cuius Museïo spectantur) CLYPEI VOTIVI. fauente omninò Mineruâ. hoc etiam adiungens puros illos esse, non anxiè aut operosè elaboratos: quales Vulcanij isti apud Homerum aut Virgilium. cuius humanissimi Viri amœnitati, sicut & plura alia exquisitarum Elegantiarum, merito suo hoc deberi, agnoscere te mecum Erudite & Amœne Lector velim. Itaque cùm nimia istiusmodi Dona in Templo aut Porticibus, illi adiunctis essent, suoque numero faciem eius deformarent, moris erat ea à Pontifice Max. amoueri aut concinniùs ordinari. suggerit idem Liuius lib. XL. *M. Æmylius Lepidus Pont. Max. Ædem Iouis in Capitolio columnasque circùm poliendas albo locauit: & ab his columnis quæ incommodè opposita videbantur signa, amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa, omnis generis, dempsit.* quod & Cæs. Augustum ex S. C. fecisse Dio adnotauit, vt veteribus Ornamentis, quasi contaminata ea essent, detractis ex Aegyptiacâ prædâ meliora & speciosiora reponeret.

lib. 51.

Cælaturas etiam in fastigijs sacrarum ædium celebratas auctor est Plinius lib. XXXV. *Dibutadis* (inquit) *inuentum est rubricam addere, aut ex rubricâ cretam fingere: primusque personas tegularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa* * *vocauit. posteà idem ectypa fecit. Hinc & fastigia Templorum orta, propter hunc plastæ appellari.* quibus in verbis aliquid monstri subesse vv. planè cc. indicant, in queis variè extrema leguntur. nam in quibusdam est: *propter hunc plasta appellata.* in alijs: *p. h. plasticè appellata.* Lege leui mutatione: *plastica appellata.* videlicet à plasticâ arte & cælatura: ad distinctionem eorum quæ metalli fulgore essent imbuta. nam inaurata etiam fastigia ex eodem Plinio eruimus, loco citato: *Fastigia Templorum etiam in Vrbe crebra, & municipijs, mirâ cælaturâ, & arte æuique firmitate certiora auro, certè innocentiora.* Prudenter igitur Vitruuius architectum suum iubet *rationis plasticæ non esse ignarum.* cùm eius vsus multiplex tum esset in cælandis Templorum lacunaribus, ac fastigijs, & ædificiorum cameris. Huiusmodi autem cælaturas fecisse in Capitolio Turrianum fregellis Etruriæ à Tarquinio accitum, artis plasticæ gratiâ ex Varrone, Plinioque certò opinamur.

cap. 12.

* al. *proto-typa*

lib. 1. c. 1.

Ibidem.

CAPVT

CAPVT XVI.

Laquearia *in Capitolio* deaurata *&* ſculpta. *Veterum querella de ambitioſâ illâ Magnificentiâ.* Tegulæ æreæ *ibidem Catulianæ* auro inductæ. *inde* Capitolia, aurea, aurata, micantia, fulgentia, fulua *appellata. Domitiani incredibilis in hanc deaurationem ſumptus. in Chriſtianorum Eccleſiis idem vſurpatum.*

FAſtigium Templorum Tectum & Laqueare conſequitur, neceſſarium vtrumque munimentum, & iniuriæ tempeſtatum arcendæ, & eorum elegantiæ vel augendæ, vel conſeruandæ. Iſtorum quidem in Capitolio magnificentiam V. C. Iuſtus Lipſius in *Admirandis* ſuis ita nuper exſecutus eſt, vt nihil ferè dicendum nobis reliquerit. quia tamen non ibi tantum quæ dixit, merentur legi; & adiungi à nobis etiam aliquid poſſit Lipſio prætermiſſum; inſtitutum noſtrum proſequemur. *Laquearia Capitolina* (teſte Plinio, lib. XXXIII.) *poſt Carthaginem euerſam primò inaurata ſunt Cenſurâ L. Mummi*: inuſitato antè magnificentiæ huius genere. Tunc enim Romani nè in Templis quidem Deorum luxum adhuc ferebant, quem poſteà ad viles parietes & cameras etiam tranſtulerunt. quâ de re inſignis eſt querella Plinij lib. iam dicto*, & Manilij in opere Aſtronomico; vbi de illis qui ſub Virgine naſcuntur: lib. 3. c. 5. * lib. 35 c. 1 & alibi.

Sculpentem faciet ſanctis Laquearia Templis, lib. 5.
Condentemque nouum cælum per Templa Tonantis.
Hæc nunc fuerat quondam Diuis conceſſa figura,
Nunc iam luxuriæ pars, & triclinia Templis
Concertant, tectique auro nunc veſcimur aurum.

Fabiani quoque Papyrij Rhetoris, in Controuerſijs, apud Senecam Patrem: *Ad delitias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cæduntur que gentium Siluæ: æris ferrique vſus, iam auri quoque in exſtruendis & decorandis domibus.* Vnde etiam Lucanus in Templo Iouis Ammonis luxum iſtum Romanum acerbè reprehendit, cùm ait: lib. 2. lib. 9.

——— MORVMQVE PRIORVM
Numen ROMANO *Templum defendit ab* AVRO.

De inauratis illis Lacunaribus intelligendus locus Ouidij I. Faſtorũ:

Cernis odoratis vt luceat ignibus æther;
Et ſonet accenſis ſpica Cilißa focis?
Flama nitore ſuo Templorum verberat aurum,
Et tremulum ſummâ ſpargit in Æde iubar.

& Ruti-

& Rutilij Numatiani, in Elogio Vrbis Romæ:

lib. 1. Itiner. *Confunduntque vagos delubra micantia visus:*
Ipsos crediderim sic habitare Deos.

Nunquid & Horatij, in Oraculo Iunonis?

lib 3. Odar. ———— *stet* CAPITOLIVM
FVLGENS, *triumphatisque possit*
Roma ferox dare iura Medis.

sic videtur: nisi ad exteriorem Tecti inaurationem referre hæc postrema malis. cùm à Plinio * scriptum sit: *variè de* Q. CATVLO *ætatem suam existimâsse, quòd* TEGVLAS CAPITOLII AEREAS INAVRASSET *primus.* Vnde *Capitolia, Aurea, Aurata, fulgentia, fulua* veteribus appellata. Vt delicio nostro Propertio, in isto loco:

*Lib. 33.

lib. 4. *Fictilibus crêuere Deis hæc aurea Templa:*
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa.

apertiùs apud Sidonium Apollinarem, in Panegyrico Maiorani:

Et Regum aspicient Capitolia fulua catenas.

li. 1. Cont. 6. & 2. Cont. 1. & Sillium Bassum Declamatorem in Controuersijs: *Fastigiatis suprà tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium.* & Portium Latronem, in ijsdem: *Bella ciuilia aurato Capitolio gessimus.* quod non sine censoriâ aliquâ notâ Latroni pronunciatum: quasi nimius ille luxus DIs etiam immortalibus displiceret. Aenei etiam in Capitolio tecti, auri nitore fulgurantis meminit Vetus Epigramma Florilegij, quod heic Lipsius, & nos alibi citauimus:

Lips. ibidem Εἶχον ἀρειοτέροισι χάρις Καπετωλίδος αὐλῆς,
Εἰδὲ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις.

De quo Procopius obseruauit, *Gizerichum Regem Vandalorum cùm alia decora Romanæ Vrbis secum in Africam asportauisse; tum & partem Tegularum Iouis Capitolini Inauratarum dimidiam* Eiusmodi Tegulas æreas, quas è Capitolino Templo Honorius Pontifex in Vaticanum transtulerat, tunc vidimus, quùm ea Basilica fabricandæ nouæ Aedis causâ
Cic. Verr. 10. ad fundamenta nuper deiecta est. Eas etsi è Catuli *clarissimo* illo *pulcerrimoque monimento* superâsse non existimem, crebris incendiorum ruinis omnia illhic sensim deformantibus; ad priorum tamen exemplum substitutas à FLAVIIS Cæss. postremis Templi restauratoribus fuisse putem, vt de Domitiano adfirmare videtur Ausonius *, hoc versu:

* in Encom. Narbonis.

———— *postremus & ille*
AVREA *qui statuit* CAPITOLI CVLMINA *Cæsar.*

Hunc certè Principem tantum impendisse in solam deaurationem Capitolij * Plutarchus scribit, vt *duodecim millium*, & quod excurrit, *Talentorum summam* eius sumptus æquarent. *summam* (inquit idem scriptor) *ad quam nullius priuati hominis, etiam ditissimi, facultates*

* in Poplicola.

attin-

attingere valerent. Ea nobis esset ex supputatione V.CL. Iusti Lipsij, *septem, & amplius, milliones.* O portentosam magnificentiam! & de quâ iustissimè æqualis illorum temporum Poëta exclamat: Martial. li. 9.

Quantum iam Superis, Cæsar cæloque dedisti
Si repetas, & si creditor esse velis;
Grandis in ætherio licet auctio fiat Olympo,
Coganturque Dei vendere quidquid habent;
Conturbabit Atlas, & non erit vncia tota
Decîdat tecum quâ pater ipse Deûm.
Pro CAPITOLINIS *quid enim tibi soluere* TEMPLIS,
Quid pro Tarpeiæ frondis honore potest?
Quid pro culminibus geminis Matrona Tonantis?
Pallada prætereo: res agit illa tuas.
Quid loquor Alcîdem, Phœbumque, piosque Lacônas:
Addita quid Latio FLAVIA TEMPLA *polo?*
Exspectes & sustineas, Auguste, necesse est:
Nam tibi quod soluat non habet arca Iouis.

Plura si cui libuerit de huiusmodi luxu veterum in Laquearibus & parietibus inaurandis collecta videre, commodè aditurus est libellum eruditissimum Ioannis MeursI c. XII. de Luxu Romanorum. & gratiam mihi ob indicium debebit. Illud tantum ὁδοῦ πάρεργον hîc iam libet adtexere, in Christianorum olim Ecclesijs exornandis huius quoque metalli pretiosioris adhibitum vsum. Exemplo scilicet Magni Constantini: cuius in hac re pietatem ac munificentiam Eusebius * disertè laudauit. Hieronymus de Ecclesijs Romanis, in Epitaphio Fabiolæ: *Sonabant Psalmi* (inquit) *& aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat: Alleluia.* & Sollius Sidonius, in descriptione Nouæ Ecclesiæ Lugdunensis: *lib. 3. eius Vitæ c. 35. lib. 2. Epist.

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad Lacunar,
Fuluo vt concolor erret in metallo.

Prudentius item de Templo D. Fructuosi, in arce Tarraconensi:

Hinc aurata sonent in arce tecta,
Blandum Litoris exstet inde murmur:
Et carmen freta feriata pangant.

& idem scriptor sæpe alibi. Quin & hodiè in celebrioribus Orbis Christiani Templis, ac præcipuè Vaticano illo PRINCIPVM APOSTOLORVM, quod cætera omnia maiestate suâ longè vincit ac superat; Dei Opt. Max. honori ac Diuorum ornamento, iustè & meritò id videre licet vsurpatum.

CAPVT XVII.

Limina ænea *ibidem*, *& forte etiam* trabes. *Locus Virgilij examinatus: verba Seruij notata.* Fores cælaturâ, *&* laminis aureis *obtectæ: variaque illarum materia. De cælaturis Virgilij & Propertij loci allati.* Pauimentorum *alia alibi genera; sed in Capitolio* scalpturatum.

QVid; quòd Romanis satis non fuit æneo tegumento Iouem obuelâsse nisi æs etiam calcandum * pedibus subjicerent, quà Iouem adirent? Scribit enim Liuius lib. x. *Fæneratores aliquot mulctatos, & ex eo, quod in publicum redactum esset, Ænea in Capitolio Limina Ædiles posuisse.* Eò respexisse credo sacratissimum Vatem, cùm in Templo Iunonis Carthaginiensis Romanum istud summum adumbraret:

* Vide Plin. lib. 34. c. 3.

1. Æneid.

* al. nexæque.

> *Ænea cui gradibus surgebant limina, * nexæ* ——.
> *que Ære trabes, foribus cardo stridebat aënis.*

quo in Loco, ait Seruius *per æneas trabes putarunt quidam Templum χαλκοῦν significari*; quale videlicet Pallados χαλκιοίκου apud Lacedæmonios fuisse olim scribit Pausanias: aut in Vrbe Româ ædes Iani bifrontis, aut Concordiæ quarum Plinius, Victor, & Procopius meminêre. Ego tamen ad consuetudinem suorum temporum respexisse Poëtam credo, quibus Architecti solerent æneas etiam trabes Deorum tectis imponere. quales spectare me Romæ aliquando memini in Pronao celeberrimo Panthei M. Agrippæ: ijs scilicet exstructo temporibus, quo de Aeneâ suo Virgilius ista commentabatur. Sanè & huiusmodi Trabes in Capitolio etiam fuisse ferè ausim deierare; etsi testimonia, quibus id firmem, certa non habeo. Coniecturâ tamen quasi certâ moueor ab incendio illo postremo, quo Catulianum Templum funditus euersum est. cui incendio magna præbuisse fomenta credebantur ligneæ trabes *, ad sustentandam Templi aquilam olim à maioribus adhibitæ. existimo enim vel Domitiani patrem, dum Capitolium instaurat, vel * ipsum Domitianum, tot cladibus admonitum, tutissimum (quà fieri potuit) ab omni incendio Capitolium instaurâsse. Quare autem *ænea limina* Virgilius Templo suo adfinxerit, aliam rationem probam non inuenio. etsi Scholiastes Seruius varia commentetur *: *quòd æs videlicet religioni sit aptius:* idque probat exemplo *Flaminis Dialis, qui æreis cultris tonderetur.* aut *quia tempore, quo hæc gesta finguntur, aureum sæculum esset; aut quia æs vocalius cæteris metallis;* & quæ ibi sequuntur non absimilis farinæ. Adeò mirum est Romanos illos

* Cornel. Taci. 3. Hist.

* Marian. Scotus id adserit in rebus Domitiani.

* in exemplarib. P. Danielis & sched. Fuldens.

llos homines in rebus Romanis tam pueriliter interdum hallucinatos. Nam & ea quæ de cardinibus æneis Capitolij ſubiungit, æquè frigida videntur. neceſſariò enim legiſſe eum exiſtimo:

——*foribus cardo ſtridebat aënis.* Ibidem.

cùm adnotauerit: *cautum fuiſſe poſt proditum hoſtibus à Tarpeia Virgine Capitolium, vt ærei cardines fierent, quò ſtridor poſſet aperta oſtia omnibus indicare;* meliùs tamen vulgata exemplaria habent, *ahenis.* vt fores æneas intelligat in Capitolio fuiſſe. quas deinde in aureas, hoc eſt, craſſis laminis aureis obductas poſteritas vertit. ſcribit enim Zoſimus, *in magnâ pecuniæ inopiâ mandâſſe Stilichonem vt fores in Capitolio Romano, quæ auro magni ponderis erant obductæ, laminis ijs ſpoliarentur. Cùm autem qui hoc facere iuſsi erant, id agerent; in parte forium ſcriptum reperiſſe:* INFELICI. REGI. SERVANTVR. Eas autem laminas egregiâ cælaturâ fuiſſe conſpicuas Claudianus videtur oſtendere, in VI. HonorI Conſulatum: lib. 5.

——*Iuuat intra tecta Tonantis*
Cernere Tarpeiâ pendentes rupe Gygantes,
CAELATASQVE FORES.

Huiuſmodi cælaturam Poëta Princeps etiam deſcripſit III. Georgicorum, in Templo CAES. AVG. à ſe deſtinato:

In foribus pugnam ex auro, ſolidoque elephanto
Gangaridûm faciam victoriſque arma Quirini.
Atque hic vndantem bello, magnumque fluentem
Neilum, ac nauali ſurgenteis ære Columnas.
Addam Vrbeis Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem,
Fidentemque fugâ Parthum, verſiſque ſagittis:
Et duo capta manu diuerſo ex hoſte Trophæa:
Biſque triumphatas vtroque ab litore genteis.

Et Propertius noſter in Templo Apollinis Palatini, verſibus à Ioſepho Scaligero emendatis: lib. 2. Eleg.

Auro ſolis erat ſupra faſtigia currus,
Et valuæ Libyci nobile dentis opus.
Altera deiectos Parnaſi vertice Gallos,
Altera mærebat funera Tantalidos.
Deinde inter matrem Deus ipſe, interque ſororem.
Pythius in longâ carmina veſte ſonat.
Illîc adſpicias ſcopulis hærere ſorores,
Et canere antiqui dulcia furta Iouis. &c.

quibus in locis videre eſt nonnunquàm ex ære ſolido, interdum ex auro & ebore, aliquando ex ebore ſolo valuas Templorum nobilium compoſitas, & operoſis nobilibuſque cælaturis, in variâ materiâ, variè fuiſſe adornatas.

Nec minor elegantia in Pauimentis quæsita est *tessellatis*, *scalpturatis*, *lithostratis*, *asarotis*, siue *pictis*. quæ vel segmentis pretiosi marmoris, vel laterculorū aut vitri, ligníue tessellis cōpaginata, vel coloribus amœnissimis imbuta intuentium oculos morabantur. quorum differentiam Plinius lib. XXXVI. c. XXV. & Vitruuius lib. VII. c. I. diligentissimè explicârunt. Priùs autem moris fuerat Græco ritu ædium pauimenta depingere. *vermiculata* deinde aut *scalpturata* inualuêre: quæ à *Musinis* aut *Museacis* nihil differre opinati sunt viri doctrinâ & eruditione clarissimi. Tale in Iouis Capitolini Aede factum auctor est (vbi diximus) Plinius. idque *post tertium Punicum bellum initum*.* vt miremur in Vrbe adhuc parum comi tantum Deorum ornandorum studium ac relligionem.

* circa annū V. C. DC. IV.

CAPVT XIIX.

Fictilis Iuppiter *primùm in mediâ cællâ positus: inde nominatus, & miniari solitus*. *Hercules* Materiarius. *Iuppiter* Minianus. DI *etiam alibi miniati, & Æthiopum Proceres, ac Triumphantes. Deinde* Eburneum *videri Iouem fuisse: postremò* Aureum. *PliniI, Martialis, SeruI & aliorum sententiæ examinatæ. quis Iuppiter* Lapis, *& vnde per eum iurari cœptum*.

TEmplo iam (vt anteà diximus) substructo: hoc est, Rege Tarquinio circa Templi suggestum adhuc occupato; de Simulacro eius Numinis, cui Templum dedicandum esset, maturè cogitatum est. M. Varro eius rei auctor est apud Plinium lib. XXXV.* TVRRIANVS (inquit) *à fregellis accitus, cui locâsset Tarquinius Priscus effigiem* IOVIS *in Capitolio dedicandam*. FICTILIS *is fuit: atque ideò miniari solitus*. Sic enim legendum eum locum puto ex editione veteri Aldinâ quamquam vulgata illa: *atque ideò nominari solitus*, non etiam adeò displiceant. Sensus enim esset Iouem illum à figulinâ FICTILEM vulgò dictum. quò allusisse videatur Satyricus Aquinas:

* cap. 12.

Hanc rebus Latijs curam præstare solebat
FICTILIS, *& nullo violatus*, IVPPITER, *auro*.

deque eodem Ioue Ouidius in Fastis:

Iuppiter exiguâ vix notus stabat in Æde,
Inque Iouis dextra FICTILE FVLMEN *erat*.

quamquam dubitem an de Numæ Pompilij antiquissimo Ioue non id potiùs capiendum, cuius Templi structura (vt antè diximus) humilis, exigua, barycephala erat. Dictus igitur FICTILIS in populo IVPPITER, quemàdmodum HERCVLES etiam Romæ MATERIARIVS:

Plin. ibid.

quia

uia è materia, siue ligno ab eodem artifice olim compositus. Certior tamen omninò lectio illa videtur Aldina. Notum enim cuique paullò humaniori Deorum simulacra Romæ, & Iouem maximè, festis diebus * minio illini solere. testatur hoc inter cæteros Plinius lib. XXXIII. c. III. è Verrio (nî fallor) Flacco, additque, *ad suum vsque uum Minium, addi in vnguenta Cænæ Triumphalis, & à Censoribus miniandum Iouem inprimis locari.* Solebant enim Triũphantes, inter cætera Iouis insignia, & Miniationem vsurpare: *sicque Camillum triumphâsse* apud eundem scriptorem Verrius adfirmat. Dictus inde IVPPITER ille, MINIANVS, apud Ciceronem, in epistolis * ad Papyrium. quemadmodum & *Minei* * quidam cognominati, *à nimia faciei rubedine*. Ita Liberum patrē apud Græcos pingi etiam solitum, auctor est Pausanias, in Achaïcis, cùm ait: Τῷ Διονύσῳ ἦ ὑπὸ κινναβάρεως τὸ ἄγαλμα ἐστιν ἐπιφανισμένον. alios etiam alibi Deos, Arnobius lib. VI. & Plutarchus in Aetijs Romaïcis Aethiopum quoque Proceres (credo quò diuini aliquid habere viderentur) Minio tota corpora pingere consueuerant. Sed Heroïcus ille & Diuinus color, ad mollitiem hodie Gynæcæi transiuit; neque Triumphales amplius vultus, aut Deorum simulacra, sed muliebres genas, & sequioris sexus lineamenta profanat. Ad fictiles Deos reuertor. *Hæ olim* (inquit Plinius) *effigies erant Deorum laudatissimæ: nec pœnitet nos eorum, qui tales coluerunt.* Putauerunt enim Romani tunc felicissimam fuisse R. P. * cùm *Relligiones piè magis colerentur, quàm magnificè*; cùm *Delubra Deorum relligione, domos suas gloriâ decorarent*; Inque eum sensum Philosophus etiam locutus est Consolatione ad Elbiam: * *Quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum Templa nondum gemmis renidebant. Itaque tunc per* FICTILES *Deos religiosè iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant.* Vt tamen aliquam speciem paupertatis in sacris reliquam haberent Romani, etiam *inter maximas opes non murrhinis, crystallinisque, sed fictilibus prolibauêre Synpullis.* teste Plinio, Appuleio, Arnobio, Iuuenale, alijs: Τοιούτοις (vt à Porphyrio alicubi dictum est) χαίρειν πεπείσμενοι τὸ θεῖον. Mansêre igitur *lignea aut fictilia Deorum simulacra, in Delubris dicata, vsque ad deuictam Asiam.* tunc res populi Romani opulentiores ornare Numinum suorum simulacra, & veterem sacrorum horrorem depellere persuaserunt. dicit enim Varro * apud Nonium: *Quid inter hos Ioues intersit, & eos qui ex marmore, ebore, & auro fiunt; possumus aduertere & horum temporum diuitias, & illorum paupertates.* exemplo videlicet Græculorum: de quibus præter Plinium, Pausaniam, Cassiodorum, ita Lactantius *: *Simulacra ipsa & effigies Deorum Polycleti, & Euphranoris, & Phidiæ manu, ex auro atque ebore fuisse perfectas* Dentibus quidem elephantorum tam ingens pretium Græcia * fecit, vt videretur supra aurum ipsum & argentum extollere.

* Seru. in 6. Eclog. & Plutarch. in Ætijs.

* lib. 9 ad Famil.

* auctor vitæ Martiani Capellæ.

Pli. ibid.

* Liu. lib. 3. Sallustius.

* & Epistol. 31. sub finē, & alibi.

Plin. lib. 34.

* è libb. de vita P.R.

* lib. 2. c. 4.

* Pausan. & Cicero lib. 4 in Verrem.

tollere. Iouem enim Olympium, *quo nullum præstantiorem humanæ fabricatæ sunt manus* *, Eburneum fuisse, & Palladis in Acropoli Atheniensi signum, & Iouem Cyzicenum, plurimaque alia præstantissima in eâdem terrâ Pansanias, * cum Plinio, auctor est. Apud Italos Hercules Tiburtinus ex ebore celebratus est, & Iuppiter, in æde Iouis Metellinâ, à * Pralitele factus, & noster (vt opinor) CAPITOLINVS. Quamuis ad vilia dein ministeria ebur etiam vsurpatum, vt non immeritò conquestus sit Naturalis Historiæ auctor: *A Dijs nato velut iure luxariæ, eodem ebore Numinum ora spectata, & mensarum pedes.* adeò nihil in Diuinis illis magnificum aut pretiosum, quin id profanus opulentiorum ciuiũ luxus continuò ad se traheret, & cottidiano vsu velut pollutum vsurparet. quò respexit facundè Eumolpus Petronianus:

* Valer. li. 3. c. 7. Quintilian. lib 12. c. 10 Propert. li. 3. * in Eliacis. * al j *Pasitelem* vocant. lib. 12. c. 1.

Quæritur in Siluis Mauri fera, & vltimus Hammon
Afrorum excutitur, ne desit belua dente
In mortes pretiosa suas.

Eburneum etiam fuisse Capitolinum Iouem ad tempora vsque Traiani (quando nullus antiquorum certò quid super ea re tradidit) duplici suspicione permoueor vt credã. Primâ & præcipuâ, quod fictilia & lignea Deorum simulacra eburneis primùm mutata adfirmet * Plinius; Alterâ, nec minùs verosimili, ex loco isto Arnobiano, quo Olympium & Capitolinum Ioues comparat mordaci & Satyricâ quadam ratione: *O vtinam* (inquit) *liceret in simulacri alicuius medias introire pendigines! imò, vtinam liceret* OLYMPIACOS *illos &* CAPITOLINOS IOVES *deducere in sua membra resolutos! omnesque illas partes, quibus summa concluditur corporum, discretas & singulas contueri!* Ecce quàm æquè vtrumque videre optat in sua membra resolutum. hoc est, in eburneas laminulas, quibus summa corporum compaginata est, videre comminutum (certè hoc in metallis aut marmoribus commodè non fiat) quorum εἴδωλα non multis habent partibus constructam corporis superficiem, sed solidâ, vnâ & continuâ materiâ fundatam. quemadmodum igitur ex ebore atque auro Olympiacus ille Iuppiter factus: ita & Capitolinus; cùm multa inter sese communia haberent: quod proximè ostendemus.

* ibidem. lib. 6. Dispu.

Dixi, *ad* TRAIANI *vsq; tempora.* nam is è solido primùm auro *Iouem, Iunonem, Mineruam* in Capitolio videtur posuisse. Eruere autẽ id videor è Martialis Epigrãmate, lib. XI. *pro salute huius ad Deos,* cùm ait:

Epigr 5.

Scriptus es æterno nunc primùm Iuppiter auro,
Et soror, & summi filia tota patris.

vbi fortè legendum: *sculptus.* certè magnificentiæ summæ Capitolij Domitianici conuenire videbatur, vt aurea etiam isthic Deorum simulacra essent, cùm multa hominum inibi sic spectarentur: vt suo loco dicemus. Statuæ etiam Aureæ in Capitolio Martinus Polonus meminit,

ninit, in libello Topographiæ Vrbicæ: *In ſummitate* (inquit) *arcis Capitolij fuit Templum Iouis, in quo erat ſtatua aurea Iouis, ſedens in * Throno aureo.* idem quoque ſcriptor annotat in rebus Calixti Papæ *manum Iouis auream fulmine conliquefactam.* & Cæcilius Baldus, in Polycratico Salisbernenſis *, ſic interrogat. *Quis enim Deorum ei parcat à quo ſe deceptum iri intelligat? quis non irruat in eum, qui aureos Iouis oculos eruit?* qui vnde hæc hauſerint neſcio. adiuuari tamen eorum teſtimonio, non leniter, coniectura noſtra videtur. Admirari autem ſatis non poſſum (imò indignari) celeberrimi iſtius ſimulacri nullum vſquam autorem à Scriptoribus memorari: cùm aliarum in Vrbe ſtatuarum artifices ſatis diligenter nominauerint. Sed id temporum iniuriæ magis fortaſſe imputandum, præ quâ non ipſorum modo artificum nomina, ſed præclariſſima quæq; eorum monimenta vt perierint, in Italiâ Græciâque vniuersâ factum videmus. illud quidem à Plutarcho obſeruatum eſt, in libello de Iſide & Oſyride, Sullano incendio Iouis etiam ipſius ſimulacrum perijſſe. Verba ſunt: Ὁ δὲ Ζεὺς ὁ Καπετώλιος περὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐνεπρήσθη, καὶ διεφθάρη aliter verò contigiſſe putat V.C. Petrus Fabri, * incendio Vitelliano, nimirùm vt Iouis Capitolini ſimulacrum medias inter flamas incolume ſeruaretur. cuius rei fidem auctori ſuo relinquo. Subiungendum autem videtur οὐκ ἀσκόπως, quod à Seruio Grammatico curioſè annotatum, ad Virgiliana verba:

—— *& cæsâ iungebant fœdera porcâ.*

Fœdera (inquit) *dicta ſunt à porcâ fœdè & crudeliter occiſâ, nam cùm ante gladijs configeretur, à Fetialibus inuentum, vt ſilice feriretur: eâ cauſſâ, quod antiquum Iouis ſignum lapidis ſiliceni putauerunt eſſe.* Sed quod tandem (ſi DIs placet) ſignum illud Iouis ſilicenū? num Iouis Capitolini fictile antiquum, quod Fregellanus opifex TarquinI iuſſu confecit? ſed quæ tandem materiæ ſimilitudo inter figulinam & ſilicem? Ergo Plinius, Ouidius, Iuuenalis, Seneca falſi heic fuerunt qui vnanimi ſententia plaſticum ſignum agnouerūt? quin & agnoſcit ipſe Seruius, ſi verborū eius ſenſum accuratè penſitamus. Ait enim nō re verâ ſiliceum aut ſilicenum fuiſſe antiquū Iouis ſignum, ſed ſimpliciores illos, colore figulinæ fortè deceptos, tale eſſe exiſtimâſſe. Ex quâ (crediderim) opinione fluxit mos IOVEM LAPIDEM adiurandi, cùm Tarpeium fictilem intelligerent. Annæus Seneca, verbis iterùm poſitis, de primigeniâ Romanorum ſimplicitate: *Tunc per* FICTILES DEOS *relligiosè iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant.* Antiquiſſimum autem & ſanctiſſimum P. R. fuiſſe ſacramentum per IOVEM LAPIDEM Phauorinus teſtatur apud Agellium lib. I. Noct. Atticar. c. XXI. cum quo M. Tullius facit in Epiſtolis ad Trebatium, Plutarchus in Sullâ, & è recentioribus elegantiſſimus I. C. Iacobus Ræuardus lib. V. Varior. cap. V. atque ita D. E. R. C.

* vide ſequenti cap.

* lib. 3. c. 14.

* ex Philoſtrato, ApollonI ſui li. 5. vbi tamen hoc non inuenio.

Æneid. 8.

CAPVT

CAPVT XIX.

IOVIS CAPITOLINI *insignia, siue κόσμος*, Fulmen aureum, Barba aurea, Corona aurea, *siue* διάδημα. Sceptrum *siue* Hasta, Sella eburnea auro vincta, *vel* ex auro mero. Vestis picta *seu* palmata. *Coronæ* Etruscæ, *&* Olympicæ. *Hastæ ad imagines Deorum: earumque relligio. Statuæ Deorum sessiles plerumque, & χρυσόθρονοι hinc dicti. Iouis* ornatus, Exuuiæ, Tunicæ, Pictæ, Palmatæ, Triumphales, Capitolinæ. *Peplum Iunonis. Cal. Cæs. insania: aliaque in hanc rem.*

IOVEM Fictilem Eboreum, Aureum descripsimus: restare videtur vt Ornamenta eius omnia sigillatim exprimamus. In his velut præcipuum eminebat Fulmen aureum, insigne IOVIS CAPITOLINI proprium, de quo Minucius Felix Octauio: *Iuppiter cùm Hammon dicitur, habet cornua; & cùm* CAPITOLINVS, *tunc gerit fulmina; & cùm Latiaris, cruore perfunditur.* Liuius lib. XXXII: *Cn. Flaminio & Cn. Seruilio Coss. Decemvirorum monitu decretum fuit, fulmen Ioui aureum quinquaginta pondò fieret.* Vnde Iuuenalis Satyrâ XIII. de peierante aliquo:

Per Solis radios Tarpeiaque fulmina iurat.

& Plinius*: *Alij in ipso Capitolio fallunt &* FVLMINANTEM *peierant* IOVEM. credebaturque vulgò Iouem è Capitolio fulmina vibrare. Claudianus eò accedit III. de laudib. Stiliconis:

—— Hinc fulmina vibrat
Iuppiter, hanc totâ Tritonia Gorgone velat.

Virgilius ipse in descriptione montis Capitolini:

———— Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem cùm sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.

quibus adde quæ de antiquâ loci huius relligione & opinione istâ vulgari capp. II. & VI. huius commentarij in medium adtulimus. Præter Iouem etiam Iunoni, Mineruæ & Volcano* quidam Fulmina tribuerunt; antiquissimi tamen Etruscorum soli Ioui.

Alterum Iouis Romani ornamentum Barba aurea, scilicet tum maximè cùm eboreus adhuc esset. legitur enim de Caio Cæsare, apud Suetonium*, dum Iouem nostrum cupit imitari, *aureâ barbâ conspicuum fulmen tenuisse.* vbi interpretes, qui de Aesculapio dubitant, frustra omninò sunt. quæ enim conformitas Medico Numini cum fulmine? idque eò magis de Iouis æmulatione ceperim, quod inter cætera eius

* lib. 2. c. 7.

* Lucret. lib. 6. Seru. in 1. Æneid. Virgil. ibidem Interpp. Horat. ad od. 2.

* cap. 52.

us monstri insanias à Senecâ referatur: *Caium Cæs. iratum cœlo, quòd streperet Pantomimis, quos imitabatur studiosiùs, quàm spectabat, quodque missatio sua fulminibus terreretur; ad pugnam vocauisse, & quidem sine termissione* (Iouem) Homerico illo inclamato versu: lib. 1. de ira.

Ζεῦ πάτερ, ἐλῆς σεῖο θεῶν ὀλόωτερ☉ ἄλλ☉.

: cæteras eius minas in Iouem, seu blanditias transeamus, quas Suenius in eius vitâ, Dio Cocceianus, Iosephus, atque alij curiosè adotarunt. De barbis illis signorum, auro bracteari solitis, ita Persius euerus in Satyris:

—— nam fratres inter aënos,
Somnia pituitâ qui purgatissima mittunt,
Præcipui sunto: sitque illis aurea barba.

uasi dicat, in signis pretiosioribus id tantum esse obseruatum.

ertium Iouis eius insigne Sceptrum aureum vel eboreum, quod præ r vetera Statuarum monimenta, Dionem Cocceianum *, Alberiım Phurnutum, alios, D. etiam testatur Augustinus * his verbis: *psum enim* (Iouem) *Deorum omnium Dearumque Regem esse volunt. hoc us indicat Sceptrum, hoc in alto colle Capitolium.* exemplo scilicet Ios cælestis de quo, post Homerum, Ouidius * in descriptione Mastatis:

* lib 41. & Pausaniam.
* 4. de Ciuit. c. 9.
* 5 Fastor.

Assidet inde Ioui, Iouis est fidissima custos,
Et præstat sine vi sceptra tenenda Ioui.

a autem Deorum Sceptra nihil aliud quàm oblongæ quædam hastæ erunt, quod præter vetera ἀγάλματα ex Homero colligimus, vbi ulcanum inducit è domo suâ ornate prodeuntem: Iliad. 2.

Δῦσε δὲ χιτῶν' ἕλε δὲ σκῆπτρον παχὺ βῆ δὲ θύραζε
Χωλεύων.

lanius è Iustino lib. LXIII: *Per ea tempora Reges hastas pro diademate abebant quas Græci Sceptra dixêre nam & ab origine rerum pro Dijs immortalibus hastas coluere. ob cuius relligionis memoriam adhuc Deorum simulacris hastæ adduntur.* vnde in Iulio obsequente legimus *Hastas in Deorum Templis suâ sponte se commouisse*, vel, *in summis spiculis*, per prodigium *exarsisse*. Quin & Hastæ huiusmodi, siue σκῆπτρα, pro DIs etiam uitæ, & iuramenta per illas concipi solenniter solita; quod Nicolaus eonicus Thomæus Var. Histor. lib. 1. c. XII. & Lumen illud Galliæ Turnebus Aduersar. lib. XII. cap. XVI. curiosissimè adnotârunt. Adde uæ Seruius in VII. Diuinæ Æneidos, ad Virgiliana verba:

—— læuaque Ancile gerebat.

Septem (inquit) *fuerunt paria, quæ Romanum imperium tenerent: Acus Matris Deûm, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Orestis sceptrum, Priamine & Ilionæ, Palladium, Ancilia.* Qualem hastam non in læuâ antùm IOVIS CAPITOLINI manu, sed Dearum etiam IVNONIS

K & MI-

& MINERVAE Numis TRAIANI elegantissimis conspicimus, qu supra * proponebamus. Coronatus etiam in Capitolio Iuppiter, qu adsero è Plautinâ Trinumo, Scænâ, *Larem coronâ :*

* cap. 13.

Nam nunc ego si te surripuisse suspicer
Ioui coronam de capite, è Capitolio,
Quod in culmine adstat summo.

Vbi legendum fortè, *exstat summo.* vt naturalem loci altitudinem c signet : sed hoc arbitrarij iuris esto. Auream opinor eam corona fuisse, ad similitudinem *Etruscarum* quas Tertullianus * noster desc bit, libro de Coronâ Militis : *Hoc vocabulum est coronarum, quas ge mis & folijs ex auro quercinis ob Iouem insigneis, ad deducendas Then cum Palmatis Togis sumunt.* Notum est enim cuiuis quercum Ioui T peio sacram fuisse, vnde querneæ etiam coronæ Agônis Capitoli victoribus distributæ. Iuuenalis *:

* Plut. etiam in Ætijs, & Plin. lib. 33. c. 1.

* Sat. 6.

An Capitolinam deberet Pollio quercum
Sperare.

quemadmodum Olympiacæ ex oleastro, quod * Iuppiter ipse Eliac χρυσῷ στεφάνῳ oleaginâ similitudine redimitus. Martianus autem C pella, I. Philologiæ, præter Coronam auream Ioui etiam Διάδημα tribuit è Palladio textrino. quemadmodum Peplum Iunoni Hom rus Iliad. ξ.

Pausan. li. 5. Aristoph. Pluto.

Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἀμβρόσιον ἑανὸν ἕσαθ᾽, ὅν οἱ Ἀθήνη
Ἔξυσ᾽ ἀσκήσασα, τίθει δ᾽ ἐνὶ δαίδαλα πολλά.

Sed vt Deorum maximè proprium fuisse credas coronari, *olim* (i quit Plinius) *Corona nulli nisi Deo dabatur. ob id Homerus cælo tantu eas & prælio vniuerso tribuit, viritim verò nè in certamine quidem ui* Sed hunc ipsum Iouem post expulsos deuictosque Titanas à cæte DIs coronatum, auctor est Diodorus apud Tertullianum, eo, que laudauimus, libro. cætera quæ de Coronis, elegantissimo Comment rio nuper prosecutus V. C. Carolus Paschalius I. C. Gallus ; vnde Vestitum IOVIS CAPITOLINI describendum transcurrimus.

lib. 16. c. 4.

Eum quidem nemo melius aut accuratiùs vno Sollio Sidonio d pinxit in Epithalamio PolemI & Araneolæ, cuius carmina adscrib

At parte ex aliâ textrino prima Mineruæ
Palla Iouis rutilat. cuius bis coctus aëno
Serica Sidonius fucabat stamina murex.
Ebria non solùm spirat conchylia Sandyx
Insertum nam fulgur habet, filoque rigenti
Ardebat grauidum de fragmine fulminis ostrum.
Heic viridis patrio Glaucus pendebat amictu,
Vndabant hic arte sinus, fictoque tumore
Mersabat pandas tempestas tecta carinis.

No

on igitur ὁλοπόρφυρ@ Iouis ille vestitus fuit, id est, purpureus pu-
; sed varietate emblematum & picturarum diuersitate signatus:
æ purpuræ ipsi decorem commendationemque maiorem adferrent.
de *Toga Picta*, & *Iouis Tunica* ἐνηλ@ κ σημειωτὴς Triumphantium ap-
llata. Vnde illud Satyrici Poëtæ: Satyr. 10.

In Tunicâ Iouis, & Pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa Togæ.

illud Festi PompeI * in descriptione Tunicæ Palmatæ: *Tunica* * in *Picta Toga.*
em Palmata à latitudine clauorum dicebatur, quæ nunc à genere Pictu-
adpellatur: nimirum à Victorijs palmas ferentibus ei intextis. de
o genere picturæ Isidorus libro XIX. *Toga Palmata dicebatur quam*
rebantur ij, qui reportabant de hostibus palmas, quæ vocabatur & Toga
cta, eò quod victorias cum Palmis intextas haberet. & Glossarium Ve-
s M. S. in quo sic legimus: *Toga Palmata, quæ palmas habet.* quam-
am priori apud Isidorum etymologiæ & Seruius faueat in Eclo-
m VirgilI decimam, & Sollius Sidonius in Panegyrico ad Maio-
num:

—— *Meritisque laborum*
Post Palmam PALMATA *venit.*

utarchus, in Aemilio, *Togam* eam *Pictam* ἁλουργίδα χρυσόπαστον vo-
t: quasi *vestimentum purpureum*, aut, *Paludamentum auro intextum.*
o allusit Venantius Fortunatus lib. Carm. II.

Alter Palmatæ, Trabeæ nitet alter honore:
Pingit & ornatum gemma, aurum, purpura, byssum.

anquam *Trabea* inter περιπορφύρους vestes Halicarnassæo numere-
r, in adparatu Saliorum; quæ nonnullis tamen cum Palmatâ con- lib. 2.
nditur. Toga Picta, seu Palmata, etiam *Triumphalis* dicebatur: quòd
ti diximus) à Triumphantibus gestaretur. Nam vt bene à CL. Tur-
ebio, in Aduersarijs, obseruatum est; Metellus, à Valerio, *in veste* lib. 5. c. 9.
almata: à Sallustio, *in Pictâ*. à Plutarcho, *in θριαμβικῇ, seu Trium-*
ali conuiuia celebrâsse dicitur; narrare tamen rem eamdem volen-
ous. Igitur quia Iouis ille vestitus variè sic depictus & intextus, vsus
iam obtinuit Romæ, vt vestes illæ Pictæ aut Palmatæ *Iouis Ornatus,*
Exuuiæ vocarentur. Liuius in Oratione P. DecI Cos. libro X. *Qui*
uis O. M. ornatu decoratus, curru aurato per Vrbem vectus in Capitolium
cenderit. Suetonius Augusto, de OctauI, patris eius, somnio: *se-* cap. 94.
enti nocte statim videre visus est filium mortali specie ampliorem cum
lmine & sceptro, Exuuiisque Iouis Opt. Max. ac radiatâ corona super
aureatum currum, bis senis equis, candore eximio, trahentibus. Lactan-
us item noster lib. II. c. XVII. *Quotiens autem pericula impendent, ob*
uem aliquam caussam se profitentur iratos. sicut Iunò Varroni, quòd for-
osum puerum in Templo Iouis ad Exuuias tenendas collocâsset. Voca-

bantur etiam *Capitolinæ Palmatæ*, vel quia ad exemplum veſtitus I uialis effectæ. vel quia è Capitolio viri Principes ac Triumphant eam ſumebant: quod alibi adfirmabimus. Fl. Vopiſcus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis* CAPITOLINA PALMATA. cuiuſmodi Cap tolinam aut Triumphalem Togam Numiſma vetus Auguſtæum n bis exprimit.

Suſpicor autem eam conſuetudinem Iouis Exuuias pingendi Olympiaco Ioue, vt plura alia, ad Romanum noſtrum tranſiuiſ
* 5. Eliacor. Scribit enim * Pauſanias *Pallio* iſtius *aureo varias animantium & floſc lorum figuras* fuiſſe interſperſas; quemadmodum in Capitolini noſ Fulmina, & Victoriarum palmas ferentium ſigilla.

Inde petitam etiam reor Sellam Iouis Eburneam, ſiue Aurea *Thronum* peregrino vocabulo à Plinio, Polono, Alberico, & Ve
* cap. 68. Poëtâ apud * Suetonium, in Auguſto, appellatam: quamquam i pro,

Fugit & auratos Iuppiter ipſe Thronos;

Tholos quidam malint legere. quod ad cælaturas Capitolij aureas re rendum eſſet, de quibus ſuprà cap. XVI. Vulgatæ tamen lectioni Homerus Poëtarum Princeps fauet qui Θεὸς χρυσοθρόνους interdum a pellat; & conſuetudo Romanorum Græcorumque, qui ex Auro Ebore Deorum ferè ſellas habebant. de quâ Cæcilius in Panegyric *Iamdudum illi radiatum caput, & media inter Deos ſedes, auro ſtaret a ebore.* & is (quem diximus) Albericus in deſcriptione Iouis: *Pinge tur* (inquit) *in Throno eburneo, in ſuâ Maieſtatis ſede ſedens, Sceptru Regium in manu ſiniſtra tenens; alterâ verò fulmina ad inferos mitte* qualem ſcilicet Thronum, auro, gemmis, ebeno variegatum habui Olympium fatetur Pauſanias V. Eliacor. & ex auro mero Capito
cuius verba capite ſuperiori. num Martinus Polonus Chronographus, cui & Vetus ille apud Su tonium Epigrammatiſtes (ſi vulgatam ſcriptionem retinemus) & q de ſtatuâ Iouis Aureâ ſuprà adſeruimus, aſſentiri videntur. Throni hunc, ſiue *Sellam* aut *Solium* mauis dicere, CAPITOLINI IOV præter Numos hactenus allatos Numus etiam AVRELIAE QVIR NAE VESTALIS exhibet, quem appingimus:

Seſſile

ſeſſilem autem Iouis in Capitolio Statuam fuiſſe, præter ea, quæ attulimus, antiquorum teſtimonia, ſomnium etiam Q. Catuli oſtendit, apud Suetonium, *in gremio Capitolini Iouis* Octauium puerum videre ſe credentis. Mos etiam & conſuetudo Triumphantium, qui in gremio eiuſdem Numinis Laureas ſuas victrices deponebant. de quâ conſuetudine Lipſius ad II. Annalem Cornelianum, & Caſaubonus ad lib. VIII. SuetonI, nos etiam ipſi alterâ Commentarij huius parte. Talis quoque ſtatua Iouis in Capitolio CVSTODIS, de quâ Tacitus in III. Hiſtoriar. & IOVIS CONSVLENTIS, aut *Conſultoris*, de quâ Vopiſcus in Firmo: aliorum quoque plurium in hac Vrbe Deorum. Hinc verò apparet non leuiter falli Guilelmum Choulium*, qui è vetere gemmâ Iacobi Stradæ Antiquarij, Templum *Iouis Capitolini* ſtantis proponit, ſceptro carentis, & Coronâ. cùm (ſi ad res Romanas id referendum eſſet) ad *Tonantem* potiùs, meo iudicio, pertineat; cuius non abſimilis in Augusti Numis forma; ſed quam alibi* proponemus.

* lib de Religione Roman.

* infrà c. 32.

CAPVT XX.

IOVIS *iſtius cognomenta* TARPEIVS, CAPITOLINVS, OPT. MAX. CVSTOS. CONSERVATOR. PROPVGNATOR. AVGG. CÆLESTINVS. DOLICHENVS. FVLMINANS. FVLGVRATOR. SARAPIS. ROMANVS. *& apud Poetas* TONANS. *Petri Fabri V. C. in Plutarcho emendatio confirmata. Iouis in Principes cura. quid* δολιχὸς, *quæ* δολιχά. *Diſcrimen Iouis* Capitolini, *&* Tonantis, *contra ineptos Antiquarios oſtenſum.*

NVnc πρωθύστερον (quod dicitur) à Iouis Ornamentis, Inſignibusque ad cognomenta in Capitolio eius deſcribenda, accingamur. Primam præcipuamque IOVI noſtro ἐπωνυμίαν locus ipſe fecit:

Inde TARPEI & CAPITOLINI cognomenta fluxêre. illo à Poëtis potissimùm vocatus: quasi speciosus foret eò crebriùs vtentibus. Vnde Sillius Italicus, verbis Syphacis ad fœdus ferendum Romanos cohortantis: lib. 15.

Cornigerumque Iouem, TARPEIVMQ. *ore vocemus.*

Ouidius in VI. Fastor. oratione Iunonis Iunium sibi adscribentis:

Si torus in pretio dicor matrona Tonantis,
Iunctaque TARPEIO *sunt mea Templa* IOVI.

Statius IV. Siluarum:

Donec Troicus ignis, & renatæ
TARPEIVS *Pater intonabit aulæ.*

lib. 9. Martialis in Epigrammate ad Cæsarem Domitianum mirè κολακικῶς:

TARPEIO *Deus hic commodet ora Patri.*

& ijdem alibi sæpissimè. Quanquam non Poëtæ modo, sed princeps etiam * I. C.rum Ioui hoc attribuit in Fragmentis Institutionum, cùm ait: *Deos publicâ auctoritate receptos hæredes bonorum institui posse, sicuti* IOVEM TARPEIVM *Apollinem Didymæum* &c. cuius loci occasione alius in mentem venit, quem in libro περὶ παραλλήλων Plutarchi V.C. Petrus Faber doctè nuper emaculauit. nam vbi de M. Curtij Deuotione agitur (qui in vastum & immensæ altitudinis specum, medio foro hiantem, se dimisit) sic vulgò scriptum erat: Διὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς ῥέων ὁ Τίβερις, διὰ μῆνιν ΤΑΡΣΙΟΥ ΔΙΟΣ, μέγιστον ἀπέρρηξε χάσμα, καὶ πολλὰς οἰκίας ἐβύθιζε. ridiculè nimis pro: διὰ μῆνιν ΤΑΡΠΗΙΟΥ ΔΙΟΣ. errore scilicet è confusione litterarum nato. Illi enim Curtius se deuouit, vt vel ex Liuianis istis facilè adparet: *Silentio facto Templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cælum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Maneis porrigentem, se deuouisse.* Hæc quidem de TARPEI cognomine, sequitur alterum quo, vti numerosiore, pedestris scriptorum classis magis delectata. vt Plinius Cæcilius, in Panegyrico Principi dicto: *In fine Orationis præsides custodesque Imperij Deos ego Consul pro rebus humanis, ac te præcipuè* CAPITOLINE IVPPITER *precor, vt beneficijs tuis fiueas.* Velleius in fine operis sui Historici: IVPPITER CAPITOLINE, *& auctor ac stator Romani nominis, Gradiue Mars,* & quæ ibi sequuntur, pro salute Principis, exquisitissimis adulationibus expressa. Sic M. ipse Tullius in orationibus passim & CAPITOLINVM, & OPTIMVM MAXIMVMQVE cognominat. Sic veteres ipsi lapides, & præcipuè iste, quem in arce Tarpeiâ olim descripsimus:

* Vlpian. Tit. 22.

*lib. 3. Semestr. c. 4.

lib. 7.

.... COMVNEI. RESTITVTEI. IN. MAIORVM. LIBE....
.... ROMA. IOVEI. CAPITOLINO. ET. POPLO. ROMANO
BENIVOLENTIAE. BENEFICIQVE. CAVSA. ERGA. LVCIOS
AB. COMVNI......

subiuncta

ubiuncta erant ferè eadem Græcè:

...ΚΙΩΝ.ΤΟ. ΚΟΙΝΟΝ. ΚΟΜΙΣΑΜΕΝΟΝ.ΤΗΝ.ΠΑΤΡΙΟΝ. ΔΗΜΑ ...
.ΡΑΤΙΑΝ. ΤΗΝ. ΡΩΜΗΝ. ΔΙΙ. ΚΑΠΕΤΩΛΙΩΙ
ΚΑΙ. ΤΩΙ. ΔΗΜΩΙ. ΤΩΝ
ΡΩΜΑΙΩΝ. ΑΡΕΤΗΣ. ΕΝΕΚΕΝ. ΚΑΙ. ΕΥΝΟΙΑΣ. ΚΑΙ
ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ
ΤΗΣ. ΕΙΣ. ΤΟ. ΚΟΙΝΟΝ. ΤΟ. ΛΥΚΙΩΝ

ui quidem lapidi velut in basim efformato, sacrum aliquod Donarium idetur fuisse impositum, ab ijsdem Lycijs Templo Capitolino olim blatum. cuiusmodi multa ibi fuisse infrà * commodiùs ostendam. *cap. 21. Exstat etiam alius in Vrbe lapis, quem pleniùs suprà descriptum xhibui:

IOVI. CAPITOL.
MARTI. ET. FORTVNAE
ALIISQ. DIS. CONSERVAT
DOMVS. AVG.

n quo bene CONSERVATOR. AVG. vocatus Iuppiter, quemadmodum & in alijs lapidibus NVMEN. AVGVSTI, vt qui Princeps Deorum Principes viros curare præcipuè creditus, eruditè à clarissimo Turnebo * olim est obseruatum, ad istud Horatianum: *Aduersar. lib. 29. c. 29.

——— *Tibi cura Magni*
CAESARIS *fatis data*.

ui opinioni confirmandæ illud Callimachi adducit:

——— σὺ δ' ἐξέλεο πωλιάρχους
Αὐτούς.

: iterùm:

Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες; ἐπεὶ Διὸς οὐδὲν ἀνάκτων
Θειότερον.

nde celebres illæ Numorum inscriptiones IOVIS STATORIS, SERVATORIS, CONSERVATORIS, CVSTODIS, PROPVGNATORIS VGG. Inde in veteri Epigrammate Tudertino legitur: IVPPITER PT. MAX. CONSERVATOR. Inde à Græcis Σώτηρ etiam cognominatus. auctoribus Plutarcho* & Pausaniâ. Nec aliò respexisse credo Domitianum Augustum, cùm post incendium Capitolinum, sub initia aterni Imperij, *Templum ingens* in Capitolio IOVI CVSTODI exruxit, *séque in sinu eius* (ob accepti memoriam beneficij) *sacrauit*. nde etiam toties in marmoribus IOVI. O. M. PRO. SALVTE. AESS. AVGG. Vota concepta, quæ in Thesauro Antiquario Lauriorum fratrum, Huberto Goltzio adscripto, & vberrimo Iani Grute- Romanarum Inscriptionum opere partim leguntur, partim nos ipsi tero Syntagmatis huius libro (cùm necesse erit) producemus. Nihil aque mirandum si tantus ille Principum Princeps, & Humani gene-

*in vita Demosthenis.
Tacit. III. Histor. Sueton. Domitian.

ris Curator (vt falsò atque impiè maiores nostri crediderunt) OPTIM & MAXIMI cognomenta sibi repererit: idque præcipuè in solenni al quâ Votorum nuncupatione, aut celebriore sacrificio. Vnde Lactan tius noster c. x. vbi de DIs: *Quid omnium horum pater Iuppiter, qui i solenni precatione* OPTIMVS MAXIMVS *nominatur?* sic tamen vt OPTI MI nomen semper MAXIMO præponeretur quod (teste Cicerone) *maius sit gratiusq́, prodesse omnibus quàm opes magnas habere.* nam vt e eodem Cicerone * alibi discimus, *Iouem Capitolinum P. R. propter be neficia* OPTIMVM, *propter vim* MAXIMVM *nominauit.* Gratiora au tem generi humano beneficia, quàm vis Deorum atque potentia quòd diligi se ab illis malint, quàm puniri atque castigari. Volebar enim ad exemplum supremi istius Iouis humanos etiam Deos, ho est, Principes ipsos conformari; vt nimirùm hinc discerent certoqu sibi persuaderent stabilius firmiusque regnum fore quod beneuolen tiâ ac lenitate, quàm quod potentiâ atque Tyrannide adiungeren Quod Politicum θεώρημα si bene atque sapienter intellexisset Princep Caligula, vel ab istis Iouis cognomentis * planè se abstinuisset; v clementiùs herculè atque moderatiùs Principatum administrâsse Eamdem verò Beneficentiam atque Benignitatem quàm Theolog ipsi IOVI τῷ ἀρίστῳ καὶ μεγίστῳ, Astronomi Ioviali etiam astro tribue runt. Sic enim M. Cicero lib. VI. de Rep. in Somnio Scipionis: *E hominum generi prosperus & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis.* Firmi cus etiam Maternus libro (ni fallor) I. Matheseωn: *Et tu Iuppite Tarpeiæ rupis habitator, qui mundum ac terras salutari semper ac benign maiestate lætificas, & secundi globi possides principatum.* & Aratus ant illos Solensis in principio τῶν Φαινομένων:

—— Πάντῃ δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες,
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. ὁ δ᾽ ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει.

Sed numquid ab isto secundi globi principatu CAELESTINVS etiar dictus? sic enim legere memini in veteri lapide, quem Smetius publ cauit: IOVI. OPT. MAX. CAELESTINO. Erat & alter apud eum dem sic inscriptus: IOVI. O. M. DOLICHENO. obscuro quidei cognomento: cuius rationem non infeliciter sic videor eruisse. Ade ptus enim id cognominis Iuppiter videtur παρὰ τὸ δόλιχον. quod inte pretantur veteres Grammatici * τὸ ἱππόδρομον, quod potissimum era stadiorum IV. Vnde à longitudine ipsâ decursionis δόλιχον adpella tum. δολιχὰ namque sunt iis τὰ μακρὰ, τὰ πολλά. Ideò δολιχὸς πλόος apud Homerum, & in florilegio, δολιχοὶ κάμακοι, δολιχαὶ ἐλπίδες & ali sic multa eleganter dicta. Romani igitur Græcanico nomine Iouer DOLICHENVM inscripserunt, vel quia solennis illi Thensarum pom pa cotannis è Capitolio in Circum duceretur; vel quòd Latinaru

feri

* 2. de Nat. Deor.

* vide Sueton in eius vita c. 22.

* Aristophā. Scholiast. Pollux, Suidas, alij.

Dionys. li 7. Plin. lib. 27

rijs quadrigæ certarent in Capitolio: vt alibi dicetur.

Succedit his cognomentis alterum FVLMINANTIS, aut FVLMINATORIS (Græci Κεραύνιον aut Κεραυνόβολον dicerent;) quod eruimus manifesto loco Plinij*: *Alij in ipso Capitolio fallunt, &* FVLMINANTEM *peierant* IOVEM. à Fulminibus videlicet, quæ Capitolinus gerere manu solitus, vt initiò docuimus. Neque id cognominis Madaurensi Philosopho prætermissum in paraphrasi elegantissimi libelli de Mundo *Nam à Iuuando Iuppiter dicitur, quem* Ζῆνα, *quòd vitæ nostræ auctor sit, rectissimè appellant. idem* FVLMINATOR, FVLGVRATOR *&* TONITRVALIS *ac* SERENATOR *dicitur.* Omittere etiam sine piaculo non possum nobilissimum locum Senecæ è II. Natural. Quæst. sua nobis præteritum, sed huc mirificè facientem: *Ne hoc quidem* (ait Sapiens) *crediderunt maiores nostri Iouem, qualem in Capitolio & cæteris ædibus colimus, mittere manu fulmina; sed eundem, quem nos,* IOVEM *intelligunt:* CVSTODEM RECTOREMQVE VNIVERSI, ANIMVM SPIRITVM MVNDANI HVIVS OPERIS, DOMINVM *&* ARTIFICEM, *cui nomen omne conuenit.* In Volumine Smetiano Antiquarum Inscriptionum Ara Tudertina est, cùm Titulo: ARA IOVIS FVLGVRATORIS. quem ad Capitolinum nostrum spectare existimo. ...iæ Romæ cum Inscriptione: IOVI. SANCTO. BRONTONTI. quæ ... Tonantem* potius in Cliuo ab Augusto dedicatum referendæ. ...inc tamen Poëtæ vsitatâ sibi libertate cum *Fulminante* Capitolino ...è confundunt. vt Ouidius* in Fastis:

*lib. 2. c. 7.

*vide infrà cap. 39.

*lib. 6.

Si torus in pretio est, dicor Matrona Tonantis.

...n tamen isto loco:

lib. 2. Fast.

Ad penetrale Numæ, Capitolinumq́. TONANTEM,
Inque IOVIS SVMMI *cæditur Arce bidens.*

...i expresè *Iouem summum* à Tonante Capitolino discriminat. *Capitolinum* autem vocat, quia ad cliuum (vti diximus) eius Templum ...dicatum. Confundunt etiam, Sillius lib. XII:

Et demigrantem Tarpeiâ rupe Tonantem.

...mque alibi: & Martialis lib. IX:

Adspice Tarpeium, Pallatinumque Tonantem,
Ausa nefas Lachesis læsit vtrumq́. Iouem.

...c Poëtæ solùm confundunt, quibus veniam facilè tribuimus; sed ...od indignor) Antiquarij* etiam quidam, ducti errore loci Pliniani, ... parum à se intellecti, aut sinistrè interpretati. Is est lib. XXXIV. c. ... vbi de discrimine Aeginetici & Deliaci æris: *Bos æreus inde captus foro Boario est Romæ. hic est exemplar Æginetici æris. Deliaci autem, ...piter in Capitolio in Æde Iouis Tonantis.* & alterius infrà lib. XXXVI: *...mùm, vt arbitror, Romæ marmoreos parietes habuit scæna M. Scauri. qui ... facilè dixerim sectos, an solidis glebis positos; sicut est hodiè Iouis Tonantis*

*Illi quoque qui L...dicem Plini con... cinnârunt.

nantis

nantis ædes in Capitolio. Vtriusque tamen differentiam egregiam cùm ex situ diuerso Templorum, tum ex verbis Suetonianis, obseruare e[st] in vitâ Augusti: *Cùm dedicatam* (ait * Suetonius) *in Capitolio ædem T[o]nanti Ioui aßiduè frequentaret, somniauit queri Capitolinum Iouem: cu[l]tores sibi abduci. seque respondiße: Tonantem pro ianitore ei adpositum. Ideoque mox tintinnabulis fastigium ædis redimiuit, quod ea ferè ianu[is] dependebant.* quæ tamen clariora legentibus & apertiora fierent, si e[a] adiunxerint, quæ nos de Aede IOVIS TONANTIS, suo loco * adfere[mus], cùm aliorum in Capitolio Deorum Dearumque Sacraria descr[i]bentur. Erat & cognomen Iouis nostri alterum (quod ex veteribu[s] inscriptionibus Goltzius * profert) IOVIS OPT. MAX. SARAPIDI[S]. Vnde & in Græcis lapidibus passim legitur: ΔΙΙ ΗΛΙΩΙ ΜΕΓΑΛΩ[Ι] ΣΑΡΑΠΙΔΙ; ex Aegyptiorum videlicet opinione natum, qui *Sarapi[dem]* à Sole, & Solem à Ioue non distinguunt. vt eruditè atque elegan[ter] à Macrobio demonstratum est lib. I. Saturnal. c. XX. & sequent[ibus]. Quam opinionem Ruffinus etiam noster attingit lib. II. Historiæ Ec[cle]siasticæ, his verbis: *De Sarapidis origine diuersa fertur opinio. alij Io[u]em putant, cuius capiti modius superimpositus. vel quia cum mensurâ mo[do]que cuncta indicet moderari; vel, vitam mortalibus frugum largitate [præ]beri.* sed quem ille *modium* Macrobius dicto libro * *calathum* vocat, eumque simulacro eius additum vult, *quia & altitudinem sideris mon[]strat, & potentiam capacitatis ostendit: quia in solem omnia terrena redeunt, dum immißo calore rapiuntur.* Atque huiusmodi modium, siu[e] calathum, simulacro Iouis impositum est videre, cùm in alijs mult[is], tum in numo æreo D. Hadriani, quem in gratiam huiusmodi elegan[]tias amantium adpingam:

* cap. 91.
* infrà c. 39.
* in Thesauro Antiquario
* cap. 20.

Dictus tandem à Româ Vrbium Principe & Romanâ Arce IVPPI[]TER ROMANVS, apud Liuium lib. IIX. de Latinorum Legato: *Cùm & Coss. crebrò Deos implorantes, testes fœderum, & Patrum indignati[o]nem & numina* IOVIS ROMANI *sperneret.* quemadmodùm ab alijs Ita[]liæ ciuitatibus aut locis *Hercules Tiburtinus, Iuno Veientana, Fortuna Antia[s]*

Intias & *Prænestina, Pallas Surrentina, Apollo Cumanus,* & extra Ita-m infiniti huiusmodi Tituli variarum Diuinitatum.

CAPVT XXI.

llarum Ornamenta è ſacris Donarijs. *quid propriè* Donaria. Aurum, Gemmæ, Statuæ, Coronæ, Arma, Picturæ, Vaſa pretioſa, Veſtes aliaque munera *Ioui oblata. De* Auro *primum dictum: eius quanta vis in Capitolio dicata. id* Triumphale *aut* Votiuum *potiſsimum fuiſſe, aliquando* Coronarium *aut* Fideicommiſſum: *expilatum à varijs aut mutuò ſumptum. Diuerſæ de auro Gallico ſententiæ. quid ſit in Pruden-tio,* Placare Delubra. *Corui & mures aurum adroſerunt.* χρυσὸς ἄφθαρθ@: *idque è Sappho Poëtriâ probatum.*

Ellarum modum, formamque, ac figuram (quò per iniuriam temporum licuit) ſtilo illuſtrauimus; reſtat vt earum Ornamen-(quæ illuſtria. ſanè fuerunt) paucis proſequamur. Nam *in Fanis* (vt Macrobius inquit è Papyriano iure) *alia Vaſorum ſunt & ſacræ ſuppelle-ctilis: alia Ornamentorum. Quæ Vaſorum ſunt, inſtrumenti inſtar habent, quibus ſemper ſacrificia conficiuntur: Ornamenta verò ſunt clypei, coronæ, & huiuſcemodi Donaria.* quo in loco καταχρηστικῶς *Donaria* pro ipſis *Donis* vſurpari ex Virgiliano interprete conſtat, in locum iſtum * è . Georgicor. lib. 3. Sat. c. 11. * & in 12. Æneid.

Quæſitas ad ſacra boues Iunonis, & Vris
Imparibus ductos alta ad Donaria currus.

Annotat enim, *Donaria propriè loca eſſe, in quibus Dona reponerentur Deorum:* cùm tamen pro ipſis Donis, & Muneribus ſacris, imò & Templis ipſis, abuſiuè vſurpentur. Serui auctoritatem egregiè iuuat Apuleius lib. IX. Metamorphos. vbi ait: *Cantharoq; & ipſo ſimulacro quod gerebam apud Fani Donarium redditis ac conſecratis, alterâ die pro-ductum me, rurſum voce præconis venui ſubjiciunt,* vbi negari omninò non poteſt, quin pro repoſitorio aliquo Donorum, ſiue ἱεροθήκη *Dona-rium* ſit poſitum. quæ res diligentiſſimum interpretem Beroaldum mi-nè fefellit. Huiuſmodi autem Munera ſiue Ornamenta, omninò multa & pretioſa in Capitolio fuere. Auri ſcilicet magna vis, Gemmæ variæ, Statuæ ex omni metallo, Clypea diuerſa, Arma & Tro-phæa ſumptuoſa, Coronæ aureæ innumeræ, Picturæ effectiſſimæ, Vaſa ſummorum artificum, Veſtes admirandæ. Præcipua horum à Ducibus, Regibus, Rebuspublicis, aut Victoriæ gratulandæ, aut Fœderis fir-

 mandi

mandi, aut Voti nuncupandi caussâ Ioui Opt. Max. oblata. Accedebant illa quæ ab Aedilibus Curulibus è pecuniâ mulctatiâ interdu posita, & à Senatu ipso, à Principibus, & Triumphantibus Diuinitati consecrata. Primam tamen in primariâ illâ cellâ χρύσ@ ὁ Διὸς * παῖς apud parentem suum positus admirationem merebatur. Eius quæ fuerit in Capitolio maiestas hoc capite pertexam; reliqua deinde Ornamentorum, per suas partes, sigillatim explicaturus. Duas in Capitolio (vti & cæteris Templis) sacrandi Auri caussas potissimùm reperio: Voti, & Triumphi. quas prudentissimus scriptor suggerit Annali XV. cùm ait: *Inque eam prædam etiam* DI *cessere spoliatis in Vrbe Templis, egestoque auro, quod* TRIVMPHIS *quod* VOTIS *omnis P. R. ætas* PROSPERE, *aut* METV *sacrauerat.* Certe in metu aliquo publico nihil visitatius aut crebrius quàm dona huiuscemodi Ioui & cæteris Diis polliceri. Inde totiens apud Liuium: *Consules paludati Votis Nuncupatis in Prouincias profecti.* & apertè apud eundem lib. XXXI. *Ludos Ioui Donumque vouere Consulem, cui prouincia Macedonia euenisset,* (Senatus) *iussit.* Formulam autem siue Verba concepta, queis solemne id votum nuncpabatur à Senatu, Pontifice Max. præeunte, idem scriptor attulit libro XXXVI: SI. DVELLVM. QVOD. CVM. ANTIOCHO. REGE. SVMI. POPVLVS. IVSSIT. ID. EX. SENTENTIA. S. P. Q. ROMANI. CONFECTVM. ERIT. TVM. TIBI. IVPPITER. P. R. LVDOS. MAGNOS. DIES. X. CONTINVOS. FACIET. DONAQ. AD. OMNIA. PVLVINARIA. DABVNTVR. DE. PECVNIA. QVANTAM. SENATVS. DECREVERAT. QVISQVIS. MAGISTRATVS. EOS. LVDOS. QVANDO VBIQVE FAXIT. HI. LVDI. RECTE. FACTI. DONAQVE. RECTE. DATA. SVNTO. Eò facit vulgatum illud Petronij: *Ipse Senatus recti bonique præceptor* CIↃ. *Pondo Auri Capitolio promittere solet.* Et quod in Veteri descriptione positum: IOVI. OPTIMO. MAXIMO. SENATVS POPVLVSQVE. ROMANVS. VOTO. SVSCEPTO. PRO. SALVTE. IMP. CAES. QVOD. PER. EVM. P. R. IN. AMPLIORI. ATQVE. TRANQVILLIORI. STATV. EST. Hoc etiam est quod Asclepiades Præfectus apud Prudentium * *Placare Delubra* dicit, his verbis:

Hoc sanctum ab æuo est, hoc est ab auis traditum,
Placanda nobis pro Triumphis Principis
Delubra, faustus vt secundet gloriam
Procinctus, vtque subiugatis hostibus
Ductor quietum frænet orbem legibus.

Quæ solemnis Nuncupatio in vilissimam demum adulationem transijt, vt quicquid delirâssent Principes aut somniâssent Dono aliquo Ioui consecrato sanciretur. scribit enim Cornelius Tacitus Agrippinâ ac Seiano interemptis decretum à Senatu, *vt* XV. *Kalendas Nouemb.*

* Sappho Poëtria apud Scholiast. Pindari.

* Martyrio Romani.

Annal. 6. & Suet. Tib.

Iouemb. vtriusque necis die, per singulos annos donum Ioui sacraretur. Itemque, *vt Eiduum Septemb. dies, quo se Libo Drusus interfecerat, dies festus haberetur, & dona Ioui, Marti, Concordiæ consecrarentur.* quæ adulationes pessimis illis temporibus adeò frequentes fuêre, vt non iniuriâ tunc iste apud Senators exclamauerit: *O homines ad seruitutem paratos!* nosque ijs omnibus describendis frustra laboraremus. Alterũ & potius illud aurum fuit, quod re benè gestâ Duces Triumphantes afferebant in Templo dedicandum. Ita M. Camillum Vrbis Liberatorem legimus post Gallos ad internicionem cæsos, *bis mille pondô auri* in cellam Capitolinam condidisse. cuius auri dimidium Matronas (quo sacro auro abstineretur) contulisse quidam volunt; reliquum è Manubijs adiectum Gallicis, sed anteà partum à Gallis è delubris Vrbanis detractum. Liuius tamen illud quoque adiectum putat, *quod ex alijs Templis inter trepidationem collatum in Iouis cellam fuerit cùm enim in quæ Templa referri quodque oporteret confusa memoria esset, Sacrum omne iudicatum esse, & sub Iouis cellâ poni iussum.* Bis autem in Historijs reperimus Matronas Romanas Aurum collatiuum dedisse. Primùm ad Votum Apollini Delphico, quo se Camillus Bello Veiente damnauerat, persoluendum; secundò (vti diximus) ob Gallorum exercitum ab obsidione Capitolij submouendum. Festus Pompeius de eo: *Pilentis & carpentis Matronis per Vrbem vehi concessum est, quòd cùm aurum non reperiretur ex voto, quod Camillus vouerat Apollini Delphico, contulerunt.* Ea erat *Patera* (vt * Liuius) siue *cratera aurea* (vt iam alibi * Festus vocat) *octo Talentorum.* Cuius pretium Matronisne à P. R. restitutum sit, an illud potiùs quod liberandæ à Gallicâ obsidione Vrbi deinde collatum est, Scriptores ambigunt. Plutarchus in Camillo redditum ijs Aurum non scribit, sed decretum à Senatu, τὸ θάνατον, ὥσπερ ἐπὶ τοῖς ἀνδρᾶσι, καὶ ταῖς γυναιξὶ λέγεσθαι τὸν ἄξιον ἔπαινον. quod Liuius interpretatur: *Vt earum sicut virorum post mortem solemnis laudatio esset.* quem tamen honorem ijs tributum mauult ob Tributum Capitolinum persolutum. Itaque magna heic opinionum confusio est. nec tamen mirandum, cùm non defuerint qui aurum illud Gallis traditum, non extortum à Camillo (vt fama est communis) sed in Gallias asportatum, & à Liuio Druso Proprætore inde relatum putent. Alij (inter quos Trogus Pompeius) ciuitatem in Galliâ Massiliensium, cùm ex Legatis suis, ab Apolline Delphico reuertentibus, captam incensamque Romam intellexisset, *aurum & argentum publicum priuatumq́ue contulisse ad explendum pondus Gallis, à quibus redemptam pacem cognouerat.* Quicquid demum huius sit, satis constat etiam ante Gallicam irruptionem, aurum in Deorum Templis quà in Prosperitate, quà in Trepidatione Publicâ à P. R. sacratum. qui deinde mos ad posteros transiuit. Legimus enim *C. Sulpicium Dictatorem auri*

Marginal notes: idẽ Annal. 2. — idem Ann. 3. — Liu. lib. 6. & Plin. 33. c. 1. — ibidem. — * lib. 5. — * in Matronis. — Sueton. Tib. c. 2. — Iustin. li. 43. — Liu. lib. 7.

auri ex Gallicis spolijs satis magnum pondus, saxo quadrato septum, in Capitolio sacrauisse. & longo pòst tempore Dictatorem alterum L. Sullam Felicem, *tredecim millia pondò auri, quod ex Capitolinæ Ædis incendio, cæterisque delubris C. Marius filius Præneste detulerat, & argenti sacri septem millia*, præter gentium deuictarum prædam longe opulentiorem Triumpho suo exhibuisse. cuius magnam partem quis neget vt propriam Ioui Capitolino, & fortassis cum fenore restitutam? semper autem eam Triumphantium consuetudinem fuisse, vt pecuniam è Manibijs magnam Capitolio dicarent, D. etiam Augusti factum ostendit. quem * Suetonius adfirmat vnicâ, sed prodigiosâ, largitione: *sedecim millia pondò auri in cellam Iouis contulisse.* Triumphale itaque hoc Aurum erat, sed diuersum ab eo quod ad Coronas aureas Imperatoribus ex Prouinciâ decedentibus, ad decorandum Triumphum, conferretur: *στεφανικὸν πλέγμα* Græcis, aut *χρυσίον ἐς στεφάνους*; *Coronarium* Romanis appellatum. Eius meminit idem Augustus, in Indiculo, rerum à se gestarum, Ancyrano:

Plin. lib. 33. c. 1.

* Vitæ eius cap 30.

Lipf. Admirand. 2.c.9.

IN. CAPITOLIO. ET. IN. AEDE. DIVI. IVLI. ET. IN. AEDE. APOLLINIS. ET. IN. AEDE. VESTAE. ET. IN. TEMPIO. MARTIS. CONSECRAVI. QVAE. MIHI. CONSTITERVNT. CIRCITER. MILLENIS. AVRI. CORONARI. PONDO. TRIGINTA QVINQVE. MILLIBVS.

Vides itaque & Coronarij huius auri partem ornando Capitolio à Religioso Principe datam. quâ in re parentis sui Dictatoris famam visus castigare, * qui, *in Primo Consulatu* CIↃ.CIↃ.CIↃ. *Pondo auri è Capitolio furatus, tantundem inaurati æris reposuerat.* Quanquam & Magnus Pompeius eum Thesaurum dissipare maluerit, quàm augere. scribit enim Plinius *, *Tertio eius Consulatu* CIↃ. CIↃ. *P. à Camillo* (vt suprà diximus) *in solio Iouis condita perijsse.* in subsidium (opinor) Ciuilis belli à Senatu & Collegâ illi concessa: Scribit enim Dio Cassius * statim à Curionis ab Vrbe discessu pecuniam & militem ab his Cn. Pompeio attributum. Nihilominus ipse Cæsar Octauius pecuniam è Capitolio anteà acceperat, sed gratuitò, & fœneratò. sic enim Appianus lib. v. de bello Ciuili, loco mirificè huc facienti: *Καὶ χρήματα ἦν Λευκίῳ μὲν ἐξ ἐθνῶν τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου οὐ πολεμουμένων: Καίσαρι δ' ἃ εἰλήχει πάντα, χωρὶς Σαρδοῦς, ἣ ἐπολεμεῖτο, ὅθεν ἐκ τῶν ἱερῶν ἐδανείζετο σὺν χάριτι ἀποδώσειν ὑπισχνούμενος. ὁπότε Ῥώμης ἐκ τοῦ Καπιτωλίου, καὶ ἀπὸ Ἀντίου, καὶ Λανουβίου, καὶ Νεμοῦς, καὶ Τίβυρος. ἐν αἷς μάλιστα πόλεσι καὶ νῦν εἰσι θησαυροὶ χρημάτων ἱερῶν δαψιλεῖς.* De Nerone etiam Tacitus * notauit (quem initio laudauimus) *spoliâsse in Vrbe Templa, & egessisse aurum, quod omnis P. R. ætas prosperè aut metu sacrauerat.* & quis dubitet quin purpureus Prædo Gazam Capitolinam vt opulentissimam inter primas inuaserit? Sed & bello Ciuili Vitelliano de Germanis militibus Iosephus

* Sueton. Cæs. & Plin. lib. 19.c.3.

*lib. 33.

*lib. 41.

* & Sueton. c 32.

sephus ait: *Direptis primùm Templi Donarijs mox ipsum incendisse.* lib. 5. c. 13 de bello Iudaic.
x adductis testimonijs illud ampliùs obseruare est non Romæ mo-
, sed & in alijs alibi Templis vsitatum, Aurum factum infectumque
eorum fanis committere. sed aliâ (vt opinor) interdum ex causâ;
ustodiæ, & fidei videlicet, quæ nusquam arctior, quàm in Templis;
usquam sanctior, quàm apud Deos. Quod etiam Romæ sic factum
ctor est Cicero de Aede Opis: Iuuenalis, de Castoris & Pollucis:
erodianus *, de Pacis: cuius verba subscribam: Πλουσιώτατον ἦν τῶν * lib. 1.
...ίντων ἱερῶν, δι' ἀσφάλειαν ἕκαστος ᾧ ἃ εἶχεν, ἐκεῖσε ἐθησαυρίζετο. cùm
um multis periculis & grassationibus nocturnis alia Vrbis loca es-
nt obnoxia, ibi velut in tuto positi census crediti, cùm militares ex-
biæ continuò Templis prætexerentur. Sed in Summi etiam Dei
emplo Hierosolymis id fieri solitum fidem faciunt Crassi rapinæ
sepho * memoratæ; & ditissimi cuiusdam Tobiæ Hircani faculta- *lib. 14 Antiq. c. 12.
s in eo Templo repositæ: quibus Antiochum Principem per Lega-
s suos insidiatum sacræ etiam litteræ * testantur. Illud verò miran- * 2 Machab. c. 3.
um, quod à Liuio * inter prodigia adfertur, *Aurum in Capitolio coruos* * lib. 40. &
n lacerâsse tantùm rostris, sed etiam edisse creditos. & alibi: *Mures* Plut. in Sulla.
ud arrosisse. quod Frusinone etiam aliquando factum Iulius Obse-
uens adnotauit. Alioqui Aurum ipsum ἄφθαρτον secundum Pindari
cholìasten, id est, *aui iniuriâ incorruptibile.* cuius rationem reddidit
Sapphô Poëtria: Διὸς παῖς ὁ χρυσός· κεῖνον οὐ σὴς οὐδὲ κὶς δάπτει, *quia*
chrysum Iouis filium nec cossus nec tinea arrodit.

CAPVT XXII.

*A*nulorum & Gemmarum *apud veteres luxuria. Dei anulati.* Dactylotheca *Mithradatis Ioui sacrata. Augusti & Augustæ in Capitolium munificentia.* Crystalli *pretium.* Pocula murrhina *Triumphi Pompeiani.* Vasa argentea Mentoris, Amphoræ, Canthari, Pateræ aureæ *Camilli.* Candelabrum gemmatum *Regum Syriæ.* περιπολή, *siue*, Vitis aurea *Aristobul. Capitolium etiam ab exteris ornatum.*

AB Auro Capitolino ad Gemmas transibimus: cùm & Gemmæ venustare aurum, & illud vicissim Gemmas publicâ etiam æsti-
atione celebratum sit. Inde Anulorum nata ornamenta: quibus tan-
um pretij vetustas fecit, vt nobilibus cælaturis eos distinguendo, &
lustribus exquisitisque gemmis exornando, ad summum tandem
xuriæ peruenerint. Egregiè pro more suo & eleganter Plinius: *Mul-*
s hoc modis, & cætera omnia, luxuria variauit. gemmas addendo exquisiti lib. 33. c. 1.
fulgoris,

fulgoris, censuque opimo digitos onerando: mox & effigies varias cæland[o] vt alibi ars, alibi materia esset in pretio. Adeò enim insano illo luxu de[-]lectatos fuisse veteres reperimus, vt Deos etiam eius expertes con[si-]stere haud paterentur. nam cùm variè nunc his, nunc illis in digit[is] anulos circumferrent, *posteà* (ait idem Plinius) *pollici proximo induêre* [ibidem] *etiam Deorum simulacris.* Ex eâ consuetudine natum deinde opinor [v]t Dactylothecas integras Templis sacrarent. Quemadmodùm M. Var[-]ro, * aliique eiusdem ætatis auctores adfirmant, *Pompeium Magnu[m] eam, quæ Mithradatis Regis fuerat, inter dona in Capitolio dedicau[i]sse*: eaque secunda omnium fuit, quas vnquam Roma vidit, cùm primu[m] omnium priuignus Sullæ Scaurus Dactylothecam ibi aliam instituis[-]set. Quam Pompeii munificentiam æmulatus Augustus, eadem (d[e] quâ paullò ante) donatione *gemmas ac margaritas quingenties HS. i[n] cællâ Capitolini Iouis condidit.* & vxor eius Liuia, mulier ornandoru[m] Deorum vehementer studiosa, *magnitudinem amplissimam crystalli, Li[-]brarum circiter quadraginta* eidem Templo donauit. Quanquam ali[i] codices hanc lectionem Plinianam sollicitent, & pro XL. *quinquagin[-]ta*, pro *Liuiâ Augustâ, Diuum Augustum* substituunt. in quâ quid cu[i] sit præferendum non adeò procliue est discernere. Sanè iis tempori[-]bus magnum crystallo adhuc pretium fuisse vel vnius Vedii Pollio[-]nis furor ostendit, ad murænas seruulum illum damnare cupientis qui calicem vnum crystallinum in præsentiâ Augusti confregerat: vel Neronis Augusti, *cùm amissarum rerum nuncio accepto duos ex e[a] materiâ calices in supremâ irâ fregit illisos.* Nostro autem æuo, vt plur[a] alia, sic prodigiosæ glaciei auctoritas euiluit. Par æstimatio Murrhi[-]nis circa eadem & inferiora etiam tempora fuit. Eo enim Triumpho quem ex a. d. III. Kalendas Octob. M. Messallâ, & M. Pisone Coss magnificentissimum Pompeius duxit, VI. *pocula Murrhina, tunc pri[-]mùm in Vrbe conspecta,* Ioui Capitolino dedicauit. quæ tamen conque[-]ritur Plinius à Deorum ministerio *ad hominum vsum abiisse protinùs abacis & vasis escariis indè expetitis.* Vnde Martialis lib. XII. æui istius luxum perstringens:

ibidem

* apud Plin. lib. 37. c. 1.

Sueton. Aug.

Plin. lib. vlt. c. 11.

Dio lib. 54.

Plin. ibid. & L. 3. ff. de sup. leg.

Plin. ibid. & lib. 7. c. 26.

> *Si calidum potas, ardenti Murrha Falerno*
> *Conuenit, & melior sit sapor ille mero.*

Sed quia ex Romano illo Polyhistore (Plinium dico) Gemmarum Ca[-]pitolinarum Catalogum texere incepimus, non omittenda ex eodem videntur Mentorei operis Toreumata, gemmis quibuscumque & or[-]natiora & pretiosiora. Ait enim lib. VII. cap. XXXVIII: PHIDIAE *Iouem Olympium cottidiè testimonium perhibuisse*, MENTORI *Capitoli[-]num, & Dianam Ephesiam, quibus fuere consecrata artis eius vasa.* & lib. XXXIII. cap. penultimo: *Mirum in auro cælando inclaruisse neminem, argento multos: maximè tamen laudatum esse Mentorem. Quattuor paria ab eo*

eo omninò facta esse, ac iam nullum exstare dici, cùm Templum Dianæ hesiæ ac Capitolium iaceret incendijs. Periêre igitur pretiosissima illa la aut incendio Vitelliano, quo Donaria eius Templi direpta sunt,* odque in initia imperij Vespasiani incidit (quo Plinius fortè ista mmentabatur;) aut postremo illo, quod Tito imperante fortuitò ntigisse scriptores * adfirmant. Sed quàm irreparabilis eorum va-rum iactura fuerit vel hinc licebit coniecturam facere, quòd L rassus Orator duos Scyphos, eiusdem artificis manu cælatos, cen-mque sestertijs coëmtos *numquàm vti propter verecundiam est ausus.* ali Deorum tantùm immortalium honori summi artificij ministe-m deberetur. Pari æstimatione Amphoræ illæ fictiles, tenuissimæ, btilitatis, de quibus Plinius lib. XXXV. cap. XII: *Hodieque in Tem-* * *ostenduntur Amphoræ duæ propter tenuitatem consecratæ, discipuli gistrique certamine vter tenuiorem humum duceret.* In Veteri etiam scriptione legimus: CANTHARVS. EX. IVSSV. IOVI. OPT. MAX. SITVS. cuius etiam pretium inde conjicimus, quod tam illustri in co offerri iussus ac conseruari. Receptæ autem iam olim consuetu-nis esse vasa huiusmodi pretiosa in Templis dicari, factum Furij et-n Dictatoris ostendit, qui trium simul bellorum victor, longè pluri-is captiuis sub hastâ vænundatis, tantum æris redegisse dicitur, *vt etio pro auro Matronis persoluto, ex eo quod superêrat Tres Pateras aureas erit, quas cum Titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Io-cellâ,* Liuius adfirmat, *ante pedes Iunonis positas fuisse.* Vt de Græ-æ Delubris nihil dicam: quorum sumptuosissima Donaria, quà à ræcis ipsis quà Barbaris oblata, eruditissimo volumine Pausanias re-nset. *Quin & cæteros Reges multos, multas liberas ciuitates, multos pri-tos, opulentos & potentes viros habuisse in animo Capitolium sic ornare, Templi dignitas Imperijque maiestas postulabat,* Cicero adfirmat diser-ssime lib. IV. in Verrem. idemque grauissimam Verri criminatio-em adfert, quòd *Candelabrum è gemmis clarissimis, opere mirabili per-ctum,* dolo malo interuerterit: à Regibus Syriæ, Regis Antiochi fi-s, Capitolio destinatum donum. *Erat enim* (inquit) *eo splendore, qui clarissimis & plurimis gemmis esse debebat: eâ varietate operum, vt ars rtare videretur cum copiâ: eâ magnitudine, vt intelligi posset non ad minum apparatum sed ad* AMPLISSIMI TEMPLI *ornamentum esse ctum.* Quod Syriacum Donarium, priuatâ fraude Iouis Capitolini anibus extortum, alterius ex eadem prouinciâ sumptuosissimi me-oriam renouat: Vitis scilicet aureæ quingentis talentis æstimatæ, omine * τερπωλῆς, ab Aristobulo Magno Pompeio dono missæ. de io ita Strabo Cappadox apud Iosephum: Τοῦτο μέντοι τὸ δῶρον ἱστορή-μεν καὶ ἡμεῖς ἀνακείμενον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Καπετωλίου, πιγραφὴν ἔχον: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. ΤΟΥ. ΤΩΝ. ΙΟΥΔΑΙΩΝ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ.

* vide Iosephum capite superiori.

* Plutarchus in vita Poplicolæ, Xiphilinus in Tito. Plin. lib 33. cap. 11.

* ita vocatũ Capitolium κατ' ἐξοχήν.

* id est, Oblectamenti. lib. 14. Antiq. c. 5.

ἐλιμήθη ἦ εἶναι πεντακοσίων ταλάντων. ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΝ μὲν ἐν τοῦτο λ-
γεται πέμψαι τ Ιουδαίων δυνάςην. Nec dubito quin ad hunc Don-
* li.3 Od.24. riorum luxum respexerit Horatius * cùm σὺν ἀνδὶ χολῆς ita excla-
met:

Vel nos in CAPITOLIVM,
Quò clamor vocat & turba fauentium,
Vel nos in mare proximum,
Gemmas & lapides, aurum & inutile,
Summi materiam mali,
Mittamus.

1. Fastor. Ouidius etiam, vbi de Antiquâ Quiritium simplicitate:

Frondibus ornabant quæ nunc Capitolia gemmis,
Pascebatque suas ipse Senator oues.

Sueto.Calig. Quanquam intolerabilem illi caussam faciunt Caij Principis qui re- solis Templis, & mundo muliebri hactenus cognitam margaritas (in- Plin. lib.37. quam) ad socculos demisit: & Neronis Principis qui sceptra, & perso- nas, & cubicula Viatoria vnionibus construebat. Quæ enim luxuri- profligatior existimari possit? quæ deterior eorum qui ad alueos lu- sorios & potoria vasa rem pretiosissimam transtulerunt? quod tame- * Plin ibid. & Mithradatem * Ponticum fecisse legimus, & P. R. vsurpasse omn- Veterum eloquentia conquesta est. Cæterùm cui cordi erit simile Gemmarum thesauros à Romanis Principibus in alijs Vrbis Delubr- consecratos, nôsse: is eruditissimi operis Pliniani librum septimu- ac trigesimum (si libet) percurrat: ac præcipuè libri eius caput prin- ceps ad finem. Et hæc quidem de Gemmis præclarissimi Templ- quarum memoriam scriptores conseruârunt. Quis autem dubite- quin longè plura & fortè pretiosiora in eo Templo opulentissim- Cæss. Domitianus, Traianus, Antoninus, alij, κειμήλια deposuerint- quæ scriptores vel multitudinis eorum tædio dissimulârint, vel co- tidiani adspectus lassitudine quasi negligentes præterierint?

CAPV

CAPVT XXIII.

Occasione superioris capitis de subobscuro LiuI loco quæsitum. Videri aliam in cællâ Iouis Ædiculam *fuisse Antiquarijs omissam:* Victoriæ *forsitan.* Victoria Aurea Hieronis *summæ in Templo dignitatis. aliæ* Bocchi Numidæ *quomodo fingi et ac pingi solitæ.* Ara Victoriæ *in Curiâ. Templi* cælla *in tres partes diuisa. Alter Taciti locus examinatus.*

QVandoquidem verba suprà M. Tullij retulimus, in queis *multos Reges exteros, multas liberas ciuitates, Capitolium P. R. ornare animo habuisse* confirmauit; omittere imprælens non possim quin ntiquariorum nostrorum siue ineptiam, siue incuriam obiter accum: qui subobscurum in Liuio locum de Iouis cællâ, vel prætermiseint; vel si attulerunt, nè perfunctoriè quidem explicare sunt conati. est è lib. xxxv. sic conceptis verbis: *De mulctâ damnatorum Quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ, in cællâ Iouis, supra fastigium Ædiculæ.* io equidem in loco diu me torsi, dum quæ ea Aedicula intus cællam let alicundè inuestigarem. Elegantissimus Lipsius, in Admirandis, ntiisse videtur per Aediculam ipsam Templi cællam notari: quod tc (pace Manium eius dictum sit) nimis exile nomen fuerit vastæ primariæ cællæ, in tam grandi illo ac capaci tot hominum millium emplo. præsertim cùm grandia ista nomina *Ædis, Delubri, Templi* à riptoribus omnibus ei solemniter tributa. Deinde, quomodò supra stigium cællæ Quadrigæ illæ esse potuerint, si intra ipsam colloca-? Ego (vt meam tenebroso loco facem quoque admoueam) obleruerain aliquando Vetustiores Templi cællam in tres ferè partes uidere: in πρόναον, siue *Vestibulum* eius: Varro πρόδρομον vocat; ώθεζον,* siue *Dei solium*, aut corpus cællæ: *Sessimonium** (vt vider) Vitruuius adpellat; & ὀπισθόδομον,* siue *Postadium* (vt ita dicam) sticam eius partem. Iam in ipsà cællâ, aut cællæ alis, videntur & inores cællæ siue Aediculæ fuisse (*Capellas* nos dicimus) in queis mira Deorum simulacra ponerentur. qnamuis enim cælla in Templis *n nisi vni Deo ritè consecraretur*; non vetabat tamen Religio quin lorum Deorum imagines ibi ponerentur: putà ad ornatum eius empli aut cultum. Sic enim legimus * in cælla Iouis Olympij Grarum consortium, opus Phidiæ fuisse positum; & in Delubro Cyceno, eburneum Iouem coronatum ab Apolline alterius materiæ, & Templo Apollinis Romæ, ad Porticum Octauiæ, Latonam & ianam, & Musas nouem marmoreas, & alium Apollinem nudum;

lib. 3. c. 5.

*Glossæ Veteres à Vulcanio correctæ.
*Præfat. li. 7.
*Vlpia Orat. Demosth. contra Timocr.

Liu. lib. 27.

* in Pausania, Plinio, Liuio.

& in hoc ipso Capitolio Iunonis simulacrum in cællâ Iouis fuisse, ad cuius pedes Pateras illas aureas Camillus posuerit. Vt statim meminimus. Forsitan igitur huiusmodi aliquid cauum, aut θολωειδὲς, in Liuiano loco intelligendum sit, quod *Ædicula* vocetur: cui Aediculæ, siue interiori cællæ, Quadrigæ aureæ fuerint impositæ. Cuius autem Dei simulacrum ibi fuerit difficile putem explicatu, in tanto sacrarum statuarum numero, nisi fortè nobilis eius *Victoriæ Aureæ*, quam Hiero Rex Syracusanus Capitolio miserat dedicandam. de quâ idem Scriptor lib. XXII: *Legati Syracusani ab Hierone missi, præter multa alia munera, quibus bella iuuari solent, ominis caussâ* VICTORIAM AVREAM PONDO CCCXX. *adferre sese nunciarunt.* Additque Legationis Formulam: ACCIPERENT. EAM. TENERENTQ. ET. HABERENT. PROPRIAM. AC. PERPETVAM. & subiungit Senatum Romanum, OMINIS. GRATIA. ACCEPTAE. SEDEM. DIVAE DEDISSE. DICASSE. CAPITOLIVM. TEMPLVM. IOVIS. OPT. MAX. magnâ cum spe: IN. EA. ARCE. VRBIS. ROMAE. SACRATAM. VOLENTEM. PROPITIAMQ. FIRMAM. AC. STABILEM. P. R. FORE. Quibus ex verbis adparet magnæ illud Donum venerationi fuisse, & non humiliter in Templo consecratum. consecratum autem (vt verosimile est) in cællâ Iouis. Meminit eius muneris P. etiam Victor in Topographiâ * Vrbicâ, cùm ait: *Victoria aurea in Templo Iouis Opt. Max.* sed vt antiquioris puto. nam ad sua tempora incolume permansisse, inter tot incendia ac rapinas, difficulter adducor, vt credam. Forsitan & Prudentius, Apologetico in Symmachum:

* Regione Fori Romani.

Quæ si defuerint, bellantibus AVREA *quamuis*
Marmoreo in Templo rutilas VICTORIA *pennas*
Explicet, & multis surgat formata metallis
Non aderit.

Alatam certè Capitolinam Victoriam fuisse, præter Numos & Monimenta omnia Vetera, quæ alas ei tribuunt, ratione etiam persuadeor vt credam, quam Drepanius Pacatus in Panegyrico proponit: *Rectè* (inquiens) *germana illa pictorum Poëtarumque commenta Victoriam finxisse Pennatam, quod hominum cum fortunâ euntium non cursus est, sed volatus.* ἄπτερον tamen apud Athenienses Victoriæ signum fuisse, ominis caussâ, testis est Pausanias, nè scilicet commouere se ex illâ sede posset. quam consuetudinem Romani deinde imitati videri possint testimonio Numi argentei Titiani, in quo Victoria sine alis spectatur, leuâ corollam Lauream, dextrâ Palmam, insigne suum, gestitans, globo volubili innixa: cum epigraphê: VIC. AVG. & Pompeij cuiusdam Veteris Epigrammatarij, cuius in IV. Apologiæ hoc distichon legitur:

Ῥώμη παμβασίλεια, τὸν κλέον ὄποτ' ὀλεῖται·
Νίκη γάρ σε φυγεῖν ἄπτερος οὐ δύναται.

nisi Poëticâ quadam amœnitate excogitatum id arbitremur, quasi ad perpetuas Romanorum Victorias commentum id referendum sit; quod probabiliùs opinamur. Sed ijs quæ de Victoriâ in Cællâ diximus, objiciet fortè aliquis verba Taciti, inter prodigia Othoniani temporis illud quoque numerantis: *In Vestibulo Capitolij omissas bigas cui Victoria institerat*; ergo videri ante Cællam, non in ipsâ, hanc Aediculam fuisse. Sed & ostendere ego possum plures in hoc ipso Capitolio Victorias dedicatas. scribit enim Plutarchus in Mario, Bocchum Numidam Socium & Amicum P. R. ΝΙΚΑΣ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥΣ, * καὶ παρ' αὐταῖς ἐν εἰκόσι χρυσαῖς ΙΟΥΓΟΥΡΘΑΝ ἐγχειριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ ΣΥΛΛΑ, ibidem posuisse. quas tamen quasi in sui contumeliam positas parum abfuit quin bellicosus ille Arpinas dejiceret. & vix dubium est quin alias alij Principes aut nationes propter omen P. R. obtulerint; cum vix vllum Romæ atque alibi frequentius in Templis Numen. nam & in manu Deorum, * Iouis præcipuè, fingi solitæ, & in eorum sellis pedem fulcire, & pallis intexi, & coronis inseri, & fastigijs imponi. Solemnis autem in vestibulo Curiæ Iuliæ Ara huius Deæ, de quâ Suetonius in Vitâ Augusti, Herodianus extremo lib. VII. Symmachus in epistolâ ad Augg. Fratres, Ambrosius & Prudentius contra Symmachum, Claudianus de VI. Honorij Consulatu, Lampridius in Alexandro Seuero: sed hanc, vti & alia eius Templa (quod ἀπροσδιόνυσα iam sint) aut describenda alijs relinquimus, aut nos ipsi maiore otio alibi describemus.

lib. 1. Hist.

* exstant etiam in Syllæ vetustis Numis.

* Pausa. li. 5. Porphyr. in ratione Nat. Deor. Liu. lib. 28.

CAPVT XXIV.

Statuæ *in Capitolio Variæ*, Diuinæ, *&* Humanæ. *de istis primùm dictum*, IVPPITER Imperator Prænestinus, *&* Macedonicus. *Antiquariorum error indicatus, & Tabula Liuiana ex Pighio reformata.* Iuppiter alter in Columnâ, *fulmine deiectus cum alijs signis, & restitutus.* Lupa Romuli *etiam inter Deos.* MINERVA CVSTOS *Ciceronis. Minerua* Catuliana. *Dij* Nixij, *vel*, Nixi. Nemesis. Bona Fortuna. Bonus Euentus. Fortunæ aureæ *in Templis, & cubiculis Principum.*

DIcere incepimus de Statuis, *&* Signis; itaque filum hoc pertexamus, & quæ Deorum quæ hominum (præter Tres illos

Principes) in Capitolio celebrata sint, è vetustis monimentis proferamus. Præmisso tamen nobili illo discrimine, quod inter Diuinas Humanasque Statuas, à * viris doctis, hactenus adfertur. Videlicet, vt eæ quæ DIs fierent, εἴδωλα dicerentur: quæ Heroïbus, ξόανα: quæ Regibus, ἀνδριάντες: quæ Sapientibus, εἴκελα: quæ benemeritis viris, βρέτα. & horum ferè omnium cùm amplissimus in Capitolio, & circa illud, numerus olim fuerit, à Deorum tamen Immortalium (quorum prima in suis Templis dignatio est) simulacris initium sumam. Inter ista nobile ibi fuisse reperio signum IOVIS IMPERATORIS, Præneste circa annum V. C. CCCLXXV. à T. Quinctio Cincinnato aduectum, dedicatumque inter cællam Iouis ac Mineruæ, Tabulamque sub eo fixam, monimentum rerum à se bene gestarum, his fermè incisam litteris:

* Guil. Philandro, Aldo Manutio F. Iacobo, Gutherio, alijs.

Liu. lib. 6. P. Victor Reg. 8.

IVPPITER. ATQ. DI OMNES. HOC. DEDER
VT. T. QVINCTIVS. DICT. OPPIDA
NOVEM. CAPERET

Atque ita quidem vulgò apud Liuium: Sed magni vir iudicij, & exactæ eruditionis Stephanus Vinandus Pighius, ex verbis Cincianis apud Festum *, malè detruncatam esse Inscriptionem & librariorum magis oscitantiâ quàm Liuij ipsius errore corruptam rectè arbitratus est, eamque tam ex ipso Liuio & Eutropio, quàm Festo Pompeio, in hunc modum reformauit:

lib 3. Annal.

* in Triens.

IVPPITER. ATQVE. DI. OMNES. HOC. DEDER
VT. T. QVINCTIVS. DICT. OPPIDA. NOVEM
DIEBVS. IX. CAPERET. X. PRAENESTE. IN
DEDITIONEM. ACCIPERET. EARVM. RERVM
ERGO. TRIENTEM. TERTIVM
PONDO. CORONAM. AVREAM
IOVI. D. D.

Dedicatum quoque ab eodem Quinctio alicubi IOVI IMPERATORI Templum ex mutilatis Fastorum verbis, Onuphrius conatur eruere, sed quia testimonium Liuianum repugnat, frustra niti diligentissimum aliàs virum existimo. Agnoscit & alterum eiusdem nominis signum Macedonicum, in Capitolio, disertissimus Romanorum lib. IV. in Verrem: *Tria ferebantur* (inquit) *in Orbe Terrarum signa* IOVIS IMPERATORIS, *in suo genere pulcerrimè facta. Vnum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus. alterum in Ponti ore, & augustijs. tertium quod Syracusis ante Verrem Præt. fuit. illud Flamininus ita ex æde suâ sustulit, vt in Capitolio, hoc est,* TERRESTRI DOMICILIO IOVIS *poneret.* malè tamen ibi vulgò legitur: *videmus.* pro præterito ipso: *vidimus.* cùm semetipsum Cicero corrigat verbis superioribus: *Si recordari volueritis quantâ religione fuerit, eadem specie atque formâ signum illud,*

illud, quod ex Macedoniâ captũ in Capitolio posuerat Flamininus. in queis vt de corrupto aut amisso eo signo P. C. alloquitur. vnde perijsse vnà cum summo ac primario Ioue, primo eius Templi incendio, *sub Sullâ, certò ferè liceat arbitrari. Fuisse autem Prænestinum simulacrum Græco isto longè vilius, vel hinc licebit æstimationem facere, quòd Romanæ pater Eloquentiæ, si artificij elegantiâ, & magisterij venustate, cum tribus illis, à se nominatis, fuisset comparandum; nullâ ratione indictum abire permisisset. quod miror (imò indignor) nulli hactenus Antiquariorum fuisse animaduersum. Nam quæ Marlianus alijque de Ioue isto annotârunt, niue Gallicâ frigidiora sunt, aut (quod dici solet) gerræ Germanæ.

* Plutarch. lib. de Iside & Osiride.

Sequitur alia IOVIS Statua ænea, columnæ superimposita: quam M. Tullius, Dio * Cassius, I. Obsequens, alij, paullò ante coniurationem Catilinariam fulmine deiectam, & biennio pòst (cùm ea coniuratio detegeretur in Senatu) ibidem restitutam scribunt. non sine prodigio tamen, & Haruspicum cautelâ: *Vt maior ea effigies, & facie ad Solem ortum, forumque conuersâ poneretur.* quæ omnia Vrania, cœlestis Musa, versibus apud Ciceronem pauculis complectitur:

Cicero in Diuinat. & 3. Catilin.
* lib. 37.
1. Diuinat.

Atque hæc fixa graui fato ac fundata teneri,
*Ni post * excelsum ad culmen formata decorè*
Sancta Iouis species claros spectaret in ortus.
Tum fore vt occultos populus, sanctusque Senatus
Cernere conatus posset, si Solis ad ortum
Conuersa inde Patrum sedes, populique videret.
Consule te tandem celsâ est in sede locata.
Atque vnâ fixi, & signati temporis, horâ
Iuppiter excelsâ clarabat sceptra columnâ;
Ac clades patriæ, ferro flamâque parata,
Vocibus Allobrogum Patribus populoque patebat.

* malè vulgo: *excelsum ad columen.*

Addunt Scriptores cum eâ Iouis Statuâ aliorum quoque Deorum, ROMVLIQVE & REMI cum æneâ LVPA inauratâ (cuius vberibus inhiabant) statuam quoque Nattæ Pinarij, & æneas Legum Tabulas complures vi fulminis deiectas, aut liquefactas, concidisse. Vt non immeritò de Ioue Fulminante sapiens interrogauerit * Lucretius:

Postremò cur sancta Deûm Delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes?
Et benefacta Deûm frangit simulacra suisque
Demit imaginibus violento volnere honorem?

* lib 6. & Seneca Nat. Quæst. li. 2. c. 44.

subintellige, videlicet, quod præcessit, si fulminum tonitruumq; solus ille præses ac director? Sæpe autem Iuppiter è veterum sententia:

Ipse

Cicero in Diuinat.

Ipse suos quondam tumulos ac Templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.

quod tamen quoties accidit, numquàm sine omine est habitum, vt suo tempore ostendam. Simile ferè Lucretiano argumentum D. Hieronymi, in epistolâ ad Marcellam, de Templo Bethleemitico: *Sanctior locus est Rupe Tarpeiâ, quæ de cælo sæpiùs fulminata ostendit, quod Deo displiceat.* Nunc verò in sanctiore illo Capitolio, id est, ab omni veterum impuritate ac superstitione purgato, Aeneum adhuc inauratum Lupæ infantium nutricis, simulacrum spectatur, fulminis πληγὴν in crure hiulcam ostendens: quale nos adpinximus, & ab Vraniâ Tullianâ describitur, his verbis:

2. de Conf. ad Q. fratrē.

Heic siluestris erat Romani nominis altrix.
Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
Vberibus grauidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flamato fulminis ictu
Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.

De

De simili Lupâ, ad Ficum Ruminalem positâ, Liuius lib. IX. in Aedilitate Ogulniorum : *Iouemque in culmine* (Capitolij) *cum Quadrigis, & ad Ficum Ruminalem, simulacra infantium, conditorum Vrbis sub Vberibus Lupæ posuerunt.* Non desunt qui hanc ipsam esse putent, quam adpinximus, quæ è Comitio in Basilicam Lateranam, cum nonnullis alijs Antiquitatum reliquijs, atque hinc in Capitolium posteà relata sit. quamuis Marlianus antiquam Capitolinam esse malit à Tullio descriptam, cui, vt in re nimis dubiâ, trepidè adsentimur.

Videtur quidem semper istius animalis simulacrum aliquod in Capitolio stetisse, conditione vel supra humanam venerandâ. quod Lactantius adfirmat libro de falsa Religione: *Romuli* (inquit) *nutrix* LVPA *honoribus est adfecta diuinis. & ferrem si id animal ipsum fuisset, cuius figuram gerit; auctor est Liuius Laurentiæ esse simulacrum, & quidem non corporis, sed mentis & morum.* Eam adorare videatur Romanus Callimachus sub initium lib. IV: lib. I. c. 20.

Optima nutricum nostris, LVPA MARTIA, *rebus*
Qualia creuerunt mœnia lacte tuo!
Mœnia namque pio conor disponere versu,
Hei mihi, quod nostro est paruus in ore sonus!

Egregiè autem Parentis sui & conditoris honori consuluêre Romani, quùm dissimulatis fortuitæ, sed impuræ eius nutriculæ officijs, sub artificioso excogitati animalis schemate rem pudendam obtexerunt.

Omissâ tamen siue *Laurentiâ*, siue *Lupâ*, ad Virginalem Diuam transibimus MINERVAM ΠΟΛΙΟΥΧΟΝ, aut CVSTODEM VRBIS M. TullI Ciceronis, quam is domesticâ religione apud se diu cultam, Tribunitio demùm æstu in exilium compulsus, sub ipsum discessionis tempus, in Capitolium tulit. Eam ipsemet Cicero veneratur in fine Orationis *pro domo suâ ad Pontifices*, & in epistolâ ad Cornificium, *decreuisse Senatum*, scribit, *vt* MINERVA *sua* CVSTOS VRBIS, *quam turbo* (heu! infesto nimis omine) *deiecerat, restitueretur.* Dignum certè Monimentum quod à Romanæ Eloquentiæ parente positum, in illâ Arce Romani Imperij, inuito Barbarorum furore perennaret. Plut. in Cicerone. Dio lib. 36. Cic. 2. de Legib.

Erat & altera MINERVA non incelebris ibi nominis, non in ipso quidem Templo, sed iuxtà (vt videtur) à Q. Catulo posita. de quâ Plinius lib XXXIV: * *Euphranoris est Minerua Romæ, quæ dicitur* CATVLIANA, *infra Capitolium à Q. Catulo dicata.* eam adfirmare licet æneam fuisse, cùm de laudatissimis æris opificibus eo capite sermonem Plinius instituat. * cap 8.

Fuêre etiam ante cællam Mineruæ NIXI DI (quos corruptè NOXIOS vel NIXIOS alij appellant) de quibus ita Festus Pompeius : * NIXI DI *appellantur tria signa in Capitolio, ante cællam Mineruæ genibus nixa, velut præsidentes parientiũ nixibus, quæ signa sunt qui memoriæ prodiderint* * hac voce.

diderint Antiocho Rege Syriæ superato, M'. Acilium subtracta à P.R. adportâsse, atque vbi sunt posuisse. etiam, qui captâ Corintho aducta huc, quæ ibi subiecta fuerint mensæ. Festi autoritatem iuuat etiam Nonius verbis à Lipsio * castigatis: *Enixæ dicuntur fœminæ nitendi, hoc est, conandi & dolendi labore perfunctæ, à Nixis, quæ Relligionum genera parientibus prosunt.* Videntur itaque specie laborantium aut onus ferentium ficti, quales in porticibus transmarinis * Caryatides, aut Barbari captiui ponebantur, sustinendis epistylijs. Aereos quoque fuisse *Nixos* putauerim, eo maximè argumento, quòd Corintho aduectos quidam tradiderint: quam ciuitatem notissimum est æs nobile, atque æris artifices præstantissimos habuisse.

*Antiq. lect. cap. 17.

*Vitruu. li. 1.

BONAM etiam FORTVNAM vnà cum BONO EVENTV *marmoreas Praxitelij operis Statuas* in Capitolio obseruauit Plinius libro XXXVI. c. V. nec absurdâ quidem coniunctione: cùm *Euenisse aliquid, non nisi in Bonis diceretur.* quò respexisse putat Comicum Afrum Donatus, ad ista Hecyræ verba:

—— Hunc videre semper optauimus diem
quòm ex te esset aliquis qui te appellaret patrem.
EVENIT: *habeo gratiam Dijs.*

Sed num in ipso Iouis hæc simulacra posita, an *Fortunarum* potiùs *Capitolinarum* aliquo Templo? sanè ambigo: neque etiam sine ratione. cùm in Tacito legamus, * ob natam Neroni è Poppæâ Augustâ filiolam, inter alios honores decretum: *vt Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Iouis collocarentur.* Vnde fortasse natum vt Principes (qui omnia sensim Deorum ornamenta sibi adsumebant) Fortunam etiam auream * in cubiculis apud se repositam haberent. Illud autem, quod in Prænestinæ Fortunæ arâ legitur apud Gruterũ paginâ LXXII:

*Ann. 15.

* vide infrà cap. 43.

TV. QVAE. TARPEIO. COLERIS. VICINA. TONANTI
VOTORVM. VINDEX. SEMPER. FORTVNA. MEORVM

nullam dubitationem habet quin ad FORTVNAM PRIMIGENIAM referendum sit: cuius Aedem in colle Tarpeio Seruius Tullius exstruxit, cum alterâ eiusdem OBSEQVENTIS: auctore Plutarcho, in libello singulari de Fortunâ P. R. quemadmodùm & interpretandus Cato Censorius apud Ciceronem, * in Officijs, cùm ait: FIDEM *in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. maiores esse voluisse.* non quod in ipso Templo, sed viciniâ eius, in peculiari sibi æde, esset dedicata. De Templo autem BONI EVENTVS quod in Regione IX. Circi Flaminij, ita habet Ammianus lib. XXIX: *Claudianus Vrbis Præfectus Porticum excitauit ingentem, Lauacro Agrippæ contiguam,* EVENTVS BONI *cognominatam, ea re quòd huius nominis propè visitur Templum.* Huius etiam Numinis Galbæ & Titi Impp. Numi, quos vidimus, inscriptionem continebant.

*lib. 3.

CAPVT

CAPVT XXV.

Statuæ Diuinæ Colosseæ, *& earum origo.* Pagodi *Chinenses. Iuppiter* Caruilianus *in Capitolio. Plinij locus examinatus de Ioue* Latiario *aut* Latiari. *eius à* Latiali *discrimen ostensum. Petri Fabri error circa signum Caruilianum. Hercules* Tarentinus, *Apollo* Apolloniates. Capita *duo* Colossea *à Lentulo dicata. De capite æneo hodierno Capitolij quæsitum.* Colossi Augusti, Neronis, Commodi, Solis. *Sacellum Iouis ad Colossum. Illustris Claudiani locus explicatus, alter LiuI emendatus.* Substructiones *Capitolinæ.*

MAgnam circa Capitolium, (fortaſsè in ipsâ Templi areâ) Statuæ Deorum Colosseæ admirationem merebantur. Excogitatæ enim insanis sumptibus moles istæ immanes, ab Aegyptijs primùm ad Græcos, à Græcis verò (quasi contagione quâdam) ad Romanos peruenerunt. Sed & Indos hodie Chinenses admirandæ magnitudinis statuas Pagodos in insulâ Zeylam constituisse ferunt, * qui eum tractum Orbis aliquando nauigarunt. Primum in Capitolio Colossum statutũ inuenio IOVEM, à SP. CARVILIO MAXIMO, *victis Samnitibus sacratâ lege pugnantibus,* * æreum (opinor) *è pectoralibus eorum, ocreisq; & galeis. amplitudine*, secundum Plinium, *tantâ vt conspiceretur à Latiario Ioue: & de Reliquijs limæ eius statua efficeretur, quæ erat ante pedes simulacri eius.* sic ferè in Plinio. in cuius tamen verbis illud cognomentum *Iouis Latiarij* omninò improbo. quæ enim res adeò magna aut annotatione digna, ab Amphitheatro Flauio (quod in capite Viæ sacræ, & in quo Sacellum sanguinarij huius Iouis) Colossum Capitolinum, turri parem, conspicuum fuisse? Eò magis quòd à Plinio inter portentosæ horrendæque magnitudinis simulacra Iuppiter iste nominetur? Suspicor itaque corrigendum mendum. *Latiali Ioue.* vt scilicet è monte Albano * (in quo huius Iouis Aedis celebrata est) Colossus Caruilij videretur. quod omninò sic inter prodigiosa atque stupenda referri mereretur ac obseruari. Fuisse autem LATIARIVM IOVEM, aut LATIAREM, à LATIALI diuersum (quia multis ea res parùm obseruata erroris occasionem præbuit) testimonijs aliquot veterum euincam. Ac primùm Minucij Felicis, Octauio, in verbis iterùm recitatis: *Iuppiter cùm Hammon dicitur, habet cornua: & cùm Capitolinus, tunc gerit fulmina: & cùm* LATIARIS, *cruore perfunditur.* cuius autem cruore? O dedecus superstitiosæ Vrbis! hominis vnius ad

*Caſpar Balbus, & alij.

Plin. lib. 34. c. 7.

*vide Liu. in fine lib. 10.

* Cicero in Miloniana. Lucan. lib. 1. Strabo lib. 5.

bestias damnati. Eò enim spectant verba Tertulliani, in Apologetico: *Ecce in illâ Vrbe religiosissimâ Æneadarum est Iuppiter quidam, quem Ludis suis humano proluunt sanguine. sed Bestiarij (inquitis) opinor, hoc minus quàm hominis. an hoc turpius, quod mali hominis? at certè de homicidio funditur.* Vbi quidem non nominat illum, sed Iouem eumdem esse, quem diximus, Eusebius ostendit IV. de Præpar. Euangelicâ,* cùm ait: Ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν τίς ἀγνοεῖ. κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν, τῇ τοῦ ΛΑΤΙΑΡΙΟΥ Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον; Vbi interpres, LATINI IOVIS reddiderat. ineptè sanè, & imperitè; cùm *Latiarium* aut *Latiarem* reddere debuisset. sic etiam corrigendi Lactantius lib. I. c. XXI. & Arnobius lib. VII. in queis istud nomen corruptum pariter habetur. IOVI LATIARI Ludi Gladiatorij curæ erant, quemadmodùm LATIALI Feriæ Latinæ. de isto Pius vates aduersus Symmachum:

* eadē habet Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2.

Prudent li. 2

Funditur humanus LATIARI *in munere sanguis,*
Consessusq́, ille spectantûm soluit ad aram
Plutonis fera vota sui.

Plutonem enim quidam hunc esse existimârunt: *Latinum* Regem alij, vti Festus in *Oscillo*. De * Latiali sacro in monte Albano, eiusque ferijs notiora sunt omnia, quàm vt laborem ijs explicandis insumere debeam. Itaque ad Colossos Capitolinos reuertor, & Carusianum Iouem. in quo miror allucinatum fuisse V. CL. Petrum Fabri lib. III. Semestrium c. IV. eumdem hunc cum summo CAPITOLINO IOVE existimantem, quem Vitelliani milites,* incenso eius Templo, apud Philostratum oppugnant lib. V. Apolloni sui Tyanæi. cùm ille non æneus, vel marmoreus, sed eburneus vel aureus verosimiliter fuerit. quod suprà * quærebamus. Adhæc CAPITOLINVS intra cællam suam positus ab astantibus, aut propè accedentibus, conspici tantum potuit; Templi enim alæ siue latera omnem eminùs adspectum auferebant. cùm tamen Carusianum signum Plinius ab Amphitheatro commodè conspectum (si vulgatam lectionem sequimur, quam sequendam non puto) vel (vti nos correximus) è monte Albano videri potuisse, adnotauerit. Sed heic & alibi cecidit doctissimus ille vir: cadam etiam ego, &, vt Laberianus Mimus habet:

* videndus ante omnes Sigon. lib. de Antiq. Iure ciu. Rom.

* cap. 18.

——*cadet qui sequitur. Laus est publica.*

Venio ad alterum inibi Colossum HERCVLEM TARENTINVM. is est quem, captâ Vrbe Tarento, Fabius Maximus Verrucosus in Capitolio, iuxta statuam suam æneam equestrem, collocauit: autore Plutarcho in Fabio, Plinio lib. XXXIV. c. VII. Strabone lib. VI & Auctore de Viris illustribus. Lysippi opus æreum fuisse ijdem scriptores adfirmant, & à Verrucoso tanquam Victoriæ suæ monimentum asportatum; cùm Iouem, qui in eadem Vrbe erat LX. cubitorum, propter magnitudinem difficultatemque mouendi, attingere non auderet.

quem

quem tamen suspicor ab Augusto posteà in Vrbem aduectum. nam de eo in Capitolio ad Iouis Colossium, * à se forte positum, ab Augusto dicati Strabo meminit lib. xiv. Liuius nihil huius rei scribit, quod miror. hoc tantum adnotans: *Fabium interroganti scribæ: quid fieri de signis vellet (quos,* ait, *ingentis magnitudinis Deos esse, suo quemque habitu in modum pugnantium formatos) Deos iratos Tarentinis relinqui iussisse.* qui tamen auctor lib. ix. in rebus sub L. Postumio & Ti. Minucio Augurino Coss. gestis hoc etiam obseruauit: *Soram, Arpinum Cenenniam à Samnitibus recepta.* &, *Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum, dicatumque.* Fuêre ij Coss (vt ex Fastis adparet) anno V. R. C. CDLXVIII. cùm Vrbs Tarentina integro ferè posteà sæculo (vt ex ijsdem Fastis apparet) Verrucoso prodita legatur, anno videlicet V. C. DXLIV. Vt vel de alio Herculis simulacro Liuium loqui necesse sit; vel in dedicatione eius annotandâ μνημονικὸν ἁμάρτημα commiserit. De isto fortasse Hercule intelligendus Dio, in Prodigijs anni DCCVII. *Inter alia prodigia apes quoque in Capitolio iuxta Herculis statuam sedem occupauêre, quùm Isidi sacra fierent.* & inscriptio Vetus, quæ in ipsâ Vrbe legitur:

* meminit alterius Iouis Colossi P. Victor in Reg. Vrb. x.

POMPEIVS. APPIVS. FAVSTINVS
V. C. PR. VR. N.DD. FELICITER
IN. CAPITOLIO. HERCVLI. VICTORI
POLLENTI. POTENTI. INVICTO
DONVM. DEDIT
LIB. MER.

quemadmodum & Ara quædam in Capitolio etiamnum consistens, cuius ἐπιγραφὴν istam descripsimus:

TE PRECOR. ALCIDE. SACRIS. INVICTE
PERACTIS
RITE. TVIS. LAETVS. DONA. FERENS
MERITIS.
HAEC. TIBI NOSTRA. POTEST. TENVIS. PER
FERRE. CAMENA
NAM. GRATES. DIGNAS. TV. POTES
EFFICERE
SVME. LIBENS. SIMVLACRA. TVIS. QVAE
MVNERA. CILO
ARIS. VRBANVS. DEDICAT. IPSE
SACRIS

Existimo autem sacellum ibi fuisse, quò Donaria Herculi inferrent: quale, ad Iouis Colossum alterum, in Capitolio factum abs D. Augusto, iam adnotauimus. Præter Ioues istos atque Herculem, APOLLO APOLLONIATES magni ibi nominis fuit. de quo Plinius libro dicto:

Moles quippe excogitatas videmus statuarum, quas COLOSSOS *vocant turribus pares. Talis est in Capitolio Apollo translatus à M. Lucullo, ex Apollonia, Ponti Vrbe,* XXX. *cubitorum, quingentis talentis factus.* ô immensum atque incredibilem sumptum! sed tantum libri Vett. Mss suggerunt; non eam summam vulgatam: *centum quinquaginta.* quod Dalechampij fide annotamus. Magni autem Colossi huius marmorea quædam ἀπαράγματα sunt etiamnum qui in Capitolio spectari velint.

Plin. ibid. Habuerunt in eodem Capitolio admiratione̅ & capita duo quæ P. Lentulus Cos. dicauit: alterum à Charete Lyndio, Lysippi discipulo, factu̅: alterum à Decio. *co̅paratione in tantu̅ victo, vt artificiu̅ minimè probabilis artificis videretur.* Tale etiam caput ex Colosso æneo, ab iniuriâ temporum seruatum, in areâ Capitolinâ S. P. Q. R. collocari nuper iussit. vt veterum istorum decorum aliquam velut vmbram aut imaginem in nobilissimo amplissimoque loco adhuc ostenderet. Bartholomæus

* lib. 2. c. 9. Marlianus,* atque alij, è Commodiano Colosso id esse putant, de quo Lampridius in Commodo: *Colossi caput depressit, quod erat Neronis, ac suum imposuit, & titulum more solito subscripsit.* Ael. tamen Spartianus D. Hadrianum mauult depositâ Neronis effigie simulacrum istud Soli consecrasse, & XXIV. Elephantis adhibitis, per Detrianum architectum, è loco suo commouisse. Is fuit (ni fallor) nobilis Colossus, de quo Martialis in libro Spectaculorum Titi, & lib. I. Epig. atque alibi. & P. Victor in Regione Vrbis IV. *quem altum fuisse* (ait) *pedes centum & duos, cum dimidio: habentem in capite radios septem, singulos pedum viginti duorum & semis:* quamuis de longitudine Eusebius, Cassiodorus, alijque varient. quòd si fides Publio tribuenda quoad radiorum magnitudinem, vereor nè Capitolinum istud caput longè minutius atque exilius reperiatur, quàm vt concinnitatem aliquam aut venustatem tanto simulacro adferre potuerit. Sed hoc Marlianus ipse viderit. Ego coronidis vicem illustrem CL. Claudiani locum adscribam, in quo *Colossi* isti & reliqua Tarpeiæ arcis decora, velut in tabellâ quadam nobili expressa pinguntur. Is est in Panegyri ad VI. HonorI consulatum:

Attollens apicem subiectis REGIA *Rostris*
Tot circum DELVBRA *videt, tantisq́* DEORVM
Cingitur excubijs. iuuat intra tecta TONANTIS
Cernere TARPEIA *pendentes* RVPE GYGANTES,
CAELATASQ. FORES, *medijsq́* VOLANTIA SIGNA
Nubibus, & densum STIPANTIBVS *æthera* TEMPLIS:
AERAQVE *vestitis* NVMEROSA PVPPE COLVMNIS
Consita, subnixasq́ IVGIS IMMANIBVS AEDES
Naturam cumulante manu: Spolijsq́ MICANTES
INNVMEROS ARCVS. *acies stupet* IGNE METALLI,

Et

Et circumfuso trepidans obtunditur AVRO.

uibus in verbis vt omnia ferè hactenus à nobis dicta aut dicenda vno odemque succincto elogio complexus est; hic in istis,

——*subnixasq́, iugis immanibus ædes.*

ut ad substructionem Tarquinianam respexit, de quâ suprà capite IX. & sequentibus egimus copiosè; aut Tribunitiam alteram, de quâ Liuius lib. VI. CAPITOLIVM *quoque* SAXO QVADRATO *substructum st,* OPVS *vel in hâc Magnificentiâ Vrbis* CONSPICIENDVM. vel denum censoriam, de quâ idem scriptor lib. XXXVII. *Censores Romæ T. Quinctius Flamininus & M. Claudius Marcellus substructionem super Æquimelium, & in Capitolio, & viam silice sternendam à Portâ Capenâ d Martis locauerunt.* sic enim totum istum locum constituo, variè in xemplaribus luxatum corruptumque. Cætera suo quæque loco atque ordine deinceps exsecuturus.

CAPVT XXVI.

De Statuis & Signis Humanis *dictum. Diuersa horum materia & forma.* Regum Statuæ *sine tunicis.* Statuæ Togatæ *quæ.* PHILIPPI RVBENI V. C. *mors deplorata. Inter Reges statua* L. Bruti & Cæsaris. *Honos Imaginis in cællâ Iouis quibus olim permissus.* Æneæ, Deauratæ, Aureæ, & Argenteæ *statuæ Impp. Aliæ Virorum Triumphalium iuxta Templum. Turma* Inauratarum Equestrium. *Censores &* Pontifices *nimia signa interdum amoliti. Cicero & Trebellius explicati: vulgata apud Nonium lectio defensa.*

FVêre in Capitolio (quemadmodum & in reliquâ Vrbe) vti diuersa Materia, sic diuersi etiam habitus Humanarum Statuarum. Nam illa pro maiestate operis aut opulentiâ dedicantis sic variabatur, vt interdum *Fictiles, Ligneæ, Eburneæ, Marmoreæ;* interdum * *Gemmeæ, Aureæ, Argenteæ, Æreæ.* eæque vel *Simplices,* vel *Inauratæ* fierent. Hi verò κτ̀ τὸ πρέπον sic differebant, vt prout quisque vel Magistratum gessisset, vel Sacerdotium obtinuisset, vel benè de R. P. (quà bello, quà pace) esset meritus, sua etiam insignia, suaque ornamenta in simulacris retineret. Inde natæ *Pedestres* primùm Statuæ, Regum Principumque: *Sessiles* deinde Magistratuum ac Sacerdotum: mox *Equestres* & *Triumphales* Ducum atque Imperatorum. Quarum omnium cùm in Capitolino Templo numerum ingentem fuisse ex Veterum Commentarijs liceat opinari; vno etiam capite complectar omnia;

Plin lib. 33. 34 & alibi. Cassiodor. lib 7 Variar.
* ex ebeno etiam & electro.
Artemidor. lib. 2. c. 44.
Plin lib. 34. c. 6.

omnia; hoc est εἰς μίαν μύκησιν congeram, quidquid de Capitolij signis, siue Statuis, tumultuariâ lectione adhuc nobis obseruatum.

Regiæ Statuæ vti antiquissimæ in Capitolio, sic primæ nobis memorandæ. De ijs Pædianus * eleganti loco: *Cato Prætor iudicium quæ æstate agebatur sine tunicâ exercuit campestri sub togâ cinctus: in forum quoque sic descendebat iusque dicebat. idq.* * *repererat ex vetere consuetudine: secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuere Togatæ sine tunicis.* quibus similia fere Plinius lib. xxxiv c.v. *Togatas* autem *Statuas* in Etymologico describit Isidorus,* his verbis: *Toga dicta quod velamento suo corpus tegat, atque operiat. est autem pallium purum formâ rotundâ & fusiore atque inundante sinu & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur. cuius similitudinem in operimentis simulacrorum vel picturarum adspicimus, easq.* STATVAS TOGATAS *vocamus.* Huiusmodi autem Statuas, sed cum tunicis tamen, id est, æui recentioris, illustrandæ rei litterariæ Romanæ e veteribus monimentis delineatas proposuit in Electis suis * nuper PHILIPPVS RVBENIVS. Ille (inquam) RVBENIVS, *Iuuentutis* eheu! *Belgicæ breuis & infaustus amor.* cuius memoriam quotiens recolo, totiens & suauissimi amici, & præclarissimi hominis iacturâ non possum toto animo non commoueri. Etsi enim crudo fato videri nobis non debeat subreptus, si dictum illud Posidonij consideramus apud Senecam: *Vnum diem hominum eruditorum plus patere, quàm imperiti longissimam ætatem*; dolendum tamen est tam inique cum rebus humanis esse comparatum, vt optima quæque, velut nauseabunda, e terris hinc ad cælos statim transuolent; pessima autem omnia contrariâ lege, ad fastidium vsque, nobiscum maneant atque perdurent. Verùm quod ait Sapientissimus Tragicus:

Τὰ θεῶν ὅτω βέλτιστ' ἔσῃ.

quos incusare vti impietatis esset summæ, sic mentis etiam ad Philosophiam parùm compositæ atque castigatæ:

——— Terrestria quando
Mortaleis animos viuunt sortita: neque vlli est,
Aut magno aut paruo lethi fuga.

Itaque à Libitinæ Lessu & Næniâ in Capitolium, ad Regias Statuas reuertor. quas æreas fuisse ex Plutarcho * licet affirmare, qui talem L. Bruti *mediam inter Regias strictum gladium exserentem* agnoscit. quare pro omine habitum adserit Dio,* Cæs. simum ex ære pariter (vt verosimile est) prope hracem illam statuam fuisse collocatum. Præter Regias conspicuæ etiam multæ Virorum Illustrium aut Triumphalium: queis ob eximiam virtutem locus in ipso Templo, aut circa illud, adsignatus. Prior ille honos vni (quod sciam) Africano, ante Cæs. ætatem, Romæ habitus: *cui* (teste Valerio) *soli instar atrij Capitolium*

* in Orat. pro M. Scauro.
* al. repererat.
* quæ ille ex veteri Persij Schol. sic, siue is Cornutus, siue quis alius.
* lib. I. c. 17.
* in M. Bruto
* lib. 43. Sueton. Cæs. c 76.
lib 8 c. 15

tolium erat. idq; eam maximè ob caussam quòd superstitiosâ quâdam opinione Ioue natus crederetur; quâ de re idem Valerius lib. I. c. II.* & Sillius in Epilogo belli Punici: * Sext. etiam Aurel. in Elogio Scipionis

Nec verò quùm te memorat de stirpe Deorum
Prolem Tarpeï mentitur Roma Tonantis.

quem tamen, ex Gracchanâ apud Liuium Oratione constat, *præ modestiâ prohibuisse statuas sibi in Comitio, in Rostris, in Curiâ, in Capitolio, in cellâ Iouis poni.* Etiam: *nè decerneretur vt imago sua Triumphali ornatu è Templo I. O. M. exiret.* quod fieri tamen solitum refert Valerius, *quotienscunque funus aliquod Corneliæ gentis celebrandum esset.* Sed is honor (vt Diuina paullatim omnia) cum Impp. etiam alijs quà in Templo Iouis Olympij, in Elide; quà Capitolini, in Vrbe dein communicatus. Ipse enim Imperij auctor & metator Cæsar * Statuam in Capitolio *æneam globo Orbis Terrarum insistentem habuit*, cum inscriptione SEMIDEI, ex S. C.to positam: *Currumque in cella Iouis aduersus Deum ipsum spectantem*; in quò nomen tamen ΗΜΙΘΕΟΥ, aut SEMIDEI, peracto de Pompeio Triumpho, (quia id fastuosius videbatur) eradendum curauit. Sed & hoc defuncto illi mox Augustus filius reddidit, teste Bæbio Macro, cuius verba à Scaligero * F. laudantur: *Circa horam octauam stella amplissima, quasi Lemniscatis coronata orta est, quam quidam ad illustrandam gloriam Cæsaris iuuenis pertinere existimabant. Ipse animam patris sui esse voluit, eique in Capitolio statuam, super caput auream stellam habentem, posuit. inscriptum in basi fuit:* ΚΑΙΣΑΡΙ ΗΜΙΘΕΩ. Ipsius etiam Augusti statuam in Capitolio agnoscit Dio. * in cuius Basi prodigium factum sit prioris ἐν τῷ CAESAR litteræ dispunctæ. In quo modestiam Tiberij * Suetonius laudauit, qui statuas atque imagines eâ tantum conditione sibi fieri permisit: *Nè inter simulacra Deorum, sed inter ornamenta ædium ponerentur.* A quo, immane! quantum diuersus abierit ambitiosissimus princeps Domitianus, cuius in hac rè insolentiam intolerabilem Plinius Orator proponit, his verbis: *At paullò antè* ADITVS *omnes* (de Templo Capitolino loquitur) *omnes* GRADVS, *totaq;* AREA. *hinc* AVRO, *hinc* ARGENTO *relucebat: seu potius, polluebatur. cùm incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent.* sic tamen Panegyristes superiorem illum Cæsarem vituperat, vt Traianum suum vehementiùs laudet: *cuius vna aut altera tantum ænea statua, atque ea in vestibulo Templi spectabatur.* quasi Tiberianam Modestiam (sed meliore fide) optimus & laudatissimus Princeps exprimeret. Aureæ autem Argenteæque statuæ seruili Cæss. ætate Romæ primùm vsurpari cœptæ, cùm Romani hactenus Principes Aeneas, ad summum, Inauratas sibi poni permisissent. Apud Græcos vulgatior hæc licentia fuit. apud quos iam olim Gorgias Leontinus, * ex mercede oratoriâ, auream statuam solidam habuerat.

Marginal notes: lib. 38. — ibidem. — Pausan. 5. Eliac. — *Dio lib. 43. — * Notis in Propertium. — *lib. 56. & Suetor. Aug. — * c. 26. eius vitæ. — *Plin. lib. 34. Cic. 3. de Or.

O Primus

Primus Romanorum ex Argento videtur Augustus habuisse qui quàm ægrè eas admiserit vel cognoscere hinc licet, quod *conflari statim iusserit, & Apollini Palatino auratas cortinas indè dedicarit.* Successorum eius hac in re ambitionem, aut conniuentiam, Veteres maximè Inscriptiones produnt, in queis STATVAE TI. CLAVDI. CAESARIS. AVG. GERMANICI. EX. AVRI. P. XV. formatæ leguntur. quemadmodùm & VESPASIANOR. CAES. HONORI. EX. AVRO. P. X. Domitiani certè tantam in hac re φιλοτιμίαν Annales produnt, vt, *Statuas sibi in Capitolio non nisi Aureas, Argenteasq. poni permiserit, ac ponderis certi.* quod Edictum publicatum vult etiam Dio Cassius per totum orbem Romanum. Pondus autem, quod illi dissimulant, expressum putat Lipsius in verbis Statianis:

Sueton. Aug. Sueton. Domit. c. 13. Dio lib. 67. & Xiphilin. Admirand. lib. 3.

Da Capitolinis Æternum sedibus Aurum,
Quò niteat sacri CENTENO PONDERE *vultus*
CAESARIS.

vt non nisi *Centum Pondo*, purioris metalli, dicare illi statuam liceret. cuius coniecturæ & nos assentimur. De pessimo Principe Nerone (quod miremur) Tacitus adnotauit, initio Imperij *statuas sibi argento vel auro solidas aduersus offerentes prohibuisse.* (quod fortasse sic interpretemur vt alias non prohibuerit, quæ cauæ tantùm, id est, ὁλοσφύρητοι non essent.) De Tacito Imp. Fl. Vopiscus, decreuisse Aureliano decessori suo, *statuas argenteas in Capitolio, in Curiâ, in Templo Solis, in foro Traiani.* Cæterorum Principum in his statuis fastum vltrà non persequar (quis enim in talibus modus aut finis?) si locum adiecero Trebellij Pollionis, de Claudio Aug. quem varie nonnulli interpretantur. Is est: *Illi (quod nulli antea) P. R. sumtu suo, in Capitolio, ante* IOVIS O. M. *Templum statuam auream* X. P. *collocauit.* Vbi Notulæ singulares X. P. aut malè intellectæ, aut corruptæ à librarijs, sensum perturbârunt. Legebat Onuphrius alijque, X. *Pedum*, satis ineptè. placet LipsI coniectura, CIↃ. *Pondo.* quod exscribentium errore scilicet *Millenaria* nota in *Denariam* mutata esset. vt sæpè alibi in exemplaribus factum viri docti iam adnotârunt. Et Lipsianam coniecturam iuuat quòd altera illi in Rostris dimidiò maiore pondere, *librarum* scilicet *argenti* CIↃ. IↃ. posita legatur. Nè cui mirum aut nouum fiat, in celeberrimo Vrbis loco, tantam statuam ab vniuerso Populo Imp. suo esse dedicatam. Onuphrij interpretatio eam ob caussam non arridet maximè, quia vix alibi lectum aut obseruatum (exceptis Colosseis) ad pedum numerum statuas commensurari. Atque hæc de Statuis quæ in ipso Templo, seu primariâ Templi cællâ. Restabant aliæ, queis in Pronao eius, seu Porticibus, & attributâ illi areâ locus adsignatus. Ex illustrium (vti diximus) Triumphaliumq; virorum erant; qualis *L. Scipionis Asiatici clamydata, & crepidata. quo habitu videlicet,*

Annal. 13. Valer. lib. 3. c. 6.

quia

ruia aliquando vsus fuerat, effigiem suam formatam poni voluit. Erat id Agell. li. 13. quidem Romanis moribus insolens; sed in eâ re Scipiones illi aliquid c. 20. sibi permiserunt. nam & P. Scipionem in Senatu reprehensum legitur, Liu. lib. 29. quod inter consilia & molitiones Africanæ expeditionis, *cum pallio* Cic. pro Ra- *crepidisq́; obambularet in Gymnasio: libellis etiam palæstræq́; operam daret.* birio Plut. Cat. Cens. Quam sanè maximorum virorum libertatem in secessu Rhodiensi Va'er. ibid. Tiberius Cæs. & in Aegyptio Germanicus liberè imitati sunt: nec Sueton. Tib. Tac. Ann. 12. subito quin audaciores exemplo. Vt ridicula hinc adpareat in statuâ Asiatici quorumdam allucinatio, qui pro *Crepidis Græcanicis*, *crepundijs* eam potius induerunt: crepundijs sanè ipsi & Togâ prætextâ (sed puerorûm) planissimè digni. Fuêre etiam in Capitolio & Palatio statuæ *Trebij Ædilis, quod in Ædilitate suâ aßibus populo frumentum præstitisset; Cæcilij* etiam *Metelli* Pont. Max. in Capitolio, quòd è medijs Plin. lib. 18. c. 3. ignibus arreptum Palladium, periculo suo ingenti cõseruauisset. in cuius Basi omnes sibi honores, quà ob Siculam victoriam, quà pietatem Dionys. li. 2. istam, concessi legebantur. *Æmilij* quoque *Lepidi* pueri, bullata & Valer Max. prætextata, ex S. C.[to] quia eâ ætatulâ progressus in aciem *hostem in-* li. 3. c. 1. *teremerat, ciuem seruârat.* De Statuâ æneâ *Nattæ Pinarij*, signo *Caruilij* ad pedem Colossi Samnitici, statuâ equestri *FabI Max.* propè Tarentinum, ex Cicerone, Liuio, Plinio. Plutarcho suprà iam diximus. De nobili TVRMA. INAVRATARVM EQVESTRIVM apud eumdem Ciceronem legitur in epistolâ ad Pomponium: *At mehercule ego* (inquit) *cùm in Turmâ inauratarum Equestrium, quas hic Metellus in Capi-* li. 6. ad Att. ep. 1. *tolio posuit, animaduertissem in* SARAPIONIS *subscriptione* AFRICANI *imaginem, erratum fabrile putaui.* Sed quæ ea Turma inauratarum Equestrium? num illa fortè quam in Porticu sui nominis Metellus, de Manubijs Macedonicis, posuit loco tantopere à * Velleio, Cicerone, * * lib. 1. alijsque scriptoribus laudato? sed situs ipse repugnat. ad Porticum * in 4. Verr. enim Octauiam Metellina ea Porticus fuit, in Regione aliâ Circi Flaminij: satis remotè à Capitolio. Fatendum est ergo alterum Metellum, Ciceronis σύγχρονον (quò gentilis sui factum imitaretur) similem Turmam in Capitolij ornamentis posuisse. quem ideò ἀνιστορησίαν Turpem commisisse * Cicero scribit, *quòd nescierit proauum suum Cen-* * ibidem. *sorem fuisse.* sic enim legendum omninò eum locum puto, demtà negationis notulâ, quâ Sensus perturbabatur. Is fuit (ni fallor) * Q. Scipio * Dio li. 40. Metellus V. C. Nasicæ filius, Sarapionis Nepos, Censoris Pronepos, Vell. li. 2. in genus hæreditatemque Metelli Pij adoptatus: vnde cognomen illi adhæsit. Hunc opinor Metellum in Porticu Proaui sui, quæ in Capitolio (vt mox docebo) similem gregem posuisse: atque ibi dictam ἀνιστορησίαν commisisse. Sed tuam heic fidem, Amice Lector appello; cui non admiranda prorsus atque incredibilis Templi vnius in Vrbe Romà magnificentia videatur; in cuius Cællis, Porticibus, Fastigio,

Gradibus, Areâ tot pretiosissima signa, tot artificiosissimæ Statuæ, tot Imagines effectissimæ, in queis ars cum pretio, pretium cum artificio portentosâ quâdam riualitate certarent? Nisi fortè *greges* illos *abundantissimos Equorum* & *populum copiosissimum Statuarum* nimiâ sui abundantiâ deformâsse potiùs locum nobilissimum quàm ornâsse conquerare. Sed querellam omnem tollet Pontificia ac Censoria seueritas: quæ nihil nimium aut redundans, nihil Templi splendoribus officiens, in Templo aut areâ, * perstare patiebatur. Legitur enim in verbis Cassij Heminæ, apud Nonium, * *Censores ænea, quæ in Capitolio erant, signa demoliri iussisse.* Vbi scio esse quibus placuerit: *in areâ, in Capitolio.* vel: *aurea quæ in Cap.* cum vulgatâ lectione mutare. tuetur eam tamen Liuius, & I. Obsequens varijs locis, cùm *tempestatibus signa ænea in Capitolio deiecta* prodigijs adscribunt; neque etiam tam antiquis temporibus (teste Plinio *) vel in Diuûm statuis vulgatus adhuc auri luxus erat. vt meritò vitiosa ista correctio viro etiam elegantissimo F. Vrsino olim displicuerit. De M. Aemilio Lepido Pont. Max. Liuius * obseruat, *à columnis Capitolij, quæ incommodè opposita videbantur signa, amouisse.* De Augusto Suetonius, * *ex Capitolinâ areâ propter angustias in campum Martium quasdam contulisse;* quæ posteà à C. Cæsare, peruersè ambitioso atque inuido, *ita subuersa ac deiecta sunt, vt restitui saluis Titulis non valuerint.*

Cassiodor. 7. variar.

* neque etiã Foro aut alijs publicis locis. Plinius lib. 34. c. 6.

* in moliri.

* lib. 34. & alibi.

* lib. 40.

* Calig. c. 34.

CAPVT XXVII.

Signorum περὶ λεπτόμβρα: *vt* Ædilitia *de mulctis.* Canis *Æreus.* Ephœbus *cum Rutro.* Centaurus. κεραυνοπλήξ. Anser *Argenteus. quid* Rutrum, σκαφεῖον, σκαπάνη. περορύττειν. *Varro apud Nonium forsan correctus.*

PRiusquam sermone isto de Signis defungar, non omittenda videntur ea, quæ Aediles in Capitolio de mulctis damnatorum interdum sacrauerunt. Sic T. Liuius * adfirmat *Ædil. Pl. Q. Fuluium Flaccum duo signa aurata,* & *P. Ælium Tuberonem Luciumq́; Lectorium vitio creatos signa* III *ex mulctatitio argento facta ibidem posuisse.* Iidem Clypea sumtuosa & Quadrigas inauratas interdum obtulerunt, quæ * suprà recensebam. Vt antiquæ illi R. P. nihil appareat antiquius etiam fuisse, quàm ex occasione qualibet Deorum ornandorum studium ostendere. Non omittendus etiam nobilis ille Canis æreus in cællâ Iunonis, vulnus suum lambens. *cuius eximium miraculum* (inquit Plinius) *non eo solum intelligitur* QVOD IBI DICATVS FVERAT; *verùm & nouâ satisdatione. nam summa nulla par videbatur.* CAPITE TVTELARIVM CAVERE *pro eâ instituti publici fuit.* Pari miraculo fuiss-

* lib. 30. & lib. xxx.

* cap. 15.

lib. 34. c. 7.

fuisse oportet *Ephæbum* illum *rutrum tenentem, & Græcorum more arenam ruentem, exercitationis gratiâ*. quod signum Festus auctor * est *Pompeium Bithynicum ex Bithyniâ supellectilis regiæ Romam deportauisse. Rutrum* autem quid sit ostendit eruditissimus Isaacus Casaubonus Lection. Theocritic. c. VI. nimirùm ligo, quo in palæstrâ athletæ præludentes concertabant, quis socium suum longiùs ruendo præuerteret: σκαφεῖον Græcis aut σκαπάνη dictum. idque genus exercitationis eadem linguâ περορύττειν dicebatur. Vtitur illâ voce, præter alios, Varro apud Nonium* Margopoli, περὶ ἀρχῆς, verbis medicū quærentibus: *Cui celer die nos lemnatos logos, Antipatri Stoici filius rutro caput displanat*. vetus liber habebat fide doctissimi Hadriani IunI: δι' ἑνὸς λήμματ@. vnde facilè conjicio legendum: δι' ἑνὸς λήμματ@ λόγυ *Ant. St. f. ϛ. c. displanat*, vel, *complanat*. quod alij codices exprimunt. * λήμματα enim sunt apud Dialecticos τὰ προσλαμβανόμενα: quas Aristoteles προτάσεις appellauit. quamuis CL. Victorius in Varronianis verbis διλήμματ@ rectius putauerit, quem, si libet, libro XXIII. Var. Lect. vide. Magnam quoque elegantiam habuisse credo Centaurum illum, quem suâ ætate, in Capitolio, Cicero * ictum de cælo commemorat: vnà cum Portis in Auentino, hominibusque, & ædibus aliquot Romæ & Tusculi sacris. Fuit & argenteum Anseris simulacrum in Templi Porticu positum. eius scilicet memoriæ celebrandæ, qui (vt Rudini * Poëtæ verbis loquar)

*in Rutrum.

* in Rutrum & Vitruuius subinde.

* Cic. 2. de Diuin.

* 1. de Diuinat.

EnnI apud Macrob.

Quâ Galli furtim noctu summa Arcis adorti
Mœnia concubiâ;

vigiles excitauit, & hostis indicium dedit. eius simulacri Virgilius mentionem facit, in clypeo Aeneæ: 8. Æneid.

In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro Templo, & Capitolia celsa tenebat:
Romuleoq; recens horrebat Regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat.

Vnde Martialis adulatoriè (vt solet) in Apophoretis lemmate *Anser*:

Hæc seruauit auis Tarpeij Templa Tonantis.
Miraris? nondum fecerat illa Deus.

(Domitianus scilicet, postremus Capitolij restaurator, quem idem scriptor *Dominum Deumq;* alibi sic sæpè nominat) Et Sollius Sidonius eleganter Romam alloquens, in Panegyrico Maiorani:

Tum quoque totam aciem Senonum dux garrulus anser
Nunciat, & vestrum vigilat sine milite Fatum.

Lucretius quoque noster, quem primo nominatum oportuit,

Romulidarum Arcis Seruator candidus anser.

quam ob caussam sacræ illi volucri alimenta publicè * decreta sunt, alijque honores adsignati, quos suo loco proferam.

* Cicero pro Roscio. Plut. in Quæst.

CAPVT XXIIX.

Militaria ἀναθήματα Torques. Signa, *aliaq;* insignia *hosti detracta, & arma omnis generis : quibus in re trepidâ nonnunquam vsi.* Tropæa Aurea *C. FlaminI & MarI. ab hoc* capita *etiam* Proscriptorum *Ioui oblata: quemadmodum à Principibus alijs* Arma coniuratorum. *Propertius explicatus.*

SIgnis Imaginibusque varijs Militaria Dona succedant, quæ Ioui Capitolino Duces Romani Victores, tanquam victoriæ omnis auctori atque arbitro, contulêre. Ita L. Aemilius Cos. de Gallis triumphans (teste Polybio) τὸ Καπιτώλιον ἐκόσμησε τοῖς τε σημαίαις καὶ τοῖς μανιάκοις. id est, *Capitolium signis eorum & Torquibus ornauit.* Quid sint autem οἱ μανιάκοι idem scriptor explicat disertè, verbis ibi subiunctis: Τοῦτο δ᾽ ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον ὃ φοροῦσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸ τράχηλον οἱ Γαλάται. *Torques scilicet siue armillæ quibus & collum & brachia circa manus Galli reuincirent.* ita M. Claudius Marcellus (apud Liuium) *Torquem aureum magni ponderis de prædâ Boiorum & Insubrum Ioui in Capitolio dicâsse* legitur. Et L. Martius, Scipionum in Hispaniâ vltor, *clypeum aureum, vel argenteum, cum effigie Barchini Asdrubalis* Capitolio dedisse. quod alibi diximus. & D. Augustus auctoritate Horatij:

λογ. ἱστ. β.

lib. 33.

——Signa nostro restituit Ioui,
Direpta Parthorum superbis
Postibus.

quod fortasse de signis Crassianarum legionum recuperatis, & in Templo Martis Vltoris Capitolini repositis commodiùs interpretari possis. Nec Duces modò ipsi Triumphantes, verùm etiam milites videntur aliquid è bello raptum in Templis posuisse. id enim dicere videtur Lucanus, vbi Scæuam fortissimum Cæsarianum adloquitur occisum:

vide infrà cap. 39.

lib. 6.

Non tu bellorum spolijs ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis vlulare Triumphis
Infelix.

& Tertullianus noster, libro de Resurrect. Carnis: *Gladius suus bene de bello cruentus, & melior homicida, laudem suam consecratione pensabit.* Inde varietas illa huiusmodi Donorum nata, quam è Virgilio supra Cap. XV. & imitatore eius Sillio licet adumbratam cernere. cuius hæc verba sunt:

lib. 1.

In

In foribus sacris, primoq; in limine Templi,
Captiui currus belli decus, armaq; rapta
Bellantûm Ducibus, sæuaq; in Marte secures,
Perfossi clypei, & seruantia tela cruorem
Claustraq; portarum pendent.

dem & Emeriti Milites faciebant, quasi Dijs ob rem bene gestam ratias acturi; vt iam tantum non armamentaria ipsa Templa essent. Quæ consuetudo ad priuatarum etiam domuum postes atque atria aullatim transijt, vt viri docti plures iam ante me obseruârunt. Hinc iam factum vt dubijs R. P. temporibus arma ista conuellerentur, & iuentuti in militiæ vsum distribuerentur, habito dilectu. Valerium Maximum audi id asserentem lib. VII. cap. de Necessitate: *Cannensis* inquit) *clades adeò vrbem nostram vehementer confudit, vt M. Iunij perâ, Dictaturâ Remp. administrantis, spolia hostium, affixa Templis, Deorum numini consecrata, instrumenta militiæ futura conuellerentur, ac prætextati pueri arma induerent.* Eò respexit haud dubiè grandis ille (si uis) Poëta Statius in III. amœnissimæ Thebaïdos:

Tantus in attonitos cecidit Deus: arma paternis
Postibus, & fixos Superûm ad penetralia currus
Vellere amor.

t lib. XII. eiusdem:

——— Patrijs modò fixa reuellunt
Arma Dijs, clypeisq; obducunt pectora fractis.

l fecisse Lucanus Ariminenses etiam scribit, Cæsare vi armatâ illis dpropinquante: lib. I.

Diripiunt sacris affixa Penatibus arma
Quæ pax longa dabat. nudâ iam crate fluentes
Inuadunt clypeos, curuataq; cuspide pila:
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.

um Ritum arma sacrandi in periculo suo etiam Principes tenuerũt. idelicet vt ensem aut pugionem, quo petiti essent, Dijs offerrent. sic lero ab coniuratione Pisonianâ liberatus *eum pugionem*, quem Scæinus Templo Salutis in Etruriâ, siue (vt alij tradiderunt) Fortunæ Ferentanæ detraxerat, *apud Capitolium sacrauit, inscripsitq;* IOVI VINICI. sic Caligula antea *tres gladios, in necem suam præparatos*, MARTI LTORI *addito elogio consecrauerat.* & A. posteà Vitellius *pugionem, uo se Otho occiderat, in Agrippinensem Coloniam misit Marti dedicanum.* Longè tamen istorum superstitionem immanitas vicit C. Marij qui teste * Orosio) *capita proscriptorum* ad huc sanguine fluentia Caitolio obtulit, & conuiuijs, ad oculorum quasi saturitatem, spectana ingessit. Neque hoc facere vir iste erubuit in eo loco, qui præclara la Tropæa sua Aurea de Cimbris atque Iugurthâ paullò antè rece-

Tac. Ann. 15.
Sueton. Calig. Dio lib. 59.
Suet. Vitell.
*li. 5. c. 18.
Plutarch. in Cæsare.

p rat,

perat, nobilissimas etiam Statuas quamplures sibi dedicatas haberet quæ ab inimico eius atque æmulo L. Sullâ deiecta, in Aedilitate su. Cæs. Iulium, magnificentiâ incomparabili, noctu ferunt restituisse non sine graui Q. Catuli & optimatum omnium indignatione. Meminit horum C. Marij monimentorum Sext. Propertius, in Elegei de Cleopatrâ:

ibidem & Sueton. Cæs. c. 11.

Fœdaq; Tarpeio conopæa tendere saxo,
Iura dare STATVAS *inter &* ARMA MARI.

Arma enim rectè vocantur à Poëtâ, quòd variâ armorum miscell. Tropæorum moles construeretur. vt præter alios multos Virgiliu ostendit initio XI. Aeneid. cum Statio Papinio, sub finem II. Thebaïdos; & nobilia illa Tropæa Mariana testantur de Cimbris Teutonisque lapidea, quæ à Castello Aquarum (vbi quondam constiterant in suggestum Capitolinum S. P. Q. R. transferri nuper iussit. vt Antiquorum aureorum memoriam, quanquam in dissimili materiâ ciuibus hospitibusque renouaret. Vnus præter Marium C. Flaminius Cos. (teste Iulio Floro) cùm de Romanorum militum prædâ Marti suo Torquem Galli vouissent, *de Torquibus eorum aureum Tropæum* IOVI ROMANO *erexisse* legitur. Ita bis omninò (quod obseruauerim) ex deuictâ Transalpinâ gente Aureorum Trophæorum ornamenta Capitolium recepit.

lib. 2. c. 4.

CAPVT XXIX.

Tabulæ *etiam* pictæ *in Capitolij ornatu. eæ ferè Triumphales, aut ab hostibus captæ. L. MummI Tabula Achaïca, & M. FuluI præda Ambraciensis. Mos Templa pingendi in Italiâ & Græciâ antiquissimus: idq; fere bellorum monimentis. Romæ publica multa sic etiam ornata.* ποικίλη *Atheniensium.* Tituli Victoriarum *picturis adiuncti, Saturnio versu. Similes è Liuio alijsq; Tituli allati.* Tabulæ Honorum *ad pedes Iouis depositæ, aureis litteris conscriptæ.* Annales Maximi.

IN Donis Militaribus & Tabulæ picturarum erant; quæ vel ex hostili loco captæ, vel à Triumphalibus viris positæ, Capitolium exornabant. C. Plinius lib. XXXV. c. IV: *L. Scipio Tabulam Victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuit.* & eiusdem libri c. X: *Parrhasius Ephesi natus pinxit, præter alia multa,* THESEA, *qui Romæ in Capitolio fuit: & nauarchum thoracatum.* illos (opinor) ex prædâ aliquâ transmarinæ Vrbis. Nam in potestate erat eorum, quorum auspicijs bellum gerebatur, ex deuictis populis signa eorum, statuas, picturasque, etiam in Tem-

Templis consecratas, auferre. Desinebant enim religiosa esse, aut sacra: meritoque ad fiscum redigi poterant. vt à I. C.tis * diligenter est obseruatum. Vnde acerbus ille aculeus M. Tulli lib. IV. in Verrem, de Tabulis Mineruæ Syracusanæ, quas *Marcellum* (inquit) *hostem seruauisse*: Verrem, *Prætorem P. R. diripuisse*. Primus legitur L. Mummius, vir aliàs minimè comis, Aristidæ Tabulam, ex victoriâ Achaïcâ, in Cereris Delubro Romæ posuisse. Post hunc (inter alios victores) M. Fuluius Cos. ex Ambraciâ, Regiâ Pyrrhi, quicquid signorum aut Tabularum esset, Romam ad Triumphum domumque suam exornandam transmisisse: quamobrem magna illi apud ciues suos inuidia conflata est. Moris autem fuisse huiusmodi picturis etiam in Italiâ Templorum parietes conuestire, Poëmatium antiquissimum ostendit, quod in Templo Ardeæ legisse & exscripsisse se Plinius fatetur:

*ad Tit. DD. de iure Fisci.

Plin. lib. 35. c. 4.

Liu. lib. 38.

ibid. c. 10.

Dignis digna loca picturis condecorauit
REGINAE IVNONIS, SVPREMI CONIVGIS, *Templum*
MARCVS LVDIVS *Elotas, Ætoliâ oriundus;*
Quem nunc, & pòst semper, ob artem hanc ARDEA *laudat.*

& quæ de Fabio Pictore idem scriptor adfert dicti libri cap. IV. *Princeps eius cognominis* (inquit) *ipse Ædem Salutis pinxit anno V. C.* CCCCL. *quæ pictura durauit ad nostram memoriam, æde* CLAVDI *principatu exustâ.* idemque * Plinius cum Pausania innumerabilia adfert exempla Templorum Romæ atque Græciæ venustissimis picturis radiantium. Picturæ autem illæ Martiales potissimùm erant, id est, rerum præclarè in bello gestarum. sic L. Scipio victoriæ (quam diximus) Tabulam in Capitolio posuit. sic Agathocles Siculorum Rex equestrem suam pugnam, in Aede Mineruæ Syracusanæ, quæ in insulâ. sic Sempronius Gracchus (is qui Sardiniam subegit) Sardiniæ Insulæ formam, & & in eâ simulacra pugnarum picta in æde Matris Matutæ. Ad eam consuetudinem omninò respexit Tydeus apud Statium Mineruæ Templum voturus:

* toto lib. dicto.

Cic. lib. 4. in Verrem.

Liu. lib. 41.

Heic ego maiorum pugnas, vultusq; tremendos
Magnanimûm effingam Regum, figamq; superbis
Arma Tholis.

& princeps vates in principe Aeneidos suæ libro. vbi de Templo Carthaginiensi ab Aenæâ conspecto:

——— *videt Iliacas ex ordine pugnas:*
Bellaq; iam famâ totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamumq;, & sæuum ambobus Achillem.

Nec in Templis modò Romæ, sed in Foro, Rostris, Porticibus, curiâ, aut alio quouis publico monimento eæ Tabulæ constitutæ. Vt * Pinacothecas taceamus, queis lautiores ciues villas & domos suas etiam

* Plin. ibid. Capitolin. in Maximin.

priuatim exornabant. In Porticibus verò huiusmodi victoriarum simulacra ponere, Atheniensium inuentum fuisse quidam putant; qui victoriam suam contra Persas & Medos publicè depinxissent in Porticu, quæ à varietate picturæ * ποικίλη, alioque nomine ζοά aut πεισιανάκτειος appellata. Talem fuisse Linterni fingit Silius, quam Annibal Campaniæ victor non sine bile spectârit; quæ P. R. de Carthaginiensibus victorias contineret. Talis etiam in Vrbe erat * *Septimiana* (quam de Patris nomine Caracalla vocari iussit) quæ gesta Septimij omnia, & Triumphos, & bella, nè plures recensendo extra oleas nostras nimiùm abeamus. Addebantur & picturis aliæ Tabulæ subindè, quæ literis grandibus indicem explicarent, rerum à Ducibus. P. R. strenuè gestarum. Nam Gracchana Tabula (quam diximus) ad ædem Matutæ posita, talem indicem habuit:

* Cornel. Nepos miltiade. Laertius Zenone. Suidas

* Spartian in Caracalla.

Liu. lib. 41.

TI. SEMPRONI. GRACCHI. COS. IMPERIO. AVSPICIOQVE
LEGIO. EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM. SVBEGIT
IN. EA. PROVINCIA. HOSTIVM. CAESA. AVT. CAPTA
SVPRA. LXXX. MILLIA. RE. PVBLICA. FELICISS.
GESTA. ATQVE. LIBERATIS * . . . . VECTIGALIB.
RESTITVTIS. EXERCITVM. SALVVM. ATQVE.
INCOLVMEM. PLENISSVMVM. PRAEDA. DOMVM
REPORTAVIT. ITERVM. TRIVMPHANS. IN. VRBEM.
ROMAM. REDIIT
CVIVS. REI. ERGO. HANC. TAB. DONVM. IOVI. D.

* videtur aliquid deesse.

Eæ Tabulæ *Tituli Victoriæ* vocabantur, in Capitolio potissimùm positi. Attilius Fortunatianus, vbi de Saturnijs versibus: *Apud nostros in Tabulis antiquis, quas Triumphaturi Duces in Capitolio figebant, Victoriæ suæ Titulum, Saturnijs versibus prosequebantur. talia reperi exempla ex Regilli Tabulâ:*

DVELLO. MAGNO. DIRIMENDO. REGIBVS.

& infra, in Acili Glabrionis Tabulâ:

FVNDIT. FVGAT. PROSTERNIT. MAXIMAS LEGIONES.

idemque scriptor alio loco, de eodem versu: *Hic versus obscurus quibusdam videtur, quia passim, & sine curâ, eo homines vtebantur. maximè tamen Triumphaturi in Capitolio Tabulas huiusmodi versibus incidebant:*

SVMMAS. OPES. QVI. REGVM. REGIAS. REFREGIT:

Similia his sunt quæ ex Donatiano Grammatico adferuntur à CL. V. Petro Ciacconio, in eruditissimo ad *Columnam Duiliam Rostratam* Commentario. Saturnius autem versus (vt οὐδ᾽ πάρεργον hoc dicam) is est *cui prisca apud Latinos ætas tanquam Italo & indigenæ Saturnio nomen dedit.* quorum tamen errorem Marius Victorinus * redarguit III. de Metris. Græcis enim scriptoribus quà Tragicis, quà Comicis, æquè osten-

* & Terentianus Maurus, vbi de hoc versu.

ostendit priùs fuisse vsurpatum. constabat is plerumque pedibus sex, & semipede, tribus Iambis vdelicet cum Syllabâ & Tribus Trochæis: qualis est iste,

Dabunt malum Metelli Næuio Poëtæ. Victorin. ibidem.

quanquam antiqui non semper eam legem obseruauerint; sed *præterquam quod durissimos fecerunt, etiam alios longos, alios breuiores inseruerunt.* quorum exempla apud Grammaticos licebit reperire, & præcipuè apud suauissimæ difficultatis artificem Terentianum, opusculo de Metris. Aemilij Regilli Triumphalis in Capitolio Tabulæ (cuius Fortunatianus meminit) apud Liuium exemplum adhuc superat, truncum, mutilum, & à variè à librarijs corruptum. quale tamen cunq; est non pigebit adjicere:

. . . .

DVELLO. MAGNO. REGIBVS. DIRIMENDO
CAPVT. * SVBIGENDIS. PATRANDAE. PACIS *emendat Sigon. *Capiendis, subigendis, patrandæ paci.*
HAC. PVGNA. EXEVNTI. L. AEMILIO. M. AEMILI
F. AVSPICIO. IMPERIO. FELICITATE. DVCTVQ. EIVS
INTER. EPHESVM. * CAMOCHVMQ. INSPECTANTE * idem: *Samum Chiūq.*
COS. IPSO. ANTIOCHO. EXERCITV. OMNI. EQVITATV
ELEPHANTISQ. CLASSIS. REGIS. ANTIOCHI. * ANTEA * idem: *Ante diem* XI. *Kal. Ianuar.*
SIC. VICTA. FVSA. CONTVSA. FVGATAQ. EST
IBIQ. EO. DIE. NAVES. LONGAE. CVM. OMNIB. SOCIIS
CAPTAE. XLII. * EA. PVGNA. PVGNATA. REX * al. LXII.
ANTIOCHVS. REGNVMQ. EIVS . . . .
. . . .
EIVS. REI. ERGO. AEDEM. LARIB. PERMARINIS. VOVIT

Triumphum autem Naualem egit L. Aemilius Regillus Præt. de Antiocho, anno V.C. DLXIV. (secundum Fastos Capitolinos) ad Kal. Februarias eamque Aedem LX. posteà annis M. Aemilius Cens∫. dedicauit, alij autem Tituli, siue Tabulæ, quarum Fortunatianus meminit, vt M'. Acilij Glabrionis, qui vno ante Regillum anno de eodem hoste triumphauerat; cæterorumque Ducum, vetustate temporum planissimè perierunt. Σύστιχος autem ille superiori mos, atque adeò heic non omittendus, decretos Principibus honores in Tabulas aut columnas referre, & publicè alibi, vel in Capitolio, proponere. Eò facit testimonium EnnI de Africano, apud * Trebellium: *Quantam Statuam faciet P. R. quantam columnam quæ res tuas gestas loquatur!* quem honorem statuis antiquiorem Plinius adfirmat lib. XXXIIII. c. V. Exemplum est in Dione Cassio, vbi de S. C.tis in honorē Cæsaris μάλα κολακικῶς factis: *Decora hæc in argenteis columnis litteris aureis perscripserunt, & sub pedibus Iouis Capitolini collocauerunt.* Ritum istum litteris aureis scribendi Tacitus etiam tangit in IV. Annali: *Atque*

Liu. lib 37.
* in Claudio.
lib. 44.

Haterius cùm eius diei S. C.[ta] (de Tiberij honoribus) *aureis litteris figenda in Curiâ censuisset, deridiculo fuit:* & Sidonius Apollinaris I. Epistolar. in fine : *Dignum Poëma quod perennandum apicibus auratis iustè Tabula Rostralis acciperet, aut etiam Capitolina.* nisi ad consuetudinem alteram ducere hoc malimus, quâ victoris in Musicâ commissione carmina simili magnificentiâ Ioui dicabantur, vt suo * loco dicemus. Similes Tabulæ istis erant Annales Maximi, de queis Macrobius III. * Saturnalior. *Pontificibus* (inquit) *permissa est potestas memoriam rerum gestarum in Tabulas conferendi, & hos Annales appellant equidem Maximos, quasi à Pontificibus Maxx. factos. Vnde ex personâ Ænææ ait (Virgilius)*

* Syntag. II.

* cap. 2.

Et vacet Annales nostrorum audire laborum.

CAPVT XXX.

De Tabulis æneis *aliquid interpositum, quarum magnus in Capitolio numerus. Mos eas in Curiâ aut Templis ponendi : tandem in Ærario.* Tabularium, Capitolinum, Palatinum, *aliaq́ue P. R. Quid* Æra figere *aut* refigere. *Olim varia Tabularum materia. Earum in Capitolio series atque ordo. Exempla duarum prolata.* Leges Sacratæ *quæ.*

QVia in Tabulas Capitolinas incidimus, omissis tantisper Donarijs inseramus etiam illas quæ S. C.[ta], Principum Rescripta, Plebiscita, Magistratuum Edicta, Leges, Federa, Priuilegia & his similia aut agnata continerent. Quarum Tabularum ∞. ∞. ∞. quæ vnà cum nobilissimo Templo conflagrârant, restituenda Vespasianus suscepit, vndique vestigatis exemplaribus. Nequis exiguum harum numerum & vix ἀξιομνημόνευτον fuisse sibi persuadeat. Quæ omnes Tabulæ num in ipso summo Templo repositæ, an adiuncto ei Tabulario seruatæ sint haud procliue adeò sit dicere, TABVLARI quidem CAPITOLINI meminit Vetus apud Marlianum Inscriptio, in quâ legimus Q. LVTATIVM. Q. F. Q. N. CATVLVM COS. SVBSTRVCTIONEM. ET. TABVLARIVM. DE. SVO. FACIENDVM. COERAVISSE. Nisi fortè stultiuidi exscriptores isti fuerint, & pro TABVLATO Tabularium supposuerint, quæ suspicio nobis incidit. Fundus tamen vulgatæ lectioni Polybius qui lib. Histor. II. vetustissimum Romanorum & Carthaginiensium Fœdus ad sua vsque tempora mansisse scribit ἐν χαλκώμασι, παρὰ τὸν Δία τὸν Καπιτώλιον: ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ. Recepta tamen etiam ab antiquo consuetudo promulgatas iam & in Aeneis Tabulis incisas Leges ad Deorum Templa

Suet. Vespas. Tac. 4. Hist.

templa (vbi custodiendæ reponerentur) deferri. Sic inuenimus apud Liuium * *L. Valerio & M. Horatio Coss. institutum vt S. C.ta in Ædem Cereris ad Ædiles Pleb. deferrentur, quæ anteà arbitrio Coss. supprimebantur vitiabanturq́.* Sic apud eumdem Scriptorem *Legem* * *Iciliam* de Iure Populi & Tribuniciæ Potestatis, *aliasq́ Sacratas Leges* apud Dianæ in Auentino fuisse repositas. Quæ sint autem *Sacratæ Leges* Festus Pompeius explicauit hac ratione: *Quia illis sanctum erat vt si quis aduersus eas fecisset sacer alicui Deorum esset cum familiâ pecuniaq́.* De Fœderibus etiam constitutum quò sanctiora & relligiosiora essent, vt in Capitolio alijsque Templis seruarentur: exemplo tamen ijs (ad quos pertinerent) transmisso. quod è Liuio discimus lib. XXVII. his verbis: *Hæc conuenerunt, conscriptaq́ biennio pòst Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio à Romanis, vt testata sacratis monimentis essent, sunt posita.* Et è SS. Litteris lib. I. Machab. c. VIII. * *Hoc rescriptum est quod rescripserunt in Tabulis æreis, & miserunt in Ierusalem vt esset apud eos ibi memoriale pacis & Societatis.* Iosephus quoque de Fœderibus cum suâ gente initis, scriptoque consignatis lib. XIV. Antiquit. c. XVI. quorum exempla ait ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, καὶ Σιδῶνι, καὶ Τύρῳ, καὶ ἐν ἀσκαλῶνι, καὶ ἐν τοῖς ναοῖς fuisse consecrata. Fœdus item antiquissimum P.R. cum Latinis Dionysii ætate in Capitolio visebatur columnæ æneæ Græcis insculptum litteris. In Curiâ etiam & Rostris monimenta istiusmodi spectata fuisse facit Annalium scriptor * in Actis TiberI.: *Atque Haterius cùm eius diei S. C.ta figenda Aureis Litteris in Curiâ censuisset, deridiculò fuit.* Et M. Tullius in Oratione pro Balbo: *Cum Latinis omnibus ictum Fœdus Sp. Caßio, Postumio Gemino Coß. quis ignorat? quod quidem nuper in columnâ æneâ meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse.* Qui mos videtur deinde omissus, & ad Præfectos Aerarij omnis Tabularum Publicarum cura translata: nisi quod Prærogatiua sua & vetus consuetudo Ioui Capitolino subindè relicta; quasi loci istius sanctimonia ac religio plurimum auctoritatis Tabulis ipsis conferret. Vnde & Numen quoddam habere creditæ, fide Vraniæ Tullianæ, in I. de Diuinat.

> *Tum species ex ære vetus, generosaq́ Nattæ*
> *Concidit, elapsaq́ vetusto* NVMINE LEGES.

Quibus equidem in verbis Prodigium Capitolinum tangit, de quo idemet sæpè alibi: tum præcipuè Catilinariâ III. cùm ait: *Memoriâ tenetis Cottâ & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cùm & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & Legum æra liquefacta.* Aeneæ igitur omnes eæ Tabulæ erant, atq; ideò *Æra* ἁπλῶς sic interdum vocata. Idem Cicero ad Familiar. VII. ep. I. *Cuius Æra refigere debebamus, eius etiam chirogra-*

Marginal notes: * lib. 3. & Seru. in 4. Æn. — * ibidem. — * vide etiam ibid. c. 14. — Dionys. Halic. lib. 4. — * Tac. Ann. 4. — Seru. in 2. Georg. Tacit. Ann. 13.

rographa defendimus? Dicebantur autem *refigi leges* cùm abolerentur.
6. Æneid. Virgilius ex Vario:

——*fixit leges pretio, atque refixit;*

figi, cùm promulgarentur. * Ouidius:

* 1 Metam. quamuis alij aliter legant.

——*nec verba minantia fixo*
Ære legebantur.

Plautus Trinummo:

Eæ miseræ etiam ad parietem sunt fixæ clauis ferreis.

Quanquam olim ligneæ & eboreæ etiam Tabulæ essent. Vnde de XII non leuis quæstio est, quâ tandem materiâ in publico primùm sint positæ, *Æneas* opinantur fuisse Diodorus, Dionysius, Liuius. *Eboreas* M. Tullius in laudata Catilinariâ. *Roboreas* siue ligneas Pomponius de origine Iuris. nisi mendum ibi sit, & pro *roboreæ, eboreæ* legendum sit. quod Criticis quibusdam est visum. sed totam eam ζήτησιν eruditè atque eleganter olim tractauit eruditissimus Brodæus lib. IV. Miscellaneorum c. XII. cuius scrinia non compilo. Distinguebantur huiusmodi Tabulæ in Capitolio characterum quorumdam notis, paginarum numeris, & loculorum diuersitate; vitandæ scilicet in tanto numero, confusioni. Ostendit monimentum vetus Aquileæ, ad exemplar Capitolinæ Tabulæ descriptum, quod à Fuluio Vrsino communicatum sibi Lipsius olim in Tacito vulgauit; nos fide Lipsi iterùm adscribemus:

IMP. CÆSAR. VESPASIANVS AVG.
PONT. MAX.
TR. POT. II. IMP. VI. PP. COSS. III. DES. IIII.
VETERANIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE
RAVENATE. SVB. SEX. LVCILIO. BASSO. QVI
SENA. ET. VICENA. STIPENDIA. AVT. PLVRA
MERVERVNT. ET. SVNT. DEDVCTI. IN. PANNO-
NIAM. QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA. SVNT
IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM
DEDIT. ET. CONNVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS
TVNC. HABVISSENT. CVM. EST. CIVITAS. IS
DATA. AVT. SIQVI. CÆLIBES. ESSENT. CVM
I·IS. QVAS. POSTEA. DVXISSENT. DVMTAXAT
SINGVLI. SINGVLAS. NON. APRIL. CÆSARE
AVG. DOMITIANO. CN. PEDIO. CASTO. COS.
ILATORI. VENETI. F. CENTVRIONI. AMEZEIO
DESCRIPTVM. ET. RECOGNITVM. EX. TABVLA
ÆNEA. QVÆ. FIXA. EST. ROMÆ. IN. CAPITOLIO
AD. ARAM. GENTIS. IVLIÆ. DEFORAS. PODIO
SINISTERIORE. TAB. I. PAG. II. LOC. XXXXIIII.

Adscri-

Adscribemus & Græcum S. C. breuiusculum è Iosepho: quò Antiquitatis illius Venerandæ ex Vtriusque Linguæ vetustis Tabulis, in Capitolio olim fixis, recens aliquod μνημόσυνον Lectori nostro repræsentetur. Ait igitur Iosephus de Cæsare: Ἐπιτρέπει δὲ καὶ Ὑρκανῷ τὰ τῆς πατρίδος ἀναστῆσαι τείχη, ταύτην αἰτησάμενον τὴν χάριν. ἐρρίπτο δὲ ὑπὸ Πομπηίου καταβαλόντος. καὶ τοῦτ' ἐπιστέλλει τοῖς ὑπάτοις εἰς Ῥώμην, ἀναγράψαι ἐν τῷ Καπιτωλίῳ. καὶ τὸ γενόμενον ὑπὸ τῆς συγκλήτου δόγμα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον:

ΛΕΥΚΙΟϹ. ΟΥΑΛΕΡΙΟϹ. ΛΕΥΚΙΟΥ. ΟΙΥΙΟϹ
ΣΡΑΤΗΓΟϹ

ΣΥΝΕΒΟΥΛΕΥϹΑΤΟ. ΤΗ. ΣΥΓΚΛΗΤΩ. ΕΙΔΟΙϹ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΙϹ. ΕΝ. ΤΩ. ΤΗϹ. ΟΜΟΝΟΙΑϹ. ΝΑΩ.
ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ. ΤΩ. ΔΟΓΜΑΤΙ. ΠΑΡΗϹΑΝ. ΔΕ
ΛΕΥΚΙΟϹ. ΚΩΠΩΝΙΩϹ. ΛΕΥΚΙΟΥ. ΟΙΤΟϹ. ΚΑΙ
ΠΑΠΙΡΙΟϹ. ΚΥΡΙΝΑϹ. ΠΕΡΙ. ΩΝ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟϹ
ΙΑϹΟΝΟϹ. ΚΑΙ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟϹ. ΔΩΡΟΘΕΟΥ. ΙΟΥ-
ΔΑΙΩΝ. ΠΡΕϹΒΕΥΤΑΙ. ΑΝΔΡΕϹ. ΑΓΑΘΟΙ. ΚΑΙ
ΣΥΜΜΑΧΟΙ. ΔΙΕΛΕΧΘΗϹΑΝ. ΑΝΑΝΕΟΥΜΕΝΟΙ
ΤΑϹ. ΠΡΟΥΠΗΡΓΜΕΝΑϹ. ΠΡΟϹ. ΡΩΜΑΙΟΥϹ
ΧΑΡΙΤΑϹ. ΚΑΙ. ΤΗΝ. ΦΙΑΛΗΝ. ΚΑΙ. ΑϹΠΙΔΑ
ΧΡΥϹΗΝ. ΣΥΜΒΟΛΟΝ. ΤΗϹ. ΣΥΜΜΑΧΙΑϹ
ΓΕΝΟΜΕΝΗΝ. ΑΝΗΝΕΓΚΑΝ. ΑΠΟ. ΧΡΥϹΩΝ
ΜΥΡΙΑΔΩΝ. ΠΕΝΤΕ. ΚΑΙ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΥΤΟΙϹ. ΗΞΙΩϹΑΝ. ΔΟΘΗΝΑΙ. ΠΡΟϹ. ΤΕ
ΤΑϹ. ΑΥΤΟΝΟΜΟΥΜΕΝΑϹ. ΠΟΛΕΙϹ. ΚΑΙ. ΠΡΟϹ
ΒΑϹΙΛΕΙϹ. ΥΠΕΡ. ΤΟΥ. ΤΗΝ. ΤΕ. ΧΩΡΑΝ
ΑΥΤΩΝ. ΚΑΙ. ΤΟΥϹ. ΛΙΜΕΝΑϹ. ΑΔΕΙΑϹ
ΤΥΓΧΑΝΕΙΝ. ΚΑΙ. ΜΗΔΕΝΑ. ΑΔΙΚΕΙϹΤΑΙ
ΕΔΟΞΕ. ΔΕ. ΣΥΝΘΕϹΤΑΙ. ΦΙΛΙΑΝ. ΚΑΙ. ΧΑΡΙΤΑϹ
ΠΡΟϹ. ΑΥΤΟΥϹ. ΚΑΙ. ΟϹΩΝ. ΕΔΕΗϹΤΗϹΑΝ. ΤΥΧΕΙΝ
ΤΑΥΤΑ. ΑΥΤΟΙϹ. ΠΑΡΑϹΧΕΙΝ. ΚΑΙ. ΤΗΝ. ΚΟΜΙ
ϹΤΕΙϹΑΝ. ΑϹΠΙΔΑ. ΠΡΟϹΔΕΞΕϹΤΑΙ
ΤΑΥΤΑ. ΕΓΙΝΕΤΟ. ΕΠΙ. ΥΡΚΑΝΟΥ. ΑΡΧΙΕΡΕΩϹ
ΚΑΙ. ΕΘΝΑΡΧΟΥ. ΕΤΟΥϹ. ΕΝΝΑΤΟΥ. ΜΗΝΟϹ
ΠΑΝΕΜΟΥ

Erant & priuata Cæsarum Tabularia, siue ἀρχεῖα Palatina, quorum veteres inscriptiones mentionem faciunt, & Hyginus Aug. Cæs. (nisi fallor) Libertus in libello, *de Limitibus constituendis*, his verbis: *Libros æris & Typum totius perticæ* * *lineis descriptum secundum suas terminationes, asscriptis* * *finibus, Tabulario Cæsaris inferemus.* paullò etiam infrà: *& quidquid aliud ad instrumentum mensorium pertinebit, non solùm* * al. linteis. * al. affinibus

Colo-

Colonia, sed & Tabularium Cæsaris, manu conditoris subscriptum habere debet. Erant & Tabularia alia publica ad Atriū Libertatis, & ad ædem Nympharum, in queis rerum minorum tabellæ, siue Acta publica continerentur. sed quia istæ sermonis ἐκβολαὶ institutum nostrum retardant, lectoribusque tædio sæpè sunt & molestiæ; in Capitolium reuertemur.

Liu. lib. 43. Cic pro Milone. Lips. ad An. 5. Taciti.

CAPVT XXXI.

Coronæ Aureæ *Capitolinæ multæ & magni ponderis: Mos & caussa eas dicandi. Ducum quorumdam heic ostentatio. Petillius de Coronâ subreptâ postulatus.* Custodes Capitolij, & Tutellæ *eius* Redemptores. Diadema *Cæsaris in Capitolium missum. Ridicula Marliani negligentia.*

DVcum Triumphantium munus *Coronæ* etiam *Aureæ* erant, egregium Ioui ἀνάθημα: aut Populorum Regumque, P. R. συμμαχίαν sibi istâ ratione gratulantium. Harum quæ in Capitolio magnificentia ac multitudo fuerit; vel ex ijs, quas superstitibus in libris Liuius recenset, aliquam licebit æstimationem facere. Marlianus ὁ τυφλὸς ὁδηγὸς, & secutus eum Rosinus, vnius tantum aut alterius inibi meminerunt. ego ex Liuio istas subnotabam, posterioris maximè generis; Quas dehinc ordine temporum obseruato, tanquam ex Nomenclatore, recitabo.

Liu. lib. 2. Primi (quod sciam) Legati Latinorum, fœdere cum Romanis circa annum V. C. CCLIX. inito, donum Ioui Coronam auream miserunt. quo anno Rex Tarquinius, Capitolij conditor, Cumis extremum diem obijsse creditur.

lib. 3. Anno post eam conditam CCCVI. statim à secessu plebis in montem sacrum, ijdem Latini cum Hernicis, concordiam P. R gratulati, aliam attulerunt.

lib. 7. Anno V. C. CCCCXII. cùm de Samnitibus Triumphatum esset; Carthaginienses Legati gratulatum missi, cum Coronæ aureæ dono XXV. P. quæ in cællâ Iouis poneretur.

lib. 28. Quarto verò & decimo belli Punici, Legati Saguntini cum aliâ Coronâ, incerti ponderis, Ioui item dedicandâ.

lib. 32. Anno V. C. IϽLVII. Legati ab Rege Attalo venerunt cum Coronâ CCLXVI. P. (siue vt alij libri habent) CCLVI.

* anno V. C. IϽ. LXXXIV. lib. 36. Paucis interiectis annis * alia à Rege Philippo Ioui missa, C. P. & ab Alabaudensibus altera, dimidio minor.

lib. 34. Eodem tempore Lampsaceni LXXX. P. Coronam donauerunt, & Pamphyliorum Legati aliam ex viginti millibus Philippæorum factam.

quam

quam ijs Senatus in Capitolio ponere, & apud eam sacrificare permisit. Hæc Populorum aut Principum externorum munera. nec illarum minor numerus, quas Duces Romani Triumphantes Deorum Regi posuerunt; etsi Scriptorum ijs recensendis diligentiam interdum desiderem.

Mamercus Aemilius Dictator traditur Fidenatibus, Faliscis, & Veientibus deuictis, coronam auream *Libræ pondo* ex pecuniâ publicâ posuisse. prout res P. R. tum adhuc inopes erant. Liu. lib. 4.

Aliam *duarum Librarum pondo & Trientis* T. Quinctius Dictator, cùm per nouem dies totidem vrbes, & decimam Præneste cepisset. sic enim pretium eius *Trientem tertium Pondo*, è Cincl Mystagogico, Festus interpretatur.

Quod omnes Triumphantes facere etiam solitos Plinius testatur, vbi de Coronis: *Inde natum* (inquit) *vt etiam Triumphaturis conferrentur in Templis dicandæ.* Vbi de aureis eum loqui Festus ostendit in *Triumphales Coronæ: quas temporibus* (ait) *antiquis propter paupertatem laureas fuisse, quæ* suo tempore *Imperatori Aureæ præferrentur:* Vt dubium non sit quin & artificij præstantiâ, & materiæ pretiositate, ac donantium multitudine, Coronæ Capitolinæ summam loco æstimationem, maximam verò spectantibus admirationem attulerint. Nam (vt stillicidium hauriamus è situlâ) Triumpho vno Scipionis Asiatici, Coronæ aureæ CCXLIII: & altero Q. Fului Flacci, Coronæ aureæ CXXV. prælatæ leguntur. vt Cæsaris Dictatoris & aliorum Triumphos taceamus. quas etsi omnes Capitolino Templo illatas fuisse affirmare constanter non audeam; maximam tamen earum partem non dubito I. O. M. in Templo Maximo esse consecratam. Adhæc Pij Principes, Vespasianus Aug. *Coronas ex Cinnamomo, interrasili auro inclusas, in Templis Pacis & Capitolij dicauit*; & Probus, *Coronas aureas, quas sibi obtulerant omnes Galliæ ciuitates*, IOVI OPT. MAX. DIS. DEABVS, *Senatus manibus*, CONSECRARI *voluit.* Igitur necessarium fuit Thesauris huiusmodi ab iniuriâ defendendis custodes adponi, quos * TVTELLAE CAPITOLI REDEMPTORES appellare videtur Plinius lib. XXXV. c. III. è quorum numero *M. Aufidium* ipse nominat; & Horatius, in Satyris, *Petillium Capitolinum* quemdam, de Coronâ aureâ subreptâ sub Augusto postulatum. qui tamen ægrè defensantibus multis iudicio tandem absolutus est. Vnde *duram* eius *caussam* Horatius vocat Satyrâ X. sed non sine suspicione criminis deinceps ætatem egisse ostendunt ista, quæ decerpsimus, è Satyra IV.

lib 16. c. 3.

Lips. Admir. lib. 2. c. 9.

Plin. lib. 12. c. 19

Vopisc. Aurelian.

* & alibi TVTELARES.

——— mentio si qua
De CAPITOLINI *furtis iniecta* PETILLI
Te coram fuerit; defendas, vt tuus est mos:
Me Capitolinus conuictore vsus, amicóque

que à puero, caussáq; meâ permulta rogatus
Fecit, & incolumis lætor quod viuit in vrbe;
Sed tamen admiror quo pacto iudicium illud
Fugerit.

Numiſmata vetera argentea, capite XII. huius Commentarij poſita; quæ vnâ ex parte Capitolij, ex alterâ Aquilæ, aut Iouis Capitolini effigiem expreſſam habent, cum nomine PETILLIVS. CAPITOLINVS. an ad reum iſtum pertineant, haud procliue adeò ſit dicere: tamen cognomentum iſtud CAPITOLINI ſatis oſtendit penes PETILLIAM Gentem plerumque Capitolij cuſtodelam fuiſſe. In Veteri enim Gloſſario quod LouanI M. S. inſpexi, ſic erat: CAPITOLINVS, *id eſt, Capitolio ſeruiens.* Parum autem abeſt, quin nec immeritò, nec iniuria, factum dicam vt Petilliorum aliquis (etiam innocens) accuſaretur, cùm ijdem ante P. Scipionem Africanum, innocentiſſimum virum, vnà cum Næuio Tribuno Pleb. repetundarum accusâſſent. quem tamen & ſua auctoritas, & P. R. beneuolentia laudabiliter abſoluit. Ex eâ conſuetudine Coronas in Capitolio deponendi feciſſe etiam videatur Dictator Cæſar, cùm Lupercalibus oblatum ſibi à M. Antonio, & Collegijs Sacerdotum, Regale Diadema in Capitolium ſtatim miſit; reſponſo dato: SOLVM IOVEM ROMANORVM REGEM ESSE: quò modeſtiſſimo facto ambitioſiſſimi animi impetum piè prudenterque apud populum Romanum diſſimularet.

Liu. lib. 38. Auctor de Vi. ill. Val. Max. alij.

Sueton. Cæſ. Plutarch. Dio lib. 44.

CAPVT XXXII.

IOVI *tamquam Regi* Purpura *dicata, &* Veſtes *aliæ pretioſæ. quid* Sandyx *in Virgilio & Vopiſco. Donariorum ſumtuoſitas à Platone, Alexandro Seuero, & Lactantio reprehenſa. Lipsi emendatiuncula reiecta. Epitheton* Inane *ferè mortuorum eſſe.*

IGitur quia IVPPITER εἷς τῶν Ῥωμαίων κοίρανος, εἷς βασιλέων βασιλεύς, teſtimonio etiam HoratI:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos imperium eſt Iouis;

alia conſuetudo nata vt inter Donaria Capitolij ſacra *Purpura* etiam *Regia* poneretur. cuius rei clarum teſtimonium eſt in Aureliano Vopiſci, his verbis: *Meminiſtis enim fuiſſe in Templo Iouis Opt. Max. Capitolini pallium breue purpureum laneſtre, ad quod quum matronæ, atque ipſe Aurelianus, iungerent purpuras ſuas, cineris ſpecie decolorari videbantur cæteræ, Diuini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Perſarum ab Indis interioribus ſumtum Aureliano dediſſe perhibetur.* Erat id pallium

Sandyce

Sandyce Indicâ tinctum. cuius vt pretiosissimi muricis Virgilius etiam meminit in Eclogis: Vopisc ibid.

Sponte suâ Sandyx pascentes vestiet agnos. Eclog. IV.

& Sidonius in Epithalamio Polemij & Araneolæ:

Ebria non solùm spirat conchylia Sandyx.

quam *Sandycem* herbam esse putauit interpres Seruius, atque inde Sandycinum fieri colorem. deceptus fortè verbis Plinij * lib. XXXV. cap VI. qui similem (sed immeritò) sapientissimo Poëtæ opinionem attribuit. Erat enim *Sandyx* coloris nomen, cuius compositionem ex Sandarachâ & Rubricâ Plinius docet laudato loco. Vnde & cum *Sandarachâ factitiâ* Vitruuij * quidam confuderunt: quâ de re doctissimos viros Hadrianum Iunium in Nomenclatore, Dalechampium in citatum librum Plinij, & Philandrum (si libet) Vitruuianum Interpretem disputantes vide. De superstitioso Ritu Vestes Capitolio offerendi, sic etiam Lampridius Alexandro. *Dimisso Senatu Capitolium conscendit, atque inde re Diuinâ factâ, & Tunicis Persicis in Templo locatis, huiusmodi concionem habuit.*

* vbi Dalechampium vide.

* lib 7. c. 12.

Tunicæ istæ è prædâ militari erant, atque indè pretium earum colligitur quòd tam nobili in loco fuerint à victore Cæsare locatæ. Quam Donariorum sumptuositatem irrisit è nostris Lactantius lib. II. *His* (Deos intelligit) *Peplos & indumenta preciosa, quibus vsus velaminis nullus est; his Aurum & Argentum consecrant. quæ non tam habent, qui accipiunt; quàm qui illa donârunt.* Et Diuinus apud * Tullium Plato. cuius verba etsi longiuscula, quia Romulæ illius Suadæ ore sonantia, non pigebit exscribere. Ait igitur: *Aurum & Argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis, inuidiosa res est. Tum ebur ex inani corpore extractum, haud satis castum donum Deo.* (Lipsius *ex immani corpore* legebat.) quod non probo. nam & alibi obseruatum epitheton *inane* * ad Funeralia & Mortualia pertinere.) *Iam æs atque ferrum duelli instrumenta, non fani. ligneum autem, quod quis voluerit vno è ligno dedicato: itemque lapideum in Delubris communibus. Textile ne operosius, quàm mulieris opus menstruum. color autem albus præcipuè decorus Deo est. tum in cæteris, tum maximè in textili. tincta verò absint nisi in bellicis insignibus, Diuinissima autem dona habent & formæ, ab vno pictore absolutæ die. itemque cætera huius exempli dona sunto.* Cui Platonicæ doctrinæ Alexander Imperator assentiri visus, qui (teste Lampridio) nihil auri aut argenti in Templis vnquam posuit, semper in ore habens illud Persianum:

* 2. de Legib.

* apud Virgilium, Statium, & alios.

Dicite Pontifices, in sacro quid facit Aurum?

Vsus tamen euicit ut aliter heic Vulgus, aliter Sapientes & cordatiores homines sentirent.

CAPVT XXXIII.

De Columnis Rostratis *aliquid dictum, quæ in Capitolio Æneæ, Inauratæ. Aliæ aliorum locorum. Mos & caussa eas dicandi. eadem cum* Arcubus Triumphalibus *aut* Τροπαιοφόροις. *Hi quoque in Capitolio, etiam extra Romam. magnus eorum in Romano numerus: Ornamenta varia. Antiquariorum De* Arcu Traiani *insignis error.*

DEfunctum me rebar Militaris Munificentiæ adparatu; cùm ecce recordatio oboritur Rostratarum Columnarum, quas in Nauali victoriâ S. P. Q. publicè consecrabat. Plinius lib. XXXIIII : *Antiquior* (Statuis) *celebratio columnarum. sicut C. Duellio, qui primus Naualem Triumphum egit de Pœnis, quæ est etiamnum in Foro.* (cap. 5.) Ea è candido marmore olim fuit Silij testimonio, qualem ipse depictam in Linternate Porticu ab Hannibale conspici fingit: (lib. 6.)

Æquoreum iuxta decus, & nauale Tropæum,
Rostra gerens niueâ surgebat mole columna,
Exuuias Marti, donumque Duilius alto,
Ante omnes, mersâ Pœnorum classe dicabat.

(*in 3. Georg.) Similes columnas Iulius Cæs. Dictator (auctore * Seruio) honori suo Romæ posuit: *vnam in Rostris, alteram ante Circum in parte ianuarum.* Sed & Capitolium (quod volebam) huiusmodi ornamenta habuit, ex ære potissimùm formata. Claudianus enim in Panegyrico ad Honorium numerat in CapitolI ornamentis:

Æraq; vestitis numerosâ puppe columnis
Consita.

quæ in eodem Panegyrico alibi ostendit inaurari solere. sic enim Roma loquitur:

At ego frænabam geminos quibus altior ires
Electi candoris equos, & nominis ARCVM
Iam molita tui, per quem RADIANTE *decorus*
Ingredere TOGA*; pugnæ monimenta dicabam*
DEFENSAM *Titulo* LIBYAM *testata perenni.*
Iamq; parabantur pompæ simulacra futuræ,
TARPEIO *spectanda* IOVI, CAELATA *metallo*
CLASSIS, *vt auratos sulcaret remige fluctus.*

quæ

quæ prolixiùs adscribo, quia plera in ijs Capitolij Ornamenta: *Arcus Triumphales, Tropæa, Tituli,* siue *Indices,* & *Columnæ Rostratæ.* Talem in Capitolio columnam agnoscit & * Liuius *bello Punico priore positam à M. Æmilio Cos. (cui collega Ser. Fuluius fuerat) totam mox ad imum fulmine discussam.* Seruius quoque Honoratus ad Virgilianum illud: * lib. 42.

——— *Nauali surgenteis ære columnas;* Ibid.

Augustus (inquit) *victor totius Ægypti, quam Cæs. pro parte superauerat; multa de nauali certamine sustulit Rostra, quibus conflatis* IV. *effecit Columnas: quæ posteà à Domitiano in Capitolio sunt locatæ.* Vnam earum columnarum, cum statuâ Aug. superpositâ, videre est in veteribus eius Numis; quemadmodùm & Titi Cæs. quos Augusto restituit; & nos post Torrentium aliosque effingi curauimus:

Iulius Philargyrius, alter Virgilij Scholiastes, eum honorem ab Augusto cum M. Agrippâ, genero suo, communicatum putat, qui vnde hoc hauserit nescio. Dio quidem libro LI. *Agrippam,* scribit, *præter alios honores Vexillo cæruleo (quod Naualis victoriæ testimonium esset) à socero donatum;* qui tamen illi honores essent, non expressit. Ex eâdem consuetudine Senatus Galbæ Cæs. *Statuam decreuerat Rostratæ columnæ superstantem in parte fori, quâ trucidatus est; sed decretum D. Vespasianus aboleuit.* Plura non addam in re tam vulgatâ; sed quia (teste * Plinio) eadem Columnarum & Arcuum Triumphalium olim ratio fuit: *attolli supra cæteros mortaleis;* sciat Lector speciosissima hæc Victoriæ monimenta in Capitolino monte sæpè etiam erecta. Cornel. Tacitus in rebus Neronis: *At Romæ Tropæa de Parthis, Arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab Senatu medio adhuc bello; neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spretâ conscientiâ.* significat Senatum etsi rei malè gestæ conscium ornamenta tamen ista, metu Cæsaris, in Capitolio derelinquenda censuisse. Sed numquid Numi quidam Veteres Neroniani eum Arcum adhuc ostendunt? Iudica Lector ex effigie eius, quam ab Amplissimo & Reuerendo V. Dionysio

in 3. Georg. — Sueton. Galba. — * lib. 34. c. 6. — lib. 15.

nysio Villerio nobiscum communicatam, operæpretium putaui heic inserere:

Sicuti & alterius illius, qui in numo Traiani à Choulio, alijsque, vulgâto; cum Inscriptione I. O. M. à Senatu fortè ob victoriam Dacicam erecti. Falsò Antiquarij Iouis Templum esse tradiderunt, errore ducti Inscriptionis; & vel ideo appingendum putauimus.

Agnoscit Traiani Arcum, in foro ipsius, Dio lib. LXVIII. qui an numo isto signatus sit non planè ausim affirmare. certè multa in eo spolia, Tropæa, signa, simulacra Victoriarum expressa. qualia in foro Traiani agnoscit Agellius * his verbis: *In fastigijs fori Traiani simulacra sunt sita, circùm vndiq. inaurata, equorum atque signorum militarium. subscriptumq. est:* EX MANVBIIS. & in Arcubus Capitolinis Claudianus Panegyrico dicto:

* lib. 13.

——————spolijsque micantes
Innumeros ARCVS, *acies stupet igne metalli*:
Et circumfuso trepidans obtunditur auro.

fuit cùm hæc postrema ad Tecti Capitolini deaurationem trahere n, sed

ſed nunc eam interpretationem cum poſteriore non muto. Dicit ecce Poëta, *Innumeros Arcus.* & nos (o vicem rerum humanarum !) laboramus vt vnum aut alterum è veteribus monimentis protrahamus. Septimianum in radice cliui Capitolini, terrâ penè defoſſum, adhuc ſpectamus:* cũ alatis Victoriis, tropæa geſtantibus, terreſtris naualiſq; belli ſimulacris, & hoc Titulo:

* Cuius effigiem quia nullus hactenus non edidit, edendã heic non putaui.

IMP. CÆS. LVCIO. SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI
AVG. PATRI. PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET. PARTHICO
ADIABENICO. PONTIF. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP.
XI. COS. III. PROCOS. ET. IMP. CÆS. M. AVRELIO. L. FIL.
ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST. VII. COS. PROCOS.
P.P. OPTIMIS. FORTISSIMISQ. PRINCIPIBVS. OB. REMPVBLICAM.
RESTITVTAM. IMPERIVMQ. POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM
INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQVE.
S. P. Q. R.

cæteros omnes vnà cum Templo ipſo,

Hauſit longa dies, & inextricabile fatum.

Neque Romæ modò, in principe Terrarum orbis loco, ſed & peregrè in coloniis eadem magnificentia vſurpata. quod in Capitolio Veſontionenſi Sequanorum præclara Triumphalium ἀψίδων monimenta, etiamnum durantia, viuo & ſpectabili argumento cuiuis probauerint.

CAPVT XXXIV.

Ad Templi πάρεργα peruentum. Eximiæ in iis Porticus *à Cenſoribus fabricatæ. penes illos Operum olim cura. ἐλάττωμάτιον in Liuio obſeruatum.* Curia Kalabra. Senatulum. *De vero* Cliui Capitolini *poſitu quæſitum. Alij Capitolij & Arcis aditus.* Centum gradus Concordiæ. *Porticus Temporariæ Cæſ. Suppoſititiæ aliorum.*

ABſoluto Capitolij τῷ ἔργῳ, cum Donariis ornamentiſque ſuis omnibus; reſtant πάρεργα nobiliora quædã, ſeu nobiliſſimi Templi appendices, nec illæ quidem ſub ſilentio nobis tranſmittendæ. In iis primarium facilè locum habent magnificentiſſimæ Porticus, quîs ad inuidiam reliquæ vrbis magna pars Sacri iſtius montis obſeſſa. Virgilius in Aeneid VIII. de iſto loquens:

Atq; heic AVRATIS *volitans argenteus anſer*
PORTICIBVS, *Gallos in limine adeſſe canebat.*

Liuius li. XLI. de Cenſſ.* Q. Fuluio Flacco, & A. Poſtumio Albino: *Cli-*

* anni v. c. DXXIX.

no:*Cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum, ac super id Curiam. Senatulum* aut *Senaculum* quoddam inter Capitolium & forum fuisse Nicostratus * memoriæ prodidit, in libro, qui inscribebatur, *De Senatu habendo.* vbi deinde fabricata est Aedis Concordiæ. quòd si in eo loco, planè situs eius humilior quàm vt extendi commodè ad id Porticus potuerit ab æde Saturni, quæ & ipsa in imo cliuo Capitolino. Puto igitur præpositiuam particulam in Liuio νοθεύεσθαι, rescribendumque: *& Senatulum ac. s. i. Curiam.* vult enim ea loca pariter silice strata, sicut Porticum illam Capitolinam. nam & huiusmodi ædificia sic sterni consuêsse idem scriptor infrà probat de Censs. ijsdem, cùm ait, *extra Portam Trigeminam in Auentinum Porticum silice sternendam curauisse*, & nonnulla alia, quæ loci corruptela nobis inuidit. De silice lapide vide (si tanti est) Plinium lib. XXXVI. Vitruuium lib. II. c. VIII. atque alibi. & Lipsium nostrum Admir lib. III. c. X. qui laborem hîc nostrum mitigauit. *Curiā illam* in loco Liuiano *quæ super Senaculum*, *Kalabram* intelligo, * *vnde Pont. Minor Kalabat dies*, quæ planè in illo tractu. vt veteres quædam parietinæ adhuc testantur. superposita etiam illa Templo IOVIS TONANTIS, è cuius ruinis tres ingentes columnæ cum nobilissimo Zophoro in cliuo adhuc manent, pretiosissimi operis, & superbissimæ materiæ manifesta testimonia. Alterius Porticus è magnificis, in Capitolio, meminit Velleius à P. Scipione Nasicâ item Censore fabricatæ: anno circiter V. C. DXCIV. secundum Fastos Capitolinos. penes Censores enim tū operum Publicorum cura. eoque spectauit Cicero de Legibus: *Censores Vrbis Templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuentor.* In eâ Scipionis Porticu videtur Turma Statuarum Equestrium à Q. Metello Scipione posita, de quâ suprà C XXVI. diligenter egimus. Cornelius Tacitus III. Histor. *Porticus* antiquas *in latere cliui Capitolini* agnouit, *dexterà subeuntibus*: quas ad Nasicam auctorem multi referunt, ego à censoribus malim Q. Fuluio Flacco & Postumio eius collega constructas. nā de Porticu laterali ipsius Templi (quod vir magnus nuper opinatus) οὐδεὶς λόγος. Poggius sanè (fide Fabricij) * testatum reliquit Porticum quamdam suo æuo penè adhuc integram in cliuo capitolino, ad forum, deiectam, eiusque columnas (nequid barbaræ immanitati deesset) in calcis vsum fuisse consumptas. Incerta itaque in Porticuum situ heic omnia: de Cliuo tamen aliquid certi statuere se profitentur Antiquarij, etsi in varia & incerta sæpe opinionum diuisi. Mihi si suffragij relictum etiam aliquod ius est, post tā multos nobilesque Senatores, existimarē illū κατ' ἐξοχὴν dictum CLIVVM foro Romano ab Aede Vestæ, præ Concordiæ Templo, centum gradibus ad rupem Tarpeiam protensum fuisse. Affirmare id videntur Ouidius III. Fastor:

* apud Festum, hac voce.

* Macrob. li. I. Seru. in 9. Æneid. Varro 5. de L. L.

lib. 2. Hist.

* in Româ suâ. c. 18.

Arduus in valleis & fora Cliuus erat;

M. Varro * de L.L. *Dies qui vocatur quando stercus delatum fas, ab eo adpellatus, quod eo Die ex æde Vestæ stercus euerritur, & per Capitolinum Cliuum in locum deportatur certum.* Tacitus citato lib. *Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asyli, & quà Tarpeia rupes centum gradibus aditur.* Iuxta eos Gradus Templum erat Concordiæ, inde *Concordiæ* etiam vocati. Cicero Philipp. VII. *Occulta enim fuit eorum voluntas iudiciumq́, de M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterant.* eademque ferè repetit in Philippicâ II. vbi *cellæ Concordiæ in cliuo* disertim meminit. * Li. 5

Templo Concordiæ è centum gradibus imminebat Aedes Monetæ, in ipso Arcis ingressu fabricata. de quâ Ouidius in eodem opere:

Quà fert sublimeis alta MONETA *gradus.*

Ex oppositoeius Templi, dextrà è foro subeuntibus, Aedes erat Iouis Tonantis. quem ideò Augustus somnians responderat, IOVI CAPITOLINO *Ianitorem adposuisse*, quia nimirum illhinc maximè adibatur. In eum Cliuum Via Sacra desinebat. quod docere C. Plinius videtur lib. XIX. *Cæsar Dictator totum Forum Romanum intexit, Viamq́, Sacra ab domo suâ ad cliuum Capitolinum.* qui & sacer ipse habitus, ac proinde idem Cæsar triumphans genibus * eum ascendit. Horatius lib. IV. Ode ad L. Antonium: cap. 1. * quod & alij Principes fecere.

Concines maiore Poëta plectro
Cæsarem, quandoq́, trahet feroces
Per SACRVM CLIVVM *meritâ decorus*
Fronde Sicambros.

Fuère & aditus alij non incelebres à Luco Asyli, Portâ Carmentali, Velabro, & Theatro Marcelli, quod veteres scriptores, & ruinæ quædam olim detectæ, testantur. Aliud de Porticibus Capitolinis quod adiungam non habeo, nisi Constantinianam quandam à Fabricio in illis nominari. & alteram Metellinam à Marliano, sed illi vellem auctores suos nominâssent. Addam corollarium de magnificentiâ Aedilitatis Cæsarianæ, quæ apud Suetonium in Cæsare: *Ædilis* (inquit) *præter Comitium, ac Forum, Basilicasq́, etiam Capitolium ornauit Porticibus ad tempus exstructis, in quibus abundante rerum copiâ pars apparatus exponeretur.* quod ita interpretandum cum Doctissimo & Amplissimo Torrentio nostro puto, vt quæcunque Aedilitij muneris Forum aut Comitium non cepisset, ea in Capitolio populo spectanda sint proposita. De eadem Aedilitate, verè splendida atque magnificâ, multa idem Suetonius, & diligentior Suetonio Plutarchus * ad notauerunt: ad quæ Lectorem nostrum remitto. c. 10. * & præter istos Dio li. 37.

CAPVT XXXV.

Bibliothecæ *in Templorum Porticibus, & fortè Capitol I. eius rei caußa & origo* Capitolinæ, *inueſtigata. Hæc ſub Commodo incenſa, & à Gregorio demum PP. deſtructa.* Auditorium Publicum *omnis diſciplinæ in Capitolio.* Poëmata *etiam ibi recitata. quid* Commißiones? Neronis Carmina *Ioui dedicata.*

* Lipſ. de Bibl. o. c. 6.

PORticibus Capitolinis Bibliothecam ſubiungo, quia in Porticibus * ſæpè illam Veteres poſuerunt. iis maximè quæ Templorum ædificiis adiunctæ: qualis Romæ, ad Apollinis in Palatio, & Templum Pacis: Tibure, ad Herculis: Alexandriæ, ad Auguſti: Athenis, ad Pantheon ab Hadriano conſtructum: atque aliæ ſic alibi. Sed eadem (vt opinor) ex cauſsâ, quia Deo auſpice optimum ſtudia profectum ſperabant habitura. Inde nobile illud Principis Poëtæ:

Ab Ioue principium Muſis, Iouis omnia plena.

* Simile Theocrit. Eidill. 17. in initio.

Et Solenſis Arati * ἐν τοῖς Φαινομένοις:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν οὐδέ ποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον.

Quos etiam Cicero imitatus in II. de Legib. *A Ioue Muſarum primordia ſumenda eſſe putauit.* Merito igitur apud Iouem Capitolinum Iouis etiam filiabus domicilium conſtitutum: quod adfirmat Euſebius Chronologus in rebus Commodi Imperatoris; *In Capitolium* (inquit) *fulmen ruit & magnâ inflammatione factâ Bibliothecam & vicinas quaſdam ædes concremauit.* adfirmat & Paulus Oroſius verbis c. XI. à nobis citatis. Quis Bibliothecæ huius auctor fuerit citius liceat diuinare cum Lipſio, quàm certum quid arbitrari. ille quidem Domitianum ſuſpicatur, permotus iſtis Suetonianis: *Bibliothecas incendio abſumptas impenſißimè reparari curauit, exemplaribus vndiq́. petitis: mißiſque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentq́.* Sed ibi de reparatis ſcriptor ille tantum, de nouiter conſtructis ne γρῦ quidem. Sed quid ni alios potius Principes ſuſpicemur Sullam Dictatorem, Capitolij reſtauratorem, Iulium Cæſ. D. Auguſtum? quorum in libris conquirendis diligentia atque cura à Suetonio, aliiſque, impensè laudata? Certè de primo illorum noſtra omnino ſuſpectio eſt, qui poſt expilatas Athenas Atticas, magnámque librorum vim inde aſportatam, nullibi videtur commodius aut honorificentius, quàm in Capitolio, deponere potuiſſe. Idque inpræſentiarum ſic optimum videtur:

ibidem.

Plutarch. in eius vita.

ἐπεὶ

—— ἐπεὶ ἐ μέν γ' περὶ προνοήσαι ἄμεινον;

ſi tamen per Dictatorem illum Litterarium licebit. De interitu eius Bibliothecæ notiora paullò & exploratiora ſunt omnia. incenſa enim (vti diximus) ſub Commodo, & poſteriorum Principum ſollicitudine denuo reſtituta, à Chriſtianorum capite ſummo * D. Gregorio, quod nefanda (opinor) & ſuperſtitioſa volumina multa cõtineret, funditus euerſa &, combuſta legitur. Multis tamen antea annis Auditorium Publicum Bibliothecæ Capitolinæ additum, in quo Liberalis omnis Diſciplina iuuentuti Romanæ explicaretur. fidem facit Lex ſingularis C. *de ſtudiis liberalibus Vrbis Romæ, & Conſtantinopolitanæ.* & Codice Theodoſiano lib. XIV. L. III. eod. quam, ſi otium daretur, lubens totam aſcriberem, eam maximè ob cauſſam, quia maximorum Principum beniuolum erga litteras animum teſtatur, quas plerique hodiè etiam terræ filij faſtidioſiſſimè contemnunt. Conſueuerant & Recitationes in ipſo Templo Poëmatum fieri: de queis Horatius in Satyris: * Sarisberi. Polycrat. lib. 8. c. 19.

Quæ, nec in Æde ſonant certantia iudice Tarpâ.

Ex *Commiſſiones* à Suetonio appellatæ (ni fallor) Auguſti C. LXXXIX. quibus ipſe D. Auguſtus lubenter cum negotia permitterent, intereſſe ſolitus. Commiſſiones autem videntur dictæ, quod ancipiti Criticorũ examini atque arbitrio, præmiorum ſpe Poëſim ſuam hinc inde Recitatores permitterent. è quorum numero Metius ille Tarpa nominatur ab Horatio, citato loco, & in epiſtolâ, de Arte, ad Piſones:

—— *in Meti deſcendat iudicis aureis.*

Commiſſionibus Theatralibus (nam & illic recitatum) ſpretâ Imperij Maieſtate ipſe Nero Imperator carmina ſua perlegit, *tantâ vniuerſorum lætitiâ* (ait * Suetonius) *vt ob Recitationem ſupplicatio decreta ſit, atque pars carminum aureis litteris Ioui Capitolino dicata.* ſublatas tamen cenſeo Recitationes Capitolinas Agône ſacro, ad exemplum Eliaci certaminis, à Domitiano inſtituto. cuius ſolemnia atque certamina varia alteri Syntagmatis huius libro, ceu Ritus Capitolinos reliquos, (cum bonâ legentium veniâ) reſeruabo. * Nero. c. 10

CAPVT XXXVI.

Aræ Capitolinæ *DIs & Principibus erectæ. adulatio circa illas maximè oppressâ R.P.* Aræ Votiuæ *in periculis aut nouâ religione.* Θεῷ πρωτογόνῳ *ab Augusto erecta. Discrimen* Aræ & Altaris *è Veteri Iure Pontificio obseruatum.* Podia *circa Templa.*

IN Porticibus atque Areâ Capitolinis Aræ etiam passim atque Altaria erant, varijs Diuinitatibus variâ ex caussâ posita. quæ vti multum loco Religionis, sic ornamenti & magnificentiæ non parum adferebant. Sic in Veteri Inscriptione * reperimus, ARAM. GENTIS. IVLIAE. IN. CAPITOLIO. DEFORAS. PODIO SINISTERIORE. existimo enim Podia ista Templi Porticibus circumposita, ad speciem aliquam, vel fortè profanam turbam amouendam. Meminit Ararum Iulio positarum Suetonius in vitâ C. LXXVI. his verbis: *Ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus, & sedem auream in Curiâ, & pro Tribunali Tensam, & Ferculum Circensi pompâ, Templa, Aras, simulacra iuxta Deos.* quarum vnam fuisse hanc Capitolinam quidni liceat suspicari? Qui mos, adulatione temporum, mox fœdissimus irrepsit, vt Cæsaribus etiam viuis, tanquam DIs immortalibus, aræ ponerentur, & victimæ cæderentur. Sic in eodem scriptore legimus Claudium Cæs. natum Kalendis Aug. Lugduni, *eo ipso die quo primum ara ibi Augusto dedicata est* & C. Caligulam Romam à Miseno tendentem, *inter altaria & victimas ardenteisq. tædas densissimo & lætissimo obuiorum agmine, incessisse.* De Domitiano, pessimo & ambitiosissimo principe, ita Panegyristes in laudatione Traiani: *Ante quidem ingentes hostiarum greges per Capitolinum iter, magnâ sui parte intercepti, diuertere via cogebantur, cum sæuissimi Domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat* sic de alijs Cæss. alij. Antiquior * tamen huius rei consuetudo est, quàm vt Augustali tempori initium eius tribui debeat. Scribit enim Valerius (quod miremur) Q. Metellum Pium, impiè satis, *in Hispaniâ aduentus suos ab hospitibus aris & ture excipi passum.* & de Mario Gratidiano apud Ciceronem legimus, ob rem numariam constitutam, *omnibus vicis statuas ei factas, & ad eas tus atq. cereos.* Sed apud alias quoque nationes idem vsurpatum Iustinus ostendit, perspicuo isto loco: *Arsinoe prægressa virum festum diem Vrbi indicit, domos, Templa, cæteraq. omnia exornari iubet; aras vbiq. hostiasq. disponi.* Numquàm tamen frequentior ea adulatio, quàm oppressâ R.P. quùm leuissimis ex caussis nati, seu quæsiti potius, infiniti

* exhibui supr. c. 30.

Claud. c. 2.

Calig. c. 13.

* Lips. in 2. Hist. Taciti.

3. de offic.

Lib. 24.

Tituli quibus Aras & Altaria Principibus, Domuique Augustæ aut Numinibus eorum Tutelaribus, Virtutibusque, ac Memoriæ sacrarent. Inde Aræ ADOPTIONIS, CLEMENTIAE, VLTIONIS, PROVIDENTIAE, FECVNDITATIS, AMICITIAE, PACIS, FIDEI, GENI AVGG. & signa alia his similia aut germana, quæ veteres partim lapides & Numi, partim libri Historiæ Augustalis testantur sæpe in Capitolio, sæpè alijs in locis dicata. Antiquiùs tamen religiosæ magis caussæ aras atque altaria statuendi, vt Votum in periculum Deo alicui conceptum. quò spectat vetus lapis Gallicanus:

PRAEPOSITO. IOVI. S.
TRIB. COH. X. PRAEF. CVLTOR
NVMINIS. IPSIVS. PROFICISCENS
AD. OPPRIMENDAM. FACTIONEM
GALLICANAM. IVSSV. PRINCIPIS
SVI. ARAM. ISTAM. POSVIT.

Talis erat in Capitolio ara IOVIS SOTERIS, in quâ Gallicâ obsidione solutâ, coria soleasque veteres Romani concremauerunt: quibus durante illâ madefactis, & posteà frictis, vesci fuerant coacti. Altera etiam IOVIS PISTORIS, ibidem, Seru. in 8. Æn. Seru ibid. Ouid.6 Fast. Fronti. Stratg. lib. 3.

Nomine quàm pretio celebratior,

in memoriam animosi facinoris, quo penuriam suam Quirites dissimulaturi panes in oppugnantem hostem ex arce iecerant. Simili ex caussâ Domitianus Aug. post pericula incendij Vitelliani, *disiecto æditui contubernio modicum sacellum* IOVI CONSERVATORI, *aramque in Capitolio posuit, casibus ibi suis in marmore expressis.* Præter Votum Religio etiam aliqua aut Pietas impellebat, maximè in nouellum aliquod Numen Sic *Isidi* & *Sarapidi* Ægyptiorum, sic *Mithræ* Persarum, *Monetæ* Veientium, *Semoni Sanco* Sabinorum, *Vertumno* Tuscorum, *DIs Magnis* Samothracum, alijsque innumeris aliarum gentium vel sponte accersitis, vel ex hostili Vrbe euocatis, Templa, Sacella, Aras concessa & exstructa legimus: idque sæpissime in Capitolio. quod *Deorum omnium Domicilium*, &, *Religionum publicarum caput summum* veteres propterea scriptores appellarunt. Ab illâ etiam Religione factum vt D. Augustus, * post Oraculum Delphicum de vero mundi CONSERVATORE IESV CHRISTO D. N. acceptum, his verbis: L'ctant c.20 Tacit.3.Hist. * Suidas in Αὔγουστος.

ΠΑΙΣ ΕΒΡΑΙΟΣ κέλεταί με θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσων
Τόνδε δόμον προλιπεῖν, καὶ αἴδαν αὖθις ἱκέσθαι;

Aram in Capitolio erigi curaret, cum Inscriptione: ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ. ΘΕΟΥ. siue: PRIMOGENITI. DEI. non sine præsagio atque omine illam Vrbem Arcemque futuram in quâ, auspicijs sacrosancti eius Numinis, depulsâ superstitione veteri veræ Relligionis ac Pietatis sedes olim stabiliretur. Omiseram de discrimine Aræ & Altaris (quæ indifferenter,

ferenter nunc vſurpauimus) cùm à veteribus differre nihilominùs putentur. M. Varro, doctiſſimus Romanorum, apud Seruium, * ita diſtinguit, vt *DIs Superis altaria, Terreſtribus aræ, Inferis foci attribuerentur.* cui ipſe Seruius accedere videtur. Feſtus etiam Pompeius in *Altaria*, & Veranius, è F. Pictore, apud Macrobium.* tria enim iſta ſic diſtinctim nominat; *Exta porriciunto, DIs danto in altaria, aramue, focumue: quò exta dari debebant.* Altaria itaque Solis ſuperis ſacra erant, ac proinde altiora; vnde & nomen inuenerunt. quanquàm fuére qui libamina ipſa in aram infuſa *altaria* vocarent. origine omninò mihi obſcurâ, niſi fortè, quia ex alto infunderentur. vnde dictum à Poëtâ:

* in Eclog. 5.
* 3. Sat. c. 2
Seru. & Feſt. ibid.

———paterisq́; altaria libant.

è Pontificijs fortaſſe Indigitamentis, quorum myſteria nobis perierunt. altera tamen originatio certior, & inſtituto noſtro, aptior omninò, qui heic non ſacrorum Ritus aut κρύφια: ſed ſacrarum ſtructurarum potiùs ornamenta deſcribimus.

CAPVT XXXVII.

Quid Atrium Publicum *in Capitolio.* Atriorum ἔτυμον. μεσαύλιον, περίςῷον, Delubrum *alio ſenſu*, Fauiſſæ *vel* Flauiſſæ, Theſauri, ὀμφαλόν. Aquæ Marcia *&* Tepula *in Templum ductæ. earum fiſtulæ aliquando interciſæ. Ritus aquæ vſurpandæ in ſacris apud Romanos, Græcos, Etruſcos, Hebræos.* Aquiminarium, Amula.

ANte ipſam (vt opinor) Aedem ATRIVM PVBLICVM erat: de quo Liuius lib. XLIV: *Prodigia multa nunciata ſunt: tacta de cælo Atrium publicum, in Capitolio, Ædem in campo Volcani, Nucem, Publicamque Viam.* Atrium autem, quid ſit, docet nos Romanæ Architecturæ præceptor Vitruuius lib. VI. cap. IV. & egregie vt ſolet Feſtus Pompeius his verbis: *Atrium proprie eſt genus ædificij ante ædem continens mediam aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia deſcendit.* mox adiungit τὸ ἔτυμον. *Dictum autem Atrium, vel quia id genus ædificij Atriæ primùm in Etruriâ ſit inſtitutum; vel quia à terrâ oriatur, quaſi aterreum.* Græcis Grammaticis, auctore doctiſſimo * Hadriano Iunio, μεσαύλιον & περίςῷον vocitatum. ac rectè quidem; ſed in ijs ædibus, quæ aulam aut Porticum ante atrium haberent: quales in Capitolinâ fuiſſe iam antè docuimus, Tabulis, Statuis, Picturis, Bibliothecâ, alijsque ornamentis copioſiſſimè inſtructas. Sole-

* in Nomenclat.

Solebant namque in priuatis etiam ædibus imaginibus gentilitijs, statuis heroicis, & pinacothecis, atria exornari: vt ex Plinij lib. xxxv. Iuuentale, Valerio, Senecâ de Beneficijs, alijsque innumeris, vel pueris iam notum est. Præter hæc in Atrio Capitolino vasa etiam illa fuisse existimo aquæ continendæ parata, quâ se homines sacra aditluri, vsitato ritu, spargerent, & ministri ipsi in sacris vterentur. de queis idem Festus Pompeius: *Fauissæ. locum sic appellabant, in quo erat aqua inclusa circa Templa.* cuiusmodi locum Cincius & Cornelius Fronto * supralaudati *Delubrum* etiam censuerunt appellandum. diuersâ tamen ratione; ille, *quòd ibi aqua curreret, à diluendo*; hic verò, *quia ibi homines pericula sua diluerent.* nisi malimus ibi mendum esse (quod ferè subodoror) & pro, *pericula*, *peccata* rescribendum. Dispiciant eruditi. De *Fauissis* tamen aut *Flauissis* longè alia explicatio est in epistola M. Varronis * ad Seru. Sulpicium I. C. de hac voce sciscitantem. videlicet, *esse cellas quasdam & cisternas, quæ in areâ sub terrâ essent, vbi reponi solerent signa vetera, quæ ex eo Templo* (Capitolium intelligit) *collapsa essent. & alia quædam relligiosiora è donarijs consecratis* & hæc quidem è sententiâ clarissimi Viri Q. Luctatij Catuli. illius (inquam) Catuli, qui Templum Capitolinum dedicauit. subiungit tamen idem Varro sententiam aliam Q. Valerij Sorani, quam etiam non pigebit adscribere: *Sed Q. Valerius Soranus solitus est dicere quos Thesauros Græco nomine appellaremus, priscos Latinos Flauissas dixisse.* quod in *eos non rude æs, argentumque, sed flata signataque pecunia conderetur.* Ii ergo Thesauri foramina quædam erant pecuniæ recondendæ, quale ad latus erat Templi Apollinis in Delphis, Græcis ὀμφαλὸν dictum. de quo eruditè idem M. Varro, Togatorum doctissimus, vi. de L. L. & eruditissimè Iosephus Scaliger, Notis in eum locum. quem vide. nos ad aquam (antequam ea nobis defluat) reuertamur. Aquæ MARCIAE in Capitolium ductæ, innumerabili sumptu, per millia passuum xxxiii. meminit Sext. Iulius Frontinus nitidissimo libello Commentario de Aquæductibus. non sine aliquâ tamen Decemvirorum obnunciatione, qui, dum alijs ex caussis libros Sibyllinos inspicerent, inuenisse dicebantur: *non esse aquam Marciam, sed Anienem in Capitolium perducendam*; deque eâ re in Senatu fuisse actum Appio Claudio & Q. Cæcilio Coss. atque iterùm tertio post anno C. Lælio, Q. Seruilio Coss. *sed vtroque tempore vicisse gratiam Q. Marcij Regis, atque ita esse in Capitolium Marciam perductam.*

* cap. 11.

* apud Agell. lib. 2. c. 10.

Agell. ibid. & non in *Flauissa.*

De illius hominis generositate egregiè Plinius libr. xxxvi. cap. xv: *Sed dicantur verâ æstimatione inuicta Miracula quæ Q.*

Marcius

Marcius Rex fecit. is iussu à Senatu aquarum APPIAE, ANIENIS, TEPVLAE *ductus reficere, nouam à nomine suo appellatam cuniculis per montem actis, intra Præturæ suæ Tempus adduxit.* De Aquæ verò Marciæ præstantiâ, eiusque in Vrbem transcursu, pulcerrimè idem auctor lib. XXXI. cap. III: *Clarissima aquarum omnium in toto Orbe frigoris salubritatisq; palmâ, præconio Vrbis,* MARCIA *est, inter reliqua* DEVM. MVNERE. VRBI. TRIBVTA. *Vocabatur hæc quondam Aufeia:* fons autem ipse Piconia. oritur in vltimis montibus Pelignorum. transit Marsos, & Fucinum Lacum, Romam non dubiè petens. mox specu mersa in Tiburtinâ se aperit, nouem millibus passuum fornicibus structis, perducta.* Hinc non obscurum erit quid Statiani versus sibi velint lib. I. Siluarum:

* alij, *Ausria*, sed malè.

Teque per obliquum penitus quæ laberis amnem
Marcia, & audaci transcurris flumina plumbo.

Marciæ Aquæ ductum, varijs subinde casibus impeditum interruptumque, diuersi Principes magno studio, maximisque impendijs, acquisitis etiam nouis fontibus, veteribusque purgatis, in Sacram Vrbem suam reduxerunt; vt Veterum Inscriptionum præclara in ipsâ Vrbe adhuc testantur monimenta: quorum exempla in Schedijs nostris concepta huic Commentario adscriberem, nisi fastidium iam mouerent omnium oculis & lectioni cottidiè expositæ, & à nemine Antiquariorum hactenus non scriptæ. Illò reuertor, vt hinc quoque magnam Capitolinæ Aedi æstimationem accessisse Lector discat, cuius vsibus nobilissima totius Vrbis & Orbis aqua, tantâ deliberatione præhabitâ, tot milliariûm itinere, tanto congesto sumptu, procurantibus Sacerdotum Collegijs, consulto Senatu fuerit attributa. Sed nè ea sola in Capitolio esset, quasi minus fortè Sacrificulorum vsibus sufficiens; aut vt pretium comparatione augeretur, TEPVLA adiuncta est, minoris, sed non ignoti etiam nominis humor. concipiebatur is *Via Latinâ ad* XI *Milliarium, diuerticulò euntibus ab Româ dextrorsus millium passuum* II. *inde riuo suo in Vrbem perducebatur.* Fons eius in agro Luculliano, siue (vt quibusdam placet) Tusculano: Vnde M. Plautio Hypsæo, * & Fuluio Flacco Coss. Censores Romam, & in Capitolium, adducendum curauerunt. Incidit autem is Consulatus (secundum Fastos Capitolinos) anno P. R. C. DCXXVIII. quo anno Censores fuisse produntur tàm à Frontino nostro, quàm Annalibus Pighianis, *Cn. Seruilius. Cn. F. Cn. N. Cæpio. L. Cassius Q. F. L. N. Longinus,* clari & illustres viri: neque minùs Reip. Legibus stabiliendæ, quàm Vrbi, operibus atque ædificijs exornandæ, vtiles. De Fistulis Aquarum Capitolinarum seditione Appuleianâ intercisis, præter Plutarchum in Mario, Appianum lib. I. & Florum lib. III. M. etiam

Front. ibid.

* aliàs, *Hypsæone*.

.l etiam Tullius agit, pro C. Rabirio perduellionis reo, sed verbis nutilatis: *Et si C. Marius fistulas, quibus aqua suppeditabatur* IOVIS OPT. MAX. *Templo & sedibus, præcidi imperârat; quod in cliuo Capitolino improborum ciuium* * * * * * Ex quo tamen fragmento illud discimus non ad alia Sacri montis loca, sed ipsum Templum Iouis eam quam fuisse deriuatam. Vsum autem illius nunc prælibauimus, videlicet ad officia Sacrorum, & Sacrificantium lustrationem. de quâ eterum Romanorum consuetudine Plautus passim in Rudente suâ, irgilius Bucolici carminis Eclogâ III.

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vittâ.

: Aeneidos II. in Superstitione Ducis Troiani:

Me bello è tanto digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Macrobius etiam III. Saturn. c. I. *Constat DIs Superis sacra facturum corporis ablutione purgari, cùm verò Inferis litandum est satis actum idetur si aspersio sola contingit.* Inde * *Aquiminarium* siue *Amula* vas istrale Latinorum, id est, deportandæ aquæ religionis expiationisue ergò deputatum. Similem verò inter sacrificandum Græcis & Etruscis consuetudinem fuisse ostendit ex Etruscis Tabulis, & libro liados nono V. C mihique coniunctissimus Adrianus Scrieckius Rodornius, *originum Rerumque Celticarum* libro I. Sed annon ab Hæbræis, veris Dei cultoribus, ista cærimonia desumpta? Iosephus clarè id ostendere videtur Antiquitatum eius gentis lib. * III. Ἐντὸς δὲ τῶν πυλῶν περιρραντήριον ἦν χαλκοῦν, ὁμοίαν αὐτῷ καὶ τὴν κρηπῖδα παρεχόμενον, ὅθεν τοῖς ἱερεῦσι τὰς χεῖρας ἀποπλύνειν, καὶ τῶν ποδῶν καταχεῖν παρῆν. Nimirùm vt siquid agendo vel meditando impietatis concepissent, externâ istâ ablutione corporum purgatum expiatumque videretur.

* Paull. Diacon. è Festo.

* c 5. & passim SS. Literæ.

CAPVT XXXIIX.

De origine Horologiorum *apud Romanos*, & Solario *primo. quidam in Capitolio id statutum volunt, alij alijs in locis. Turnebi in M. Tullio & Varrone lectiones probatæ. Locus Plauti examinatus. Horologia etiam in Foro, Templis, Basilicis, & ad Rostra. ibi conciones frequenter habitæ, & iudicia minora exercita.*

NEque omittendum in Capitolio videtur Solarium, siue, τὸ σκιατηρικὸν ὡρολογεῖον, quo ornatum eum locum fuisse Censorinus ostendit libro de die Natali, ad Cærellium, his verbis: *Solarium alij apud ædem Quirini primùm statutum dicunt, alij in Capitolio: nonnulli in æde Dianæ, in Auentino.* Significat (meo iudicio) in tribus istis æditioribus Vrbis locis singula Solaria fuisse posita, interuallis Horarum ostendendis, vnum in colle Quirinali, alterum in Arce Tarpeiâ, tertium apud Dianam Auentinam. De origine Horologiorum apud Romanos varia & anceps Auctorum est sententia. Trecentis enim fermè annis Horarum ipsarum nomen Romæ ignoratum est, SOLE tantùm ORTO & OCCASO in XII. Tabulis, & forensi omni actione, nuncupatis. *Post aliquot annos* (teste C. Plinio*) *adiectus est & Meridies, Accenso Coss. id pronunciante, cùm à Curiâ, inter Rostra & Græcostasin, prospexisset talem Solem.* quo in loco Turnebi, ingeniosissimi Critici, & VV. CC. accuratam lectionem expressi. vbi vulgati *Curionis* nescio cuius peregrinum & intempestiuum nomen subdiderant; quem in Morboniam aut νεφελοκοκκυγίαν Aristophanæam libens ablego. Fabius quidam Vestalis apud Plinium (cuius testimonio aliquoties vtitur, nomine tamen in Indicibus haud expresso) L. Papyrium Cursorem primùm Horologium Solare Romanis statuisse prodidit, *ad ædem Quirini, cùm eamdem dedicaret à patre suo votam ante duodecim annos, quàm cum Pyrrho bellatum est.* M. Varro, apud eumdem, *primùm statutum in publico, secundum Rostra, in columnâ tradit, bello Punico primo, à M. Valerio Messallâ Cos.* deportatum è Catanâ, Siciliâ deuictâ, anno Vrbis CCCCLXXVII. illud autem Siciliense, cùm ad peregrinum clima descriptum horis Romæ designandis minus conueniret; Q. Marcius Philippus Cens. aliud iuxtà constituit, diligentiùs ordinatum; *idque munus* (adseuerante Plinio) *inter Censoria opera gratissimè acceptum est.* Incidit autem Censura Q. Marci Philippi (si marmora Capitolina sequimur) anno P. R. C. DXXCIX. Collegâ L. Aemilio L. F. M. N. Paullo. Sed & Parasitus alicubi Plautinus

* lib. 7. c. 60.

Censorin. ibid.

tinus * vt nouitij inuenti meminit, de Solario constituto, sic enim ait:

* ex Bœotia fabula. quam Varro & Agellius Plauto tribuunt Noct. Att. lib. 3. c. 3.

Vt illum DI perdant primus qui horas repperit,
Quique adeò primus hic statuit Solarium:
Qui mihi comminuit misero articulatim diem,
Me puero Vterus hîc erat Solarium.

quod si ad Comicum ipsum trahimus, de Valeriano capere vix possumus, cùm à Triumpho Siculo ValerI Messallæ (qui in annum V. C. CDXC. ad obitum Poetæ, qui in P. Claudij Pulcri, & L. Porcij LicinI consulatum incidit) LXXIX. anni, Capitolino calculo, effluxerint; multò minùs de Papyriano, quod medio ferè sæculo antè; aut Marcij Regis, quod vigesimo post mortem Plautinam anno demùm fabrefactum est. Quod itaque Solarium Plautus notatum velit, incertum est, nisi Comicâ quadam εὐτραπελίᾳ Solarium illud in arce sui cerebri potiùs effinxerit. Erant & in Basilicarũ ornamentis οἱ ἡλιακοὶ γνώμονες, vt testatur fidelissimus rerum antiquarum testis M. Varro V. de L.L. *Solarium* (inquit) *dictum id, in quo Horæ in sole inspiciebantur: quod Cornelius in Basilicâ Æmiliâ & Fuluiâ inumbrauit.* sic enim legere ibi malo cum elegantissimo Adriano Turnebo; quàm quod in Vertranianâ editione legebatur: *Meridiem, ab eo quod medius dies. D. antiqui non R. in hoc loco dicebant. vt Præneste incisum in Solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmiliâ & Fuluiâ inumbrauit.* quæ tamen verba sic emendari possent, si legeremus; *vt Præneste incisum in Solario vidi, & in eo, q. C. in B. Æ. & F. i.* quod an doctissimo Scaligero etiam animaduersum sit, nescio: liber enim ab illo recensitus iam non erat ad manum. Cæterùm non ἀπροσδιόνυσον erit instituto de Horologijs sermoni admetiri, ad Solarium secundum Rostra, in foro, conciones persæpe habitas, & iudicia minorum rerum pronunciata. Vnde M. Tullius oratione pro Quinctio, de multitudine eò conueniente: *Vixit enim semper incultè atque horridè: naturâ tristi ac reconditâ fuit: non ad Solarium, non in Campo, non in conuiuijs versatus est.* & de iuuenibus ibi declamantibus, lib. IV. ad Herennium, verbis acidissimis pædagogi: *Ita petulans es, atque acer, vt ne ad Solarium quidem idoneus, vt mihi videtur; sed pœnes Scænam, & in eiusmodi locis exercitus.* & Plautus eò forte ducendus lepidissimâ Curculione, Scænâ Aedepol:

7. Aduersar. c. 22.

In foro infimo boni homines atque dites ambulant:
In medio, propter canalem, ibi ostentatores meri:
Confidentes, garrulique, & maleuoli, supra lacum.

Vt taxet eos,qui alienæ cauſſæ ventilandæ iuuenilium declamatiuncularum pigmenta,ληκύθους,&colores adhiberent. quod diſpicere eruditiores volo.

CAPVT XXXIX.

DI Conſentes *apud Ennium. Iuppiter* Feretrius, *eiuſque origo. Iuppiter* Fidei-ſponſor, *& Interpretum DionysI error. Ædes duæ aliæ Iouis. Ædes Iouis* Tonantis *ab Auguſto, Iouis* Cuſtodis, *à Domitiano, earumque ornamenta. Templum Martis* Biſultoris, *eiuſque ab* Vltore *diſcrimen.*

PLanè enim vt XI. Deos Conſentes Ioui adſignauit Antiquitas, diuerſi ſexus, quaſi immortalitati eius conſentientes, & maieſtatis ſupremæ aſſeſſores; quos ſingulari diſticho Ennius complexus eſt.

Iuno, Veſta Minerua Ceres,Diana Venus,Mars,
Mercurius,Ioui, Neptunus Vulcanus Apollo;

* vide inf. c.47.

ita in terreſtri Iouis (vt * ita dicam) cœlo varia Templa, variæque Ædes,primario iſto Delubro ornando, atque coronando, diuerſo tempore conſtructæ ſunt: & non vna ex cauſâ ſubinde conſecratæ. Antiquiſſimum ibi reperio(imo * quod primum omniũ Templorum Romæ ſacratum eſt) Templum IOVIS FERETRI (quem Græci * ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΝ,&ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΝ,alij ΣΚΥΛΟΦΟΡΟΝ,aut ΥΠΕΡΦΕΡΕΤΗΝ à *Feretro*,aut *Ferculo Tropæorũ ferendo* nominant; nonnulli Latinorum * à *Feriendo* incertâ nuncupant ἐτυμολογίᾳ.)Vouerat id Templum fundator Aeternæ Vrbis Romulus victo cæſoque Acrone Rege Cæninenſium,cum *Spolia* inde *Opima* ferens,ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet. Voti formulam exprimit Liuius ſub initium vaſti ſui operis: IVPPITER. FERETRI. HAEC. TIBI. VICTOR. ROMVLVS. REX. REGIA. ARMA. FERO. TEMPLVMQ. IIS REGIONIBVS. QVAS. MODO. ANIMO. METATVS. SVM. DEDICO SEDEM. OPIMIS. SPOLIIS. QVAE. REGIB. DVCIBVSQ. HOSTIVM CAESIS. ME. AVTHOREM. SEQVENTES POSTERI. FERENT. *Itaq;* propter nimiam Antiquitatem,*huic Ædi lex nulla exſtabat*(auctore Feſto) *neq; Templum necne haberetur ſciri commode poterat.* Anguſtiore primum formâ conditum Ancus Marcius Rex amplificauit: mox vetuſtate ferè conlapſum, ſuaſu T.PomponI Attici Equitis Rom. D.Auguſtus reſtituit. vt præter Liuium lib IV.& Cornelium Nepotẽ,in Attici vitâ,ipſemet de ſe Auguſtus teſtatur,in lapide Ancyrano.Fuit (niſi me fallit coniectura) in Aquilonari montis parte,* ex aduerſo Arcis atque Aedis ipſius Capito-

* Liu.l.1.
*Diony.l.2.
* vt Proper. lib.4.
Plut.Romulo Liu. ibidẽ Flor.li.1. Dionyſ. & Prop. ibid. alij.
Liu.l.1.
* vbi hodie ædes Virginis in ara cæli.

Capitolinæ. Tempore Dionysij quemadmodum Templum sic & vestigium eius antiquum à Romulo, aut potius Rege Marcio, exstabat, *habens latera quà latissima erant decem pedum magnitudinis, quà contractiora pedum quinq*. Ex Cornelio certè Nepote apparet non magnæ rei siue Templum siue Aedem huius Numinis fuisse, hoc est, potius religione ac vetustate, quàm ornatu aut magnificentiâ fuisse venerabile. Dionys.li.2.

Aedem IOVIS FIDEI-SPONSORIS in Capitolio etiam conditam fuisse, censuit vir (si quisquam mortalium) rerum Antiquarum peritissimus Fuluius Vrsinus Romanus in eo namque Commentario, quem Rerum Vrbanarum inscripsit, & cum cæterâ Librorum suorum supellectili moriens Bibliothecæ Vaticanæ legauit, Vetus quoddam Kalendarium descriptum est, in quo ad Nonas Iunias sic manu ipsius adnotatum reperi.

DEDICATIO. SANCI. FIDI. SEMIPATRI. IN. COLLE QVIRINALI. ET. IOVIS. FIDEI-SPONSORIS. IN COLLE. CAPITOLINO.

& adiungit verba Dionysij è lib. IX. sic à se interpretata: *In vrbe autem Templum* FIDEI-SPONSORIS IOVIS. SP. *Postumius Coss alter in Capitolino colle dicauit*. quæ à vulgatis non parum discrepant. Alij in Luco Bellonæ hoc Templum ponunt, alij in colle Quirinali, & pro *Fidei-sponsore*, *Fidium*, reddunt Dionysium sic deprauantes. cum Aedes I. SPONSORIS inter Capitolinas, Regione VIII. à P. Victore numeretur, situ à Quirinali & Templo Bellonæ longè diuerso, quod si animum aduertissent Gelenius & Portus recentiores Interpretes, Lapum iam olim in Dionysio, FIDEI-SPONSOREM edidisse, adcuratè & fideliter, obseruare potuissent. Inchoatum hoc Templum ab vltimo Romanorum Regum Tarquinio fuerat, non tamen ab illo (ex more P.R.) consecratum; itaque pari fortunâ, quàm Capitolini Iouis à Sp. Postumio Albo Regillensi Cos. anno P. R. C. CCXXCVII. ex S. C[to]. dedicatum est; eâ ipsâ die, quam in Vetere P. R. Kalendario annotatam prædiximus.

Erant prætereà Aedes duæ, incerti positus, IOVI dicatæ in Capitolio. de queis Liuius lib. XXXV: *Ædes duæ Ioui in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpureo, Præt. Gallico bello vnam alteram Cos. Dedicauit Q. Marcius Ralla Duûmuir.* contigit ea dedicatio circa annum C. V. IↃLXI. quantû è Liuio & Fastis conijcimus. Vnde miror Onuphrium Antiquarium magnum nihil de his ædibus ad * Victorem suum adnotâsse. * Comment. de Rep. Rom. I.

Aedes IOVIS TONANTIS auctore atque opere inter Capitolinas ferè nobilissima (cuius Aedis suprà mentio facta est, vbi de Porticibus & cliuo Capitolino egimus, quo in loco, secundû P. Victorem, abs D. * Cap. 34.

Augusto constructa est.) dedicata legitur anno V. C. ꟾↄC. XXXI. Fannij Cæpionis & Murenæ Varronis coniuratione in Augustum detectâ. Structuræ caussam diligens auctor Suetonius suggerit lib. (vt recentioribus Criticis placet) secundo. in quo sic ait: * *Tonanti Ioui ædem consecrauit liberatus periculo, cùm in expeditione Cantabricâ, per nocturnum iter, lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumque prælucentem exanimâsset*. Dio Cassius ipso consecrationis sacro multa tonitrua exaudita scribit, quasi Augustale opus Tonans & Fulgens Iuppiter sanciret. Fastigium habuit *tintinnabulis redimitum*, cuius rei rationem idem scriptor, cum Suetonio, reddidit, ex querelâ Capitolini Iouis somnianti Aug. factâ. Nam cùm Augustus ipse dedicatam à se IOVIS TONANTIS ædem assiduè frequentaret, visus est in somnis Capitolinum audire conquerentem, *cultores à se abduci*; cui responsum dedit: *Tonantem pro ianitore ei appositum*. Vnde mane facto Tintinnabula Tonanti appendi iussit, quod ea fere è ianuis dependerent. Parietes in Aede Tonantis *solidis glebis marmoreis* *agnoscit Plinius, cum necdum secare marmora didicisset Italia. Signa etiam præstantissima duo: Iouem Tonantem, opus *Locræ, *ante cuncta laudabilem* ex ære Deliaco: & Dioscuros fratres item æreos, * Hegiæ elaboratos, ante ædem positos.

Dio lib. 54. Fasti Sigon. Lapis Ancyran.

* Aug. c. 29.

* lib. 36 c. 6. & 34. c. 8. & 11.

* al. Leocræ.

* al. *Hygiæ*.

Superant etiamnum ex illa Aede (vt suprà diximus) in cliuo Capitolino tres speciosissimæ columnæ, striati operis, ad forum descendentibus visendæ, sed incuriâ temporum atque iniuriâ in terram nunc pœnè defossæ: in quarum Zophoro Albogalerus, siue, Apex Flaminis Dialis, secespita, malleus, securis, aquiminarium, siue, cantharus, capedunculus, aliaque Sacrorum instrumenta adhuc spectantur, summâ elegantiâ & exquisitissimo artificio expressa. Cuius Zophori imaginem effectissimè elaboratam, quia amicus noster Philippus Rubenius in Electis * suis nuper publicauit, eo Lectorem meum volens remittam, vt defatigatos nugarum nostrarum lectione oculos amœnissimâ picturâ reficiat. Heic autem eius vice Templum IOVIS TONANTIS integrum & rediuiuum, ex Numariâ D. Augusti officinâ, spectandum exhibebo:

* lib. 2. c. 25.

Tem-

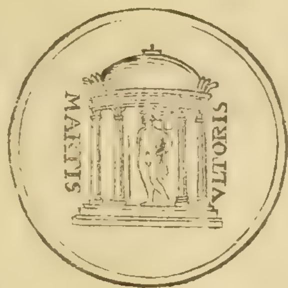
Templum MARTIS VLTORIS, siue (vt * Augustus ipse maluit) BIS-VLTORIS, ad Augustum etiam auctorem referendum est. in quo, ad exemplum Iouis Feretrij, signa P.R. de Parthis recepta, & spolia Militaria * Parthorum adfixa, currus etiam Triumphalis D. Augusti repositus. cuius victoriæ & Templi mentio in Ouidianis * Fastis:

* Dio li. 54. Ouidius.
* Dio ibidẽ, & vett. Numi.
* Lib. 5.

Parthe refers AQVILAS, *victos quoq; porrigis arcus:*
Pignora iam nostri nulla pudoris habes.
Ritè Deo Templumq; datum, nomenq; BISVLTOR:
Emeritus voti debita soluit honor.

Rotundæ Figuræ fuisse vetera numismata eius Principis ostendunt, in quîs & Legionum Crassianarum insignia reposita, & Currus ille, quem diximus, ad memoriam expressus. Vnde Capitolinum id Templum esse conijcimus; non alterum illud MARTIS VLTORIS, * sumptuosissimo opere summoque artificio, ad Forum Cæsaris, ab Augusto ædificatum. fortè, vt voluntatem in eo, patris sui D. Iuli impleret, * qui *Templum* eius Numinis *statuerat facere, quantum vsquã terrarum esset*. Numorum figura talis est:

Sueto. A c. 29 Ouid. Tristib. Plin. lib. 33. alij.
* Sueton. Cæs c. 44.

Solus autem diligentissimus Ouidius vtriusque Templi distinctim meminit, nam Dio & Suetonius, nescio quâ ratione, alterutrum sub silentio transmittunt. Adeò non semper Laus Historicæ diligentiæ

Poëtas

Poëtas quoque fugit. Istorum error multos dehinc in errorem etiam traxit, qui de Diis, & festis eorũ diebus Syllabos contexuerunt: quos mei otij aut iudicij iam non est refellere. ἡμεῖς γὰρ οὐ μυῖαι τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαι, μέλισσαι δὲ τοῦ τῶν Μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζουσαι. quod ille * ait. Possis ad discrimen (exemplo, vt opinor, ipsius Augusti) Capitolinam ædem BISVLTORIS, aliam, quæ in Foro, MARTIS VLTORIS nominare. BIS-VLTOR autem dictus vel, ex Ouidianâ opinione, quia arma Parthica vna cum signis Crassianis recuperatis accepit: vel quia eius numine præsidioque Parthos superauit Augustus, & parricidas debellauit.

* Eustathius

IOVEM CVSTODEM in Arce Tarpeiâ periculum Domitiani Cæs. consecrauit, de quo sic Tacitus III. Histor: *Domitianus primâ irruptione (* Vitellianorum, in Capitolium *) apud Æditaum occultatus, sollertiâ liberti, lineo amictu, turbæ sacricolarum immixtus, ignarusq; apud Cornelium Primum, iuxta Velabrum delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto æditui contubernio, modicum Sacellum* IOVI CONSERVATORI *Aramq; posuit:* CASVSQVE *suos* IN MARMORE EXPRESSIT. *mox Imperium adeptus* IOVI CVSTODI *Templum ingens, seque in sinu Dei sacrauit.* Et Suetonius * opera publica recēsens à Domitiano facta: *Nouã (* inquit *) excitauit ædem, in Capitolio,* CVSTODI IOVI. Amplissimum opus fuisse, etsi Suetonius non adnotâsset, facile persuaderet Domitiani illa in ædificando magnificentia, quam Statius in Siluis, Martialis in Epigrammatiis, Plutarchus in vitâ Poplicolæ, atque alij, mirabiliter extollunt. Huius enim testimonio Epicharmium illud facile ei conueniebat:

* Domitian. c 5.

Ibidem.

Οὐ φιλάνθρωπος τύγ' ἐσσί: ἔχεις νόσον:
χαίρεις διδούς.

quod * Lipsius vertebat:

Non liberalis, aut benignus tu cluis:
Profusione gaudes.

* in Adm.

Meminit huiusce Iouis Vetus Inscriptio Tudertina: IOVI OPT. MAX. CVSTODI. CONSERVATORI. Sed & HERCVLEM. MAGNVM. CVSTODEM. L. Sulla Dictator, * ad Circum Flaminium, iam olim dedicârat: cuius alij meminêre.

*P. Victor & Sext. Ruf.

CAPVT.

CAPVT XL.

De Asylo Romuli, *&* Lucis, *siue* Intermontio duorum quercetorum. *Asylorum ius vnde natum, &* Luceres *vnde dicti. Ædes* Vxiouis, *& simulacrum cupressinum. quale Numinis huius nomen.* Iuppiter ἄξυρος, puer, nondum barbatus *In occasione de* Templo *&* Ærario Saturni *nouè quædam adserta.*

INter Arcem P.R. & Capitolium, Duo Luci quernei erant, inter quos Asylum à Romulo Quirino olim legendæ multitudini apertum. locum hunc *Intermontium duorum Quercetorum* vocat P. Victor: vnde suspicemur decliuitatis nõnihil habuisse. De iis Lucis Virgilius lib. VIII. Aeneid:

Hunc Lucum ingentem quem Romulus acer Asylum
Rettulit.

& Ouidius in Fastis:

Romulus vt saxo Lucum circumdedit alto,
Quilibet huc (inquit) confuge, tutus eris.

Asconius in II. Verrin. *Luceres à Lucomone siue à Lucretino, siue à Luco, quẽ Lucũ Asylũ vocauerat Romulus.* præter hos Liuius li. I. Dionysius li. II. Plutarchus in Romulo, & Simylus apud eũ Poeta, Strabo lib. V. Velleius li. I. Eutropius lib. I. Prudentius aduersus Symmachũ, Seruius Virgilij Commentator, alijque innumeri. Asyli autem ius Græcorum exemplo Romulum instituisse planè credibile est, primi enim Herculis Nepotes Asylum aperuisse putantur: & ei genti inuentionem hanc attribuit Liuius lib. XXXV. sub finem, cùm ait: *Templum est Apollinis Delium imminens mari, quinque millia passuum à Tanagro abest, * minus quattuor millium. inde in proxima Euboeæ est mari traiectus. Ibi & in Fano Lucoque ea relligio, & eo iure sancto, quo sunt Templa, quæ* Asyla *Græci appellant.* cui Tacitus in Annalibus * concinere videtur, qui de iure Asylorum præcipuas Græciæ ciuitates coram Tiberio contendisse scribit. *Factaq́ue* sub eo S.C.[ta] *quis multo cum honore modus præscriberetur,* ad compescendam scilicet licentiam, quæ passim Græcas per vrbes crebescebat, Asyla vbique statuendi. id enim credere malim cum CL. * Lipsio, quàm, quod Suetonius Dioq́ue prodidêre, *Ius moremq́ue Asylorum, quæ vsquam erant, Tiberium aboleuisse.* Apertum autem Asylum fuerat à Romulo, impunitasque omnibus data eo consilio, vt Vrbem nouo aduenientium præsidio firmaret.* sub ipsa enim initia Romana

Seru. in 8. Æneid. Stat. Papin.

* mendosus videtur locus.

* Lib. 3.

* in Comm. ibid.

* Plutarch. Rom. Dionys. Liu. Strabo li. 5 Velleius lib. 1. Lucan. lib. 7. Iuuen. Sat. 8.

vrbs vix centum habitacula (Plutarcho teste) continebat: paruum nimis munimentum, iniuriæ exterorum, aut vicinorum, defendendæ, nouisque mœnibus propugnandis. Illud quoq; memorabile à Dione Cassio * obseruatum est, lucum istum Romuli ἄσυλον κ̀ ἱερὸν, postquam sufficere ciuitati multitudo (quæ conuenerat) visa est, nomen tantùm deinceps retinuisse, atq; ita obseptum fuisse, vt nemo amplius eò ingredi aut confugere, salutis causâ, posset. Verosimile ergo hinc ἔτυμον apparet * *Lucerum* à Luco Capitolino, nam quotquot in eum locũ vel ob ciuitatis communionem, vel Asyli impunitatem vndique confluxerant, in vnam Tribum conscripti, & *Tatiensibus*, *Ramnensibusq́* (vt initio huius operis docuimus) adiuncti sunt. Ante Asylum ergo istud Capitolij κ̀ σεμνεῖον Templum Væiouis posteà constructum est, quasi ad Asyli ipsius religionem sanctitatemque protegendam. Vnde Ouidius in III. Fastor.

*Lib. 47.

*Liu lib. 1. Pædi. 3. Ver.

Vna nota est Martis Nonis, sacrata quod illis
Templa putant lucos Væiouis ante duos.

& P. Victor, in Topographiâ Vrbis, Regione IX: *Ædes Væiouis, inter Arcem & Capitolium, propè Asylum.* Simulacrum eius Dei cupressinum erat, & sagittis obarmatum: circa annum Vrbis conditæ DLI. (si probi sunt numeri * Pliniani) in Aede suâ positum. De nomine ipsius multa disputârunt Veteres recentesque φιλόλογοι, & ex istis præcipuè Agellius lib. v. Noct. Atticarum c. XII. Festus Pompeius in *Vesculi*, Martianus lib. II. de Nuptiis Philologiæ. ipse etiam Ouidius in Fastis. neque minor controuersia de Natura ipsius Numinis, quod alij inter ἀλάστορας κ̀ παλαμναίους, alij inter μειλιχίους καὶ ζωτηρίους collocarunt. Ego (si meã fas est tantis viris interponere sententiam) nihil aliud designari arbitror quàm paruulum & imberbem Iouem, qualis erat Iuppiter *Anxur*, siue ἄξυρος, in Campaniâ: imberbis, in Alti Eleæorum: & collacteus Iunonis, in gremio Fortunæ Prænestinæ. Vnde Vetus marmor inscriptum:

*Lib. 16. c. 40.

FORTVNAE
IOVIS. PVERI
PRIMIGENIAE.
*

& Poëtæ illud Satyrici:

——————*sub Ioue nondum*
Barbato.

Sed & capellã eius simulacro adstitisse Agellius scribit, quòd lacte Oleniæ capellæ in Cretâ insulâ Iuppiter puer enutritus crederetur. Longè maiores de Saturni Aerario tricæ sunt, quod alij in Foro Romano, alij in Capitolio nostro ponunt. cùm (si verba scriptorum rectè inspiciamus) imminens foro Romano in Vico Iugario, ad radices cliui Capitolini,

Ibidem. Germanic. Cæs. in Arateis.

pitolini, fuerit: hoc est, in confinio vtriusque. Seruius id indicare videtur lib. IIX. Aeneid. vbi de Saturno: *Sibi* (inquit) *opidum fecit, vbi nunc eius ædes videtur.* atqui in imonostro monte *Saturnia* opidum fuit: vt * alibi asseruimus. accedit auctoritas DionysI, de Sempronio Atratino & M. Minucio Coss: *His Coss. ferunt Templum dedicatum Saturno, in cliuo Capitolino, quà de foro exscenditur.* P. Victor in IIX. vrbis regione: *Ædes Opis & Saturni in Vico Iugario.* addit Seruius* alibi, *iuxta Concordiæ Templum:* quod in centū gradibus Capitolii stetisse, suprà probauimus. Hanc ædem Aerarium fecisse primùm Valeriū Poplicolam Plutarchus putat in eius vitâ. exemplo scilicet Athenien siū, qui *ἐν τῇ ἱερᾷ ἀκροπόλει sanctius habebāt ærarium repositū. De Auctore eius primo, nescio quo fato omnis scriptorum vetustas penè digladiata est, nemine diuersum quid non afferente. Epéos enim Herculis comites, Solinus: Tullium Hostilium Regem, Macrobius: L. Tarquinium, M. Varro: L. Furium Trib. Pleb. ex S.C. Cn. Gellius: nonnulli T. Lartium Dictatorem aut eos, quos nominaui, binos Coss. authores faciunt. quam sententiarū & opinionum discordiam nè ipsa quidem Concordia nobis tollat. *Tritones æreos in fastigio* huius Templi *cum buccinis Macrobius* laudat, & simulacrum ipsius Dei *eburneum* Plinius, *intus oleo repletum*, quod cariem amoliretur. Orestis ossa ab Aritiâ Romam translata, & ante Aerarium Saturni condita testatur Seruius, ad Virgilianum illud:

Sanguine placâstis ventos, & virgine cæsâ.

Restitutum fuisse videtur à L. Munatio Planco V.C. hortatu Augusti, vt Suetonius in Augusto, & vetus hoc marmor adfirmat in vico Iugario nuper effossum:

L. PLANCVS. L. F. COS. IMP
ITER. DE. MANIB.

Restitutum fuit de Manubiis Rhæticis: quod Titulus eiusdem Planci Triumphalis, in monte Caietano, nobis declarat. Aliam Aedem ex oraculo Apollinis Pythij & S.C.to Q. Luctatius Catulus Capitolinus, cum Arâ tetragônâ Saturno dedicauit: auctore Plutarcho in Pararelis, cuius situm planissimè ignoramus.

* Cap. 2.
*in 2. Æneid.
* Vlpian. in Orat. Demosth. contra Timoc.
* 1. Sat. c. 8.
* lib. 15. c 7.
in 2. Æneid.

CAPVT XLI.

Ad Muliebreis Relligiones transitum. Iunonem *imprimis* Monetam, *quæ &* Regina *nonnullis. huius Ædes in Arce, & ratio nominis inuestigata: illam videri duplicem fuisse.* Arx Monetæ. *Sulpicia Poëtria castigata.* Μνημοσύνη, Memoria, Minerua Memor, Isis-Moneta. Meminerua. Moneta *pro officinâ Monetariâ.* Apollo Monetalis. *Ædes* Opis *à quo posita. Templa duo* Veneris Caluæ. *Ædes* Erycinæ, *quæ &* Venus Capitolina. Isis, Sarapis, Harpocrates *variè exclusi aut recepti.* Specus Mithræ. *in P. Victore coniectura.*

AD Deos Fœminas in Capitolio peruentum est, in queis primas sibi parteis iure vindicat illa & coniunx & soror Iouis Opt. Max. Iuno *Regina.* cuius relligioni locum peculiarem adtributum in Capitolio non offendimus, quamuis id ἀνιστορήτως quidam existimauerint. votum, vt ipsi aiunt, à C. Flaminio Cos. bello * quod aduersus Ligures gestum est. nam ædes ista IVNONIS REGINAE, quam collega Flaminij M. Aemilius octo antè annis bello Ligustino vouerat, XX. ∞. Aeris sibi abs Senatu decretis, vnà cum alterâ Dianæ in Circo Flaminio ab eodem dedicata est. quod Liuius Histor. lib. XL. diligenter adnotauit. illud tamen memorabile Iunonem illam Veientem in Auentino, quam Liuius, Ouidius, Macrobius, P. Victor, alij REGINAM appellant, MONETAM à Valerio vocari lib. I. c. XII. & Lactantio nostro lib. II. qui *de origine erroris*, cap. IIX. Cuius rei rationem nuper a d Valerium inquisiuit vir doctrinæ clarissimæ Stephanus Vinandus Pighius, nec aliud quicquam præter coniecturam inuenit. Nimirum quia ad similitudinem Capitolinæ Iunonis, sic dictæ, vocem emisit, quasi à monendis Camilli militibus MONETAM vocitatā. quæ viri clarissimi cōiectura quo in loco habenda sit impræsentiarùm non disputo, hoc tamen adseuerare possum, non Iunonē tantum, Dearum supremam, sed alias etiam Diuinitates, quæ Monendo mortalibus prodessent, cognomentum illud obtinuisse. qualis imprimis μνημοσύνη siue *Memoria* Dea, quam Glossæ veteres *Munetam* interpretantur, corruptè pro *Monetam.* quibus & Liuius accedit Andronicus in fragmento isto Odysseiæ:

*Liu. li. 39.

Nam Diua Monetâs filiam docuit.

Vbi sanè *Monetâs filia*, nihil est aliud, quàm Musarum aliqua. *Monetâs* enim

enim ἀρχαϊκῶς pro *Monetæ*. Plautus eodem ἀρχαϊσμῷ vius, proloquio Pænoli:

Sed nisi molestum est nomen dare vobis volo
Comœdiâs.

Monetam autem istam, vel μνημοσύνην, cum Deâ Mineruâ quidam videntur confudisse. hanc enim Paullus è Festo Langobardus dictam putat * *quod bene moneat.* & Arnobius lib. III. *quasi Meminervam.* de Memoriâ etiam puerorum Palladi seu Mineruæ sacrâ D. Aurel. Augustinus VII. de Ciuit. Dei, cap. III. vnde & *Memoris* cognomentum videtur adepta. quod expressum in Inscriptione veteri, quam * fide Petri Victori descripsimus:

* aliter Cicero & Cornificius apud Festum.

* in Castigat. posteriorib. ad epist. Famil. Ciceron.

MINERVAE
MEMORI
CAELIA. IVLIANA
INDVLGENTIA
MEDICINARVM
EIVS. INFIRMITATE
GRAVI LIBERATA
D. P.

Quamquam ibi MEMOR potiùs vocata, quod Cæliam illam incubantem salutaribus consilijs per somnium curauisset, vnde & MEDICAE * cognomento in Romanâ etiam Vrbe culta. eademque ratione ISIN etiam MONETAM inuenio, celeberrimo Romæ Templo, in III. * Vrbis Regione, quod & nomen Regioni ipsi dedit. Illin namque inter ἰατρικὰ καὶ ἐπικούρια olim Numina fuisse sicut Mineruam, Apollinem, Aesculapium, Hygeiam, Sarapim, è Tibulli voto discimus, pro salute suâ illam deprecantis:

* quæ Græcis *Pæonia*.

*. P. Victor Sext. Rufus

Nunc, Dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi lib. I. el. 3.
Picta docet Templis multa Tabella tuis,
Vt mea votiuas persoluens Delia curas,
Ante sacras lino tecta fores sedeat.

P. Victor in dictâ Vrbis Regione notatum habet: ISIS. ET. SERAPIS. MONETA. corruptè (vt opinor) pro SERAPIS. ET. ISIS. MONETA. Nam etsi de Serapi, vel Sarapi, dubium non sit, quin ipse quoque peruigilij * languentûm celebris, tamen vix putem *Monetæ* ἐπωνυμίαν alijs quàm fœmellis Numinibus tributam à veteribus. quod & nominis ipsa ratio sic videtur exigere. De IVNONE autem MONETA, quam diximus in Capitolio locutam, expressum testimonium est in diuino illo M. Tullii libro de Diuinatione: *Scriptum est* (inquit) *à multis, cùm terræmotus factus esset* VT. SVE. PLENA. PROCVRATIO. FIERET. *vocem ab æde Iunonis ex Arce exstitisse, quocircà Iunonem illam appellatam Monetam.* Ædificata fuit hæc, meo iudicio, in fundamentis ædium

*. Cic. 2. Diuinat. Suet. Vespasiano.

lib. I.

* cap. 2. T. TatI Regis, de quîs Solinus Polyhiſtore*, & Plutarchus in Romulo. * Ouid 5. Faſt. Alteram enim, quæ * in areâ domus M. ManlI ædificata eſt, ad centum Liu. lib. 7. Gradus, multis abhinc annis L. Furius Dictator Aurunco bello vouiſſe, & anno pòſt dedicâſſe legitur. De priore illâ forſitan Macrobius lib. primo Saturnal. *Kalendis Iulijs dedicatam eſſe.* nam huius ſatis apparet ex Ouidianis Faſtis, & Kalendarijs Antiquis, poſtridiè Kal. IunI dedicationem celebratam. Habebat hæc officinam Monetariam adiunctam, quæ à Templo & Numine vicino *Moneta* etiam vocata. ſic enim capiendum puto illud Ciceronis è Philippicâ VII: *Paruis de rebus ſed fortaſſè neceſſarijs conſulimur* P. C. *De Appiâ viâ & de Monetâ Coſ. de Lupercis Trib. Pleb. refert.* illud quoque viri Sapientis è III. de Beneficijs: *Iam tempus eſt quædam ex noſtrâ (vt ita dicam) Monetâ proferri.* atque ita vocata eſt à I. C. L. I. §. VI. ad L. Iuliam peculat. * I. Sauaro ad Sidon. Apollin. quod iam alij * monuerunt. Pingitur inde in Numis Triumvirorum A. A. A. F. F. Dea MONETA cum inſtrumentis pecuniæ formandæ, bilance, cornucopiâ, quos & ampliſſimus Vir Antonius Auguſtinus in Dialogis Numiſmaticis, atque alij elegantiorum litterarum ſtudioſi publicârunt. ego itaque lege Academicâ ἐπέχω.

Igitur quia duplex in Arce Monetæ Sacrarium, *Arx* etiam ipſa *Monetæ* vocata apud Sulpiciam, in Satyrâ ſingulari:

—— Nam quùm defendier armis
Suadet amor patriæ, & captiua penatibus vxor;
Conuenit, vt veſpæ, quarum domus ARCE MONETAE
Turba rigens ſtrictis per lutea corpora telis.

Senſus eſt, inſtar veſparum ciues Romanos armatos conuenire, cùm metu aliquo publico ſuadente delectus Militaris in Capitolio inſtituendus eſt; ſicque è deliciarum temulentiâ vegetos alacresque emergere; contrà verò quùm ſecuritas vndique & pax affulgeret, in luxum & væcordiam plebem legionesque diſſolui. quare emenda in verſibus ſequentibus:

Aſt vbi pax ſecura redit, oblita fauorum
Plebs materque vna ſomno moriuntur obeſo:

* Valer. lib. 7 *Plebs milesq; vnà ſ. m. o.* quo ſenſu rectè olim * Appius Claudius pronunciauerat: *Meliùs P. R. negotium committi quàm otium.* & in eo valde eloquentia Scipionis Naſicæ laborauit, nè Carthaginienſi ciuitate æmulâ atque inimicâ de medio ſublatâ, delicijs ac molliciei aditus ad Remp. aliquando præberetur. Tertiam Iunonis Monetæ ædem in- * Liu. lib. 42 uenio votam à C. Cicereio Præt. in Corſicâ ſignis collatis pugnante, cuius ſitum inuenire hactenus non potui, neque ullus (quòd ſciam) * Goltz in Theſ. Antiquar. Antiquariorum inuenit. Habent & * APOLLINEM MONETALEM Numi veteres Commodiani, cuius cognomenti rationem inde putamus ortam, quia in Templo fortè aliquo Monetæ conſecratus.

Succe-

Succedit OPIS Aedes in Capitolio, quam alij Iunonis parentem, alij * Iunonem ipsam esse arbitrati sunt: atque ideò Iunoni rectè subiungimus. De istâ Kalendarium Vetus Romanum in ædibus Capranicorũ: * Macrob. Sat. c. 12.

D. IX. C.

E. VIII. OPIC. NP. OPI. IN. CAPITOLIO

F. VII. C.

& Liuius lib. XXXIX: *Vnum diem supplicatio fuit ex decreto Pontificum. quòd ædes Opis in Capitolio de cælo tacta erat, Hostijs maioribus Coss. procurârunt.* I. etiam Obsequens notat, *M. Antonio P. Dolabellâ Coss. in æde Opis valuas* per prodigium *fractas*. Fuit inter * numina T. Tatî religione in Capitolio dedicata. * Varro de L.L. Dionys. lib. 2. Augustinus.

VENERI CALVAE ridiculo quidem cognomento, sed memorabili Matronarum facto, duplex etiam Templum ibi est dedicatum *Vetus* & *Nouum*. de quo Lactantius breuiter lib. I. c. XX: *Vrbe à Gallis occupatâ obsessi in Capitolio Romani, cùm ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem* VENERI CALVAE *consecrârunt*. similiter I. Capitolinus in Maximino iuniore, Vegetius de re militari lib. IV. c. IX. & D. Cyprianus Martyr, libro de Idolorum vanitate, alijque nonnulli. Neque adeò mirum id cuiquam videri debet, cùm & Ctesibius, libro de Machinis, rationem huiusmodi funes (quos τόνȣς vocat) è capillo muliebri conficiendi doceat, eorumque vsum Vitruuius in Tormentis agnoscat lib. X. suæ Architecturæ. Neque exempla etiam in Historijs desunt: vt Salonensium matronarum, * apud Cæsarem, quæ crinem vsui bellico præsecuerunt, & Carthaginiensium, apud Plutarchum *, Aquileiensium quoque apud Iul. Capitolinum, in Maximo & Balbino, præter Romanas nostras, *quæ* (vt verbis Vegetianis * loquar) *maluerunt deformato ad tempus capite liberè viuere cum maritis, quàm hostibus integro decore seruire.* P. Victor. Reg. 8. * 3. de bello ciu. * libello de Fœnore. * ibidem.

VENERIS ERYCINAE, siue ERVCINAE, ab Eryce Siciliæ monte nominatæ recentior Aedis, quam multis posteà annis Q. Fabius *Max*. inspectis libris Sibullinis, in Dictaturâ suâ, vouit. cuius etiam Dedicandæ caussâ Duûmvir à P. R. creatus est, teste Liuio. * huius verba sunt: *Intereà Duûmviri creati sunt Q. Fabius Max. & T. Octacilius Crassus ædibus dedicandis:* MENTI, *Octacilius; Fabius*, VENERI ERYCINAE. Nec mirum hos Dictatores simul creatos, cùm vtraque in Capitolio Aedis esset, *canali tantùm vno discreta*. Factum id à Fabio Votum circa annum V. C. DXXXVI. si rectè ex Fastis supputaui. Duo omninò Veneri huic Templa Romæ consecrata sunt: vnum nominatissimum ad Portam Collinã, cuius non vno in loco Liuius, Appianus, & Ouidius meminerunt; alterum æquè celebre in sacro nostro monte, quod per eminentiam (vt opinor) VENERIS CAPITOLINAE Sueton. appellauit in Caio, c. VII. cùm, vnũ è Germanici liberis, insigni festiuitate puerũ, Strabo lib. 6. Polyb. lib. 1. * lib. 23. Liu. ibid.

habitu

habitu Cupidinis efformatum, ibique à Liuiâ Augustâ dedicatum scribit. & in Galba, C. XVIII. cùm, inter monstra & prodigia ei Principi oblata, sic memorat: *Monile margaritis gemmisq. consertum ad ornandam Fortunam suam Tusculanam ex omni gazâ secreuerat. id repentè quasi augustiore dignius loco* CAPITOLINAE VENERI *dedicauit: ac proximâ nocte somniauit speciem Fortunæ, querentis fraudatam se dono destinato.* Nescio an ibi depositum quoque Signum Veneris nudum, e Sicilia allatum, de quo Prudentius noster aduersus Symmachum:

Hæc veteres induxit auos vel fama, vel error

vt:

——— ——— *Veneris quoque nudum*
Accirent Proceres Erycino è vertice signum,

quod ipsum (ὡς ἐγὼ μνήμης ἔχω) à nullo alio Scriptore hactenus vidi obseruatum.

Videntur & Barbaræ Relligiones aliæ, vt Ægyptia ISIS, cum omni suo comitatu, Capitolio fuisse receptæ: testimonio eiusdem Prudentij in loco laudato:

Isidis amissum semper plangentis Osirim
Mimica, ridendaque suis solemnia caluis,
Et quascunque solent Capitolia claudere laruas.

quod Tertullianus noster Romanis tamen objicit, quasi moribus atque institutis maiorum contrarium, in Apologetico: SARAPIDEM, *&* ISIDEM, *&* HARPOCRATEM *cum suo Cynocephalo Capitolio prohibitos, id est, Curiâ Deorum pulsos Piso & Gabinius Coss. non vtique Christiani, euersis etiam aris eorum abdicauerunt: turpium & otiosarum superstitionum vitia cohibentes. his vos restitutis summam maiestatem contulistis.* Arnobius etiam lib. II. Disputationum, quem nunc breuitatis studio omitto. Fuêre ij Coss. anno ab V. C. DC. XCV. tempore M Tulli Ciceronis, qui rei istius aliquid attingere videatur III. De Naturâ Deorum, his verbis: *Si DI sunt illi quos colimus & accepimus cur non eodem in genere* SARAPIM ISIMQVE *numeremus? quod si facimus, cur Barbarorum Deos repudiemus?* Repudiata quidem antea fuerant eadem Numina L. Æmilio Paullo & M. Liuio Salinatore Coss. circa annum V. C. IↃXXXIV. quorum iste, cùm Senatus diruenda eorum fana censuisset, nec vllus opificum attingere illa auderet; positâ Prætextâ, securim arripuerat, Templique foribus primus inflixerat. Sed vitio generis humani vetita nouitas semper reuixit. Dio enim Cassius lib. XL denuò S. C.[to] cautum, tradit, *vt fana eorum, quæ priuatim nonnulli exstruere incœperant, diruerentur: extra pomærium tamen poni non prohiberentur.* idem tamen in prodigijs anni DCCVII. *examen apum, in Capitolio, iuxta Herculis statuam consedisse* scribit, *dum Isidi sacra fierent.* paucis pòst annis scilicet, quàm superiora edicta emanârant. D. tandem

Val. cap. 3. de peregrin relig.

lib. 42.

tandem Augustus omninò impedire conatus est, lege latâ: NE. CVI. INTRA. QVINGENTOS. AB. VRBE. PASSVS. CELEBRARE SACRA AEGYPTIA LICERET. Lex adeò posteros non tenuit, vt inter sanctissima Numina Isis, Serapis, Harpocrates, Anubis, Bubastis deinceps haberentur. Dio lib. 44.

Persici MITHRAE specum fuisse etiam in Capitolio, præter Tabulas Marmoreas laceras cum effigie & inscriptione eius Dei in cauernis ibi subterraneis repertas, mihique in Vrbe tum agenti sæpiùs conspectas, D. Hieronymus asserere videtur, in epistolâ ad Lætam: *Propinquus vester Gracchus, nobilitatem Patriciam sonans nomine, cùm Præfecturam gereret Vrbanam, nonne Specum Mithræ, & omnia portentuosa simulacra, quibus Corax, Nyphus, Miles, Leo, Perses,* ΗΛΙΟΣ, *Bromius pater initiantur, subuertit fregit, exussit?* Tangit hunc Ritum Firmicus de Err. Profanar. Relig. vbi de Sole: *Hunc Mithram dicunt: sacra verò eius in speluncis abditis tradunt.* Ideò rectissime Papinius * *Solem* appellat, * 1. Thebaid.

> —— *Persæi sub rupibus antri*
> *Indignata sequi torquentem cornua Mithram.*

quo in loco operæpretium est Luctatium Placidium (siue quis alius est) veterem eius Scholiasten videre, totiusque Persicæ θεολογίας, aut potius ματαιολογίας, arcana Mysteria percipere. Quod quia de Barbaris Religionibus agebamus, ita visum est ἐπιμετρεῖν.

CAPVT XLII.

Virtutes *etiam in Capitolio cultæ* FIDES, MENS, CONCORDIA. *Duo huius Templa ibi obseruata, vnum in cliuo, alterum in Arce.* Senatulum Aureum. *Statua* Concordiæ *Augusti: aliæque in Templorum ornamentis.* FIDES candida, alba, niuea, cana. *Seruius & Robortellius notati.* Solemne sacrum. *Glossema è Liuio sublatum. Plinij circa Deos* ἐπικυρισμός.

VIRTVTES quoque * *propter quas ascensus in cælum dari* creditus vt FIDES, MENS, CONCORDIA cælestium loco haberi cœptæ, atque ideò in Capitolio, *vbi Deorum omnium colebantur simulacra,* etiam collocatæ. * Cic. de Legib. P. Vict. Reg. 8.

Ad CONCORDIAM quod attinet, duo eius in Capitolio Templa fuisse reperio. Vnum in cliuo, Forum & Comitium respiciens, * ad ipsum Arcis ascensum. alterum in Arce Tarpeiâ, paucis Antiqua- * Plut. Camillo.

 riorum

riorum hactenus memoratum. Illud à Furio Camillo Dictatore votum, seditione populari, circa annum V. C. CCCXXCVII. de quâ Plutarchus in Camillo, Liuius lib. VI. sub finem Dionysius, Zonaras, & Ouidius in Fastis, ad Concordiam:

* 17 Kal. Februar.

*Candida te niueo posuit * lux proxima Templo,*
Quà fert sublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquam populi populator Etrusci
Vouerat, & Voti soluerat ille fidem.
Caussa quod à Patribus sumtis secesserat armis
Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

* cap. 34.

Igitur quia ad centum gradus, quibus in Arcem & Monetæ exscendebatur, Gradus ipsi (vt suprà * docuimus) *Concordiæ* vocati. Huius Templi porticum, fastigio suo ornamentisque omnibus nudatam; spectari adhuc ferè omnes existimant, cum istâ Inscriptione:

SENATVS. POPVLVSQ. ROMANVS
INCENDIO. CONSVMPTVM. RESTITVIT

* Festus in Senatula tria.

Nec mirum fuisse restitutum, cùm vnum è tribus Vrbis Senatulis * esset, *aureum*, vt opinor, à Sexto Rufo appellatum, in quo Senatus haberi legitimè posset. Sallustius in Catilinario de Cicerone: *Cos. Lentulum, quòd Prætor erat, ipse manu tenens in Senatum perducit, reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire iubet. eò Senatum conuocat.* Lamprid. Alex. Seuero: *Cùm Senatus frequens in Curiam, hoc est, in Ædem Concordiæ, Templum inauguratum, conuenisset.* I. Capitolinus Maximo & Balbino: *Interemptis in Africâ Gordiano Seniore, cum filio, Senatus pertrepidus in ædem Concordiæ* VII. *Kal. IunI concurrit.* Vbi non dubiè de istâ loqui Capitolinum apparet. nam dicit, *inde Cæss. electos in Capitolium ascendisse ad sacra facienda.* Restituerat eam Aedem anteà, in memoriam Concordiæ inter ipsum & Octauiam, Liuia Augusta quam Tiberius eius filius, Inscripto suo & Drusi nomine, dedicauit. Vt præter Dionem lib. L. & LVI. Suetonium TiberI cap. XIX. Ouidius etiam testatur I. Fastorum:

Caussa recens melior: sparsos Germania crineis
Porrigit auspicijs, Dux venerande, tuis.
Inde triumphatæ libâsti munera gentis,
Templaq; fecisti, quam colis ipse, Deæ.
Hanc tua constituit genetrix & rebus, & arâ,
Sola toro magni digna reperta Iouis.

Heic

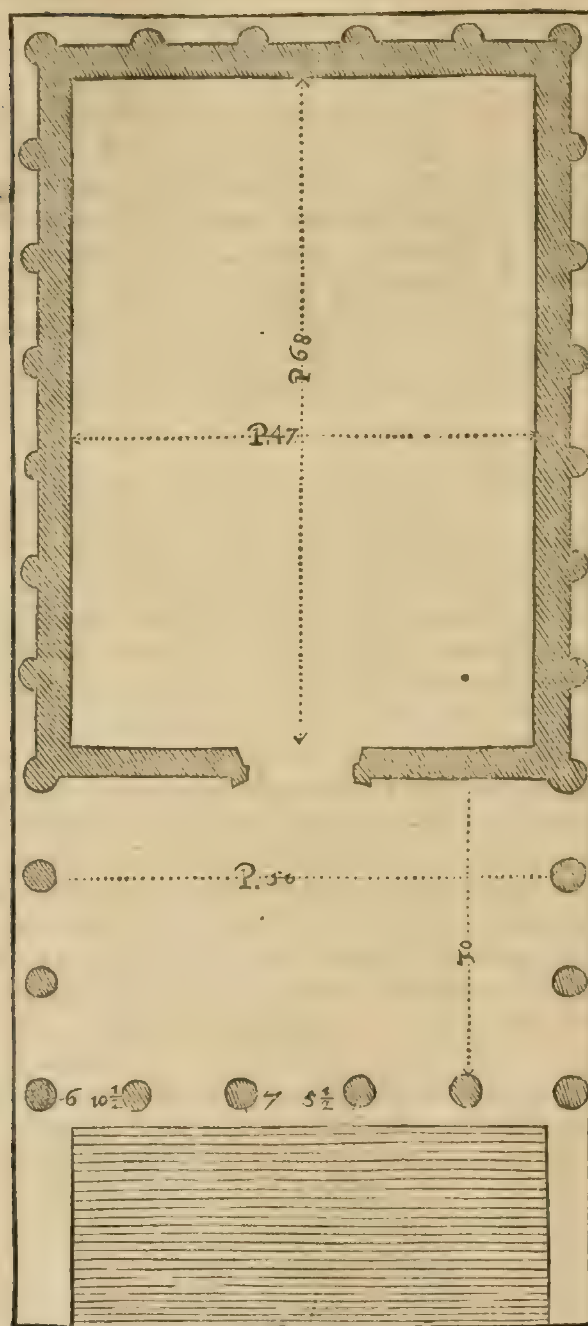
Heic etiam fortaſsè ſignum nouum Concordiæ abs D. Auguſto conſtitutum, ex ſtrenâ ſibi ab. S. P. Q. R. Kalendis Nouis conceſsâ, de quâ Dio Caſſius ſub finem lib. LIV. & Ouidius VI. Faſtor:

Venit Apollineâ longas CONCORDIA *lauru*
Nexa comas, placidi Numen opusq; Ducis.

Signa ibi alia à Plinio, * ex ære, celebrata ſunt, Iunonis, & Battonis adorantis Apollinem, opus Bedæ: Latonæ Apollinem & Dianam ſuſtinentis, opus Euphranoris: AeſculapI & Hygeiæ, opus Nicerati: Martis & MercurI, opera Piſicratis: Cereris & Iouis, opera Sthenis: denique Victoriæ eiuſdem marmoreæ. Templi huius ἰχνογραφίαν, quam Palladius Architectus delineauit, non abs re viſum eſt in Commentarium noſtrum transferre, & Lectori eleganti curioſè examinandam proponere.

* lib. 34. & 36

Ichnographia Templi CONCORDIAE e Palladio.

Aliud

Aliud Concordiæ Templum inuenio, in ipsâ Arce conditum, de quo Liuius lib.XXII: *In Relligionem etiam venit Ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio antè L.Manlius Præt. in Galliâ vouisset, locatam ad id tempus non esse. Itaq; Duumuiri ad eam rem creati ab Æmilio * Præt. Vrbis Cn. Pupius, & Kæso Quinctius Flaminius. Ædem in Arce faciendam locauerunt.* idem libro sequenti: *Duumuiri creati M. & C. Attilij ædem Concordiæ, quam L.Manlius Præt. vouerat, dedicauerunt* & Kalendarium Vetus distractum, his verbis: *M. Aimilio Regillo.

NON. N. CONCORDIAE
IN. ARCE. FERIAE. EX
S.C. QVOD. EO. DIE
IMPERATOR. CAESAR
AVGVSTVS. PONTIFEX
MAX. TRIB. POTEST.
XXI. COS. XIII. A. SENATV
POPVLOQVE. ROMANO PATER
PATRIAE. APPELLATVS.

Huius fortassè renouati meminit Vetus Inscriptio, quam in Laterano maiores nostri viderunt, & idem Marlianus exscripsit:

DN. N CONSTANTINO. PIO. FELICI. AC. TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO. OB. AMPLIFICATAM. TOTO. ORBE. REMPVBLICAM FACTIS. CONSILIISQVE

S. P. Q. R

AEDEM. CONCORDIAE. VETVSTATE. COLLAPSAM. IN. MELIOREM FACIEM. OPERE. ET. CVLTV. SPLENDIDIORE. RESTITVERVNT.

De aliis Concordiæ Templis consulendi Liuius lib. IX. Plutarchus in Gracchis, Plinius lib. XXIII. c. I. Appianus primo de bello Ciuili, Dio lib. LIV. Augustinus lib. III. de Ciuitate Dei c. XXV. & e recentioribus Fabricius, Marlianus, Fuluius, alij; nobis enim acta non libet agere: neque etiam, si breuitatem institutam amamus, licet.

FIDES, antiquum * & solemne P.R. Numen, Ædem suam habuit in Arce Capitolinâ, haud longe à Primario Iouis Templo, fide Catonis Censoris, apud Ciceronem in Officiis, cum ait: *FIDEM in Capitolio vicinam I.O.M. maiores nostri esse voluerunt*, & Tertulliani nostri, in Apologetico, his verbis: *Colat alius Deum alius Iouem; alius ad cælum supplices manus tendat, alius ad Aram Fidei manus.* Huius ædis originem, sunt qui ad Numam Pompilium Regem, sunt qui ad Attilium Calatinum referãt. Ego sic crediderim Numam Regẽ instituisse, Attilium deinde * Agell. li. 20. c. 1. Liu lib. 1. Dionys. li. 2. Plut. Numâ. Cic 2 de Nat. Deor.

 istum

istum vel ornâsse vel reparâsse; quod & in aliis Romæ Templis sic factum, vt restitutores eorum pro authoribus posteà habiti. Pro Rege facere videatur Sillius in verbis Iouis :

Ille etiam, quà prisca Fides stat Regia, nobis
Aurea Tarpeiâ ponet Capitolia Rupe.

De Domitiano enim loquitur, quem apud Fidei antiquæ Regiæ Templum Capitoliū olim sibi instauraturū promittit. Fuit aliquando cum de antiquissimâ Fide Palatinâ, ab Aeneâ ibi dedicatâ, accipiendum hoc crederem; quam tamen sententiam nunc omnino non probo. In Capitolinæ nostræ æde *Imago senis cum lyrâ puerum docentis* Plinio laudata est. & Iul. obsequens in prodigiis, M. Antonio & P. Dolabella Coss. factis, *Tabulas æneas* ex eadem *turbine euulsas* notat. Fides autem Dea (vt de eius cultu aliquid adstruamus) Sabinorum relligione vna ex Nouensilibus erat, teste Varrone lib. IV. de L.L. & Arnobio li. III. Disputat. aduersus Genteis. atque adeò mirum non est Sabino Pompilio venerationi fuisse atq; honori. Liuius lib. I. de eodem Rege: *Camœnis eum Lucum* (Aegeriæ) *sacrauit, & soli* FIDEI *solenne instituit.* Mirum autem cur hîc Liuius dicat: FIDEI *soli*, cum IOVI etiam ΟΡΙΩΙ siue TERMINALI in Vrbe & agris θυζίας ἐν ὡρισμένοις χρόνοις idem instituerit, vt ex Dionysio & Plutarcho alibi * firmauimus. *Solemnè* * autem *Sacrum* idem esse cum *anniuersario* & *stato* cuiuis paullò humaniori notum esse puto. Itaque, quicquid oggāniat Robortellus, Sigonio accesserim, eruditissimo viro, sic emendanti: *Et simul Fidei solemne instituit*; idoneo hîc nimis & necessario sensu. Nisi fortè (quæ suspicio mihi post incidit) glossema τὸ *soli* esse dixerimus ex inutili repetitione vocis *Solemne* nata: quæ compendiosè aliquando & ambiguè *Sole*, cum apice superducto à notariis scribebatur. Addit Liuius, *ad id Sacrarium Flamines bigis, curru arcuato, vehi, & manu ad digitos vsque inuolutâ rem diuinam facere iussos.* cuius rei rationem breuiter sic reddit Seruius : * *quia fides* (inquit) *tecta esse debet & velata.* quo ducunt etiam illud Horatij Interpretes vulgò:

Te Spes & albo rara Fides colit
Velata panno.

quòd non tam ad sacrificalem Ritum quàm ipsius simulacri κόσμον putem esse referendum. Videntur enim Romani Capitolinam Fidem, quo magis candorem illum mutuum qui in amicis exprimerent, albâ veste indutam ostentâsse. Inde (quod opinor) Virgilio, *Cana Fides*, & P. Victori Sextoque Rufo * *Fides candida* nominata. Inde etiam forte solemnis illa Calchidensium sacrorum Formula apud Plutarchum in Q. Flaminino:

ΠΙΣΤΙΝ δὲ Ρωμαίων σέβομεν, τὰν ΜΕΓΑΛΕΥΚΟΤΑΤΑΝ
Ὅρκοις φυλάσσειν.

* Cap. XIV.
* Lactant. Gram. in lib. I. Theb. Seru. 8. Æneid.
* in 7. Æneid.
* in Reg. 8.

Gallis

Gallis autem nostris eam olim consuetudinem fuisse vt Deos suos albatos circumferrent, auctor est in vitâ D. Martini Sulpicius Rhetor, cuius verba sunt lib. I. *Quia esset hæc Gallorum rusticis consuetudo simulacra Dæmonum, candido tecta velamine, miserâ per agros suos circumferre dementiâ.* exemplo, sine dubio, Vrbis omnium Matris, quæ suarum superstitionum Ritus vnà cum Imperij Lege toto terrarum orbe diffundebat.

MENTEM *primus in Vrbe* Deam *fecit timor* belli impendentis. ideò ait Ouidius:* * 6. Fastor.

> *MENS quoq; numen habet. Menti delubra videmus*
> *Vota metu belli, perfide Pœne, tui.*

Vota autem Menti ædes,* in Capitolio, bello Punico secundo, teste Liuio libro XXII. quem anteà laudaui. & D. Augustino lib. VII. de Ciuitate Dei cap. III. Dedicata à T. Octacilio Crasso, Duûmuiro eius rei ergô creato; vnoque tantum canali ab Aede Veneris Erucinæ discreta. Videtur alibi eiusdem Numinis Templum aliud fuisse à M. Marcello, qui Syracusas cepit, votum, & M. Aimilio Scauro dedicatum. de quo Plutarchus in libello singulari de Fortunâ P.R. & L. Balbus apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deorum. * Kal. V. ad d. 5. Idus Iun. Liu. lib. 23.

Quantum vero Diuinitatibus istis tribuendum putârit C. Plinius, manifestum fit è lib. II. Naturalis Historiæ c. VII. cum ait: *Innumeros quidem credere (* Deos *) atq; etiam ex Virtutibus Vitijsq; hominum, vt* PVDICITIAM, CONCORDIAM, MENTEM, SPEM, HONOREM, CLEMENTIAM, FIDEM; *aut (vt Democrito placuit) duos omnino* POENAM *&* BENEFICIVM *maiorem ad socordiā accedit. Fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suæ memor, vt portionibus quisquis coleret quo maximè indigeret.* Aliter tamē Ciceroni nostro philosophari placuit in *libb. περὶ πολιτείας, siue, de Legibus, quamuis idem ὡς ἀμφιδέξιος sub personâ C. Vellei Senatoris fortiter cum Plinio ἐπιχειρίζει in libb. de Nat. Deor. * Lactant. li. de falsa Relig. cap. 20.

CAPVT

CAPVT XLIII.

FORTVNA *Dea variè cognominata.* PRIMIGENIA *&* OBSEQVENS *in Capitolio. illi us Templa alibi & Sortes. Plautus bis leuiter correctus: & Scholiastes Iuuenalis notatus. De æde* HERCVLIS *&* DIANÆ *Capitolinæ quæsitum.* Nemesis *etiam* Fortuna. *eius Templum in Capitolio & relligio. Finitum in fano* Carmentæ. Carmentalia. Carmentes. Carmentarij. Carmina. *Deæ* Postuecta *&* Anteuorta, Prosa, Porrima, Flamen Carmentalis.

QVia P R. non minus εὐδαιμονίᾳ κ̔ εὐτυχίᾳ, quàm bellorum præstantiâ imperio se Orbis potitũ esse credebat; ideò FORTVNAE etiam suæ * ὡς δαιμονιώτερον ἢ ἔστη Diuinos Honores attribuit, multisq; Aedibus, Delubris, Sacellis, Aris veneratus est. Hinc varia ista Romæ, pro locorum diuersitate, FORTVNAE cognomenta: FORTIS, ADIVTRICIS, STATAE, TVTELLAE, SALVTARIS, MANENTIS, SANCTAE, DVBIAE, FELICIS, PVBLICAE, REDVCIS, EQVESTRIS, OPIFERAE, RESPICIENTIS, AVGVSTAE, VIRILIS, BARBATAE, VIRGINIS, MAMMOSAE, SEIAE, MVLIEBRIS, PRIVATAE, MALAE. & in Capitolio nostro PRIMIGENIAE, atque OBSEQVENTIS. Sarisberiensis * enim qui tertiam his addit PVBLICAM, Ouidi Fastos * non légerat, qui in colle Quirinali eius Aedem & Imaginem stetisse diserte adfirmauit.

* Arist. 2. Ethicor.
* Polycrat. libro 5. c. 4
* Lib 4.

PRIMIGENIAM FORTVNAM primus omnium Seru. Tullius Rex Romæ veneratus est, Aede illi in Capitolio structâ. * *cum omnes Regni opes illi vni ferret acceptas, vulgoq́ prædicaret consuetudinem sibi cum illa intercedere.* Rationem cognominis reddere conatur Dio Cocceianus, verbis à Leunclauio interpretatis. *Præterea* (inquit) *sanguis ex pistrino effusus ad alterius Fortunæ Templum profluxit, quam eâ de causâ, quòd omnia & ante oculos & retrò posita, cùm respicere, tum expendere quisq; debeat, nec obliuisci ex qualibus qualis ortus ipse sit; & consecrârunt Romani & agnomen nârunt, modo quodam Græcis inexplicabili* PRIMIGENIAM. Factum id prodigium Cæsarianis temporibus, paullò post Annium Milonem & M. Cœlium, seditionis capita, in Campaniâ occisa. *Alteram* autem *Fortunam*, quam vocat Dio, opinor OBSEQVENTEM esse, vnde conijcimus exiguum loci discrimen inter vtramque fuisse. Plutarchus, in Quæstionibus Romaicis, nominatam sic potius PRIMIGENIAM credidit, *vel quòd ipsa ortus sui initia Romanæ Vrbi suggesserit; vel quòd ex euentis fortuitis Natura primùm orta sit.* quæ Plutarchi

* Plut. li. de Fort. P R.
Lib 42.
Dio ibidem.

Plutarchi ſententia longè cordatior, & ſapientiâ illâ vetere Romanorum dignior eſſe videtur. Vtriuſque Fortunæ Templum haud longè à Capitolino Delubro dedicatum fuiſſe, oſtendit vetus marmor Præneſtinum,* cuius initium eſt:

TV. QVAE. TARPEIO. COLERIS. VICINA. TONANTI
VOTORVM. VINDEX. SEMPER. FORTVNA. MEORVM
ACCIPE. QVAE. PIETAS. PONIT. TIBI. DONA. MERENTI

* apud I. Gruterum, Pighium & alios.

quod & alibi poſuimus. Præneſtinis autem Sortibus explicandis PRIMIGENIAM præpoſitam fuiſſe iam alij monuerunt, & ex veteribus adhuc Monimentis quamplurimis apparet. Celebris eam relligionis etiam alibi fuiſſe præter Regiam ſuperſtitionem, votũ oſtendit P. SempronI Coſ. contra Hannibalem pugnantis, ex quo decem poſtea annis * ædes FORTVNAE PRIMIGENIAE in Quirinali poſita: oſtendunt etiam Antiquorum lapidum inſcriptiones, vt iſte apud Ianum Gruterum:

* Liui li. 26. & 34. Faſti Pighiani.

C. APPVLEIO. DIOCLI
AGITATORI. PRIMO. FACT
RVSSAT. NATIONE. HISPANO
FORTVNAE. PRIMIGENIAE
D. D.
C. APPVLEIVS. NYMPHIDIANVS
ET. NYMPHIDIA. PVERI

OBSEQVENTIS FORTVNAE Templum idem Tullius in Capitolio dicauit, teſte Plutarcho, libello elegantiſſimo de Fortunâ P.R. quod & in VIII. Vrbis Regione à P. Victore collocatum eſt. Rationem eius nominis obſcuram non puto, cum *Obſequi, indulgere* ſit, apud Scriptores, *clementem, tractabilem, & propitium ſe præbere*: Eò reſpexit pater facetiarum Plautus in Aſinariâ, Scenâ, *Cur me retentas nunc*:

AR. quem te autem nominem Deum? LE. Fortunam atque
Obſequentem.

ſic enim è vetere libro Vaticano (præutquàm vulgò habetur:

—— *Fortunam atq; Obſequellam.*)

longè concinniùs & venuſtiùs legendum eſt. Meritò namque *Fortunæ Obſequentis* nomen ſibi adſcribi mandat ſeruulus, qui herilis ſui filij amoribus fouendis xx. argenti minas alicundè exterebrauerat. Occaſione autẽ loci huius Plautini alius in mẽtem venit, quem ex eadẽ Vaticanâ Bibliothecâ adoleſcentes emendauimus. Is eſt in eadem Comædiâ Scænâ primâ, ſenis Demæneti verbis:

Omnes parentes, Libane, liberis ſuis,
Qui mihi auſcultabunt, facient obſequelam iam.

Vbi ſana videri poſſint omnia, niſi codicum vltimis in verbis varietas occulti aliquid vitij ſubeſſe CL. etiam Medico Camerario *perſua-

* Notis in hunc locum.

 ſiſſet.

ſiſſet. In veteri editione Taruiſinâ, quam inſpexi, eſt: *Obſequelam fecerint.* Camerarius vocem illam *iam* fatetur non eſſe in Vett. libris, ſed vel illam vel ſimilē videri deſiderari. In χειρογράφῳ Vaticano *facient obſequullam* legitur; vnde nos ſuſpicabamur anteà ὑποκοριστικῶς hic: *obſequellulam* fuiſſe. more Poëtæ noſtro ſatis familiari, dum iſtiuſmodi ὑποκορίσμασι blandiores ſæpe blanditias facit. quâ etiam ratione ad numerum ſuum verſus redit, qui anteà ex Iambico Senario Spondaicus erat effectus, reclamante vniuersâ eâ Scænâ. Meminit Fortunæ OBSEQVENTIS Seneca Tragicus, in Octauiâ, Scenâ, *Perage imperata*:

NE: Fortuna noſtra cuncta permittit mihi.

SE: Crede OBSEQVENTI *parcius; leuis eſt Dea.*

Et vetus marmor Nouocomenſe ad D. Mariæ:

FORTVNAE
OBSEQVENTI
ORD. COMENS
VOTO. PRO
SALVTE. CIVIVM
SVSCEPTO

Nec mirum vota huic Diuæ crebra facta, atque ſuſcepta, *cum* (vt eleganter à Plinio * dictum eſt) *toto mundo, & locis omnibus: omnibusq́; horis, omniumq́; vocibus* FORTVNA *ſola inuocetur vna & nominetur*; quùm omnia eam poſſe in ditandis beandiſque hominibus antiquitati perſuaſum fuerit. vt ex iſto Virgiliano facilè addiſcimus.

* lib. 2. ca. 7.

Fortuna OMNIPOTENS, *& ineluctabile Fatum.*

Aeneid. 8.

Quare huic potiùs Numini, aut Felicitati, quàm Ioui Capitolinam Arcem conſecrari debuiſſe ſapientiſſimè argumentatur Chriſtianorum Philoſophorum τὰ πρῶτα D. Auguſtinus lib. de Ciuit. Dei IV. cap. XXIII. De huius aut ſuperioris Fortunæ Aede capiendum quod vetus Iuuenalis Scholiaſtes * adnotauit ad Satyræ X. verba de Centronio:

* à Pithœo editas.

—— *vincens Fortunæ atq́; Herculis Ædem.*

Apud Præneſte (inquit) *& Fortunæ & Herculis habent Ædes. aut certè quod in Capitolio, poſt ædem Dianæ, & Iouis, ſecundam de miraculo operis habent gloriam Fortunæ atq́; Herculis ædes.* ſi tamen is ſenſum Satyrici Poëmatis rectè percepit. nam per Aedem Herculis non Capitolinam aliquam, ſed celeberrimam Tiburtinam intelligi verba indicant ſuperiora.

—— *Summâ nunc Tiburis arce:*
Nunc Præneſtinis in montibus alta parabat
Culmina villarum.

quemadmodùm per Fortunæ, nominatiſſimam alteram, quæ Præneſte olim fuit, in quâ ſortium (vti diximus) ciſtellæ adſeruarentur. Habuiſſe qui-

se quidem Sacellum in Capitolio Herculem ſuſpicio noſtra eſt ex Vetuſti Lapidis Inſcriptione, quam capite XXV. huius Commentarij exhibui: minoris tamen (vt opinor) famæ, quàm quæ à magnificentiâ laudari ſic debeat. De Dianâ Capitolinâ nullus alius (quod ſciam) antiquiorum quid tradidit; non credo tamẽ à Deorum Dearumq; omnium domicilio celeberrimam Diuam fuiſſe ſecluſam.

NEMESEOS ſimulacrum & Templum, poſt Fortunas, adſcribam: quia & ipſa *vim quandam Fortunæ* poſſidere credita. auctoribus I. Capitolino,* Claudiano, & veteri iſto lapide in Pannoniis: * in Max. & Balbino.

DEAE. NEMESI
SIVE. FORTV
NAE
PISTORIBVS
RVGIANVS
V. C. LEGAT
LEG. III. G
GORD

quamuis non deſint qui μυϱιώνυμον hanc Diuam Ledam eſſe putent, à Ioue conſtupratam, quæ poſt indigitationẽ ſic appellata ſit; alij Venerem, aut vnam ex Curetibus Nymphis, Iouis Saturnij nutriculis, de quâ fortè D. Auguſtinus dicti iam libri cap. VII: *Quid de ipſo Ioue ſenſerunt qui eius nutricem in Capitolio poſuerunt?* niſi malis de Oleniæ capellæ ſigno hoc interpretari: quod in æde Veiouis ad Aſylum conſpiciebatur:* vt ſuprà notauimus. Sed tam varia ſunt atque multiplicia quæ de Numine iſto iam olim traduntur, vt vel *loquacem* aliquem Lactant. li. 1. Plin. lib. 36. * Cap 40.

Delaſſare queant Fabium.

quæ quibus cordi erit videre, adeãt (ſi placet) præter veteres ac recentiores infinitos, Ioachimũ maximè Camerarium lib. III. Problemat. Decur. IV. Lilium Gyraldum Dialogiſmo XIX. & Ioannem Bapt. Pium Annotat. Poſterior. cap. LXX. Nos ne occiſiſſimi ſimus, crãben illam nõ recoquimus. *Nemeſis Templũ* in Regione Vrbis IIX. à Victore numeratur: in Capitolio (vt opinor) quamuis id Publius ipſe non exprimat Auctoritati enim PlinI id tribuendum puto, lib. XI. de rerum Naturâ cap. XLV: *Eſt poſt aurem æquè dextram Nemeſeos (quæ Dea Latinum nomen ne in Capitolio quidem inuenit) quò referimus tacto ore proximum minimo digitum; veniam ſermonis à Diis ibi repoſcentes.* & iterum lib. XXIIX. cap. II. his verbis: *Cur & faſcinationibus adoratione peculiari occurrimus? alij Græcam Nemeſin inuocantes; cuius ob id Romæ ſimulacrum in Capitolio eſt, quamuis Latinum nomen non ſit.* Peregrinitas huius nominis offendit etiam Auſonium Poëtam, cui propterea in Moſellâ ſcribitur:

— *Latiæ Nemesis non cognita linguæ.*

celeberrimè tamen à Romanis cultam fuisse Romana ista marmora fidem faciunt:

*ex Panuinio, Grutero & schedis meis.

* SANCTISSIMÆ.
NEMESI.
L. ANNIVS. L. F. SER
VITALIVS
ET. AVINIA. FELICITAS
SVA. PEC. D. D.
DEDIC. XV. KAL. ......
SILIANO. ET. ATTICO. COS.

★

VIRGINI. VICTRICI
SANCTÆ. DEÆ.
NEMESI.
M. AVRELIVS
ROMANVS
OPTIO. &c.

★

NEMESI
SANCTÆ
CAMPESTRI. PRO. SA
LVTE. DOMINORVM
NN. AVGG. P. ÆL. P. F
ÆLIA. PACATVS
SCVPIS. QVOD. COH. DOC
TOR. VOVERAT. NVNC
CAMPI. DOCTOR. COH. I.
PR. P. V. SOMNIO. ADMO
NITVS. POSVIT. L. L.

Finiam Muliebreis Relligiones Templo Carmentali, siue CARMENTIS, aut CARMENTAE Deæ, quam *Nicostratam* etiam, & *Tiburtem* & *Themin*, & *Nympham* alij adpellant; quamque in imâ Saturni montis parte, quà Circi Flamini Regionem respicit, consedisse * suprà docuimus. Vnde loco nomen *Saxo Carmentis*, & Portæ *Carmentali*, quæ etiam *Scelerata*: iuxta quam Fanum siue Templum Carmentæ. Illud matronæ Romanæ (teste Plutarcho in Problematis) iure Carpentorum rececepto in gratiarũ quasi actionẽ construxerant, & magno posteà semper in honore habuerunt. cuius rei rationem reddidit idem scriptor accuratè in Camilio, Ouidius etiam, curiosissimæ felicitatis auctor, sub finem li. I. Fastor. Vnde cuiuis obuium est petere. Fiebat huic Diuæ sacrum, * *Carmentalia* dictum XVII. Kal. Februar. & iterum pridiè Eiduum eiusdem mensis à Flamine Carmentali. cuius sacerdotij Cicero

* Cap. 2.

*Fasti Ouid. & Kalend. V. Varro 5. de L. L. Plutarch. Romulo. Macrob. lib. I. c. 16.

Cicero meminit occaſione M. Popillij Lænatis v. c. in Bruto, ſiue Dialogo de claris Oratoribus. Nomen CARMENTAE vnde natum ſit quæſitum video à diuerſis, in eamdem tamen ſententiam conſpirantibus; à *Carminibus* videlicet, ſiue Vaticiniorum ᾠδαῖς, quibus innotuiſſe eam Vetuſtas adſeruit. nam & Græcis θεσπιῳδὸς dicta (teſte Dionyſio*) & ῥωμαϊκῶς *Carmenta*, quia antiquitùs (inquit * Seruius) *Vates Carmentes, & librarij, qui eorum dicta perſcriberent, Carmentarij appellati.* quam ἐτυμολογίαν Latinis maximè placuiſſe Plutarchus affirmat, in Problematis. quod Ouidius etiam teſtari videatur hoc verſu: *lib. 1. Antiq. * in 8. Ænei.

Ipſa faue, quæ nomen habes à carmine ductum.

Hinc oracula etiam ipſa & vaticinia *Carmina* appellari cœpta: quaſi à Carmentibus profuſa. *Carmentes* autem illi (ſi Plutarcho credimus) dicti *quaſi carentes mente*, quòd cùm cœperint vates ἐνθουσιάζειν extra ſeſe rapi furentes ſoleant, vt Diuino quaſi inſpiratu oracula profundant. Duas fuiſſe Carmentes putat * Agellius, quibus aræ Romæ exſtructæ, quarum altera *Poſtuerta* nominata ſit, *Proſa* altera, *à recti peruerſiq; partus & poteſtate, & nomine.* has alij vel ſorores vel fugæ comites veræ Carmenti fuiſſe tradunt: ſed quam *Proſam* Agellius, illi *Porrimam* vel *Anteuertam* dicunt. *lib. 16. c. 16. Ouid. 1. Faſt. Seru. ibid.

CAPVT XLIV.

De casâ Romuli *in Capitolio ſtramentis tectâ, & relligioſè ſeruatâ.* Feſtra *quid in Sacrario? mendum in P. Victore obſeruatum. iterùm de curiâ* Kalabrâ, *eiusq; vſu. Stramen & ſcandulæ antiquiſſima Romanarum domuum tegumenta.*

DAbunt nunc mihi veniam magnificentiſſima Capitolij Templa ſi ad pauperem Quirini calam,* *in Arce Sacrorum ſtramentis tectam* curium meæ orationis deflectam. de quâ egregiè Sillius Baſſus Declamator * apud Senecam: *Inter hæc tam effuſa mœnia nihil eſt humili casâ nobilius faſtigiatis ſuprà tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium.* & alter apud eumdem * Cæſtius Pius: *Colit etiamnum in Capitolio Caſam victor omnium gentium populus: cuius tantam felicitatem nemo miratur. Meritò potens eſt.* Meminit eius caſæ Dionyſius lib. I. Antiq. Liuius lib. v. Valerius lib. II. c. de Diſciplinâ Militari, lib. etiam IV. cap. IV. Vitruuius lib. II. cap. I. Dio Cocceianus lib. XLIIX. & LIV. Ouidius in Faſtis. * Vitruu. lib. 2. c. 1. * li. 1 Cont. 6 * li. 2. Cont. 1

Eam continuò Romani reparabant, culmis tamen ſemper & ſtramine: tum quod nonnullum in eò Perpetuitatis omen ſitum exiſtimarent; tum etiam vt oſtenderent tantam ac talem Vrbem

 è caſis

è casis & mapalibus enatam. qood Poëtæ more suo libenter extollunt, maximè delicium nostrum Propertius:

lib. 4.

Hoc quodcunque vides, Hospes, quàm maxima Roma est:
Ante Phrygem Æneam collis & herba fuit.
Atque vbi nauali stant sacra palatia Phœbo,
Euandri profugæ procubuêre boues.
Fictilibus creuêre Deis hæc aurea Templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa.

& quæ ibi sequuntur nullo vnquam satis ore laudata. Petronius in Catalectis Romuleam Casam cum Festrâ Capitolinâ coniungit, vbi de æui sui luxu:

Vilis seruus habet regni bona, cellaq; capti
Deridet festram, Romuleamq; casam.

Erat autem *Festra* (auctore Gniphone Grammatico *, qui integro volumine de eo disputauit) *ostium minusculum in sacrario* Capitolij extremæ antiquitatis. quo vocabulo Ennium etiam vsum, refert antiquus Saturnaliorum scriptor: & Petronium alibi in Satyrico Scioppius Verisimilium II. cap. IIX. Quin antiquiores omnes, auctoritate Festi, * *Festram* dicebant quam nos *Fenestram*, nequis insolentem vocabuli nouitatem nimis admiretur. coniungit autem Festram Iouis cum Romuli casâ Petronius, quod vtraque in Capitolio, locis parum inuicem disiunctis, esset. Quò magis admiror quomodo mens aut stilus aberrârit P. Victori in Regione Vrbis decimâ (quæ & *Palatium*) casam Romuli collocanti. nisi malimus exemplariorum διαφθορὰν accusare: quam heic & alibi in fidissimo scriptore obseruaui. Situm autem propiùs eius casæ si quæris, inuenio iam Curiæ Kalabræ, Romuleo item operi, pœne contiguam fuisse. adfirmat Macrob lib. I. Saturnal. his verbis: *Pontifex Kalatâ, id est, vocatâ in Capitolium plebe, iuxta Curiam Kalabram, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies à Kalendis ad Nonas superessent, pronunciabat.* A quâ Kalatione (quam Pont. * hîc Minor facere solitus) ipsi demùm Curiæ nomen adhæsit. culmis hanc etiam & stramentis obtectam fuisse testantur imprimis Poëtæ; Virgilius lib. VIII. Aeneidos:

* apud Macrob. 3. Sat. c. 12.

* Paullus Diacon. hac voce.

* Varro 5. de L.L. Seru. in 8. Æneid. P. Vict. Reg. 8.

—— *Romuleoq; recens horrebat Regia culmo.*

Ouidius in I. Fastorum:

Quæ fuerit nostri si quæris Regia nati?
Aspice de cannâ straminibusq; domum.

Vitruu. ibid.

primum enim hoc fuit in Romanorum casis tegumentum: scandulæ dein successerunt. quibus contectam fuisse Romam, vsque ad bellum Pyrrhi, id est, per trecentos septuaginta ferè annos, Cornelius Nepos auctor est apud Plinium. * *Curia* autem *Kalabra* (meâ, & complurium aliorum

* lib. 16. c. 10.

aliorum sententiâ)in eâ Montis parte stetit quæ Palatini montis angulum, Viamque Sacram, aspicit: vbi Senatorum P. R. ædes hodiè exstructæ, marmoreisque eius Porticibus ferè subnixæ visuntur.

CAPVT XLV.

Contra vulgarem opinionem de carcere Tulliano *è Baronio ferè disputatum. non videri in Capitolio, sed ad Theatrum Marcelli fuisse.* Vnus *olim* carcer Vrbanus. *VgonI in P. Victore* ἐπανόρθωσις *reiecta. & Inscriptio Carceris Capitolini examinata. is* Mamertinus, *aut* Mamertini custodia, *&* carcer Priuatus *etiam dictus.* Tulliana *γενικῶς pro Carceribus. quid* Latomiæ *aut* Latumiæ? *De* Robore *opinio BaronI confutata.*

NEque etiam, quùm omnia CapitolI ædificia describimus, nobile illud quadrato saxo excisum transeamus quod in Septentrionali montis radice *Carcerem Mamertinum* Acta SS. Martyrum * pleraque, vulgus *S. Petri in Carcere Tulliano* vsque in hodiernum diem constanter appellat. Et quidem si molem ipsam totam inspicimus præsefert speciem Tulliani illius, quod à principe Historicorum describitur in Catilinario & Calpurnio Flacco Declamatore apud Senecam Rhetorem, Actis quoque SS. Chrysanti & Dariæ *, quorum verba iam satis anteà vulgata. Quò minus tàmen Pomponio Læto, Guilielmo Fabricio, Pompeio Vgonio, alijsque eruditis adsentiar, verum hoc esse Tullianum affirmantibus, ab Anco Marcio Rege, * mediâ Vrbe, constructum; auctoritas facit Illustrissimi Viri Cæsaris BaronI, qui suis in Martyrologium Romanum Notationibus * confutatis aliorum argumentis, solidisque rationibus adductis totam hanc de Tulliano Carcere quæstionem acutissimè decîdit. Nos ex ingenti earum numero & aceruo, tres istas eximias notabamus.

* Processi & Martiniani, LaurentI, aliorum.

* apud Baron. in Martyrolog. Rom.

* Liu. lib. 1.

* ad diem Prid. Idus Mart.

Imprimis situm ipsum loci si examinamus carcer *D Petri*, siue *Mamertinus* in Aquilonari (vt dixi) TarpeI Montis parte est; *Tullianum* autem versus occidentem ædificatum esse non vna veterum ostendit auctoritas. Ante alios irrefragabilis illa C. PlinI VII. Historiæ Naturalis, cap. postremo, cùm ait: *XII. Tabb. Ortus tantum & Occasus nominantur, post aliquot annos adiectus est & Medidies, Accenso Coss. id pronunciante, cùm à Curiâ, inter Rostra & Græcostasin, prospexisset talem solem. A columnâ Mœniâ ad Carcerem inclinato sidere, supremam pronunciabat. Tempestatem* scilicet supremam. agit enim de antiquissimâ Romanorum consuetudine, qui ante Horologia inuenta aut

posita

posita Solem ortum & occasum, obseruatione locorum quorumdam, per Accensum designabant. *Supremam* autem *Tempestatem Solem* fuisse *occasum* ex XII Tabb. auctoritate Macrobius adserit I. Saturnal. cap. III. & Censorinus ad Cærellium, cap. XIX. ac proinde versus eam cæli partem carcerem Romanum constitutum fuisse tam clarum iam esse videtur,

Quàm solis radij esse olim. quùm sudum est, solent.

Succedit alterum ex eodem Plinio argumentum, priori non minus validum ac probum, de Templo PIETATIS *exstructo* (quod * Plinius ait) *in eâ Carceris sede vbi nunc Marcelli Theatrum est C. Quinctio & M' Acilio Coss.* Theatrum autem Marcelli (vt vel pueris iam notum) inter flumen & Capitolium ab * Augusto conditũ, si è Foro respiceres, in quo columna Mœnia, occidentem solem omninò occupabat. Fuisse autem veterem Carcerem, qui vnus quondam in Vrbe Româ fuit) nonnihil imminutum mutatumque; præter Plinium ipsum, qui Templi in eo memorabili de causâ structi commeminit, Liuius etiam satis ostendit, his verbis: *Fecit carcerem* (Ancus Martius Rex) *mediâ Vrbe, imminentem Foro, ad terrorem increscentis audaciæ. remanet tantum ea pars, quæ fuit addita à Seruio, & appellatur Tullianum.* ac si diceret: quicquid Martius Rex in eo carcere incohârat posteritatem vel mutâsse vel dempsisse, dum relligioni vel necessitati id tribuere interdum coacta. Dixi vnum quondam Carcerem in Vrbe Româ fuisse, quod adfirmat Satyricus Aquinas, Satyra x. his verbis:

Feliceis proauorum atauos, felicia dicas
Sæcula, qui quondam sub Regibus atque Tribunis
Viderunt vno contentam carcere Romam,

intellige Rerum Capitalium sub *Triumvirum* custodiâ; nam *Centumvirorum*, qui * ciuilibus iudicijs præerant, alter erat teste P. Victore, in Regione Circi FlaminI: qui ære alieno ferè nexos contineret. Non sum nescius Vgonium sollicitâsse veterem in Publio lectionem, & pro: CARCER. C. VIRORVM. *alias*, C. LX. VIROR. suo periculo, CARCER. XVIROR. repoluisse reclamantibus omnibus libris, inuitâ etiam Historiâ Romanâ, in quâ nusquam lectum aut obseruatum publicum aliquem Romæ carcerem à Decemviris ædificatum fuisse. Illa enim quæ è libro III. Liuiano confirmandæ opinioni suæ Vgonius adducit tam ἀλόγως à Baronio ipso confutata sunt, vt de eo Volcatij illud Sedigiti vsurpare meritò possimus: *Siquis contra sentiat nihil sentiat.*

* lib. 7. c. 36.

* Sueton. in eius vita.

lib. 1.

* Sigon. 1 de Iudicijs c. 22.

Tertium Illustrissimi BaronI argumentum est ab Inscriptione Veteri, quæ in carceris Mamertini frontispicio legitur, his verbis concepta:

C. VIBIVS. C. F. RVFINVS. M. COCCEIV.... COS. EX. S. C.

quorum

quorum Coss. meminisse etiam facit aliam alibi ἐπιγραφὴν Manutio* memoratam: *in Orthographia.

M. COCCEIO. NERVA
C. VIBIO. RVFINO COSS.
IVLIA. PRIMA. PATRONO. SVO

Vnde & lacuna Inscriptionis Capitolinæ in NERVA COCCEI cognomento suppleri potest. cui adde alteram illam apud Panuinium, & Pighium, Fastorum scriptores:

TI. CAESAR. DIVI. AVGVSTI. F. AVGVSTVS
PONTIF. MAXIM. IMP. VIII. TRIB. POT. XXIIII.
DEDIT
C. VIBIO. RVFINO. M. COCCEIO. NERVA. COS.

Creatos putat hos Coss. Baronius anno V.C. DCCXVIII. Imperij Augusti VII. (si rectè οἱ τυπογράφων παῖδες numerarias notas exceperunt.) neque addit *suffectósne* an *ordinarios* fuisse putauerit. Magnam alioqui ἀνιστορησίαν ἢ ἀχρονογραφίαν Cardinalis hic commisisset, quùm satis constet eos non sub Augusto, sed adoptiuo Aug. Tiberio Consulatum gessisse, circa annum V.C. (vt ex eadem Inscriptione Onuphrius collegit) DCCLXXIV. Fuêre autem suffecti, ex Kalendis IuliIs, Ordinarijs Coss. D. HATERIO Q. F. IIII. N. AGRIPPAE. ET. C. SVLPICIO. SER. F. SER. N. GALBAE. quo etiam anno Tiberius Augustus XXIV. Tribunitiam Potestatem accepit: eandemque mox Druso filio per litteras absens à Senatu impetrauit. Factum id, secundum Eusebij Chronica, anno Imperij eius octauo, quorum verba in Annalibus *accuratissimis Vinandi PighI expressa leguntur: atque ideò illa exscribere supersedebimus. Non erat itaque opus cur Illustrissimus Baronius verba illa Taciti huc adferret è III. Annali, de Augusto: *eum, ad correctionem perditissimorum qui inoleuerant morum acriora paràsse vincula, atq; indidisse custodes.* Regum scilicet illorum (de queis anteà agebamus) exemplo. quùm aliud sit vinc[illegible] & custodes puniendis noxiis, aliud carcerem ipsum parare; cuius rei cura lanienæ crudelissimæ Tiberianorum temporum, quàm Augusti Principis (vt cum Terentio dicam, *Semper lenitati*) magis conueniebat. In hoc saltem egregiè aduersarium suum Baronius conuincit. Carcerem istum Capitolinum Reges auctores non agnoscere, qui tot posteà annis sub Impp. Romanis Vibio & Cocceio Coss. exstructus sit. quamuis fortè in eum vsum primùm exstructus non sit, sed crescente reorũ numero maximè sub Principibus in Christianos sæuientibus, carcer tandem esse penuriâ locorum cœpit. In actis enim D. LaurentI Martyris (teste eodem Baronio) & aliorũ: *Carcer Priuatus* interdum vocatur. fortasse quod non adeò publicus tum aut receptus eius vsus, quàm magni illius celebrisque carceris in medio Vrbis ædificati. Vocatur & *Custodia Mamertini*, aut *Carcer Mamertinus*

*Tomo 3. fol. 152. Plant. edit.

tinus. cuius rei rationem è Varrone de L L.& Fastis P.R.Baronius inuestigat:nihil tamen certi se comperisse fatetur. Fortasse quia Mamertinus aliquis aliquid in eo vel mutauit vel auxit: vt è leuissimâ re operum Publicorum nomina vulgus interdum commutare solet.

Dicitur etiam vulgò *Tullianum*. & quid mirum si γενικῶς omnes etiam Carceres ita olim nominati? Appuleius adfirmat, certissimus huic rei testis.lib.IX.Metam.vbi de Sacerdotibus Deæ Syriæ: *Hæc, & alias affanias frustra blateranteis eos retrorsum abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt.* quo in loco de peregrino & rusticano carcere eum loqui, satis omnibus notum. qui locus nemini hactenus obseruatus occasionem dedit Vgonio, aliisque eruditis viris, cur appellationi carceris Tulliani in Capitolio præsisi fictam quandam τοποθεσίαν, confusis ædificiorum omnium nominibus, in mediâ Vrbe somniarent.

Fuit igitur (vt semel de vniuersâ re statuamus) amplissimum opus carceris Tulliani, ad Occidentalem Fori Romani partem, Tarpeio monti accubans, iuxta Theatrum, quod Augustus in Nepotis sui honorem MARCELLI nominauit. Partem modò carceris sic vocatam anteà fuisse, præter Liuium & Sallustium laudatis locis, M.Varro etiam testatur in IV. de L.L. cùm ait: *Carcer à coërcendo, quod exire prohibentur. In hoc pars quæ sub terrâ Tullianum, quod additum a Tullio Rege.* Dicebatur ea pars etiam *Latomiæ* siue *Latumiæ* quod (* auctore Senecâ) *excisa saxis in infinitam altitudinem* esset. M. Varro id Syracusanorum exemplo factum vult, quod in eâ ciuitate *(vbi simili de caussâ custodirentur* rei *) vocarentur Latomiæ.* Vsus eâ voce aliquoties Comicus Vmber, Sidonius quoque Apollinaris lib. I. epistolâ VII. de Aruando Galliæ Præfecto: *Quis enim super statu eius nimis inflecteretur, quem videret accuratum delibutumque Latumys & Ergastulo inferri?* Latomias autem notum est *Lapicidinas* appellari, quia carceris pars illa infamior (vt Baronius putat) Tarpeiæ rupis saxo incisa, * *in quam abiecti rei Robur Tullianum aspicerent*, vnde præcipitandi mox essent. Quod vt eruditissimo viro facile tribuerim, loci naturâ id omninò concedente; non æquè tamen quod de *Robore* (pace Manium eius dictum sit) ibidem existimauit. Nimirum Saxum ipsum siue Rupem Tarpeiam, infamem suppliciorum locum, nihil aliud quàm Robur carceris fuisse. Imposuit enim Cardinali *Præcipitatio*, commune vtrimque supplicium, differens tamen quia publicum in Saxo, in Robore occultum & priuatum. De isto accuratè & diligenter egimus, cap. IV. de hoc Festus Pompeius in Roboris descriptione: *Robur* (inquit) *dictus est in carcere is locus, quò præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.* De quibus arcis intelligendus fortean Plautus in Curculione:

* li. de Consol. ad Martiam ibidem

* Calparnius Flaccus apud Senecam.

At ego faciam vos ambo in robusto carcere vt pereatis.

nullam enim præcipitationis mentionem facit. Valerius autem supplicij huius meminit lib. VI. capite de Seueritate: * *Quin etiam familiares Gracchorum, nequis P. R. inimicis amicus esse vellet, de Robore præcipitati sunt.* quibus ex locis satis apparet non Montis aliquam portionem Robur, sed carceris Publici fuisse. Quod ampliùs est Triumvirorum * erat capitalium in Tulliano strangulare, in Robore præcipitare: quemadmodùm * Tribunorum in Tarpeio nocentes suos punire. Præthereà Robur illud in ipsâ planicie Vrbis erat, vel ad summum in imâ Tarpeij Montis radice, carceri inædificatum; Tarpeium autem, siue infamis ea Rupes, in celsissimo Vrbis loco, immò eius celsitudinis (quæ iuxta Romanum * Declamatorem) *securè etiam despicientibus esset horrenda.* Vt nullus omninò dubitem, quin tam iustè atque necessariò de Robusto carcere à Baronio dissenserim, quàm ille grauiter & sapienter superiorum hominum κενὰς δόξας de Tulliano iugulârat.

§ 3.

* Sigonius de iudiciis c. 16. Turneb. Notis in Festum.

* Cornelium Hispanum, apud Senecā.

CAPVT XLVI.

Relligio Capitolij, *&* Æternitatis Romanæ persuasio. *cælo comparatum. Formula Fætialium*, Saluâ Vrbe atque Arce, *quæ nunc fusiùs explicata. Manlius à conspectu Capitolij ampliatus.* Arx Manlia. *Vetus Epigramma in Suetonio discussum.*

A Carceribus properabimus ad Metam, si prius illustres aliquot probatissimorum Scriptorum locos de Aeternitate ac Sanctitate CAPITOLII, mox & de CAPITOLIIS ALIARVM VRBIVM ἐσχαλόκωλον, siue Corollarium, adiecero. VRBIS quidem AETERNAE & CAPITOLII idem esse Fatum Romani crediderunt. Inde illud P. VirgilI quasi ex cortinâ Delphicâ pronuntiatum: 8. Aeneid.

Dum Domus Æneæ CapitolI immobile saxum
Accolet, Imperiumq́; Pater Romanus habebit.

Ex quo fluxisse putem illud grauissimi Poëtæ, Statij PapinI, * ad Domitianum Augustum: * i. Siluar.

Dum Montes Latij, paterq́; Tibris,
Dum stabit tua Roma, dumq́; terris,
Quod reddis, Capitolium manebit.

istud quoque Valeri Martialis, IX. Epigrammatum:

Dum Ianus hiemes, Domitianus Autumnos,
Augustus annis commodabit æstates.

Dum grande famuli nomen adseret Rheni
Germanicarum magna lux Kalendarum
Tarpeia summi saxa dum patris stabunt.

*Lib.3.Od.3 quam opinionem expressit etiam Lyricus Romanus, oraculo Iunonis;

——stet Capitolium
Fulgens, Triumphatisq́. poßit
Roma ferox dare iura Medis.

de bello Gildon. sed & Roma ipsa apud Claudianum, posteriorum temporum, non postremum sanè, Poëtam, voto ad Iouem:

Si mea mansuris meruerunt mœnia nasci
Iuppiter auguriis, si stant immota Sibullæ
Carmina, Tarpeias si necdum despicis arceis.

Hinc prouerbium, siue Formula potius, è carmine Fœtialium: SALVA. VRBE. ATQVE. ARCE. quam Cæcilius Comicus est vsus alibi laudatus, & Horatius hoc versu:

Incolumi IOVE, *& Vrbe* ROMA.

σχηματικῶς enim per *Iouem*, Capitolium intelligit, in quo Iuppiter consecratus. Eò allusisse videatur Sillius lib. IIX. in personâ P. Aemil: Cos. ad bellum proficiscentis:

Tarpeiæ rupes, cognataq́; sanguine nobis
Tecta Iouis, quæq́. Arce suâ nunc stantia linquo
Mœnia felicis patriæ.

εὐφημοῦντος enim hæc vox est, & vota, de more, pro salute patriæ nuncupantis. Carmen autem ipsum Fœtialium apud Liuium ita conceptũ est lib. XXXIIX: SI. SCIENS. FALLO TVM. ME. IVPPITER. SALVA. VRBE. ARCEQVE. BONIS. EIICIAT VTI. EGO. HVNC. LAPIDEM. Vnde cum Vrbem Galli Senones incendissent, Capitolio tamen saluo, adeò consternati eâ clade ciues fuerũt, vt Veios migrare cogitauerint. obsistente vno maximè Vrbis liberatore Camillo, cuius relligiosa illa

* Lib.5. apud Liuium * vehemensque sententia: *Maiores nostri conuenæ, pastoresq́; cum in his locis nihil præter syluas paludesq́; esset, nouam Vrbem tam breui ædificauerunt. Nos* CAPITOLIO, ARCE INCOLVMI, STANTIBVS TEMPLIS DEORVM, *ædificare incensam piget?* Ecce quàm ingeniosè Liuius cùm in re præsenti conceptum illud dicere non posset: VRBE ET ARCE, ARCEM ET CAPITOLIVM nominauit: quasi desperandum nihil esset sacrorum adhuc maiestate saluâ. quod à Cicerone etiam factum, omissâ Arcis aut Capitolij mentione, in I. Catilinariâ. *Quòd incolumeis ciueis, quod stantem Vrbem reliquit, quanto tandem illum mærore adflictum esse & profligatum putatis?*

Ad eam Capitolij Fatalitatem respexit etiam Tertullianus noster, in diuino suo Apologetico, cum ait: *Sed non & Iuppiter Cretam suam Romanis Fascibus concuti sineret, oblitus antrum illud Idæum,*

& ara

ara Corybantia, & iucundißimum illhic nutricis suæ odorem? nonne omni Capitolio tumulum suum præposuisset, vt ea potiùs Orbi terræ præcelleret, quæ cineres suos texit? Neque aliò respexisse credam diuinissimum Vatem, cum in descriptione Carthaginiensis sacrarij Capitolina Romani Imperij pignera adumbrauit:

—— *Heic illius* ARMA,
Heic CVRRVS *fuit. Hoc* REGNVM *Dea* GENTIBVS *esse*
(Si quà Fata sinant) iam-tum tenditq́, fouetq́. — 1. Æneid.

Ostendemus enim alibi *Sceptrum* siue *Hastam* Iunonis, & fortè *clypeum Tensamq́:* quemadmodum & *currus* aliorum Deorum, aliaque insignia in Capitolio recondita fuisse. Vnde loci Relligio per totum orbem terrarum celebrata est: mosque etiam profluxit vt Capitolium ipsum quasi cœlum quoddam alterum in terris venerarentur. discimus id è verbis illis * PliniI CæciliI oratoris, de Adoptione Traiani Capitolinà: *Non enim occultà potestate fatorum, sed ab IOVE ipso coràm ac palam repertus electus est. Quippè inter Aras, & Altaria, eodemq́ loci, quem Deus ille tam manifestus ac præsens, quàm cœlum ac sidera insedit.* modestius paullò Sillius Italicus * in oratione Africani ad IOVEM TARPEIVM:

*in Panegyrico.

*lib 10.

—— *Tarpeia, pater, qui Templa secundam*
Incolis à cælo sedem.

discimus etiam è comparatione Palatij & Capitolij * apud Ouidium:

Cùm domus Augusti CAPITOLI *more colenda*
Læta (quod est, & sit,) plenaq́ pacis erit.

* 3. de Ponto.

Cornelio etiam Tacito in 1. Historiar. vbi cædes Galbæ describitur: *Neq́ illos (* Othonianos *) Capitolij adspectus, & imminentium Templorum Relligio, & priores aut futuri Principes tenuère, quò minus facerent scelus, cuius vltor est quisquis successit.* Mirum autem sceleratos milites in adspectu Capitolij à cæde viri innocentis non temperâsse, cum M. Manlium seruatorem Capitolinæ Arcis, sed coram populo Regni adfectati reum damnare eatenus P. R. sustinuerit, donec in Lucum Petilinum (vnde in Capitolium, illustre nimis gloriæ suæ monimentum, respectus non esset) perueniret. quam Historiam præter celebriores illos Liuium libro VI. Plutarchum in Camillo, Auctorem de viris illustibus, Ttetzes etiam Grammaticus exsequitur Politicis his versibus: — III. Hist. Chil.

Οὗτος ὁ ΜΑΡΚΟϹ ΜΑΛΙΟϹ, ὁ καὶ ΚΑΠΙΤΩΛΙΝΟϹ,
Ποτὲ καὶ αἰτιάματι πεσὼν τῆς τυραννίδος,

Καὶ ψήφῳ μέλλων δικαστῶν ἁπάντων ἀναιρεῖσθαι,
Τὸ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ εὐθὺς ἐσώζετο βλεπόντων:
Οὗπερ αὐτὸς ἐποίησε κλεινὰς ἀνδραγαθίας.
Εως ὁ λέγων καὶ αὐτοῦ νοήσας τὰς αἰτίας,
Πρὸς ἄλλο δικαστήριον τὴν σύγκλητον μετάγει,
Ωθεν τὸ Καπιτώλιον οὐδόλως ἑωράτο,
Ως γίνεσθαι ὑπόμνησις ἐκείνου τῶν τροπαίων.
Τότε καὶ κτείνουσιν αὐτόν.

id est :

MARCVS *ille* MANLIVS *qui &* CAPITOLINVS,
Olim subiectus quæstioni adfectati Regni,
Et iudicum omnium calculo condemnandus,
Cùm Capitolium intuiti essent, absoluebatur:
Vbi ille inclutum virtutis suæ dederat specimen.
Sed hoc accusator ipsius cùm animaduertisset
Ad alterum Tribunal concionem abducit,
Vnde Capitolium omnino videri non posset,
Nec commemoratio fieri ipsius Tropæorum.
Tunc morti illum tradunt.

Mirari autem satis Romanos non possum qui cùm in conspectu Capitolij Manlium damnare non possent, alio loco damnatum de Saxo Capitolij deijcere non dubitauerint. cum longè aliud sit mortis in quemquam sententiam ferre, quàm spectare morientem. subiecta enim oculis rei indignitas atrocior multò intolerabiliorq; videtur. Non desunt autem viri docti qui in veteri Poematio apud Suetonium * in Augusto.

* Cap. 69.

Cùm primùm istorum conduxit mensa choragum,
Sexq; Deos vidit Mallia, sexq; Deas.

Manlia legendum putēt. eo sensu, quasi locus ille in quo cæna δωδεκάθεος præberetur, ad formam Capitolinæ Arcis effictus fuerit. *Arcem* autem ipsam non ineptè ab eius adsertore *Manliam* potuisse vocari. quod inuentum etsi ingeniosum & acutum est, mihi tamen necdum probatur.

CAPVT

CAPVT XLVII. SIVE VLTIMVM.

De CAPITOLIIS *aliarum Vrbium* παράπηγμα, *&* *Operis conclusio.* IOVIS CAPITOLINI *Corinthi &* *Antiochiæ Templum.* IVNO *&* MINERVA *etiam in Prouinciis apud Iouem.* *De* Portis *Capitolij Romani* ἐν παρέργῳ. Colonia Ælia Capitolina *Hadriani*, *&* Capitolia *aut* Capitoliada *Vrbs: ambæ in Syriâ.*

QVia celeberrima Capitolij relligio; non Romæ solum, in principe illâ Orbis Vrbe, sed eius etiã exemplo per omnes Prouinias CAPITOLINI DI publicâ veneratione culti sunt, & adorati. IOVIS enim CAPITOLINI (quem ΚΟΡΥΦΑΙΟΝ interpretatur Pausanias, vt diximus) Templum Corinthi agnoscit idem auctor in Corinthiacis. & alterum Antiochiæ eiusdem numinis Liuius à Perseo Rege incohatum. cuius magnificentia quia Romani nostri par, aut supra illam futura videbatur, si perficeret, verbis Liuianis exprimenda est. sunt in libro Histor. XLI: *Sed & Delon (* Perseus *) maris insignibus statuarumq. copiâ exornauit. & Antiochiæ* IOVIS CAPITOLINI *magnificum Templum non laqueatum auro tantum, sed & parietibus totis laminâ inauratum: & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreue tempus Regni eius fuit, non perfecit.* ille scilicet Rex qui præter duas magnas honestasque res, *Vrbium Dona, & cultum Deorum*, vilissimum alioqui Regem egit. Neque Iuppiter solum TARPEIVS aut CAPITOLINVS, sed (quemadmodum in Romano Capitolio) IVNONIS et ac MINERVAE consortium adiunctum. Testatur Eumenius Rhetor vbi de Scholis Menianis ad Capitolium aliquod Galliæ structis: *Quis enim est melior vsus Eloquentiæ quàm vbi ante Aras quodammodo suas Iouios Herculeosq. prædicari audiant, prædicari* IVPPITER *Pater &* MINERVA *socia, &* IVNO *placata?* Arnobius etiam libro IV. *Quis nescit in Capitoliis omnibus virgnaleis esse speciei Mineruarum?* & Sidonius Apollinaris de Capitolio Tolosano, fortissimi Martyris D. Saturnini sanguine consperso:

Quem negatorem IOVIS *ac* MINERVAE
Et crucis CHRISTI *bona confitentem,*
Vinxit ad Tauri latus iniugati
Plebs furibunda.

Huiusmodi enim Templa Romano etiam nomine peregrè CAPITOLIA vocata: qualia in Colonijs aut Municipiis Italicis fuisse subnotaui:

In

In Coloniâ VERONA AVGVSTA ſtatuis exornatum, cuius meminit vetus Inſcriptio, quam fide Polycarpi Palermi I.C.[ti] adſcribimus:

HORTANTE. BEATITVDINE
TEMPORVM. DDD. NNN
GRATIANI. VALENTINIANI
ET. THEODOSII. AVGGG.
STATVAM. IN. CAPITOLIO
DIV. IACENTEM. IN
*CEREBERRIMO. FORI
LOCO. CONSTITVI
IVSSIT. VAL. PALLADIVS
V. C. CONS. VENET. ET. HIST

* ſic

cuius auguſtiſſimæ Coloniæ meminiſſe libenter ſoleo, quotiens magna illa & Romana vere pectora SAREGOS Comites, POLAS, COTTIOS fratres, NICHEZOLAS, FONTANAS recogito. quorum memoria quia pro eo, ac meretur, ſancta mihi ſemper, antiqua, & relligioſa erit, ſiquid fortunarum mearum anguſtia valeret non in hoc albo tantum papyriæ quore, ſed Titulis marmoreis, apicibuſque auratis in Romano ipſo Capitolio, poſteritati ſpectandam, collocarem.

In Coloniâ CAPIDE aut CAPVANA, de quo Suetonius in actis TiberI: *Peragratâ* (inquit) *Campaniâ cum Capuæ* CAPITOLIVM, *Nolæ Templum Auguſti (quam cauſſam profectionis prætenderat) dedicâſſet.* Eiuſdem inter fœda prodigia, de cœlo tacti meminit idem ſcriptor in Caio, capite (vt vulgus notat) LVII.

In Colonia BENEVENTO CONCORDIA. de quo idem ſcriptor in Elogio Orbilij Grammatici: *Statua eius Beneuenti oſtenditur in Capitolio, ad ſiniſtrum latus, marmorea, habitu ſedentis ac palliati, appoſitis duobus ſcriniis.* Vnde apparet heic quoque ſtatuas fuiſſe. Sed & *Nolam, Mediolanum, Florentiam* aut *Fluentiam* vrbes habuiſſe olim ſua Capitolia, præter vocis ipſius adhuc vulgò notæ teſtimonium, commentator Sidonij Elias Vinetus Santo & politiſſimus Politianus epiſt. II. adnotârunt.

Extra Italiam præcipua iſta:

* Commen. in Iſaiam.

BABILONICVM μεταφορικῶς ab Hieronymo * ſic vocatum, pro illius ciuitatis Arce. quemadmodùm *Ceſbedium* in opido Selgenſium, *Herodium*, Hieroſolymis, in vrbe Troiâ, *Ilion*, & in illo Europæ oculo Gandauo (vt multis viſum eſt) olim *Blandinium*.

KARTHAGINIENSE, cuius vates præcipuus in initio Aeneidos, & ſanctiſſimus Martyr Cyprianus Epiſt. LV. & vetuſta Chriſtianorum Eccleſiæ concilia ſæpè mentionem faciunt.

AVGV-

AVGVSTODVNENSE in Galliâ. de quo testimonium laudati Rhetoris Eumenij in Panegyrico Præfecto Galliæ dicto: *Adhoc * V.P. opus istud reddit illustrius cum ipsorum Cæss. tum etiam omnium hominum adspectu promptiùs, quod præcipuo est loco positum, quasi inter ipsos oculos ciuitatis inter Apollinis Templum atq; Capitolium.* Vult Menianas inter Apollinis & Capitolium exstructas, quemadmodum fere Templum Vestæ Romæ medio inter Apollinem Palatinum, & Iouem Capitolinum interuallo quamquam viri magni in hisce litteris nominis Beatus Rhenanus & Stephanus Vinandus Pighius pro *Augustodunensium* in dicto Panegyrico *Augustocliuiensium* legere maluerint. σὺν τῇ fortasse ἀληθείᾳ contra quos tamen CL. Lipsium disputantem vide in Commentario ad Annalem III. Cornelian.

* Vir perfectissime

De TOLOSANO Capitolio eiusdem Prouinciæ iam memineramus è Sidonio, qui D. Saturninum Eloquentiæ Professorem Tolosæ narrat

De gradu summo CAPITOLIORVM
Præcipitatum.

cui addes (si placet) Venantium Fortunatum in Elogio eiusdem Saturnini, lib. *de Miraculis & Certaminibus Piorum* Martyrolog. Rom. ad diem III. Kal. ixbres. ἁγιοβιογράφους alios.

De NARBONENSI idem Sidonius in laudatione Narbonis Martij:

Salue NARBO *potens salubritate,*
Vrbe & Rure simul bonus videri,
Muris, ciuibus, ambitu, tabernis,
Portis, Porticibus, Foro, Theatro,
Delubris, CAPITOLIIS, *Monetis,*
Thermis, Arcubus, Horreis, Macellis,
Pratis, Fontibus, Insulis, Salinis,
Stagnis, Flumine, Merce, Ponte, Ponto.

quæ liberaliùs adscripsi vt hinc lectori meo liqueat in celebrioribus Romani Orbis Colonijs Romanæ quoque Vrbis celebriora ædificia sumptuosissimis æmulationibus expressa. certè quale quantumque Narbonense Capitolium fuerit Ausonius Gallus alio metri genere testatus est:

Quodq; tibi quondam Pario de marmore Templum
Tantæ molis erat, quantam non sperneret olim
Tarquinius, Catulusq; iterùm postremus, & ille
Aurea qui statuit CapitolI culmina Cæsar.

ergo AusonI ætate non exstabat. opinor, quia Christianâ Relligione tum roborascente conuulsum penitus & excisum anteà fuerat.

Capitolium AVGVSTAE TREVIRORVM habent Acta SS. Martyrum Tyrij & sociorum. quod in Ecclesiam Christianorum iam olim

mutatum ex iisdem Actis Baronius notauit.

Simili maiorum pietate quod in Coloniâ VBIA AGRIPPINENSI erat, expulsâ veteri δεισιδαιμονίᾳ, castissimæ, sanctissimæ, potentissimæ cæli terræque Reginæ MARIAE datum, dicatum, consecratumque est. de quo Capitolio, adiectisque ei locis venustissimè ita lusit quondam magni iuuenis ingenij Ianus Mellerius Palmerius:

Aspice vbi lenem scandunt CAPITOLIA *cliuum*
Ille dumis stabat locus, & sine frugibus herbis.
Illhic quà spectare forum maiusue minusue
Nunc datur, vnda rates vento remoq; ferebat.
Et dat iter plaustro via quæ dedit ante carinæ.

elegantissimâ enim μιμήσει Romanæ etiam Vrbis originem peregrè deformauit. *Dumos* enim in Tarpeio aut Saturnio monte ante Vrbem conditam agnoscit Virgilius, & Tiberis in Velabro traiectum Ouidius, Propertius, aliiq; scriptores.

De VESONTIONENSI SEQVANORVM retulerunt mihi, qui viderunt, Arcuum Triumphalium præclara adhuc seruare Monimenta, & tres Portas Marmoreas in planitiem descendentes. Arcis Romanæ scilicet Capitolinæ exemplo, è quâ (vti notauimus) varij variis è locis exitus in plana Vrbis extendebantur. nam præter Portam Carmentalem, quæ duos aut tres Ianos haberet, iuxta illud Ouidij.

Carmentis Portæ dextro via proxima Iano.

Liuium quoque lib. II. de ccc. Fabiis in bellum & lethum euntibus: *Infelici viâ à dextro Iano Portæ Carmentalis profecti ad Cremeram flumen perueniunt.* præter istam ergò Portam, cliuumque ad Arcum Septimianum, & centum gradus Concordiæ, siue Monetæ, alterius Portæ marmoreæ, sub ruinis Iouis Feretrij repertæ, vestigia se conspexisse notat Marlianus Topograph. Vrb. lib. II. cap. III. Sed & alteram patrum memoriâ conspectam ait in fundamentis ipsius Arcis, quà Theatrum Marcelli respiciebat: multis cum gradibus in ipsam Arcem tendentibus. quæ vera fuisse λείψανα Portæ illius crediderim per quam * quotannis stercus ex æde Vestæ, per Capitolium, in Tiberim deferretur: quæ proinde *stercoraria* nominata. quibus addere licebit quæ de Pandanâ vetustissimâ Portâ M. Varro adfert in descriptione Saturnij Montis. *Antiquum opidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. eius vestigia etiamnum manent tria, quòd Saturni fanum, in faucibus: quòd Saturnia Porta, quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanam: quòd post Ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Videtur hæc aditum aliquem Fori occupâsse, à quâ Capitolij parte Aedes & Ara vetus Saturni: siquid diuinando adsequi licet. nam alioqui in tanta rerum nominumq; confusione, in tam pauco veterum monimentorum subsidio, tamque paratâ ad exscindenda illa omnia Barbarie nihil ferè

* 17. Kal. Iul. festus. Kal. Rom.

hil ferè certius mihi est, quàm quid certò adfirmare debeam ignorare. Atque hæc in occasione de Portis Capitolinis. superest, vt quemadmodùm toto isto volumine varia veri vetustique κόμματ@ Numismata auctoritati nobis conciliandæ, scriptoque ornando è scriniis elegantissimorum hominum protulimus, ita reliquum * vnum non omittamus, in quo COLONIAE. AELIAE. CAPITOLINAE, ab Hadriano Cæs. deductæ, inscriptionem legimus. * æ reum Diadumeniani.

Ea fuit Vrbs sacra Solymorum, Syriæ Metropolis, quam L. ferè annis post eius exscidium idem Imp. restituere aggressus, aut nouam potius ex struere, de suo nomine vocauit. Atque ita vocari illam videmus I.C.to in Tit. DD. *de Censibus*. Ptolemæo, in Syriæ descriptione, PP. Nicænis in Decretis Synodi, Paullo Orosio, Zonaræ, aliis. Alia fuit CAPITOLIA aut CAPITOLIADA cauæ * Syriæ vrbs Ptolemæo & Antonino, quod Ortelio adnotatũ est. *Suuette* (vt quibusdam placet) hodie appellata. nos in veteri quadam inscriptione vidimus. DOMO KAPITOLIA. Dio Cassius lib 69. Oros. lib.7.c.13. * quæ *Cœlesyria & Damascena.*

Quæ quidem omnia certissimè sanctissimeque nobis adfirmabunt CAPITOLIO ROMANO (é quo tanquam capite membra ista omnia dimanârunt) per totum terrarum orbem nihil, veterum opinione, sanctius, relligiosius, celebratius extitisse.

FINIS.

INDEX CAPITVM COMMENTARI HVIVS CAPITOLINI.

CAPVT

CAPVT XXV.

CAPVT XXVI.

CAPVT XXVII.

CAPVT XXIIX.

CAPVT XXIX.

CAPVT XXX.

CAPVT

CAPVT XXXI.

Coronæ Aureæ Capitolinæ multæ,& magni ponderis. Mos & caussa eas dicandi. Ducum quorundam heic ostentatio. Petillius de Coronâ subreptâ postulatus. Custodes Capitolij, & Tutellæ eius Redemptores. Diadema Cæsaris in Capitolium missum. Ridicula Marliani negligentia.

CAPVT XXXII.

Iovi tamquam Regi Purpura dicata, & Vestes aliæ prætiosæ. quid Sandyx in Virgilio & Vopisco? Donariorum sumptuositas à Platone, Alexandro Seuero, & Lactantio repræhensa. LipsI emendatiuncula reiecta. Epitheton Inane fere mortuorum esse.

CAPVT XXXIII.

De Columnis Rostratis aliquid dictum: quæ in Capitolio Æneæ, Inauratæ. Aliæ aliorum locorum. Mos & caussa eas dicandi, eadem cum Arcubus Triumphalibus, aut τροπαιοφόροις. Hi quoque in Capitolio, etiam extra Romam. Magnus eorum in Romano numerus: Ornamenta varia. Antiquariorum de Arcu Traiani insignis error.

CAPVT XXXIV.

Ad Templi πάρεργα peruentum. Eximiæ in ijs Porticus à Censoribus fabricatæ. penes illos operum olim cura. ἐλατηωμάτιον in Liuio obseruatum. Curia Kalabra. Senatulum. De vero Cliui Capitolini positu quæsitum. Alij Capitolij & Arcis aditus. centum gradus Concordiæ. Porticus Temporariæ Cæs. Suppôsititiæ aliorum.

CAPVT XXXV.

Bibliothecæ in Templorum Porticibus, & fortè CapitolI. eius rei caussa, & origo Capitolinæ inuestigata. Hæc sub Commodo incensa, & à Gregorio demùm PP. destructa. Auditorium Publicum omnis Disciplinæ in Capitolio. Poëmata etiam ibi recitata. quid Commissiones? Neronis Carmina Ioui dedicata.

CAPVT XXXVI.

Aræ Capitolinæ DIs & Principibus erectæ. adulatio circa illas, maximè oppressâ R.P. Aræ Votiuæ in periculis, aut nouâ relligione. ΘΕΟΥ ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥ ab Augusto erecta. Discrimen Aræ & Altaris è veteri Iure Pontificio obseruatum. Podia circa Templa.

CAPVT XXXVII.

Quid Atrium Publicum in Capitolio? Atriorum ἔτυμον. Delubrum alio sensu, Fauissæ, vel Flauissæ. Thesauri, ὀμφαλόν. Aquæ Marcia & Tepula in Templum ductæ: earum Fistulæ aliquando intercisæ. Ritus aquæ vsurpandæ in Sacris apud Romanos, Græcos Etruscos, Hebræos. Aquiminarium, Amula.

CAPVT XXXVIII.

De Origine Horologiorum apud Romanos,& Solario primo.quidam in Capitolio id ſtatutum volunt,alij alijs in locis.Turnebi in M.Tullio & Varrone lectiones probatæ. locus Plauti examinatus.Horologia etiam in Foro,Templis,Baſilicis,& ad Roſtra. ibi conciones frequenter habitæ, & iudicia minora exercita.

CAPVT XXXIX.

DI Conſentes apud Ennium.Iuppiter Feretrius,eiusq; Origo.Iuppiter Fidei-Sponſor,& interpretum DionysI error. Ædes duæ aliæ Iouis. Ædes Iouis Tonantis ab Auguſto,Iouis Cuſtodis à Domitiano,earumque Ornamenta. Templum Martis Biſultoris,eiuſq; ab Vltore diſcrimen.

CAPVT XL.

De Aſylo Romuli & Lucis, ſiue Intermontio duorum quercetorum. Aſylorum ius vnde natum, & Luceres vnde dicti. Ædes Væiouis & ſimulacrum cupreſſinum. quale Numinis huius nomen. Iuppiter ἄξυρος, puer,nondum barbatus. In occaſione de Templo, & Ærario Saturni nouè quædam adſerta..

CAPVT XLI.

Ad Muliebres Relligiones tranſitum: Iunonem inprimis Monetam,quæ & Regina nonnullis. huius ædes in Arce,& ratio nominis inueſtigata. illam videri duplicem fuiſſe.Arx Monetæ. Sulpicia Poëtria caſtigata. Μνημοσύνη, Memoria, Minerua Memor, Iſis Moneta, Meminerua. Moneta,pro officinâ Monetariâ. Apollo Monetalis. Ædes Opis à quo poſita. Templa duo Veneris Caluæ. Ædes Erycinæ, quæ & Venus Capitolina. Iſis, Sarapis,Harpocrates variè excluſi aut recepti. Specus Mithræ. in P. Victore coniectura..

CAPVT XLII.

Virtutes etiam in Capitolio cultæ, FIDES, MENS, CONCORDIA. duo huius Templa ibi obſeruata,vnum in cliuo,alterum in Arce.Senatulum Aureum.Statua Concordiæ Auguſti, aliæque in Templorum ornamentis. FIDES candida, alba, niuea, cana.Seruius & Robortellius notati.Solemne ſacrum. Gloſſema è Liuio ſublatum. Plinij circa Deos ἐπικουρισμός.

CAPVT XLIII.

FORTVNA Dea.varia eius Romæ cognomenta. Fortunæ Primigenia & Obſequens in Capitolio. illius Templum aliud in Quirinali, & ſortes Præneſte. Plautus bis leuiter correctus. Vetus Scholiaſtes Iuuenalis notatus. De Æde Herculis & Dianæ Capitolinæ quæſitum. Nemeſis etiam Fortuna, eius Templum in Capitolio, & relligio. Finitum in fano Carmentæ. Carmentalia, Carmentes, Carmentarij,Carmina. Deæ Poſtuerta,& Anteuorta. Proſa, Porrima. Flamen Carmentalis.

CAPVT XLIV.

De Casâ Romuli in Capitolio ſtramentis tectâ & relligiosè ſeruatâ: Feſtra quid in Sacrario? Mendum in P. Victore obſeruatum. iterùm de Curiâ Kalabrâ, eiusque vſu. Stramen & Scandulæ antiquiſſima Romanarum domuum tegumenta.

CAPVT XLV.

Contra vulgarem opinionem de carcere Tulliano, è Baronio ferè, diſputatum. non videri in Capitolio, ſed ad Theatrum Marcelli fuiſſe. Vnus olim carcer Vrbanus. VgonI in P. Victore ἐπανόρθωσις reiecta, & Inſcriptio carceris Capitolini examinata. is Mamertinus, aut Mamertini cuſtodia, & Carcer Priuatus etiam dictus. Tulliana pro Carceribus. quid Latomiæ, aut Latumiæ. De Robore opinio BaronI confutata.

CAPVT XLVI.

Relligio Capitolij, & Aeternitatis Romanæ perſuaſio. cælo comparatum. Formula Fætialium, Salua Vrbe atque Arce. quæ nunc fuſiùs explicata. Manlius à Capitolii conſpectu ampliatus. Arx Manlia. Vetus Epigramma in Suetonio diſcuſſum.

CAPVT XLVII.

De CAPITOLIIS aliarum Vrbium παράδειγμα, & Operis concluſio. IOVIS CAPITOLINI Corinthi & Antiochiæ Templum. IVNO & MINERVA, etiam in Prouinciis, apud Iouem. De Portis Capitolii Romani. Colonia Aelia Capitolina Hadriani, & Capitolia, aut Capitoliada Vrbs: ambæ in Syria.

AVTHORES QVI NOBIS SPARSIM LAVDATI, correcti, explicati.

EX ANTIQVIORIBVS,

Accius Poëta.
Acta SS. Martyrum.
Agellius.
Agrætius Grammaticus.
Albericus.
Albertus Crantzius.
Ammianus Marcellinus.
D. Ambroſius.
Antiſtius Labeo.
Appuleius.
Appianus.
Apollonius Collatius.
Arellius Fuſcus, Rhetor.
Ariſtides Mileſius.
Ariſtoteles.
Ariſtophanes.
Arnobius.
Artemidorus.
Aſconius Pædianus.
Attilius Fortunatianus.
Auctor Originis Gentis Romanæ.
Auctor vitæ Martiani Capellæ.
Auguſtus Cæſ.
D. Auguſtinus.

E' RECENTIORIBVS,

Lapus,

INDICVLVS ERRATORVM.

Quod fieri per absentiam Authoris amat, Mi Lector, heic etiam factum vt mendæ plures intercurrerent; quas dum negotiis grauioribus distringimur promptum nobis non fuit aliter emendare, quàm vt hoc Indice collectim subiungeremus. Nec sic fortasse etiam omnes obseruatæ: tantum de iis monendum te putauimus, quæ nisi cum vulnere sententiæ aut deformitate, lucem aspicere non poterant. In reliquis Tua Humanitas succurret. ὀρθογραφίας etiam ratio non vbiq; ea habita, quam ipse in autographo meo vsurpâram, dum aut operæ festinant nimis, aut amanuensis eam deprauat: quod etsi leuius videtur, quâm vt moneri debuerit, propter morositatem tamen aliquorum volui nesciusne esses. Iterùm Haue, & labore nostro fruere.

Pag. 3. faguali lege fagutali. pag. 6. lin. vlt. fáma l. fana. pag. 12. lin. 6. Somylum lege Simylum. p. 18. l 7. distinctum nominent l. distinctim nominet. p. 19. l. 31. Victoriâ antea l. aureâ. p. 22. l. 23. Iano Guilielmo l. Gutlielmio. p. 30. l. 5. pauperrima l. paupertina. p. 37. l. 7. in confesso habetur l. 1. c. est. p. 39. l. 32. Imperatiuis l. Impetratiuis. p. 56. l 30. Nomius l. Nonius. pag. 63. lin. 24. l. versu Manilij dele nunc. p. 69. l. 14. ἐπεωθισμῷον l. ἐπλωθισμῷον. p. 78. l. 2. & 3. Speciosus l. Speciosius. ferendum l. feriendum. pag. 84. l. 29. descriptione l. Inscriptione. pag. 85 partum à Gallis. l. partim à Gallis. p. 92. l. penult. Apologiæ. l. Anthologiæ. pag. 111. lin. 24. Arimenenses lege Ariminenses. p. 113. lin. 26. Siculorem l. Siculorum. pag. 114. lin. 4. ζοά l. στοά. pag. 133. signa lege siqua. pag. 135. lin. Iuuentale lege Iuuenale. pag. 141. lin. 35. L. Furius Purpura lege L. F. Purpureo. pag. 170. Tit. Cap. XLIII. Postuecta l. Postuerta. pag. 162. lin. 11. Lenis est Dea. l. Leuis. pag. 163. lin. 23. in Vet. Inscript. l. PISTORIVS. pag. 169. lin. 20. emenda: D. HATERIO Q. F. //// N. AGRIPPÆ. pag. 175. lin. 26. prædicari audiant, prædicari, l. audiant prædicari, & infrà: virginaleis esse species Mineruarum. pag. 178. in verbis M. Varronis: adem Paturni lege Saturni.

FINIS.